

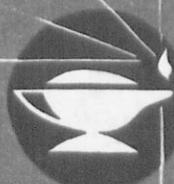
Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ

Η. ΛΑΡΙΟΥ

Μ. ΣΤΑΦΟΠΟΥΛΟΥ - ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΗ

•                    ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ  
•                    ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Σ: γυμνασίου



ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ  
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1965

14

6

NET

Κοζαριστικός (δ) - Ρόμπος (Η) -- -

ΜΕΘΟΔΗΛΙΚΑ επί = 178



# ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ



H 6 ΝΕΓ

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΔΑΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΑΗ

Βαζαριστανός (Γ)- Λάγιος (Η)

# ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ



ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ  
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1965

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής



ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ



## I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

### 1. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Παῦλος εἰς ἔκτακτον δῆμοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25 Μαρτίου 1954, καθ' ᾧ ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγγόρευσις Αὐτοῦ ὡς ἐπιτέλους διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βήματος, πλοουσίου εἰς ὅλως ἔξεχουσαν πνευματικήν παράδοσιν, ἀρχομένην ἀπὸ εἰκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσαν τρεῖς Ἑλληνικοὺς πολιτισμούς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγχρονον.

Εὔχαριστῷ θερμῷ τῷ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκῃ τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαιτέρα διάκρισις μεταξὺ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων δόκοικρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἱδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνας διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικήν ταξίδιόν μου ἡ σκέψις μου πολλάκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κύρος καὶ τὰ ἐφόδια, τὰ ὅποια ἡ ἐντεῦθεν προέλευσίς μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἑκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὄλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia ἐν Νέᾳ Υόρκῃ καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας πάρα τὸν "Ἄγιον Φραγκίσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡσθάνθην ἐμαυτὸν προνομιούχον, καὶ τοῦτο ἀπλῶς, διότι είμαι "Ελλην καὶ διότι ἡρχόμην ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπ' εὔκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπί τινων ἐκ τῶν μεγάλων

σημερινῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

‘Η ἀνθρωπότης, ἡ ὅποια ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γε. νέτειραν τῆς Ἰδεᾶς τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ὄντος.

“Ολοὶ αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὁρίζοντα ζοφερόν.

‘Η κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνική, πολιτική, οἰκονομική. Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματική.

‘Ο παλαιὸς ἥθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. “Ολοὶ τὸ αἰσθανόμεθα. ‘Η καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἥθικῆς ἡμῶν προόδου ἔναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἡδη σήμερον τόσον μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὅρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικήν. ‘Ο τοπικισμὸς τῶν στενῶν νοούμενων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικαὶ διαφοραί, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οἰκονομικαὶ ἀντιλήψεις συνοδευόμεναι εἰς τὴν παρατηρουμένην Ἐλλειψιν ἐνότητος ἔπαισαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἐλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὀρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. ‘Ως ἀνέφερον ὅμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἥλθε πλέον ὁ καιρός, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρισίμου σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

‘Οφείλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόσοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινοῦσαν δύναμιν.

'Αλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ πείσωμεν καὶ νὰ ἐμπνεύσωμεν, διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δέον ἡ σκέψις ἡμῶν νὰ ὑψωθῇ θαρραλέα καὶ ἀνταξίᾳ τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ εὕρῃ τὴν δρθὴν ἔξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κόσμου τῆς δυνάμεως.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διασπορᾶς τοῦ ἀποδειχθῆ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς. 'Η Θεία Πρόδοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἥτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμὸν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἔξαφνα ὁ ἀνθρώπος ὅτι διάσπορος τῆς ὕλης δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἔξαρτᾶται νὰ τὴν χρησιμοποίησῃ διὰ τὴν καταστροφὴν ἥδια δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικούς ἥγέτας τῆς 'Ἐλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον νὰ μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἔξι αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἐπίστης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

'Ἄσ παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἀς ἐργασθῶμεν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὅποιον ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον ἡ διάσπασις τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἄγγελος τρομακτικῶν, δρατῶν καὶ ἀσφοράτων.

'Απεκαλύφθη ὅτι ἡ ὑλὴ εἶναι καὶ δύναμις, ἡ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὑλὴ. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος δλων τῶν πραγμάτων, δρατῶν καὶ ἀσφοράτων;

Σᾶς προσκαλῶ νὰ εἰσέλθωμεν μὲ πίστιν εἰς ἓνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δέον νὰ λάβῃ θέσιν ἡγετικήν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ σταθῇ εἰς τὸ ὑψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὅποιαν ἔχει σήμερον δυτικὸς κόσμος εἰς τὴν 'Ἐλλάδα ως πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικά ἐρωτήματα ἴστανται ἀπηνῇ ἐνώπιον μας ἀναμέ-

νοντα ἀπάντησιν. Καὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς τὸ μέγα καὶ ἀγωνιῶδες πρόβλημα τῆς ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

‘Η ύλη διελύθη καὶ ἔγινε δύναμις, ἔγινεν ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἥδη, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὅτι ἡ ύλη καὶ δύναμις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολονότι κατὰ τὴν μορφὴν διαφέρουν.

‘Εφ’ ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτόν μας;

‘Η ἀπάντησις εἶναι δύσκολος. Εἴναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἀπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτόν μας μὲ μόνον τὸ ὄρατὸν μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτόν μας ὅτι εἴναι αὐτό, τὸ ὅποιον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὄρατοῦ σύμπαντος. Τώρα ὅμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ὑλικὸν σύμπαν, καθὼς καὶ ἡ ὑλικὴ μας ὑπάρχεις ἀποτελούμενα ἀπὸ ὅτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

‘Η Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφανέρωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θείαν παντοδυναμίαν. ‘Η ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καὶ ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρχεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καὶ ταυτοχρόνως περὶ τῆς ὑπάρχεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνιαίου ὑλῆς καὶ δυνάμεως.

Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὕσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτούς μὲ τὴν ὡ λ ο κ λ η ρ ω μένη ν ἡ ν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ μὲ τ μ ἡ μ α μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο, ἐννοῶ ὅτι δέον νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτούς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἥτις εἶναι αὐτὴ ἡ Θεία δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιὸν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὄρατὸν αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Έτσι έξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν έαυτούς μὲ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὄριζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ὠλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδὴ τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δὶ' ἡμᾶς διὰ παντὸς συγκεχυμένη, ἃν δχὶ κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἰναι τόσον ἐπαναστατικαὶ ὅσον ἵσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὅψεως. Δὲν εἰναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὅποιαν ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμένας θεωρίας καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἀπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἔθεωρείτο παραλογισμός. "Ο, τι ὅμως ἀλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἰναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἀλλού ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἑτῶν ὁ ἀνθρωπός, ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὄρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἰναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπείᾳ τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὡδήγουν εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἀλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὄρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλέον ἀληθῆ μορφήν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένως δύσκολα καὶ ἀλυτα εὗρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῇ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν της πολὺ μεγαλυτέραν καὶ ἀπείρως εύρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ ἄυλον εἰς ἐν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἐνότητα ἀποκαλύπτουσαν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικὴ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετείρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἐνότης θὰ ἀποβῇ συνειδητὴ ἕκφρασις τῆς ζωῆς, δταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχῃ ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον ὅταν ἡ ἐλευθερία θὰ μᾶς ἔχῃ καταστήσει τόσον ὠρίμους, ώστε νὰ ἔχωμεν βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης μας ἀπέναντι τῆς ἐλευθερίας τοῦ πλησίου, θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀξιοποιήσωμεν τὸ μάθημα, τὸ διποτὸν θὰ λάβωμεν, ἀποδεχόμενοι τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ νέας μορφῆς τοῦ κόσμου. Μόνον τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἑνώσωμεν ὅλοι ἐθελουσίως τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμά μας πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ κοινοῦ μεγάλου σκοποῦ.

Πιστεύω ὅτι ἡ ἐνότης εἶναι ἡ ἔννοια, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ κόσμος θὰ εὕρῃ τὴν νέαν του ἐρμηνείαν καὶ ὁ ἀνθρωπός τὴν ὄρθην θέσιν καὶ ἰσορροπίαν του.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος ταύτης δὲν εἶναι μόνον ἀνάγκη, εἶναι ἡ πραγματικότης. Ἡ πηγὴ τῆς σημερινῆς κακοδαιμονίας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ταυτίζοντες ἔαυτοὺς μὲ μέρος μόνον τῆς ἀληθείας, ἡ γνοήσαμεν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνότητος καὶ δὲν ἐνηρμονίσαμεν πρὸς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς Γῆς. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐλλειψις ἐνότητος ἔχει ἐπὶ τῆς καθόλου προόδου τῆς ἀνθρωπότητος ἀρνητικήν ἐπιρροήν, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας ἐπαιξάνει ἡ σημερινὴ τεχνικὴ πρόοδος.

Ἐφθασεν ὅμως ὁ καιρός, καθ' ὃν δέον νὰ ἀναγνωρίσωμεν πλέον τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀօρατῶν. Ἐχοντες ούτως ἐπίγνωσιν τῆς δυνάμεως μας καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τοὺς φανταστικοὺς φόβους, τοὺς ὁποίους μᾶς προκαλεῖ ἡ ἐσφαλμένη ἔννοια, τὴν διποτὴν ἀπεδίδομεν εἰς τὴν ὑλικὴν ἡμῶν ὑπαρξιν, δυνάμεθα νὰ ἐργασθῶμεν μὲ νέας, ἀπέριως μεγαλυτέρας δυνατότητας διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας αὔριον.

Τί εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ αὔριον; Είναι ὄλοκληρον τὸ πρὸ ἡμῶν μέλλον, δηλαδὴ ἡ νέα δημιουργημένη ἀνθρωπότης.

Ἡ ποιότης, ἡ κανονικὴ λειτουργία καὶ ἐπομένως ἡ εύτυχία μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ τὰς δυνατότητας τῆς ἡγεσίας της. Ἡ ποιότης δὲ τῆς ἡγεσίας ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἀγωγὴν καὶ τὸ ἥθικὸν καὶ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀτόμων, τὰ ὄποια τὴν ἀπαρτίζουν.

Δημιουργία μιᾶς καλυτέρας αὔριον σημαίνει νὰ προετοιμάσωμεν διὰ τὰ τέκνα ἡμῶν συνθήκας καλυτέρας τῶν σημερινῶν, καὶ ἐπὶ πλέον νὰ τὰ καταστήσωμεν ίκανὰ νὰ ἀξιοποιήσουν καὶ νὰ βελτιώσουν τὰς συνθήκας αὐτάς. Νὰ καλλιεργήσωμεν δηλαδὴ μὲ φρόνησιν καὶ ἀγά-

πην τὸ ὑλικόν, τὸ δποίον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρα-  
πικήν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αύριαινῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς 'Ελλάδος ἐν τῷ κόσμῳ  
διαγράφεται πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν  
διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

"Ἐχοντες πρὸ δόθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπαθείας μας,  
δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρεῖαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἐμπνευ-  
σιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμὰς τῆς παιδείας, τὰς  
ὅποιας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ  
λίκινῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

'Η νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν  
εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ὀρχῶν : πρῶτον ὅτι ἡ ἐν ὁ της εἰναι  
τὸ ὅργανον, τὸ δποίον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διά-  
στασιν μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου, μεταξὺ τῆς  
ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς  
ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι δ ἀνθρωπος εἰναι τέκνον  
τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν  
τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ δποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἔνό-  
τητα, δέον νὰ διδαχθοῦν τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης των ἀντιληφθῆ καὶ  
πιστεύση ὅτι εἰμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δέον ἐπίσης νὰ μάθῃ  
νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουρ-  
γικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς  
καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

'Η νεότης δέον νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι δ μόνος τρόπος  
χρησιμοποιήσεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἰναι δημιουργικός, καὶ ὅτι  
ἄλλοια χρῆσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην  
ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικὸν τμῆμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ  
τὴν ὠλοκληρωμένην ἀλήθειαν ὅτι ἀλλοία χρῆσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν  
πρὸς τὴν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θείαν δύναμιν, ἐπομένως πρὸς τὸν  
Θεόν, πλῆγμα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἔνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν  
δι' ἔαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συνανθρώπους ἡμῶν.

'Ιδοὺ τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπι-  
στημάτου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ 'Ελληνικοῦ πνεύματος.

Είναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστή-  
μη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ἀνα-

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἑνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἐνὸς ἑκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐγώ του.

Ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματική. Ἡλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, «Ἄναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου», ἥ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὄποιου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προϋπάντησιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Ἴδού ἡ εὐθύνη, ἴδού ἡ μεγάλη καὶ εὐγενής ἀποστολὴ καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὔχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζῃ πάντοτε τὰ βήματά σας.

## 2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Αἰών» τὴν 13 Νοεμβρίου 1838 μὲ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν: «Κατὰ τὴν 7 Ὁκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνασίον τῆς καθέδρας ἡκροσθήματιν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν τοσούτων μαθητῶν εἴπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὄποιαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὅμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ διὰ τοὺς πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασίν του αὐτὴν ἀπεδέχθη δικαίως. Γυμνασιάρχης μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδώρισε τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπισύστησης ὡς ἡμέρας ἑορτασίου. Ἄλλα τὸ πᾶνθιστον μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἔξελθωσιν εἰς τὴν Πνύκα, μνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ μεμακρυσμένουν ὑπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ὡς μέρος εὑρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὑπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπεσκάλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας του τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πνύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηγῶν ἡγυάνου μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταῦτην. "Αμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλήθις διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ τάξεων ἀνθρώπων. Ο δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πνύκος ὡμίησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὄποιου ἐγγράμμενα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεις νὰ ἐνθυμηθῶμεν».

Παιδιά μου!

Εις τὸν τόπο τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἐπατοῦσαν καὶ ἐδημηγοροῦσαν τὸν παλαιὸν καιρὸν ἄνδρες σοφοί, καὶ ἄνδρες μὲν τοὺς ὅποιους δὲν εἶμαι ἀξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἔχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἴδω, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἀγῶνος μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐπαρατήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμούς καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν εύτυχίαν σας, μολονότι ὁ Θεὸς μόνος ἡξεύρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιούς "Ἐλληνας, ὅποιας γνώσεις εἶχαν καὶ ποία δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντά εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὅποιους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πώς ἦταν σοφοί, καὶ ἀπὸ ἑδῶ ἐπῆραν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εις τὸν τόπον, τὸν ὅποιον κατοικοῦμε, ἐκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ "Ἐλληνες, ἀπὸ τοὺς ὅποιους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὔτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τές πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἤλθε στὸν κόσμο ὁ Χριστός, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιό του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδῶλα. Δὲν ἐπῆρε μαζί του οὔτε σοφούς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλούς ἀνθρώπους, χωρικούς καὶ ψαράδες, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τές γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὅποιοι, μολονότι ὅπου καὶ ἀν ἔβρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἡμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμη τίποτα. Αὔτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστη.

Οἱ παλαιοὶ "Ἐλληνες, οἱ πρόγονοί μας, ἔπεισαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸν πρῶτα οἱ Ρωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. "Υστερα ἤλθαν οἱ Μουσουλμάνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἡμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ λαὸς τὴν πίστιν του. "Ἐκοψαν γλῶσσες εἰς πολλούς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατο νὰ τὸ κατορθώσουν. Τὸν ἔνα ἐκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρό του ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτάνος, διόρισε ἔνα βιτσερὲ ( ἀντιβασιλέα ), ἔναν πατριάρχη, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἔουσιά της ἐκκλησίας. Αὔτος καὶ ὁ λοιπός κλῆρος ἔκαμαν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

ό σουλτάνος. "Υστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες ( προεστοὶ ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν ἔφευγαν, καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα τῶν, καὶ ἔτσι ὁ λαός, δῆτις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάσταση, καὶ αὐτὴ ἀεξαίνε κάθε ἡμέρα χειρότερα διότι, ἃν εύρισκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲν ὀλίγην μάθησῃ, τὸν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, δῆτις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εύρωπης ὡς βοηθός του ἢ ἔγινετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τές δόξες καὶ τές ἡδονές ὅπου ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἀφηναν τὴν πίστη τους καὶ ἔγινοντο Μουσουλμάνοι. Καὶ τοιούτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαός ἐλίγενε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχισμένη κατάσταση μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζον καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτούς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὔγνωμοσύνη, διότι εὐθὺς ὅπού κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸν ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοί μας, καὶ ἔβλεπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάσταση εὐρισκόμεθα τότε. "Οθεν μᾶς ἤλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὔτυχες τεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροδέσευσεν ἡ Ἐταιρεία.

"Οταν ἀποφασίσαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάσταση, δὲν ἔσυλλογισθήκαμε οὕτε πόσοι εἰμεθα οὕτε πώς δὲν ἔχομε ἄρματα οὕτε ὅτι οἱ Τούρκοι ἔβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὕτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε « ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα », ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἢ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὅλοι, καὶ ὁ κλῆρος μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάσταση.

Εἰς τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμονοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. "Ο ἔνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμο, ὁ ἀδελφός του ἔφερεν ξύλα, ἡ γυναίκα του ἔζύμωνε, τὸ παιδί του ἔκουβαλοῦσε ψωμὶ καὶ μπαρουτόβιολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐὰν αὐτὴ ἡ ὁμόνοια ἔβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἥθέλαμε κυριεύσει καὶ τὴν Θεσσαλία καὶ τὴν Μακεδονία, καὶ ἵσως ἐφθάναμε καὶ ἔως

τὴν Κωνσταντινούπολη. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὅπού ἀκουγαν "Ἐλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρά. 'Εκατὸν "Ἐλληνες ἔβαζαν πέντε χιλιάδες ἐμπρόσ, καὶ ἕνα καράβι μιὰν ἀρμάδα. 'Αλλὰ δὲν ἔβασταξεν. "Ηλθαν μερικοὶ καὶ ἥθελησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασίδι τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε; Εἶχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. 'Απὸ τότε ἥρχισεν ἡ διχόνοια καὶ ἔχαθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὅμονοια. Καὶ ὅταν ἔλεγες τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἡ νὰ ὑπάγη εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεὶς δὲν ἥθελε οὕτε νὰ συνδράμῃ οὕτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγίνετο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἔνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλή. 'Αλλὰ ἔνας ἔμπαινε πρόεδρος ἔξι μῆνες, ἐσηκώνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἔνας ἥθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. "Ισως ὄλοι ἥθελαμε τὸ καλό· πλὴν καθένας κατὰ τὴν γυνώμη του. "Οταν προστάζουνε πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὕτε τελειώνει. 'Ο ἔνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορέα, σὰν νὰ ἥτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπτὰ καὶ νὰ γυριζῇ καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ είναι ἔνας ἀρχιτέκτων, ὅπού νὰ προστάζῃ πῶς θὰ γενῇ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἔχρειαζόμεθα ἔναν ἀρχηγὸ καὶ ἔναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάζῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. 'Άλλ' ἐπειδὴ εἰμέθα εἰς τέτοια κατάσταση ἔξ αιτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκικὴ ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινούς ἐπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάσταση ἔρχεται ὁ βασιλεύς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προοδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὔτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὔξησῃ καὶ θὰ μᾶς εύτυχήσῃ. 'Αλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὅποια γίνεται μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Θρόνου. 'Ο βασιλεύς μας είναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπο μας· δὲν είναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του είναι διαδοχική καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστη σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

ἐπιάσαμε τὰ σύρματα, εἴπαμε πρῶτα ύπέρ πίστεως καὶ ἔπειτα ύπέρ πατρίδος. "Ολα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἐβραῖοι, οἱ ὄποιοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστην τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῆτε εἰς τὰς σπουδάς σας, καὶ καλύτερα νὰ κοπιάσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τὴν νεότητά σας, καὶ νὰ μείνετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῆτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλάς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καὶ, κατὰ τὴν παροιμία, μύρια ἥξευρε καὶ χίλια μάθαινε. 'Η προκοπή σας καὶ ἡ μάθησή σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζῃ τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ τύρισκεται καὶ τὸ δικό σας.

'Εγώ, παιδιά μου, κατὰ κακή μου τύχη, ἔξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση, διότι δὲν ὄμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα δύναοι εἶδα, ἦκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὄποιαν νὰ ἀποστρέψεθε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. 'Εμᾶς, μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρός μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὄποια σᾶς ἀνοίξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν 'Αγίων 'Ασωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὔριανή ἡμέρα. Εἰς ἑσᾶς μένει νὰ ισάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο ὅπου ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνη τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὄμονοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ Θρόνου καὶ τὴν φρονιμονίαν ἐλευθερία.

Τελειώνω τὸν λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας "Οθων ! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι ! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία !

### 3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

'Εξεφωνήθη τη 23 Οκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α' Νεκροταφείῳ Αθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἡρωικοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Δὲν μὲν ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπείσω καὶ ἔγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεαροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὗ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ιεράν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

"Ἄν τοῦτο μόνον ἥθελον ἡ ἄν τοῦτο μοι ἀνετίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνήν μου τὰ δάκρυα μου, ἀναπολοῦντος ὅτι ἔσβεσε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μειδίαμα τὸ γλυκὺ τοῦ ὥραιού καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς Ἡπείρου, μειδίαμα, ὅπερ ἀνέβαινεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τάχειλή του, ὀσάκις ὡμίλει περὶ πατρίδος.

'Ἀλλὰ μὲν ἀναβιβάζει ἄδακρυν ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲν νεκράνθεμα αἱ χειρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ὑμῶν ἡ ἐπιτακτική, ὡς φιλόπατρις Νεολαίᾳ τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θρηνήσωμεν, ὀλλά ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲν παριλίσιον δάφνην ἑκεῖνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποτίσῃ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἴτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθῆ πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορφύρα ἡ βασιλείος τοῦ μεγάλου ἑκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούσων καὶ τῶν Ἐκβατάνων, ὀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρώσιμος μανδύας, ὃν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάγχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἑκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρωσιν παντὸς ὅτι ἑλληνικὸν ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἐρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὄρφα-

νῶν μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων Ἱερέων, εἰς τὰ βάθρα ληστρικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἥλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἔξι ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθῆκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἀβρός νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἐπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ὀρματολοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἐλλάδος ὡς ὑστερινήν του διαθήκην ἐκεῖ ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθῆκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα "Ἐλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὀλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐνῷ ἡμεῖς ἔδω, ἀποθαυμάζοντες τὸν ἡρωισμὸν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικός του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὄφθαλμούς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένην Μακεδονίαν, δι' αὐτούς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὔγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγιζομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελᾶ θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἴγλη, ἦν ἐσκόρπισεν ἡ δημώδης μοῦσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ὀρματολῶν. 'Ο δὲ ναΐσκος, ἐν ῥιθήσκων ἔκήνεγκε τὴν αἰώνιαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστρικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνολογικὸν καθεστώς, θὰ γίνη μνημεῖον ἅμα τοῦ ἡρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὡς πρόποτε ὁ Βουνός τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὅποιου διήρχοντο ἔντρομοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιούτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελλομένου καὶ παρασκευάζοντος, δέν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἱδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιούτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι συνδέει αὐτὴν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἄρρηκτος δεσμός. 'Ησθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαι, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. 'Ἐνέβαλε

κέντρον εις τάς ψυχάς ύμῶν πρώτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. 'Υμᾶς τούς φοιτῶντας εἰς τὸ ἑθνικὸν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ Ἱερὸν ἔσπειρτο τῆς 'Ελλάδος συμπάσης, τῆς 'Ελλάδος τῆς ἑνιαίας, τῆς 'Ελλάδος τῆς μεγάλης, ἢν δὲν περιορίζει ὁ "Ολυμπίος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἤδυνατο νὰ διαλάθῃ ἡ πρὸς τὴν μεγάλην 'Ελλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὄλης 'Ελλάδος, ἢν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἡπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάθη τοῦ θείου του. 'Υπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελᾶς ὑπῆρχε συμφοιτητής σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδακτηρίῳ δόσον καὶ σεῖς θέλετε νὰ δείξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι συστρατιώται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὕτας τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγινώσκω εἰς τὴν ὡχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὔτοὺς τούς εὐγενεῖς παλμούς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὥραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρώσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ὃ ἀκαδημαϊκοὶ πολίται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑψοῦνται τὰ μαυσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς 'Ελλάδος, ἀλγοῦσιν ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἔπειφυλάσσετο ν' ἀναπαιθῇ ἐγγύς ἐκείνων νικηφόρως, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακράν, ὁνειροπόλος λυτρωτής τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπήν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὄντερων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. 'Η δὲ σεμνή σας ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἀς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβών μέλλοντος εύτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὄρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχῃ ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυστήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκεῖνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

όμων καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ὅλον τὸ ἑλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρά  
ἡ καλύψασα τὸν πολύτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερίς «Εμπρός» 24 Οκτωβρίου 1904

Σπουδῶν Λάζαρος

#### 4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτήν, ἐπὶ δεκάδας ἑτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προστέρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἐορτάσουν. Εὔτυχές, ύπερήφανον ἔγειμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἀστεως. Ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰώνιαν ἔνωσιν τῆς ἀρχαίας μὲ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἔθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρύ, πένθος ζοφερὸν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σίδηρος ἡφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι Ἑλληνικά, ποτισμέναι μὲ τὸ τίμιον αἷμα καὶ μὲ τὰ δάκρυα γενεῶν ὄλοκλήρων, εύρισκονται δέσμιαι. Μυριόστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὅμως συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἑρείπιον  
ἡ Ἐλευθερία ὀλόρθη  
πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μὲ τὰ πτερά της τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὅρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχή, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐλπίς καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτήν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἑτῶν ἡκουόσθησαν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμῖνος τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροινοῦ καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ὀδελφωμένα μὲ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, είναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, είναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωϊσμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἡπειρωτικά βουνά.

Πρὸ τῶν Ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἵμασσονσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῇ. 'Ο Φίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὄποιος σφίγγει τὸν ὑπνον τῶν ἀνθρώπων, ἃς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὅποιων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ὅρθιοι προσευχηθῆτε.

"Ἄσ εἰναι Ἱερὸν τὸ χῶμα, ποὺ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. "Ἄσ εἰναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποὺ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμά των. 'Η ἀνοιξις καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἃς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικά βουνά τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἃς δίδη ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἔρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἃς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἰστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἀπλευτον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῇ μέσα εἰς τὴν ψυχήν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, τὸ φῶς τῆς πίστης τοῦ στόματος καὶ τῆς ἐλπίδος. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ Ἑθνους οἱ ἀγῶνες ἔθεμελιώσαν καὶ ἔχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

'Η Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἔθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. 'Άλλ' αἱ γενεσιούργοι δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολύπλευροι καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἴστορικὴν συνέδησιν τοῦ "Ἐθνοῦς". Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὄρμώμενα ἐμπινέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἔν χύνεται εἰς τὰ βουνά καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινὰς καλύβας καὶ γίνεται θρύλος καὶ γίνεται τραγούδι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εύρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἐδέ α.

Ίδεα καὶ θρῦλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἔξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταί, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαράγγια καὶ τὰ δάση εἴτε πρόδιδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἔξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχίων πόθων τοῦ "Εθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπή ἡ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῷ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχήν του τῆς αὐτοκρατορίας ἡ αἴγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἴδεα εἶναι τόσον παλαιὰ ὄσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιοτέρα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἴδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἀλωσινὴ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἔφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμούς καὶ ἔπλασε τὸν κύκλον τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὅποιους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντίνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτά καὶ θρυλικὰ τῶν ἔθνικῶν ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρησμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ τηλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ ὄράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων πρεσέλεγον τὰ «ἔσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὅποιους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,  
λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἥδη καὶ πᾶσι λελησμένον  
οἴδασι πολλοί, καν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ.

Ποιος ήτο ό νεκρός, ό λησμονημένος απ' όλους, ποιος ήτο ό αόρατος νεκρός; 'Ανήρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκεῦος τῆς ἑκλογῆς. "Οταν οἱ κατακτηταὶ θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει ( αὐτῷ ) τὴν βασιλείαν σύν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῷ: λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Καὶ τότε οἱ "Ελληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητὴν «ἄχρις ὅρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ».

'Ανήρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. 'Η ἡρωϊκὴ μορφὴ τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιοτέρους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. 'Η ιστορία ἀμφιβάλλει. 'Ο σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμούς περὶ τοῦ θανάτου του, 'Αρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ IE' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

'Η φήμη ἥρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἔχαμπλωσεν εἰς τὰς ταπεινάς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπὶς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρῦλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιδί, «πού καρτερεῖ τὴν ώρα νά ρθῃ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασίλισσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ 'Αγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. 'Ας ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ἃς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἀρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναός, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ "Εθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς 'Αναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἡλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεὶ «ήκουσαν ψαλμῳδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». 'Ο θυμὸς ἐγέμισε τὰ στήθη των καὶ ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνος φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χείλη, «εύθυνς ἔξελιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμῳδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὅποια ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς 'Αναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χέρι ἀνθρώπινον. Ἡτο-

ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὅποιον κατηύγαζε τοὺς θόλους, ἥτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας δλοκλήρους, ἡ θρυλικὴ ἔκκλησία :

μὲ τὰ τρακόσια σήμαντρα κι ἔξήντα δυὸς καμπάνες

ἔλικνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλληνικῶν γενεῶν.

Ἐνῷ δὲ ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων ἔξεπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετερίζια τοῦ Εύφρατου ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας, ποὺ τὸν εἶχε ἡ Ρωμιοσύνη :

κι ἀπ’ τὰ θρονιὰ τὰ ρήγικα,  
πιὸ ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ’ τὰ παλάτια,  
στοὺς βασιλιάδες βασιλιά,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγίνετο τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἡρως καὶ σύντροφος, μορφὴ ἐπική ὁ Διγενῆς παρίστατο εἰς τὴν χαράν τοῦ γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιν καὶ τὸ κοῦρσον, κατέβαινεν εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγίνετο νανούρισμα :

Κοιμήσου, γιέ μου, καλογιέ, ὅμορφε διωματάρη,  
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καὶ γιὰ ν' ἀργοῖςυπνήσης,  
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλικάρι,  
νὰ χτενιστῆς, νὰ διαρνιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξῃς,  
νὰ καλλικέψῃς τ' ἄλογο, ποὺ περπατεῖ καὶ δρέμει.  
μὲ τὰ σελοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,  
μὲ τ' ἀσημένια πέταλα καὶ μὲ τὰ φταρμιστήρια,  
ποὺ στέκει καὶ χιλιμιντρᾶ στὸ πέργερο δεμένο,  
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμο νὰ λιουτοπολεμήσης  
μ' οὐλους σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὐλους τοὺς στρατολάτες.  
Κι εἰς ὅποιο πόλεμο βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλιωμένος,  
νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριὰ καὶ κάστρα.

‘Ο βουρκωμένος ὁ Εύφρατης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντήσουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τούς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιτάύρου τὰς κλεισούρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριά τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἀθάνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἡρωϊκὸν στοιχεῖον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρίται καὶ ἀρματολοί γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβίας τὰ σύμβολα τὰ ἡρωϊκὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγούδι περιέβαλε πρόσωπα ιστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἔξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὀλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἔθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ παράδοσιν πνευματικήν. Ἐπειδὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεραι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εύλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μούσης. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχῃ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ὅχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὅχι μόνον τὰ ἡρωϊκὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Οἱ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Οἱ πνευματικὸς δυίσμὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ Ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικήν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὅποιας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ύστερους βυζαντινούς χρόνους.

Η δουλεία εὗρε τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικήν ταραχήν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ίδεων ἀναταράσσουν τὴν ἐλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Η δρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

ἀνατολική σοφία, εύρισκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ‘Ελληνισμοῦ. ‘Ἡ ζείδωρος αὔρα τοῦ Ταῦγέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἐπταλόφου. ’Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ ‘Ελλὰς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένος, ἐσύ, πιοὺ μελέτησες  
νὰ τὸν ὄρθωσῃς ἀπάνου στοὺς ὄμοις σου  
τὸ συντριμμένο ναὸ τῶν ‘Ελλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μιστρᾶ : «’Εσμὲν γὰρ οῦν, ὃν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, ‘Ελλῆνες τὸ γένος, ὡς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ», λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος : «”Ελλην ὃν τὴν φωνὴν, οὐκ ἄν ποτε φαίνη “Ελλην εἶναι... εἴ τις ἔροιτό μοι, τίς εἰμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός...».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ‘Εθνους. Καὶ ἐνῷ ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὄρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ ‘Ελλην ἀνυπότακτος, ἐλεύθερος ἡκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτιᾶς. Εἰς τὴν μαρτυρικήν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἀξένους ἡγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἡθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἡκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὅποια συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἐδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔθνικὴ δρᾶσις τῶν ‘Ελλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρυτέρων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητική, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς ‘Αγίας ‘Εδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντούνης, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. ‘Ο Ιανὸς Λάσκαρις, ὁ Μιχαήλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ίκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Καρολον τὸν Ή’, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

τῆς Ἑλλάδος. 'Αφ' ἡς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἀφ' ἡς στιγμῆς ἔλαβον γνῶσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἐνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαισαν νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ίδιαν ἐλευθερίαν, τὴν ὅποιαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὔριον θὰ στραφῇ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

'Αγῶνες τραχεῖς, πικρίαι καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον καὶ ὄλοκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. 'Ο πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχάς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὁλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ιστορικά, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητάς : vox diversa sonat. 'Αλλ' ἡ φωνή των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαϊκὸν ἡ λατινικὸν περίβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου "Εθνους.

Καὶ ἥλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινή, κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ ἔλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. 'Ο θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βαρθαρος φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάρασε τὰς ἔλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμεναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχὴν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχίων τοῦ θένους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῆ. 'Ο ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετατεθῆ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ "Ἑλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἔχθρικὰ καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητής, ὁ Μυρέων Ματθαίος, ἔγραφε τῷ 1618 :

'Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλιτώσουν,  
νὰ 'λθοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

‘Ο δὲ ποιητής - λαός ἐνσαρκώνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλά καὶ σιγαλά :

’Ακόμη τούτ’ τὴν ἄνοιξη,  
ραγιάδες, ραγιάδες,  
καημένη Ρούμελη,

ὅσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,  
ραγιάδες, ραγιάδες,  
νὰ φέρη τὸ σεφέρι  
Μοριὰ καὶ Ρούμελη.

‘Η ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἀφησε ξένους τοὺς “Ἐλληνας λογίους”. Ἐνῷ ὁ Βοιλταῖρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσόνεος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνε εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β’ ἀρχαιοπρεπεῖς ὥδας. ‘Ο Ιωαννίτης λόγιος Αθανάσιος Ψαλίδας ἔγραψε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν : «ταῖς σαῖς ἀκτῖσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἀρην, νῦν δὲ ἀδόξος καὶ δυστυχῆς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὖσα, θερμαίνεσθαι ἥρξατο...». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ιερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντῖνος. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

‘Η ύπό τοῦ «έλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασύστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ύπό τὸν πρίγκιπα Κωνσταντίνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ’ παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς “Ἐλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς βυζαντινῆς ἰδέας.

‘Εποχὴ παρασκευῆς καὶ ὡριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ’ καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ’ αἰῶνος. ‘Η Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. ‘Εμπνευσμένος ὄρφαματιστής ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ἰδέας, τὴν ὅποιαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρας ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώ-

που και τοῦ πολίτου. Καὶ ὅμως οὐδεμίᾳ ἄλλῃ μορφὴ κατώρθωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιάς παραδόσεις. Μορφὴ λογίου, μορφὴ λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχήν του και τὴν ἰδέαν και τὸ τραγούδι.

Ἡ 'Ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν Ἰδέαν. "Οτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 980ν ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὅποιού ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἑκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα "Ἐλληνες πρόκριτοι ἔξελθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiiph, ἃσημον και ὁμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῇ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Είναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὅποιοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὑπὸν εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ "Ἐθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως και τὸ πνεῦμα και τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἴστορικός, ἔρμηνευτής τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν και τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, και μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς Ἰστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαριὰ τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερὸν Βράχον, εἰς τοῦ Ταύγέτου τ' ἀντερείσματα μὲ τοῦ Μιστρᾶ τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι· τῆς Πίνδου θ' ἀντικρίση τοὺς πολιοὺς κροτάφους και κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην ποὺ

ξέφωτη στυλώνει τὴν κορφή τῆς  
μεσουρανίς . . .

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ Ἱερὸν χῶμα τὸ ὄγιασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἥρωών, τὸ κάθε πετραδάκι τῆς ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει και πάλιν πρὸ τῆς βίας και τῆς δυστυχίας.

Και ὁ ἴστορικός, τῶν ἔρχομένων δραματιστής, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν δνείρων πλάστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός : «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται· διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ εἶναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα ἀίδιον» (H. Taine).

Αθάνατον τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰώνων ἀγῶνες, αἰώνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκάμφη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῇ. Αὔριον τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξιδα θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἀκρογιάλια. Ἐμποροί καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἔξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοις μοισαϊκοῖ κήρυγμα :

»Ἄσ σταματήσουν τὰ δάκρυα τῶν σκλάβων.

«΄Ηχός, γλυκύτατος ἥχος» ἀκούεται.

Δὲν εἶναι ἀηδόνι κρητικό, ποὺ παίρνει τὴν λαλιά του σὲ ψηλούς βράχους κι ἄγριους...

Εἶναι τοῦ ποιητῆς ἡ φωνή, εἶναι ὁ χρησμὸς ὁ Ἱερὸς βγαλμένος ἀπὸ τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἐθνους. Εἶναι μαζὶ καὶ προσευχὴ καὶ προφητεία :

Κι ἂν πέσαμε σὲ πέσιμο πρωτάκουστο  
καὶ σὲ γκρεμὸν κατρακυλήσαμε,  
ποὺ πιὸ βαθὺ καμιὰ φυλὴ δὲν εἶδεν ὡς τώρα,  
εἶναι γιατὶ μὲ τῶν καιρῶν τὸ πλήρωμα  
ὅμοια βαθὺ ἔν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται  
πρὸς ὑψη οὐρανοφόρα.

Διον. Α. Ζακυθηνὸς

## II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ—ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

### 1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

"Ας είσοδύη μία μόνη ἀκτὶς ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκούς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλιμάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλάδες ἀκουμβητένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δασύλοι καὶ δύο μεγάλα ξύλα ὀρθὰ καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἑστίας.

Τοιοῦτος νὰ είναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορειὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ είναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῷον. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάτνωτος, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθέρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατύ παράθυρον, τὸ ἀπᾶδον εἰς ὅλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτελείας, μὲ πηχυαίαν ὕαλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος, εἰς τὰ βασίλεια τοῦ βορρᾶ, τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἦτο, χωρὶς νὰ παραβῇ τὴν δεκάτην Ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ο οἰκίσκος νὰ είναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦ εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ὁχανῆ ἔκτασιν ἀπὸ ἀκτῆς ἔως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἔως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὔρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιάν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φίλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσῆ ὁ Καικίας, κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Θράκης καὶ διὰ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπάται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἀθω καὶ διὰ Ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὁλυμπον· φρίσσει τὸ κῦμα εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικιᾷ διὰ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

ταιάν αὔραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριάνει τὸ πέλαγος, ὡρύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ρήγνυται τὸ κῦμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συνεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαεινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων· ἴδού, ἡ ἀκτὶς θὰ διώξῃ τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θὰ ἔξωσῃ τὸν τυφῶνα. 'Ο φαεινὸς στῦλος ἥτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυὲς θέαμα, τὸ ὄποιον ἔρριζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

'Ο σίφων ἔξερράγη, ραγδαῖος ὅμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλούς, ὁ ἀνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἦχει παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβήν πνοήν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλήν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρρεμα ἀντηχεῖ διακεκομένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθιδον τοῦ χειμάρρου. 'Η Νηρής ἀνῆλθεν ἀπὸ τὸ ὑπόβρυχιον ἀντρὸν τῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὑψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχώδους προβλῆτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὅμβρον καὶ τὸν ἀνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλην τῶν στοιχείων. 'Ο Τρίτων, κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. 'Ο ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερως, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβὰς πρὸ μικροῦ διὰ νὰ κάμῃ τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἐλιγμῶν καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἔξεβαλε ἔνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἴτα ἔμεινεν ἔξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὅλον τὸν κρύον λουτῆρα τῆς καταιγίδος. 'Εάν ἔβλεπε τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικατζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὅρνεα, τὰ ὄποια ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὀργυιῶν τινων ἀπὸ τῆς ἔηρας, πολλοὶ ἔξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναικας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβιολούσας, αἵτινες ἥσχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. 'Αλλ' ἥτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα είχον λείψει τὴν πρωίαν ἔκεινην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Είχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

εἶχαν βραχωθῆ κάτω εἰς τὴν στενήν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματίζομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἐσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγές καὶ ἐσοχή στεγανή. Ἡ ωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαυκὰς βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κῦμα, πολλῶν ὀργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἡδύνατο ἄνθρωπος νὰ καταβῇ εἰς τὴν φοβεράν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχωμέναι αἵγεις, συνηθισμέναι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνούς, ν' ἀναπτηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς réponτας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐννοήσει ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὅποιαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἡσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἀλογα κτήνη ὅποιύ ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχωμέναι.

Ἄφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμέναι ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἔβδομάδας ἢ μῆνάς τινας, ἑωσοῦ ξοναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθεν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακήν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἀδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλην φοράν, ἃν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εύρισκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγαίου. Ἀλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἃν θὰ ἐγλίτωναν, διὰ νὰ βάλουν γνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστίζομενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπτας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ ἀειτάραχον καὶ πολύρροιβδον κῦμα, ναναριζόμενον ἀπὸ τὰ ἄσματα, τὸ ὅποια ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸν εἰς τοὺς σκληρούς βράχους καὶ εἰς τὰ ἡχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σώζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ κοιτοῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικήν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικήν.

‘Η στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἔστηριζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτίνας ἐκ σκληρᾶς καστανέας. ‘Ολόγυρα εἰς τούς τοίχους, ὑψηλὰ ὅνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γεῖσα τῆς στέγης, ὡραῖα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἥσαν ἐγκολλημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολάς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Τεκέ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ὄλλους δύο σταυρούς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ὅνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὡραῖα παλαιὰ πιατάκια ἥσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπά καὶ λευκά, μὲ κλαδάκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατειμένα, στήλιοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάρμα τῶν ὁφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρεῖχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέλγητρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκελίσῃ τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναίσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμη τὸν σταυρὸν του καὶ ν' ἀσπασθῇ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειὰν μὲ παρειὰν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους της.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ρθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,  
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαγαπημένα,  
ὅπού μὲ πόθο ἀχόρταγο τὰ λαχταρεῖ ἡ ψυχή μου,

καὶ, ἃν δὲν ᾔτο ὅλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτίνην, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἔριφια), νὰ σταθῇ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας ‘Ωρας κοὶ τὸν ‘Εσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγένων ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπι’ ‘Αναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοηθὸν τοῦ παπα -Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἔτελει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

'Η σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ κάρδιά μου.  
Τὸ χελιδόνι ἡὗρε φωλιά καὶ τὸ τρυγόνι σκέπη  
νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια νὰ πλαγιάσουν,  
στὸν Ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὔσεβής προσκυνητής θὰ εῦρισκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῇ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ὥραιάν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλᾶν, Ἡπειρώτην, ἀνδρα ἀγωνιστήν, εύπαιδευτὸν, πολύγλωσσον, ὥροιογοπιὸν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὅλην τὴν ζωήν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὑπερενενηκοντούτης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξίν του.

'Η ὥραιά μικρά εἰκών, μὲ τὸ ὠχρόν πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἔνοιμενον κατὰ παρειὰν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους τῆς, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ως ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθύνς μὲ τὰς ὀδινας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανομένης μὲ τῆς ἀνατροφῆς τοὺς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ύστερει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὔσεβη προσέλευσιν.

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες  
στὸν ἵσκιο ἀς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος  
καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστάτις τῶν μητέρων, καὶ ὁ "Ἄγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

'Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὅλιγοι "Ἄγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῖς καιροῦ. "Ἀλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσθετωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες, ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ "Άγιος Ἐλευθέριος, ὁ Ἐλευθερωτής τῶν ἔγκυων, καὶ ἡ 'Άγια Μαρīνα, ἡ προστάτις τῶν ὀδινούσῶν. Είτα ἦσαν ὁ "Άγιος Γεώργιος καὶ ὁ "Άγιος Δημήτριος μὲ

τὰ χαντζάρια των, μὲ τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακάς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἀγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἀγία Κυριακή μὲ τοὺς σταυρούς καὶ μὲ τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἡσαν καὶ οἱ "Οσιοι μὲ τὰ κουκούλια, μὲ τὰς λευκὰς γενειάδας των, μὲ τὰ κομβοσχοίνια καὶ τοὺς ἐρυθρούς σταυρούς των, ὁ "Οσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

"Ητο ἑκεῖ καὶ ὁ "Οσιος Ποιμὴν, ὁ ἀσκητής, μὲ τὸ λόγιόν του: «Ο Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἔγένενησε» καὶ μὲ τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἡ θανάτου τοῦ ἀθώου ἀνεψιοῦ του: «Εἰ μὲν εὔρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῷον, ὡς θέλεις πρᾶξον». Ἡτο καὶ αὐτὸς ἑκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἥττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδίων. Ἡτο καὶ ὁ "Οσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, «ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεός τὴν καρδίαν». Μωϋσῆς δεύτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δὶς καὶ χιαστὶ τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὁδόντων τὴν μάχαιραν μὲ σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἔχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχών αὐτὸν ἐπανέπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανούς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λήσταρχος ἔγινεν ἄγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιόν ὁμότεχνόν του, ἑκεῖνον τὸν δόποιον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγήν, ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἵστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἀγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρὸν τῆς ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτήρια ὄλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερεν εἰς τὰς εὔσεβεῖς προσκυνητρίας καὶ νὰ ἔλεγεν: «Ἐλάτε, ἔγώ είμαι ποὺ χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἔωρταζε, τῇ 26ῃ Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἦτοι τὰ Ἐπιλόχια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος, ἐπὶ λευκῆς μεταξούφοις ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρτημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἔξαιρέσει ἐνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ δόποιον ἔφερεν ἄλλο σχῆμα, ζώου, ὁμοίου σχεδὸν μὲ ἄρνα κερασφόρον ἢ μὲ ἔριφον. Ἐπί τινος ἀφράκτου ἔρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερὸν τοίχον ἔβλεπε τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπτης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ κου-

κουλίων ἀπὸ τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνὰ κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερὰ λευκὰ κρανία μικρῶν παιδίων.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἥσαν ὅμοια-ματα μικρῶν παιδίων ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρά των ἥσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θείου Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναόν της μετὰ τὴν ἵσιν τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὄμοιόν του μικροῦ ζώου ἦτο καὶ αὐτὸς βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἥσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μηνόδυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων, γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρός, ἥτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμυησιν θυγατρός, ἥτις ἀπέθανεν ἵσως λεχώ εὐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερώματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἥσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδίων ἀποθανόντων εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερὰ ἥσαν δισπιλα λείψανα παιδίων, τὰ ὅποια εἶχεν εὐδοκήσει νὰ καλέσῃ ἐνωρὶς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ 'Υιοῦ της εἰπόντος: «Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικὰ κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναῖσκον ἡ θειὰ - Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, ἡ ἀδιλοκερδής νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὅλων τῶν ἔξωκλησίων. Ἡρχετο τακτικά, δύο φορὰς τὴν ἑβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι της, τὸ ὅποιον ἀπειχεν ἡμισείας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ὁκτήν, ἥρχετο διά νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς 'Αγίους 'Αποστόλους καὶ τὸν 'Αγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονήρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς 'Αγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἔξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν 'Αγίαν 'Ελένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρρεμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλο Ορμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχήν της μὲ τὸν ἔλαιιῶνα, τὴν ἀμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἑκατονταμοῦσε τὸ καθημερινόν της κι ἔζοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια της, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ της, ὁ πρῶτος εἰσοσαετής, ὁ δεύτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Οἱ γονεῖς των εἶχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον. Ἡ μάρμη των αὐτὴ τούς ἀνέθρεψεν, αὐτὴ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειὰ - Ἀρετὼ ἡτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὅμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωήν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει, καί, ἃν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἔγγονια της, θὰ ἦτον ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὅμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρώ, τὴν ὅποιαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἔτῶν, νέαν εἴκοσιν ἔτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντὴν τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἰναι ἀπὸ πολλὰ συνομηλίκους της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλάς, ἐκ τῶν ὅποιών θὰ ἡδύνατο νὰ ὠφεληθῇ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήσῃς, χρονίστης, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψῃς τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴν πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴν κοιτάζῃς τί κάνει ἡ πλαγινή σου, νὰ μὴ βάλῃς μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῇς, νὰ μὴ βλαστημήσῃς».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχή, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσῃ, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλάς. Προχθές ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά... Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δώδεκαήμερον. Ἀφοῦ ἔβαπτίσθη, ἡ θειὰ - Ἀρετὼ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινοὺς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ἀγαλλιάσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναΐσκον τῆς Παναγίας. «Ἐλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικήν στολὴν τῆς ἄμοιρης καὶ τὴν προσέφερεν ὅλην εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συνήθη ἴερουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπτης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιάν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ Ἱερεὺς ποδῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστανίου, ὀλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα πλατύ, μὲ ἀδράς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη, τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσῆν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπτράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ Ἱεροφάντης περὶ τὴν ὁσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφαντα προμά-

νικα, τοῦ βαθουκλιοῦ, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς· ὡλένας τῶν νυμ-  
φῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ νὰ συστέλλῃ ὁ θύτης τοὺς καρποὺς  
τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ὄγια. Καὶ τὸ  
ώραϊον πολύπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ<sup>1</sup>  
χρῶμα καὶ τὸ ὄπιον ἔκαμνε νερά - νερά εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαι-  
λόνιον, διὰ νὰ σκέπτη ὁ Ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν  
ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιὰν τῶν Ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσ-  
φέρει εἰς τὸν παπα -Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδόν  
ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βροεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορὰς τὴν  
ἔβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι της εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλα-  
θάκι της εἰς τὸν ὄγκωντα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσσα  
καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἴγα, τὰς ὄποιας ἔβοσκεν ἡ Ἰδία, κατήρ-  
χετο εἰς τὸ Μεγάλο Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασ-  
· σόπληκτον ἀκτὴν κι ἐπήγαινε ν' ἀνάψη τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας  
τῆς Γλυκοφιλούστης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερὸς τυφῶν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαῖλαψ καὶ ἡ  
θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χωμα-  
τόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἀσπιλος πόντος εἶχε  
μιανθῇ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὥλας. 'Ο ἥλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν  
τοῦ ούρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν.  
'Ο ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει  
τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦτο νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ὄλλον ταῦ-  
ρον) ἔξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλικατζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλ-  
θει πρὸ δύλιγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποιάν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὑψη  
τῶν φοβερῶν ἀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἔβουτοῦσαν  
τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ νὰ  
στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ νὰ βουτήξουν. Τέλος ἔβού-  
τηξαν ὅλαι ἐν σώματι καὶ ἀνέλθοῦσαι εἰς τὸ κῦμα ἥρχισαν νὰ πλέωσι  
κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολίσκος τελείως ὡργανισμένος, ἡγουμένης  
μιᾶς, εἴτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθουσῶν τῶν λοιπῶν, δέ-  
κα ἡ δώδεκα, δύο μόνον ούραγῶν ἐπομένων. 'Ο ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν  
μυκηθμόν, ἐστηκώθη καὶ αύτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεῖς ἥρχισε  
ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση,  
ώς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αἱ αἰγεῖς τοῦ Στάθη Μπόζα, αἴτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσω διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σωζόμενον ἀκόμη, τοῦ πταλαιοῦ ἔρήμου χωρίου, ὃπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἔβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, ἔξηλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἀμα ἡ καταιγίς ἔπαισε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἓνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικράν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούστης, ὅπόθεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ηῦραν, ἔβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῆσιν. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουνιά μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ δστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὄρφος ἡ σμέρνα, ἡ παρδαλή καὶ μαυρειδερή, ἡ ἀντιπαθής καὶ ἀπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἔβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουνιά τραβᾶται καὶ τεντώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ ψαρᾶς μένει μὲ δυὸ πήχεις σπάγγον εἰς τὴν χείρα.

Ομοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκός, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἀμα ἔχασε τὰς δύο αἰγας, τὰς ὅποιας ἔβλεπεν, ίσταμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἵσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἐμπρός του καὶ ἡ κεφαλή του ἔφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἔξοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινομένη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἔχαμήλωνεν ὀλονὲν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχὴν τοῦ κρημνοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκείνας συνθηματικῶν μονοσυλλάβων:

—”Αι, ἀι! ὁι! Ψαρή! ὁ, χώ, Στέρφα!

Εἰς μάτην, ἡ Ψαρή καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάλγητοι, ἀναίσθητοι καὶ ούδ' ἀπήντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἄβυσσον, ἀφειδῶν τῆς ἴδιας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν Ἰλιγγόν, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδη καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανά πράγματα ἴσταντο

καὶ ἐκάθηντο καὶ ἔκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησε τέλος διὰ παραπονετικοῦ βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

'Η ὅλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἔξεβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετο τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲν διὰ τὴ Στέρφα, εἶπε τέλος στενάζων ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρή ἃς ἡμποροῦσα νὰ γλιτώσω!...

'Ο μπάρμπ' 'Αναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως κι ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἔξωθεν τοῦ ναίσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα -Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν 'Εσπερινόν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ 'Αγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἐπρεπε νὰ πάρουν λεπτόν, ἀλλὰ γερὸν σχοινί, νὰ κάμουν θηλειάν τεχνικά εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἰγας. 'Η θειὰ 'Αρετώ, ἡ Χρονιάρα, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιούτῳ τρόπῳ ὥστε νὰ εἰναι ἐλπῖς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἴτα ἡ ὅλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἀλλην. 'Η θειὰ 'Αρετώ διηγεῖτο ὅτι παρόμοιόν τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παπποῦν της πρὸ ἔξηντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

'Ο Κωνσταντής ὁ Περηφανάκιας, συνάδελφος τοῦ Στάθη, ἔξέφερε γνώμην, ὅτι ἐπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ὥσταν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινίου, καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιά καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἔφελκύσουν τὰς δύο αἰγας, ὥστε, ἐνῷ αὐταῖς θὰ ἔμασοῦσαν τὴν ὄρεκτικήν τρυφερὰν βοσκήν, τὸ δέξιον ἄκοντημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῇ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἀλλης γίδας καὶ τότε αἱματωμένας μέν, ἀλλὰ σωσμένας θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἴπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθης ὁ Μπόζας· ἔλα νὰ μὲ καλούμαρετε κάτω, νὰ ἰδω τί θὰ κάμω...

'Η θειὰ - 'Αρετώ ἥρχισε νὰ κάμνῃ πολλοὺς σταυρούς, ἔξιστα μένη διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γιγὲ μ', Στάθη μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

‘Ο μπάρμπ’ ’Αναγνώστης ό Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἑκκλησίτσας, εἰς τὸ προστήλιον, καὶ ἀφῆκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσμημα, ἥνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

‘Ο Κωνσταντής ό Περηφανάκιας ἤρχισεν εὔγλώττως νὰ ἀποτρέπῃ τὸν Στάθη τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ’ πῶ, Στάθ’, ἀπ’ λέει οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπτ’ κεῖ δὰ κάτ’ εἰν’ οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ’ ποῦ θὰ πατήσῃς νὰ το’ δέσης, νὰ το’ ἀνεβάσῃς ἀπάν’;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ὁ παπᾶ - Μπεφάνης μὲ τὴν λευκήν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. ”Εμαθε τὸ συμβάν, ἥκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθη κι ἔσεισε τὴν κεφαλήν.

— Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανέλαβε καὶ ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν της μία ἰδέα.

— Ἀμή σὰν τὸ ἀποφασίστης, γιέ μ’, κάμε τὸ σταυρό σ’ καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιά νὰ σὲ φυλάξῃ.

— ”Ἐταξα ἐγώ μέσα μου, εἶπεν ό Στάθης ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τὴ μιὰ γίδα, σὰν τὴ γλιτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἄς γλίτωνα!

‘Ο ιερεὺς ἔκαμε διφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρέπον, εἶπε, νὰ παρακινοῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν... Τὸ τάξιμον εἶναι προαιρετικόν...”Οση πέφυκεν ἡ προαιρεσίς», ποὺ λέει καὶ τὸ τροπάρι....Μὰ ἄς εἶναι... ἀν ἥθελε νὰ κάμη καμιὰ λειτουργία...

Εἶτα ἐπανέλαβε:

— Καὶ τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξῃ κι αὐτὸς κι ὅλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκλήσια... Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τὶς ἔλιες καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξῃ.

— Τάζω, εἶπεν ό Στάθης.

— Καλά, νά ’χης τὴν εύχή... Τώρα, ἀν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— ‘Η εύχή σ’, παπά μ’.

‘Εφαίνετο ἀποφασισμένον, δτὶ ό Στάθης θὰ κατεβιβίζετο διὰ

σχοινίου είς τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένας αἰγάς του.  
Μόνον ὁ Περηφανάκιας ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὄρισου, ἀπ' λέει οὐ λόους, παπά μ', νὰ σ' πῶ, Στάθη μ',  
αὐτό, τὶ λογάτε, εἰναι, ἀπού πε κι ἡ ἀιοσύνη τ', ἀπ' λέει κι ἡ θειὰ  
τ' Ἀρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. "Ἐνα πάτ' μα εἰναι κειδά μέσα, ἐν'  
ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ' λα κουτρόνι, ποῦ θὰ πατήσ", πῶς θὰ  
πιάσ' το' γίδις νὰ το' δέσ", ἀπ' λέει οὐ λόους, νὰ σ' ὄρισου, παπά μ';

— Ἐγώ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ Ἱερεὺς ... Εἰς πρά-  
γματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέ-  
ρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. 'Ο  
ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λέσ, παπά μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; ἤρω-  
τησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεός τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ Ἱερεὺς. 'Εσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἰσθε  
ἄλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησία!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐψιθύρισεν ὁ μπάρμπ' — 'Αναγνώστης ὁ  
Παρθένης, ὅστις εἶχε στηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἴστατο στηριζό-  
μενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου.

— Κανεὶς σας δὲν ἥρθε νὰ ἔξομολογηθῇ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. "Ἄχ!  
οἱ γονεῖς σας δὲν ἥσαν τέτοιοι ..." "Ἄχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!"

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἥταν ἀνθρῶποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς  
ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ.

— Ἐγώ δὲν είμαι καὶ τόσον φευγάτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπά, εἶπε παρα-  
πονετικῶς ὁ Στάθης.

— Ἐσύ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορά... Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα...

— Ἐχουμε ταμένα μαζὶ μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ἀγγουρο νὰ ξα-  
νακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίτσα τ' 'Αι - Παντελήμονα... Τὴν εἶχε  
δύνειρέψει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναίκα.

— Ἄμποτε ὁ Θεός νὰ σᾶς ἀξιώσῃ, εἶπεν ὁ Ἱερεὺς.

— Μακάρι, ἀξιος ὁ μισθός σας, εἶπε καὶ ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ.

'Ο Ἀγκούτσας δὲν ἤτο ἴδιοκτήτης ποιμνίων, οὔτε γεωργός, οὔτε  
κὰν βοσκός, οὔτε οἰκίαν εἶχεν, οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἡτο πλά-  
νης, ἀστεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολ-  
λήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγιὸς εἰς τοὺς βο-  
σκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἰγας. Τὸν περισσότερον καιρὸν ἐγύριζεν

ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κι ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγαν:

— Δὲν πᾶς, καημένε 'Αγκούτσα, νὰ βγάλης τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ γ: αλὸ ἥ τίποτε καβουράκια κάτω στὸ ρέμα μέσα;

Τοῦτο ἦτο ὀσφαλές σημεῖον ὅτι τὸν ἔδιωχναν. 'Ο 'Αγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κι ἔφευγε.

— Καλὰ ποὺ μοῦ τὸ θύμισες, ἔλεγε.

— Κι ἥτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῆσ;

— "Οχι" μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ 'Αγκούτσας δὲν ἤμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

"Ελεγεν ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμη τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κι ὅλος ὁ καιρός, ἐκτὸς ὀλίγων ἐβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἥ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

"Εφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνη, ὅπόθεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινεν εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἕκείνην συνέβη ὁ 'Αγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθη τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμηθῇ, ἥλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὗρε δὲ τὴν ὁμάδα τῶν ἐπτὰ ἥ ὀκτὼ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἥν στιγμὴν ἥ θειὰ τὸ 'Αρετὸν ἥγχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ είναι ἄξιος ὁ μισθός του.

— Τί τρέχει; ἡρώτησεν ὁ 'Αγκούτσας.

'Ο Περηφανάκιας, τοῦ ὁποίου ἥ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν 'Αγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

'Ο 'Αγκούτσας μὲ τὸ ἥλιοκαές καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρυς ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγώ νὰ το' ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγώ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λόου σ', Στάθη, ἔεις γ' ναΐκα καὶ πιδιά... "Αφσε νὰ κατιβῶ ἐγώ, ἀπ' δὲν ἔχου σ' ούν ἥλιο μοῖρα.

'Ο Στάθης ἔσιώπα.

— Νὰ μ' δώσης ἐμένα τὴν μιὰ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμά-

ρετε κάτ', νὰ κατιβῶ νὰ το' ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρή ἐγώ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

'Ο 'Αγκούτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἔνοει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. 'Η Ψαρή ἐμένα μ' χρειάζεται.

'Ο 'Αγκούτσας ἔμεινεν ἐπὶ ὄλιγας στιγμὰς σύννους.

— 'Ας είναι, μ' δίνεις τὴ Στέρφα... Καλή 'ναι κι ἡ Στέρφα ... "Α δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτο'λίκι, τὴν ξεφαντώνουμε κανένα μεσ'μέρι μὲ τὴν παρέα ἔδω.

— Θὰ κατεβῶ ἐγώ, ἀπήντησεν ἰσχυρογάμων ὁ Στάθης. 'Ελατε, παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

"Ἐφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὄργυιῶν." Εδεσαν τὴν μίαν ἄκρην εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου, θάλλοντος δίπλα εἰς τὸ παρεκκλήσιον. 'Ο Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκαμε θηλειὰν κι ἐδέθη μοναχός του ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἀνδρες, ὁ Περηφανάκιας, ὁ ἄλλος βοσκός, ὅστις ἦτο ὁ Ντάνας, ὁ συμπέθερος τῆς θειὰ 'Αρετᾶς, καὶ ὁ 'Αγκούτσας, ὅστις δὲν ἐμνησικάκει διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλούμαρισαν σιγά - σιγά τὸν Στάθη εἰς τὸ λίγιγιαδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς ἀβύσσου.

'Ο Στάθης εἶχεν ὡχριάσει κατ' ἀρχάς. "Έκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ ἥλθεν εἰς τὴν ὄψιν του. Κατέβαινε κάτω ταλαντεύομενος, προσπαθῶν νὰ φαύῃ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φοράν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρόν, ὅχι πολὺ σφοδρῶς, κατὰ τοῦ βράχου.

— 'Αγάλια - ἀγάλια! μαλακά, παιδιά - ἐκέλευεν ὁ 'Αγκούτσας. Λάσκα, λάσκα, καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ καραβάδες, διαόλ' 'Αγκούτσα; εἶπεν ὁ Περηφανάκιας.

— Σιώπα, μὴ βλαστημῆς, λάσκα, λάσκα.

'Ο Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενὸν σφιγγῶν τοὺς ὀδόντας, ἀνοιγοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφικτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν ἐφαίνετο νὰ ἔδειλιασε.

— Κοίταξέ τον πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμα-

ρωμένη.

Τέλος, ὁ Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἥτις ἔβέλασεν ἄμα τὸν εἰδεν. "Ἐλυσε τὴν θηλειάν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδεσε καλά τὴν Ψαρήν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. "Εκαμε στημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρωσι σιγά - σιγά τὴν Ψαρήν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

"Ο Στάθης ἔδεσε τὴν Στέρφαν, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτήν.

"Η Στέρφα τότε μόνον ἔδοκίμασε νὰ ἔκβάλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

"Ο Στάθης ἔμεινε μοναχός του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, χωρὶς τὴν Ψαρήν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. "Ο Ἰλιγγός ἤρχισε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. "Ἐκλειε τὰ ὅμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. "Εσφιγγε τὰ δόντια. "Ἐλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένε», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, δύσσεις ἤξευρε.

"Ο ἄνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἔφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὡτά του. "Ανέπνεε δυνατά, ἥσθμαίνε, καὶ ἡ καρδία του ἐπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

"Ο Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη. "Εξέχασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ στημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλήν ἐκεῖνοι ἥσθάνθησαν τὸ βάρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

"Ο Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

"Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. "Ο ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. "Ἐκτύπησε δύο ἡ τρεῖς φοράς τὴν κεφαλήν, τοὺς ὄμους καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

"Οταν ἔφθασεν εἰς τὸ ὑψος τοῦ βράχου, εἶχε ἔσπιάσει ἡδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. "Ητο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοινόν, τοῦ ἔδωκαν νὰ πίῃ ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εύτυχῶς δὲν ἔβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

'Η Ψαρή ήτο ἕκει καὶ τὸν ἐξέσταινε μὲ τὴν πνοήν της.

'Η Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἡλιθίως.

'Η θειὰ - 'Αρετὼ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

'Ο ίερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ' - 'Αναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούστης.

'Ο Περηφανάκιας ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὅρισου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εἴδια τέτοιου πρᾶμα, ἀπ' λέει ού λόσους. Κακή δ' λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

'Ο Αγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— 'Αξιζεν, ἀξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ' νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

'Ο Ντάνας εἶπε:

— Κι εἰδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νά 'ναι.

"Όταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τώρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ώς τόσο ἔνα κατσικάκι, ποὺ μού βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ὀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. 'Ελατε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρὶ νὰ σᾶς φιλέψω.

'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

## 2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἔνας ζωντανός. 'Ο ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἔχαιρέτισεν ὀρθίους ὅλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἔχαΐδευε τὰς μαύρας κόμας των ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν των, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων των τὰς λαβάς. Καὶ τώρα δύων ἔκει κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαι-

ρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά - ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὅμμα, ὅπερ σβῆτον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψῃ τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους. "Ολην τὴν ἡμέραν ἀσιτοι καὶ ἀποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἔχλεύσαν τὴν ὄρμὴν τῆς ρομφαίας καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ τῆς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς παλάσκες των, ἀφοῦ ἔρραγισθη καὶ τοῦ τελευταίου ὅπλου των ἡ κάνη, ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιαταγάνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἡττημένοι δχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπαφλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματήσας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατείαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμῆμα, αίμοστάζον, μὲ σφικτὰ δάκτυλα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ ξιφῶν, ἐν ἦχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῷ τὰ μπαϊράκια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὄριζοντος τῆς δύσεως. Μυρμηκίᾳ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανῆ ὁ συρφετὸς καὶ βαρὺ ἀκούεται τὸ βήμα του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ "Αραβεῖς βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν. 'Αλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνέλπιστῳ νίκῃ εἶναι τόση, τόση εἶναι ἡ μετὰ τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον, ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. "Ηδη ὁ ἀρχηγός των ἔφθασεν εἰς τὴν ὁδρὸν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκινίσαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἰδει κύκλῳ τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὅμμα, ἔκπληκτος ἀναμετρᾷ τοὺς ὑψηλούς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βραχίονάς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὥραιάς των μορφάς, τὰ μέτωπά των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὅψιν του, ὡς νέφος τι διέρχεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπῆτὰ χείλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καὶ βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ώσταν νὰ μὴ πιστεῦῃ πώς ἔχαθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κείτονται ἀναίσθητοι καὶ δὲν κοιμῶνται μόνον, διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πώς καὶ ὁ ἕδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ισχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιός εἶναι ὁ Παπαφλέσσας;

Οἱ ὁδηγοί του ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτῶμα διάβροχον, περιρρεόμενον ἐκ τοῦ ἴδρωτος τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε τὸ παλικάρι...

Δύο ἄνδρες ἔλαβον αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἥγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του κι ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγήν. Ἐκεὶ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἔξετριψαν τὸν πηγάδιον καὶ τὸν ἴδρωτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἵχωρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα κι ἐγύρισαν ὁπίσω φέροντές τον.

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἐκατέρωθεν αὐτὸν ὥδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὑψωσαν καὶ τὸν ὀκούμβησαν, τὸν ἔστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορρόπησαν, ώσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφῆκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἴδιας του δυνάμεως.

Τὸ πτῶμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χέρια μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμῆμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ύψηλὰ τὴν κεφαλήν. Τότε ὁ Ἰμπραΐμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἵσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτῶμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἥτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἵματόχρους, ώσει βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὅρθιον νεκρόν.

«Φιλολογικά 'Εργα», τ. B'.

Μιχαήλ Μητσάκης

## 3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις ἀράξαμε στὴ Στένη, ὁ καπετὰν Ξυρίχης πῆρε τὴ βάρκα κι ἔτρεξε στὸ τηλεγραφεῖο. Δυὸς ὥμερες τώρα δὲν ἦβρεσκε ἡσυχία. Τριάντα μίλια ἔξω ἀπὸ τὸ Μπουγάζι ἀντάμωσε τὸν «'Αρχάγγελο», τὸ μπάρκο του, ποὺ ἦταν μέσα κυβερνήτης καὶ γραμματικὸς τὰ δυὸς του ἀδέρφια. Δέν πρόφτασαν νὰ καλοχαιρετηθοῦν, νὰ εἰποῦν γιὰ τὸ φορτίο καὶ τὸ ναῦλο τους καὶ τοὺς χώρισε ὁ χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος νὰ ὀρθοπλωρίσῃ τὸ δικό μας καὶ ὀλάκερο ἡμερονύχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' ἀνοιχτά. Μὰ ὅταν μπῆκε στὸ Βόσπορο, ρώτησε ὅλους τοὺς βαρκάρηδες, τοὺς πιλότους, ἀκόμη τοὺς κουμπάρους καὶ τὶς κουμπάρες· ἀλλὰ τίποτε δὲν ἔμαθε γιὰ τὸν «'Αρχάγγελο». Τί νὰ ἔγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νὰ ὀρθοπλωρίσῃ κι ἐκεῖνος ἦ ἔπεισε ἀπάνω στοὺς βράχους; Κι ἂν τσακίστηκε τὸ μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' ἀδέρφια του; "Ολο τέτοια συλλογίζεται κι ἔχει συγνεφωμένο τὸ μέτωπο, τρέμουλο ἔχει στὴν καρδιά.

"Οταν ἔφτασε στὸ τηλεγραφεῖο, ξέχασε μιὰ στιγμὴ τὸν πόνο του ἐμπρὸς στὸν πόνο τῶν ἄλλονῶν. Κάτω στὴν αὐλή, ἀπάνω στὶς σαρακωμένες σκάλες καὶ παραπάνω στ' ἀσάρωτα πατώματα κόσμος σᾶν αὐτὸν ἀνήσυχος· γυναῖκες, ἄντρες, παιδιά πρόσμεναν νὰ μάθουν ἀπὸ τὸ σύρμα τὴν τύχη τῶν δικῶν τους. Κι ἐκεῖνο σώριαζε μὲ τὴν ταρναφιστὴ φωνή του ἀκατάπαυστα θλίψη. Ὁνόμαζε πνιγμούς, μετροῦσε θανάτους, ἔλεγε ναυάγια, περιουσίας χαμούς, συνέπαιρνε χαρὲς κι ἐλπίδες σᾶν δρόλαπτας. Καὶ κάθε λίγο ἀπάνω στὰ πατώματα, στὶς σκάλες κάτω καὶ παρακάτω στὴν αὐλὴ θρῆνοι ἀκούονταν, κορμιὰ ἔπειταν λιπόθυμα, φωτιὰ κυλοῦσε τὸ δάκρυ.

"Ο καπετὰν Ξυρίχης δὲ μποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ περισσότερο τὸ βάσανο. Βιαζότανε νὰ μάθῃ καὶ τὴ δική του μοίρα. "Εσπρωξε τὸν κόσμο ζερβόδεξα, ἀνέβηκε δυὸς - δυὸς τὰ σκαλιά, ἔφτασε μὲ κόπο στὴ θυρίδα καὶ ρώτησε μὲ ὀλότρεμη φωνή:

— Γιὰ τὸν «'Αρχάγγελο»... τὸ μπάρκο... μὴν ἀκούσατε τίποτα;

— Τίποτα· τοῦ ἀπαντᾶ ἔσερὰ ὁ τηλεγραφητής.

— Τίποτα! πῶς εἶναι δυνατό; ξαναρωτάει. «'Αρχάγγελο» τὸ λέν· ἔχει φιγούρα δέλφινα... ἔχει στὸ μεσανὸ κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Καὶ κολλάει περίεργα τὰ μάτια στοῦ ὑπαλλήλου τὸ πρόσωπο,

αύτιάζεται τοὺς κρότους ποὺ βγάζει ξερούς, συγκρατητούς, σὰν δοντοχτύπημα κρυσμένου, ἡ μηχανή. Τὰ σωθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπὸ τὰ πόδια του· ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ. Μὰ δὲν τὴν παραποτᾶ τὴ θέση του. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμὴ καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορη:

— Ναι... «'Αρχάγγελος». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ρούμελης· κόπηκε στὰ δυό· ἡ πρύμνη του ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιά μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

Ζωντανά! 'Αναστυλώνεται ὁ καπετάνιος στὰ πόδια του.

— Τὰ ὄνόματα; λέει μὲ φωνὴ σὰν χάδι· δὲ μποροῦμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὄνόματα;

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέρφια του. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὄλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτιάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὅμορφότερο. Φιλεύει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλληλο· δίνει ἔνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα: — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλὰ εἶναι· ὅλα καλά!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιά; ρωτάει πάλι.

'Ο ύπαλληλος σκουντουφλιάζει· Μὰ τὸν παρασκότισε! Γύρω ἀκούονται φωνὲς ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἔνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ θυρίδα. 'Εμαθε πώς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δὲν τοῦ φτάνει; Εἶναι κι ἄλλοι ποὺ λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. 'Ας μάθουν κι ἐκεῖνοι κατιτί! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τὴ θέση του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτᾶ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια του δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπὸ εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τὶς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλή, παίρνει τὸ βαπτοράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπειά. 'Απὸ κεῖ μ' ἔν' ἀλογο φτάνει στὸν 'Αι - Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια του ὁμπρίζουν. 'Ο ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφειρένιο ούρανό. 'Η θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ὡς τὰ ούρανοθέμελα. 'Η γῆ ἀνθοσπαρμένη μοσχοβολᾶ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιά μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκούλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιά, είκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καὶ μαζὶ χέρια, πόδια,

κορμιὰ δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στὶς σκισμάδες, μυαλὸν στουπιασμένα στὴν πέτρα. "Ενα τρεχαντηράκι ὁμορφοφτιασμένο, ἔγγελος, πρόβαινε μὲ πανιὰ καὶ ἔαρτια, λὲς κι ἀρμένιζε ἀνάερα. Καὶ ὅμως ἡταν καρφωμένο στὸ βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλὰ στὴν πέτρα, ποὺ οὐδὲ νερὸν οὐδὲ ἄνεμος μποροῦσε νὰ περάσῃ. Κι ἔνα σκυλὶ στὴν πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε τὴν ἀλυσίδα του καὶ τὸ νερὸν κοιτάζοντας ἀλίχταγε κι ἀλίχταγε, σὰν νὰ τὸ ἔβριζε, ποὺ χάλασε τ' ὁμορφοκάραβο.

"Ἐκαμε ἀκόμη μερικὰ βήματα ὁ καπετὰν Ξυρίχης καὶ ἄξαφνα βρέθηκε μπρὸς στὸ μπάρκο του. "Ἐπρεπε νὰ είναι δικό του ξύλο, γιὰ νὰ τὸ γνωρίσῃ. Οὔτε κατάρτια οὔτε πανιὰ οὔτε σκαφίδι ἀπόμενε πλιά. Μονάχα ἡ πρύμνη του, κι ἐκείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σὲ δυσὶ χάλαρα. Καὶ γύρωθε τῆς πικρὴν νεκροπομπή, ἄλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιὰ καὶ ἀρμενα· ἄλλες καρίνες φαγωμένες· ὅλα ποδόσταμα καὶ σωτρόπια καὶ σταύρωσες. Κι ἀκόμη γύρωθε τῆς ἄλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τὸ ναύκληρο νεκρὸ στὸ πλάγιον βλέπει τοὺς ναύτες πέρα δῶθε σκορπισμένους, ἄλλους κολλιτσίδας ἀπάνω στὰ κοτρόνια, ἄλλους μισοσκεπασμένους μὲ τὸν ἄμμο, ἄλλους παιχνίδι τοῦ νεροῦ, δαρμὸς καὶ φτύμα του. Κι ἀπάνω στὰ τουμπανιασμένα κουφάρια, στὰ πρόσωπα τὰ χασκογέλαστα τὰ ὄρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τὸ ράμφος στὴν νεκρὴ σάρκα καὶ στὸν κρότο του πέταξαν κράζοντας, σὰν νὰ διαμαρτύρονταν ποὺ τὰ ἐνοχλοῦσε στὸ πλούσιο φαγοπότι.

"Αρχίζει τώρα φριχτότερο τοῦ καπετάνιου τὸ βάσανο. 'Ἐκεῖνα τὰ κουφάρια δείχνουν πώς κοντὰ βρίσκονται καὶ τὰ δικά του. Θέλει νὰ δράμῃ, νὰ ψάξῃ ὀλοῦθε, μὰ δὲν τολμᾶ. Κάτι μέσα του τὸν κρατεῖ, τὰ πόδια του καρφώνει στ' ἀχνάρια τους. Τέλος πάει καὶ φαγουλεύει. Βρίσκει ἀσούσουμα καὶ τ' ἀδέρφια του. Τὸ ἔνα κείτεται μὲ τὸ κεφάλι συψαλιασμένο, τὸ ἄλλο ἔχει καὶ τὰ δύο πόδια κομμένα στὰ γόνατα. "Αν δὲν τοῦ τὸ 'λεγε ἡ ψυχή, βέβαια δὲ θὰ τὰ γνώριζαν τὰ μάτια του, ὅπως καὶ τὸ μπάρκο. 'Αλλὰ τοῦ τὸ εἶπε καὶ τὰ καλογυρίσε. Καὶ τότε τὰ μάτια του στέρεψαν· οὔτε δάκρυα βγάζουν οὔτε σπαρταροῦν. Τὴ θάλασσα μόνο κοιτάζουν πεισμωμένα. "Αξαφνα ὁ γρόθος στηκώνεται καὶ πέφτει μὲ δρμή, ποὺ λὲς τρόμαξε καὶ πισωπάτησε ἐκείνη φοβισμένη.

"Ἐπειτα σκυφτει καὶ γλυκοφιλεῖ τ' ἀδέρφια του. Χαϊδεύει τους τὰ

χτυπημένα κορμιά ἀνάλαφρα, σάν νὰ φοβᾶται μήν τὰ ξυπνήσῃ· κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικὰ στ' αὐτί, θὲς παρηγοριά, θὲς μακρινὴν ὑπόσχεση. Ἔπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφτει τὸν τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἀνοιξε καλά· ἀπίθωσε πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸ ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύλησε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. Ἔπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του κι ἔφτασε στὰ Θεραπειά. Βρίσκει τὸ βαπτόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάρκο του.

- "Ετοιμα; ρωτᾶ τὸ γραμματικό.
- "Ετοιμα.
- Βίρα ἄγκουρα!

'Ο καπετάν Ξυρίχης, ἀμίλητος, ἔπιασε τὴ θέση του στὸ κάσαρο κι ἔξακολουθήσαμε τὸ ταξίδι.

(Αλόγια τῆς πλώρης)

'Ανδρέας Καρκαβίτσας

#### 4. Π Α Ρ Α Δ Ο Σ Ε Ι Σ

##### α) Τὸ ἄγαλμα ( 'Ελευσίς )

'Αναφέρεται σὲ κοινοσιαῖο ἄγαλμα ἀπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἐλευσίνος. Κοινῶς λέγεται ἄγαλμα τῆς Δήμητρος, στὴν πραγματικότητα δύμως πρόκειται γιὰ «κιστοφόρο». Τὸ ἄγαλμα αὐτὸν βρισκόταν σ' ἔνα ἀλόνι κοντά στὸ Τελεστήριο καὶ μετακομίστηκε τὸ 1801 στὴν Ἀγγλία, διότι ἀπετέθη στὸν πρόδρομο τῆς Πλανετιστηματῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Καταπριτζ.

Σ' ἔνα ἀλόνι στὴ Λεψίνα, ἥταν ἔνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ προστάτευε τὸ χωριό καὶ μὲ τὴ βοήθεια του πήγαιναν πάντα καλὰ τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲ μποροῦσε νὰ τὸ πάρη, ὅποιος δοκίμαζε νὰ τὸ κουνήσῃ ἀπὸ κεῖ ποὺ ἥταν στημένο, τοῦ κοβόταν τὸ χέρι. Μιὰ φορὰ τὸ πῆραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὡς τὸ γιαλὸ καὶ ἥθελαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχό του στὴ θέση του.

"Ηξεραν ὅλοι πῶς, ἀν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἀλλοῦ, τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. "Ομως κατόρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἑγγλέζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν παραμονὴ τῆς ήμέρας ποὺ ἥθελε νὰ τὸ πάρουν, ἔνα βόιδι ἔκοψε τὸ

ζυγό, ἔχούμησε καταπάνω στὸ μάρμαρο καὶ τὸ χτύπησε μὲ τὰ κέρατά του κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμπο. Οἱ χωριανοὶ κατάλαβαν πῶς θὰ τοὺς ἔβρη μεγάλο κακὸ ἄν τὸ ἀφῆσουν, καὶ δὲν ἥθελαν κι ἔλεγαν πῶς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννήματά τους. Ἀλλὰ οἱ Ἐγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πῶς δὲ θὰ πάθουν τίποτα· καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἔβαλαν τὸν παπᾶ μὲ τὸ πετραχήλι καὶ πρῶτος μὲ τὴν ἀξίνα ἔσκαψε τὸ χῶμα ποὺ ἦταν γύρω στὸ μάρμαρο. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στὸ καράβι τους καὶ τὸ πῆγαν στὴν Ἀγγλία κι ἐκεῖ τὸ βαλαν σ' ἔνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὅμως ποὺ τὸ φόρτωσαν πραγματικῶς ἔπεισε ὅξω κι ἔχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν καλὴ σοδειά καὶ οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πῶς τὸ ἄγαλμα θὰ γυρίση πάλι. "Υστερα ἥρθαν δύστυχοι χρόνοι καὶ εἰδαν πῶς αὐτὸς ἦταν, γιατὶ ἀφῆσαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἄγαλμα.

### β) Τὸ Πετροκάραβο (Πόρος)

Παραδόσεις γιὰ «μαρμαρώματα» ὑπάρχουν πολλές. Δημοτικὰ τραγούδια περιγράφουν ἀγώνα δρόμου τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ ἥρωος Γιάννη, ὅπου ὁ θυητὸς ἡττᾶται. Συγγενής φαίνεται καὶ ὁ ἀρχαῖος μύθος γιὰ τὴν κυνηγό "Αργη, ἡ ὄποια κυνηγάντας ἔνα ἐλάφι εἶπε ὅτι θὰ τὸ φτάσῃ, ἀκόμα κι ἂν αὐτὸς τρέξῃ τόσο γρήγορα ὅσο ὁ Ἡλίος. 'Ο Ἡλίος θύμωσε γι' αὐτὸς καὶ τὴν μεταμόρφωσε σὲ ἐλάφι.

Αντίκρυ στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου καὶ στὸν Καβαλάρη τῶν Μεθάνων είν' ἔνα ξερονήσι μοναχικὸ καὶ ἔρημο, τὸ Πετροκάραβο. Αὐτὸς ἔναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

"Ηταν ὀγλήγορη καὶ πέρναγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μιὰ Νεράιδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη τῆς περηφάνια. Γιατὶ δὲν τὴν ἔσωνε ποὺ ἦταν ἡ πρώτη στὴν θάλασσα, μόν' ἥθέλησε νὰ γίνη καὶ ἡ πρώτη τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ γι' αὐτὸς βάλθηκε νὰ περάσῃ καὶ τὸ φεγγάρι κι ὀρκίστηκε «ἢ τὸ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ».

Καὶ μιὰ βραδιὰ ἡ Νεράιδα, ἀφοῦ ἐτοίμασε τὸ καράβι της, λέει στὸ φεγγάρι: «Ἐλα νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνη ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας». Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἡσυχα τὸ δρόμο του, καὶ ἡ Νεράιδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φτάσῃ. Τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες ἐπάλευε, ὅσο

ποὺ εἶδε τ' ἄσπρα τῆς πανιά νὰ γίνουν κουρέλια. Ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ τὴν ντροπή της ἄρχισε νὰ βρίζῃ καὶ νὰ καταριέται τῇ μάνᾳ της. Τότε σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχὴ κι ἔνα ἀστροπελέκι ἐπέτρωσε τὸ καράβι.

"Ἄν τύχη καὶ ζυγώσῃ κανεὶς ἐκεῖ καὶ βάλῃ τ' αὐτί του σὲ μιὰ τρύπα, ποὺ εἴναι στὴ μέση στὸ Πετροκάραβο, ἀκούει κάτι σὰν φωνές, σὰν μοιρολόγια: ἐκεῖ λέν πως ἦταν ἡ κάμερα τῆς Νεράιδας. Καὶ πολλὰ καράβια, ὅταν περάσουν ἀπὸ κεῖ νύχτα καὶ κάνη μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστά στὴν πλάωρη ἔνα μεγάλο κόκκινο φῶς τρεμουλιαστό: μερικοὶ μάλιστα ἀλαφροίσκιωτοι βλέπουν καὶ μιὰ γυναίκα μὲ κάτασπρα ντυμένη νὰ κρατῇ αὐτὸ τὸ φῶς στὸ δεξί της χέρι.

### γ) 'Ο δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ( Καλάβρυτα )]

Προτοῦ νὰ γίνῃ τὸ μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἦταν ὁ τόπος ἄγριος, κι ἔβοσκε ἐκεῖ τὰ γίδια του ἔνα κορίτσι ἀπὸ 'να χωρὶὸ ἐκεῖ κοντά. Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν πολὺ καλὸ καὶ θεοφοβούμενο καὶ μὲ τὴ χάρη τῆς Παναγίας ἄγιασε καὶ τὸ λέν ἀγία Κόρη. "Ἐνα μεσημέρι ποὺ καθόταν ἐκεῖ ποὺ εἴναι ἡ ἐκκλησία τῶν 'Αγίων Πάντων, βλέπει ἔνα ἀπὸ τὰ τραγιά της, καὶ ξεκόπη ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ προχώρησε στὸ γκρεμό, κεῖ ποὺ φαινότανε ἡ τρούπα μιᾶς σπηλιᾶς, μπῆκε μέσα, ὕστερα βγῆκε μὲ τὸ γένι του βρεμένο καὶ ἥρθε καὶ στάθη μπροστά της. Δὲν ἔδωσε καμιὰ προσοχή, ἀλλὰ καὶ πάλι τὸ ἄλλο μεσημέρι τὸ τραγὶ ἔκαμε τὸ ἴδιο, καὶ τρίτη φορὰ καὶ πάλι τὸ ἴδιο.

"Ἔγινε τότε περίεργη καὶ τὸ ἀκολούθησε. Καὶ μπῆκε μέσα στὴ σπηλιά, ποὺ ἦταν ὅλη κρυμμένη ἀπὸ τὰ βάτα καὶ τοὺς κισσούς καὶ τ' ἄλλα φυτά, κι ἐκεῖ βλέπει μιὰ βρύση νὰ βγαίνη ἀπὸ τὸ βρόχο καὶ ψηλὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ποὺ τὴν ἔχει ἰστορισμένη μὲ μαστίχα ὁ Εὐαγγελιστής Λουκᾶς. Καὶ ἄκουσε νὰ τῆς φωνάζῃ ἡ χάρη της καὶ νὰ τῆς λέη πώς θὰ 'ρθοῦν δυὸ καλογέροι (καὶ εἶπε τὰ ὄνοματά τους) καὶ νὰ τοὺς δείξῃ σ' αὐτοὺς τὴν εἰκόνα, νὰ χτίσουν μοναστήρι.

"Ἐβγῆκε ἡ ἀγία Κόρη καὶ πραγματικῶς σὲ λίγο εἶδε τοὺς δυὸ καλογέρους, κι ἤσαν οἱ ἀγιοι, πόχτισαν τὸ μοναστήρι, τοὺς εἶπε τί εἶδε καὶ τοὺς ὀδήγησε καὶ πῆγαν καὶ πῆραν τὴν εἰκόνα. Καὶ ἐσκέφτηκαν νὰ βάλουν φωτιὰ νὰ κάψουν αὐτὸν τὸν λόγγο καὶ νὰ καθαρί-

σουν τὸ σπῆλαιο. Ἀλλὰ μέσα βαθιὰ στὸ σπῆλαιο, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ μεγάλο βαγένι τοῦ μοναστηριοῦ, ἡταν ἔνας φοβερὸς δράκοντας. Αὔτος, ὅταν ἀναψε ἡ φωτιά, πήγε νὰ βγῆ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, ποὺ ἦταν κρατοῦσαν οἱ ἄγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπὴ καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαμε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκαλά του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο ποὺ ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, ποὺ ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶντες πολλὰ χρόνια τώρα, καὶ τὰ ἔκαψε κι αὐτά.

### δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ Δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

‘Η γαριτωμένη αὐτὴ παράδοση εἶναι ἀκραιφνῶς ἐλληνική, ἵνα καὶ ἀνάλογες ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλους λαούς· θὲ ἔχουν ὡς κοινὴ πηγὴ κάποιον ἀρχαῖο ἐλληνικό μύθο. Ὁ Διονύσιος τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ θεὸς τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ ἀρασιοῦ Διόνυσους, καὶ ἡ Ἀξιά, δηλαδὴ ἡ Νάξος, ἡταν ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ κέντρα τῆς λατρείας του. Τὴν ἥμικὴ διδασκαλία γιὰ τὸ ἀποτελέσματα τοῦ ἀρασιοῦ ἐπαναλαμβάνουν πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

“Οταν ὁ Διονύσιος ἡταν ἀκόμη μικρός, ἐταξίδευε γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀξιά. Ἐπειδὴ ἡταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἔνα κοτρόνι γιὰ νὰ ξεκουραστῇ. Ἐκεῖ ποὺ κοίταζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρώνῃ ἔνα βοτάνι, ποὺ τοῦ ἐφάνη τόσο πολὺ ὅμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρη μαζί του καὶ νὰ τὸ ματαφυτέψῃ. Τὸ ξερίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἀλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μήν ξεραθῇ, προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἔνα κόκαλο πουλιοῦ, τὸ βαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἀλλὰ στὰ εύλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, ποὺ ἔβγαινε κι ἀποτάνω κι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κόκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μήν ξεραθῇ καὶ συλλογιγότανε τί νὰ κάμη. Τότε βρῆκε ἔνα κόκαλο λιονταριοῦ, ποὺ ἡταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαινε δέξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο. Βρῆκε μιὰ γαϊδουροκοκάλα, ποὺ ἡταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο κι ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἀξιά.

“Οταν θέλησε νὰ φυτέψῃ τὸ βοτάνι, ἐπαρατήρησε πώς οἱ ρί-

ζεις του ἥσαν κολλημένες στὰ κόκαλα, καὶ δὲ μποροῦσε νὰ τὸ βγάλῃ χωρὶς νὰ χαλάσῃ τὶς ρίζες· τὸ ἐφύτεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βιτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. 'Απ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασὶ καὶ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καὶ ὡς τοῦ θαύματος! "Οταν οἱ ἀνθρωποι ἔπιναν, στὴν ἀρχὴ κελαηδοῦσαν σὰν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γινόνταν δυνατοὶ σὰ λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γινόνταν σὰν τὰ γαϊδούρια.

Ν. Γ. Πελίτου, «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γένωσσης τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις», τόμ. Α'.

### III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

#### I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν "Ἄρτῃ

Τελειώσοντας ὁ πόλεμος, συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἀρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρό, ὃποιοῦ ταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἀρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸν τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκιά καὶ πασάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὕλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καὶ Ἀρβανιτίας ἔξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὑστερα γεννήθη καὶ τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτούς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἡμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ Τούρκοι πλῆθος.

Ἄφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλήσαμε νὰ είναι αὐτὸν τὸ μυστήριον κρυφό, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἀφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἴπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμεν τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμεν οὔτε ὅπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖγοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτῆν τὴν τυραγνία, ὃποιοῦ δὲν δρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ ( ξέραμεν κι ὅτ' ἡμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἶτε θάνατος εἴτε λευτεριά. Τώρα ὃπού ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιόν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἔκεινους ὃποιοὺ δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἔκεινοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπταν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἀνθρωποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὅποιος εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιον,

Καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἀρμονίαν εἶχαμε, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφοσύνη.

### Μάχη τῆς Σφακτηρίας ('Απρίλιος 1825)

Σὲ δυὸ μέρες εἰδάμε καρσὶ εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφαχτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίων καὶ τῶν ἀλλούνῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσὶ εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἔναν Τούρκο ἀπὸ ὅξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντές Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου: «Τί δρίζεις; — Ο πασάς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασάς, τοῦ εἰπαμε, νὰ μᾶς λυπτᾶται τόσο· ἂς κοπιάσῃ νὰ τὸ πάρη μὲ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψῃ, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καὶ σύρε εἰς τὴν δουλειά σου».

"Ἐφυγε ὁ Τούρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πήγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφαχτηρία τὸ νησὶ εἶχαμε ἔξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. "Οταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τὸ βαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησὶ κι Ἀβαρίνους.

"Οσοι ἦταν εἰς τὸ νησὶ γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Αναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησὶ, ὅπου τ' ταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησὶ νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. 'Ακούγοντας αὐτὸ ὅσ' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πώς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησὶ, δὲν θέλησαν· δὲν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκείνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαίνη

μὲ καμπόσους καὶ πῆγαν εἰς τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρῆστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦγαν ἐκείνους εἰς τὸ νησί μὲ τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· καὶ ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελούκες πλῆθος μὲ τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εἰς τὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἔδικοι μᾶς ἀδύνατοι — καὶ κάτι ὀλίγοι γλίτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μᾶς κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἀβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνται ἐκεῖνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, δ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαΐνης, ὁ Σίμος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἕδιον καιρὸν πῆγε κι ὁ Μπραίμης μ' ὅλες τὶς δύναμες καὶ πολέμαγε τοὺς Ἀβαρίνους μὲ κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀνατίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸν οἱ Τούρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν μὲ τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπού 'χαμεν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἦφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἀνατίον μᾶς· καὶ δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τούρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καὶ πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. 'Ο Μπραίμης πῆρε καὶ τοὺς Ἀβαρίνους μὲ συνθῆκες· κι ἄλλοι φύγαν μὲ γιρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν. Πῆρε καὶ σκλάβους τὸν Χατζηχρῆστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅποιού 'ταν ἐκεῖ· κι ἐκείνον ὅποιού 'χα κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καὶ τὸν πιάσανε· καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅποιού 'ρθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· μπήκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπήκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, καὶ πολεμώντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μὲ μεγάλον κίντυνο καὶ μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὅποιού 'δειξαν αὐτῆνοι οἱ ἀνθρώποι τοῦ καραβιοῦ. "Άλλο ἦταν νὰ τὸ βλέπῃ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτήνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, ἦταν πολὺ φαρμακερή διὰ τὴν πατρίδα, ὅποιού 'χασε τόσα παλικάρια καὶ σημαντικούς ἀν-

τρες, στεριανούς καὶ θαλασσινούς· διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἔκεινη ἡ μέρα καὶ διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ιουνίου 1825)

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀνάπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαΐρέδες καὶ πολεμοφόδια, ὅπού χαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅποι τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραίμη, καὶ ἦταν ὅλα ἔκει νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅποι θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τούρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαΐρέδες τους καὶ πολεμοφόδια τους, ὅποι τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας.

Τότε ἐπιασα τοὺς Μύλους καὶ ἔφκιασα ταμπούρια κι ἑκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ώς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀσφάλισα καλὰ ὅλο μὲ μασγάλια. Ἐπιασα καὶ τὴν κούλια ὅποι ναι πλησίον στοὺς Μύλους, καὶ τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα καὶ εἰς τὸ κατώγι. Ἐκοψα καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον καὶ τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτου ἀπὸ τὴν γῆ, νά χωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἄφου ἔφκιασα αὐτά, ἔφκιασα καὶ ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, καὶ τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλὰ νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραίμη, ὅποιον θελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρη μαζί του. "Οτι μ' ἥθρε νηστικὸν καὶ διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἔφόδιασα τὶς κούλιες ἀπ' οὕλα τ' ἀναγκαῖα, καὶ κρέας καὶ κρασί καὶ ρακί, — καὶ τώρα θέλει ίδει ντουφέκι ἐλληνικόν !

Εἰς τὴν Καλαμάτα δὲ Μπραίμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἔνας τράβηξε τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάσου καὶ εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Καὶ ἥρθε ὁ ναύαρχος Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα καὶ τόκαμα βίζιτα καὶ μοῦ εἴπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραίμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθῆκες δὲν ἔκαμα ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαΐρέ ἔκει καὶ θὰ τὸν πολεμήσουμεν ἔδω, νά είμαστε καὶ τὰ δυὸ μέρη χορτάτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλά, νὰ πολεμήσουμεν ἔκει ὅσο νὰ λιώσουμε. "Οτι ἂν μᾶς πάρη αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει καὶ τ' Ἀνάπλι . . .

Ἐκεῖ ὅπού ὄφκιανα τὶς θέσεις εἰς τοὺς Μύλους, ἥρθε ὁ Ντερνύς νὰ μὲ ἴδῃ. Μοῦ λέγει : « Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὔτες οἱ θέσεις εἰναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραΐμη αὐτοῦ ; — Τοῦ λέγω, εἰναι ἀδύνατες οἱ θέσεις κι ἐμεῖς, ὅμως εἰναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὃπού μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δεῖξουμεν τὴν τύχη μᾶς σ' αὔτες τὶς θέσεις τὶς ἀδύνατες. Κι ἀν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραΐμη, παρηγοριόμαστε μ' ἔναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς "Ελληνες πάντοτε ὀλίγους. "Οτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φάνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτήν τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὲς κερδαίνουν. "Η θέση, ὅπού εἴμαστε σήμερα ἐδῶ, εἰναι τοιούτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μᾶς οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. — Τρέ μπτιέν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

\*Απάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν 'Ειδὲν

'Ο Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βκυρούς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « 'Εγώ κι ἀπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. "Ομως ἐδῶ δουλεύει ἀδικία· καὶ δὲν εἰναι δικές σας γνῶσες αὐτές, εἰναι ἀλλούσων· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». 'Εγώ τό εἰπα ἀπαθής. 'Ο φίλος μου ὁ 'Αιντέκ ἐπειράχτη καὶ μόκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι. « "Ο, τι σᾶς λένε, αὐτὸ θὰ κάμετε, καὶ γνῶμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες μπαγενέτα καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ύποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινή· νὰ μήν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μᾶς τῶν κατημένων ! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. 'Εγώ σοῦ μιλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικά μὲ μπαγενέτα. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὅχι νὰ σᾶς φοβόμαστε. "Οτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορὲς νὰ τὸν ἔβρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάγει καλά· μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Κι αὐτήν ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καὶ θυσίες· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασίλειον — κι ὅχι νὰ βραβεύωνται δλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. "Οτι ὅταν σκο-

τώνονταν οι ἄγωνισταί, αὐτῆνοι κοιμόνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νὰ ῥθῇ ἔνας νὰ μοῦ εἰπῇ ὅτι θὰ πάγη δύμπρος ἡ πατρίδα, στρέγομαι νὰ μοῦ βγάλῃ καὶ τὰ δυό μου μάτια. "Οτι ἄν είμαι στραβός καὶ ἡ πατρίδα μου είναι καλά, μὲ θρέφει· ἄν ἡ πατρίδα μου είναι ἀχαμνά, δέκα μάτια νά χω, στραβός θὰ νά είμαι. "Οτι σ' αὐτήν θὰ ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάγω ἀλλοῦ. — Μοῦ λέγει, τὸν βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾶς; — "Οχι τοῦ λέγω δὲν ξέρω ψέματα. "Οταν χαθῇ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μ' ἔχει οὐπήκογόν του, οὔτε ἔγω βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸς χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς κι ὅχι φοβέρες μὲ μπαγενέτες".

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη «Απομνημονεύματα»

## 2. ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερπέτην)

### α) 'Ο Κολοκοτρώνης ἐναντίον τοῦ 'Ιμπραήμη

Πολλοί ἐφώναζαν τότε καὶ ἡ ἴδια ἡ Κυβέρνηση μὲ ἔγραφε νὰ συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καὶ νὰ κάμω ἔνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ δόμως δὲν ἤξεραν τὴν κατάστασή μας, διότι οἱ Τούρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καὶ δὲν μᾶς ἄφηκαν ποτὲ νὰ συγκεντρωθοῦμε δέκα καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἔχθρο. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑπεράσπισή της. "Ἐπειτα δ τόπος εἶχε ἐρημωθῆ, δ πόλεμος δὲν ἄφηνε νὰ καλλεργῆται, ψωμὶ δὲν ἔβρισκαμε, ἡ Κυβέρνηση ἡτον μόνο διὰ τὸ ὄνομα, διότι δὲν εἶχε καὶ ἐκείνη καὶ δὲν μᾶς ἔστελνε, μόνο μὲ ἀστάχυα, ψάρι καὶ μὲ κρέας ἔζούσαμε εἴκοσι καὶ τριάντα ἡμέρες. Καὶ ἄν ἐκάμωμε καὶ ἔνα γενικὸ πόλεμο καὶ ἔχάνοντο τέσσερες ἡ πέντε χιλιάδες, ἥτο ἀδύνατο νὰ μεταμαζεύσω στράτευμα, ἐνῶ, ἔὰν ἔχάνοντο καὶ δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἔφερνεν ἄλλους δ 'Ιμπραήμης.

Εἰς αὐτὴ τὴν περίσταση οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολύ, διατὶ ὅλο μὲ τὰ ζωντανὰ τοῦ κόσμου ἐβαστιέτο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τούς ἀκροβολιστικούς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι, πλὴν κατ' ἔξοχὴν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης, δ Κορέλας ἀπὸ τὸ Ἀρ-

κουδόρεμα, ὁ παπα - Δημήτρης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι· ἐσκότωναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Εἰς ὅλες τές ἐπαρχίες ἀπαντοῦσε ἀντίσταση. Οἱ Ἀρκαδινοὶ καὶ οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ ὄλοι οἱ Μεσοήνιοι ἐπήγαιναν εἰς τὰ Μοθωκόρωνα καὶ τοὺς ἑκτυποῦσαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐσκότωναν καὶ τοὺς ἐπαιρναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, καὶ ἔτσι ἔζοῦσαν, διατὶ μισθὸν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπῆραν, παρὰ ἀπὸ τὰ τούρκικα λάφυρα ἔζοῦσαν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς ἓνα βουνό, ἐρχόντανε οἱ Τοῦρκοι, ἔφευγαν καὶ ἐπήγαιναν εἰς ὅλο βουνό· ὅλα αὐτὰ ἐγίνοντο εἰς τὰ 1826.

Ἐπειδὴ τοῦ ἔχαλασσα τοὺς μύλους τοῦ Ἰμπραΐμη, δὲν εἶχε πλέον πῶς νὰ ἔχῃ ζωτροφίες. Ἀνοιξε δρόμο ἀπὸ τὰ Μοθωκόρωνα ἥως τὴν Τριπόλιτσά, καὶ ἀπὸ τὴν Μεσσηνία ἔστελνε φορτηγὰ μὲ ζωτροφίες, ἔπιασε εἰς τοῦ Ἰσαρί καὶ ἔκαμε στρατόπεδο. Ἀφοῦ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐφοδίασε διὰ κάμποσο καιρὸ τὴν Τριπόλιτσά καὶ ἄφηκε καὶ πέντε χιλιάδες φρουρά, αὐτὸς ἐσύναχθηκε εἰς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια.

Ἄφοῦ ἔμαθα ἀπὸ ζωντανοὺς Ἀράπηδες ποὺ ἔπιαναν οἱ Ἑλληνες, ὅτι ὁ Ἰμπραΐμης ἐτοιμάζεται διὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴ Γαστούνη καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Μισολόγγι, ἔγραψα εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ τοὺς ἔδιδα γνώμη μὲ δυὸ γράμματά μου, ὅτι νὰ μοῦ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Γαστούνη ἢ ἀλλον νὰ στείλουν διὰ νὰ σηκώσουν ὅλες τές ζωτροφίες ὅπου εύρισκοντο εἰς τὴν Γαστούνη καὶ νὰ τές ἐμβάσουν εἰς τὸ Μισολόγγι, καὶ ἐν ἡθελαν μὲ ἀκούσει, ὁ Θεὸς ἡξέύρει πῶς ἡθελε γυρίσουν τὰ πράγματα, διατὶ τὸ Μισολόγγι δὲν ἡθελε πέσει ἔχοντας ζωτροφίες. Είχαν καιρὸν εἴκοσι ἡμέρες· τοὺς ἔδωσα τὴν εἰδηση πρωτύτερα. Ἐφοδίασε τὰ τρία φρούρια μὲ στρατεύματα καὶ ζωτροφίες, καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Γαστούνη. Οἱ Γαστουναῖοι, ἀλλοι ἐπῆραν τὰ βουνὰ καὶ ὄλλοι ἐκλείσθηκαν εἰς τὸ Χλομούτσι· ἀπὸ τές ζωτροφίες ὄλλες ἔκαψε καὶ ὄλλες ἐβάσταξε καὶ τές ἐπῆρε στὸ Μισολόγγι.

### β) Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου

Τὴν ἡμέραν τῶν Βαίων ἔκαμαν γιουρούσι στὸ Μισολόγγι οἱ ἥρωες τοῦ Μισολογγιοῦ, σὲ τόσες χιλιάδες ἀσκέρι, σὲ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά· ἐγλίτωσαν δυὸ χιλιάδες καὶ τὸ γυναικόπαιδο ἔγινε θύμα. Μᾶς ἦλθε ἡ εἰδηση Μεγάλη Τετράδη, εἰς τὸ

δειλινό, πού είχε παύσει ή Συνέλευση καὶ εἴμεθα εἰς κάτι ἵσκιους. Μᾶς ἥλθε εἰδηση, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἔχαθη. "Ἐτοι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὅλοι, μισή ὥρα ἐστάθη σιωπὴ ποὺ δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγώ τὴ σιωπὴ ἐστηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὄμιλησα λόγια διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἔχαθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνη αἰῶνας αἰώνων ἡ ἀνδρεία. Ἐάν βάλωμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὅλων. Μὲ ἀπεκρίθηκαν : « Τί νὰ κάμωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάμωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴν νὰ κάμωμε συνέλευση, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνηση, πέντε, ἔξι, ὀκτὼ ἀτομα διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἀτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνωνται μὲ τὰ ἔξωτερικά ( ποὺ τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη )· ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἔξωτερικὰ νὰ δίδῃ λόγο εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ήμεις οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τές ἐπαρχίες καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ώς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάσταση ».

Θ. Κολοκοτρώνη, « 'Απομνημονεύματα »

### 3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

'Απὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλὲς φαμελιὲς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὡνομάζετο, ἦτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσεν τὴν θροφήν της καὶ μυστικά, μαζὶ μὲ ἄλλες δύο φαμελιὲς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἔνα γαῖδουράκι, πωλάρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τέσ τηῦρα ὅποιν ἔτρωγαν' ἔρωτησα ποῦ ηῦραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἀκουσα ὅτι ἦτον γαῖδούρι.

Μία συνδροφιά στρατιωτῶν Κραβαρίτων εἶχεν ἔναν σκύλον καὶ κρυφὰ καὶ αὔτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν μαγείρευσαν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

'Ημέραν παρ' ἡμέραν αὔξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσεν καὶ ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἀλογα, μουλάρια καὶ γαῖδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὅκα οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν ;

Τρεῖς ήμέρες ἐπέρασαν καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὄκ. ἀλεύρι ἔκαστος καὶ ὄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, καὶ εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενεῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εύρεθῆ νὰ τὸ συνάξῃ, διὰ νὰ διανεμηθῇ κατ' ἄνδρας εἰς ὄλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφὴν ὅλοι Ἰσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ηὗρεν 600 ὄκαδες· καὶ ἕως 600 ἄλλες ὄκαδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὑρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲν ἔν φιλτζ' ἀνὶ ὡς μέτρον. Ἐμοιρασαν καὶ ἀπὸ ἐν φιλτζιάνι κουκιά. Ἀρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκὶ καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέντζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντές τους.

Οἱ συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξεν καὶ ἔφαγεν μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτο ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ήμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Οἱ Ἀγιομαυρίτης Ιατρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσεν τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἴχαμεν ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσεν τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

Ἀρχίσαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τές πικραλῆθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἕως ὅτου ἔβγαινεν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι καὶ λάδι ὡσάν σαλάτα, ἄλλα καὶ μὲ ζουμὶ ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἦτον εὔτυχὴς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάσῃ ἔναν. Βατράχους δὲν εἴχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Απὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὔξαναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρῖτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εύρισκόμασθον, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλιον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ήμέρες καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

Νικολάου Κασουμάνη, <sup>α'</sup> Ένθυμήματα Στρατιωτικά

#### 4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

"Ο, τι λέγει ό 'Ηρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — « θηρίον βαρύτατον » ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

'Ολίγον πρὶν ἀπάρη ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἔπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπήρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλουν εἰς Λιβύρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἔνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆσῃ τὴν πώλησιν ἕκείνων τῶν ὄλιγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἔξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

'Ο Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἥδυνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι ( ἔγραφεν δὲ Κοραῆς ) ὅτι, ὅταν ἥλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβε τὰ ἐλπιζόμενα, ἦγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὄλιγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαιότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

« Οσα εἰδῇ ἴδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον ( νὰ ζῆς ) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένῃς περιστότερον εἶναι ἀνωφελές· εἴπε τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτά ».

'Επὶ πᾶσιν ἔδεετο δὲ ο Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὡρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

« Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, διτὶ ἐπώλησας τὸ ὡρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἀν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμης, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. "Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθὺς τὸ ὡρολόγιον, παρακαλέσον τὸν ἔχαδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὡραν τὸ ὡρολόγιον, καὶ πέμψων αὐτὰ χωρὶς ἀναβολὴν ».

'Ο ύπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἔξόδων ἀπέστελλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα ούχι διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, ἀλλὰ διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολὰς κατόπιν ἑορτῆς ἡσχαλλεὶς καὶ ἡγωνίᾳ ἐπὶ τῇ βραδύτητι, τοσούτῳ μᾶλλον ὄσῳ ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ συμβάντα.

«Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, «ἥσις οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἔξωλέστερον». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην «νὰ γράψῃ εἰς χάρτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχῃ, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον)».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλίε διατριβῆς του ἡγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

«Προσπαλαίω μὲν δύο φοβεροὺς καὶ ρωμαλέους ἔχθρούς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος; ὅχι κανένας Ἡρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἔφετος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲν λειψώσῃ τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εύρεθην μὲν 5 μόνον γρόσια».

Καὶ αὕθις :

«Εύρισκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἴναι δυνατὸν νὰ εύρισκεται καλά, ὅστις εύρισκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσην στενοχωρίαν ἔδοκίμασσα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἀλεππαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἔξαίρετον πρόνοιαν, τὴν ὅποιαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἡξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερος ἢ ὁ Γκαϊτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὅπότερος, ὅτι «καὶ ὁ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἴναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄρρωστος».

‘Αλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὡρολόγιον; ’Ετη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενεν ἀπρατον.

«Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἔδοκίμασσας διὰ τὸ ὡρολόγιον, ὅσα εἴπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὡρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρίσῃ, τοὺς ἴδιοκύς σου, διὰ τὸ μεταφέρεις ἀπὸ τοῦ ὡρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὡρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὅποια ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἴναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆσι, μήτε θεὸν μήτε τύχην. ’Αφοῦ

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὠρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἡξέύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμών, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἦ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εύρεθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τούλαχιστον χίλια γρόσια ».

Χαλεπῶς καὶ περιλύπως μνημονεύει ἑκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς, λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανήγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἥν θέλει ἀξιώσει αὐτὸν ὁ Θεός νὰ πληρώσῃ τὰς ὄφειλάς του ».

'Ἐπι τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἡναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἵκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

« Ἡναγκάσθην ( λέγει ) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικῶδη χειμῶνα ( ἐπὶ τοῦ 1796 ) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἵμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρείαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία ούγγια ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἔως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος » ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ ἐμαστίζετο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. 'Ἐπὶ τοῦ 1824 ἡναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ χρείας.

« Μήν ἀμφιβάλλης ( ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρώταν ) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἔδω δλίγων πιστῶν φίλων μου, ἀνέγνωριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὅποιαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια: ἴδού τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας! "Ἐνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμασθε, δὲν ἡξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἥρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἀν ἔχω χρείαν βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἔδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσην ἀνάγκην ».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἡσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπείγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρρητον. Ἡτο δέ οὐ μόνον ἀξιοπρεπής ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρῇ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἥθικὴν αὐτοῦ ἔλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἴμαι πτωχὸς ( ἔλεγε )· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόρος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἴμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἐλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἔγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίρων βοήθειαν ».

“Οτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς ( ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς ) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλήτε τοὺς συμπολίτας δι’ ἐμέ ».

Ἐνίοτε φιλότιμοί τινες καὶ φιλοπάτριδες Χῖοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἵνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὔπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ’ ἀνταπέστελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγούς βιβλία ( ἐκ τῶν ὑπ’ αὐτοῦ ἐκδεδομένων ) ἵστης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται ( ἔγραφε ) μ’ ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ’ ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον ω̄ς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ’ ἡ Ἑλλειψις πόρων μὲ φύνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χειράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας ».

« Ή πενίᾳ μου, τὴν ὁποίαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, ( ἔγραφεν ὄγδοη κοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν ) δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἔγεννήθη οὕτ’ ἀπ’ ἀργίαν οὕτ’ ἀπ’ ἀσωτίαν, ἀλλ’ ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκήτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ’ ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρείας τῆς πατρίδος. Μ’ ὅλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλαν-

θρωπον δόνομαζομένην ἔταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη ούδε κάν μὲ μίαν ἀπόκρισιν».

'Οπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἔξι ὄσων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς:

«Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἃς ἔρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεάν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεάν ταύτην Φωκίωνα».

Άπο τοῦ Ιανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἔξι ἑτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφήμῳ ὀνόματι δανείου (ίνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις διανομήσαντος Ζαννῆς Βλαστὸς ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἕτος, διανομήσαντος δὲ τοῦ Ιάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, δὲν τοῦ Τεργέστη Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, δὲ τοῦ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἢ ἔξι ἄλλοι Χίοι ἀνὰ δλιγχώτερα ποσά. Οἱ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων διτῆρες ἐγίγνωσκον ὅτι τιμήν καὶ δόξαν περιεποίουν πρὸς ἔαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους.

«Ἀδαμάντιος Κοραῆς»

Διονύσιος Θερειανὸς

## 5. Ο ΤΟΡΠΙΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΣ»

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὔγή, ὅταν τὸ ίερὸ πλοϊο ζύγωνε στὴν Τῆνο γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. 'Ο αύγουστιάτικος ἥλιος, πού 'κανε τ' ὀλόστρωτο Αἴγατο ν' ἀντιφέγγη τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυση τὴ σπαθάτη σιλουέτα του. 'Η πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. 'Απὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκυμαίας εἶχε σηκωθῆ κιόλας ἡ βουή τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἀνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοϊο ἔγραφε γοργὰ κομψὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι ἀπέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά ἀπὸ τὸ πράσινο φανάρι τῆς μπούκας.

Κάθε καράβι ἔχει τὴ μοίρα του. Ποιός θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ βάλῃ μὲ τὸ νοῦ του πώς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στὴν Ἀμερικὴ γιὰ λογαριασμὸ τῶν Κινέζων, ποὺ τὸ ὅθελαν σχολὴ πυροβολικοῦ, θὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ μακρινά νερά τοῦ Εἰρηνικοῦ μὲ τὸ ἔξωτικὸ ὄνομα «Φεῖ-Χούνγκ», γιὰ νὰ ῥητῇ μιὰ μέρα νὰ βρῆ τάφο ἰστορικὸ στὸ βυθὸ τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο μὲ τὴ γαλανόλευκη τῶν Ἑλλήνων, μ' ἓνα μυθιογικό μας ὄνομα στὴν πρύμνη του; Μὰ καὶ ποιός ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς «Ἑλλῆς», ποὺ ἦταν ἀραιγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ φαντασθῇ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νὰ φύγῃ αὐτὴ τὴ νύχτα γιὰ τὴν Τῆνο, γιὰ τὸ πανηγύρι, πώς τὸ ταξίδι αὐτὸ θά ἕτανε τὸ τελευταῖο τῆς καί, γιὰ μερικούς, καὶ τὸ δικό τους;

Εἶχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτη μπονάτσα. Ἐπλεαν μὲ εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μετρήσῃς τ' ἄστρα ποὺ καθρέφτιζε. Καὶ ἦταν ὅλα τόσο ἡσυχά, τόσο γλυκά, ποὺ ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦτες νὰ ρωτιοῦνται γιατί νὰ είναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἔγερση. Αὔτὴ δέν ἦτανε νύχτα γιὰ σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νὰ φυσάῃ καὶ νὰ τυλίγῃ τὶς μορφὲς μὲ χλιαρὸ λάδι, ὅμα φουντάρησαν στὴν Τῆνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἔξι καὶ μισή. Ἐνα σάλπισμα εύθυμο ἀντιλάλησε : Πρόσταγμα νὰ γίνη « ἀνάτασις σημαιῶν ». Τὸ πλοϊο φόρεσε μεμιᾶς τὸ φαιδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, ποὺ ἦτανε τὰ σήματα, εἶχανε ράψει καὶ τὶς λεγόμενες « ὁριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προορισμένες νὰ δείχνουν ἀπὸ μακριά στ' ἀεροπλάνα τὴν ἔθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στὴν προκυμαία καὶ γύρω ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κίνηση τώρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροι πραματευτάδες ἄρχισαν νὰ ζουζουνίζουν σά σφῆκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καὶ τί δὲν πουλούσαν ! Σταυρούς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἀγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτική, ξυλολεπτουργική, νταντέλες, βεντάλιες, σουτιέν, υυχτικιές, βραχιόλια, μαντίλια, ὅτι μπορεῖ νὰ ζαλίσῃ τὶς γυναικούλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντά στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καὶ λωπο-

δύτες, ἀρσενικοί καὶ θηλυκοί, προσπαθοῦν νὰ πασάρουν τὰ ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νὰ σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστὴ ἀτμόσφαιρα βασίλευε στὴν «Ἐλλη» αὐτὴ τῇ στιγμῇ. Εἶχε λυθῆ στὸ ταξίδι τὸ πολυυρθρόντο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχημάτιζαν τὸ τιμητικὸ ἄγημα (ἔπρεπε νὰ είναι σαράντα), ποὺ θὰ συνόδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῆ στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μὲ τοὺς ὅκτώ εύσεβεis ὑπαξιωματικούς ποὺ εἴχανε ζητήσει μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περιφορά της. Ζυρίζονταν, πλένονταν, ἀλλαζαν τίς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἀστεία πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλίτωσε, γιατί, ἀν ἦτανε στὸ κατάστρωμα, μπορεῖ νὰ εἴχανε τύχη διαφορετική. Οἱ ἀλλοὶ ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἡταν ἡ ὥρα ἔφτα παρὰ τέταρτο, ποὺ ἀκούστηκε νὰ βουίζῃ κινητήρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιὰ ἴταλικὴ ἀεράκατος, ποὺ εἴχανε σβήσει τὰ ἔθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν «Ἐλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνση πετώντας σὲ 1000 μέτρα ὑψος. Στὴ στιγμὴ βρέθηκαν στὴ θέση τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητὴς πῆρε διαταγὴν νὰ παρακολουθῇ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὁμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνυ». Τὴν ἵδια διαταγὴν πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστὴς πυροβολητὴς μὲ τὴν ὁμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυὸς μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, ποὺ ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρώντας πώς ἦταν Ἑλληνικό, χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκυμαία, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκονάκια μὲ καπέλα καὶ μαντίλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπὸ τὴν «Ἐλλη» σὲ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μὲ κατεύθυνση τὸ Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὀλόενα τὸ ὑψος του.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασία ποὺ είχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νὰ κάμη ἀναγγώριση, νὰ δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἔξακολουθοῦσε στὸ καράβι — ἐτοιμασία ἔξόδου καὶ καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὀπλισμό τους.

Ἡτανε πιὰ ἡ ὥρα 8 καὶ είκοσι πέντε. Στὸ κατάστρωμα βρισκό-

ταν ὁ σημαιοφόρος τῆς βάρδιας ( τετραωρίας ), ὁ ύπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », ὁ ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὅμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγήματος, ποὺ εἶχαν ἐτοιμαστῆ, καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπὸ ύπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

— Θὰ βγῆτε, θὰ πάτε στὴ Μεγαλόχαρη ;

— Γιατί ρωτᾶτε ; εἴπεν ὁ ἀξιωματικός.

— Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἐνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, ποὺ ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ καραβιοῦ ὃπου στέκονταν οἱ σηματωροί, μιὰ δυνατὴ φωνή :

— Τορπίλη δεξιά ! . . .

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖς συλλαβθὲς σκέπταζε δαιμονισμένος πάταγος καὶ βουὴ ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, ποὺ νόμιζες πώς θὰ διαλυθῆ, πώς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σίδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερπίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὐρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σὲ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάπεσε πάλι στὰ νερά μὲ καινούριο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, ποὺ κράτησε λίγες στιγμές.

Ο ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ καραβιοῦ ἀπ' αὐτὸ ποὺ 'σκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἐπεσε πάλι στὸ κατάστρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἰδε ὅλους τοὺς ύπαξιωματικούς ποὺ κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρίν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὅλο τὸν πόνο ποὺ νιώθει στὰ σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσῃ. Βαριὰ πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα ὀλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπὸ τὴ θέση της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὄρμῃ καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

"Άλλοι τρεῖς νεκροί κείτονταν στὸ ἀντικρινὸ πλευρὸ τοῦ καραβιοῦ, πού 'σκασε ἡ τορπίλα. 'Απ' ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητά καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀσυρματιστές, ἤταν ὅλοι λαβωμένοι, καὶ οἱ περισσότεροι σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέψουν, νὰ τοὺς φροντίσουν. "Ητανε πάνω ἀπὸ τριάντα. "Οοσι βρέθηκαν κοντὰ στὴν ἔκρηξη πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πετρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες ποὺ εἶχαν ἀνεβῆ ἀπ' τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα ἔτοιμοι γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματωροὶ ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπὸς κλίμακος», οἱ ἀνδρες τῶν ὁμοχειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατάστρωμα, ἔγιναν ἀνάρπαστοι. Μωλωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ' ἀρκετὴ ἀπόσταση γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοὶ κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἄκουγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι ὅσοι μποροῦσαν ἔτρεχαν στὰ «ἐνθέμια» κι ἄρπαζαν σωσίβια καὶ τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἤτανε καὶ πολλοί, ποὺ κολυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουσφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν μπροστά στὴν πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζαν, λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπτες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβήνανε, οἱ ἀνθρωποὶ μένανε στὸ σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτὰ δὲν εἴχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκρηξη, ποὺ ἀκούστηκε δεύτερος τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυτικοῦ λιμενοβραχίονα, ποὺ σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μολόπετρές του σὲ φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολόνα, πάνω ἀπὸ ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες, πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μόλου ποὺ τινάχτηκαν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἐπεφταν ὀλοῦθε στὸ λιμάνι καὶ στὰ σπίτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καὶ τὶς γλάστρες μὲ τὰ φλογάτα γεράνια ποὺ τὰ στόλιζαν.

'Ο κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς «"Ελλης» φαντάστηκαν πώς μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ Ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. 'Απὸ τὶς βάρκες ὅμως ποὺ πήγαιναν μὲ γλήγορο κουπὶ νὰ βοηθήσουν ν' ἀνασυρθοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές :

— Τορπίλα !... Τορπίλα !...

Ήταν ἡ τρίτη. Κρότος δυνατὸς ἀκούστηκε. Καὶ μιὰ κολόνα νερό, καπνὸς καὶ τρίματα βράχων, τινάχτηκε πάνω ἀπὸ σαράντα πέντε μέτρα, κοντά στὸ πράσινο φανάρι τῆς μπούκας, ἀπὸ μιὰ ὕφαλο. Αὐτὴ ἔσκεπτασε τὸ ἱστορικὸ στίγμα τοῦ Μουσσολίνι. Ἐμοιαζε ἡ τρίτη τούτη κολόνα, σὰν νὰ τῇ φύσης ἀπὸ τὴ ράχη τῆς ὑπερφυσικής, τιτανικὴ φάλαινα. Στριφογύρισε στὸν ἀέρα κι ἔσπασε τέλος καὶ κατάπεσε, σκορπίστηκε ἵριδιζοντας στὸν αὐγουστιάτικον ἥλιο.

Τὰ τζάμια τῶν σπιτιῶν πέφτανε μὲ πάταγο. Τὰ μαγαζιὰ τῆς παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικὰ τὶς πόρτες. Μιὰ γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγῆς ἀρμένικης, ποὺ περνοῦσε κοντὰ στὸ δυτικὸ μόλι, σωριάστηκε στὸν τόπο ἀπὸ συγκοπή. Μιὰ βουερή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τὸν ἀέρα τοῦ νησιοῦ, ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ φάλτσες γυναικείες δόξυφωνίες. Κι ὅλοι φεῦγαν ἀλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, ποὺ τὰ σαλαγοῦσε φοβερὸς καὶ ἄγριος βοσκὸς — ὁ πανικός. Σκαρφάλωναν σὰν κατσίκια στούς λόφους ποὺ στεφανώνουν τὴν πολιτεία. "Αλλοι — κι ἥτανε κάμποσοι — ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' ἀπίστευτα λίγη ὥρα ὡς αὐτὴ τὴν πίσω μεριὰ τοῦ νησιοῦ, κατὰ τὸ φράγκικο μοναστήρι.

Οἱ τρομαγμένες γυναικοῦλες ἴστοροῦσαν πῶς ἥτανε τὸ καράβι γεμάτο τορπίλες, ποὺ τρελάθηκαν καὶ φεύγανε μονάχες τους καὶ χτυποῦσαν ὅπου λάχη, γιατί, λέγανε, ἡ ἔμαρτία περίσσεψε κι ἥθελε ἡ Παναγιὰ νὰ μᾶς παιδέψῃ. Μὰ ὁ μεγάλος, ὁ πραγματικὸς φόβος τῶν ἀνθρώπων πού 'φευγαν ἥταν μήν ἐπαιρνε φωτιά ἡ μπαρουτοθήκη τοῦ καραβιοῦ. «Καὶ τότε — χουχουλίζονταν τὰ φοβισμένα πτλήθη — ἄχ, Βαγγελίστρα μου ! . . . ».

Σπύρος Μελάς

## 6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

*α) Αἱ μεγάλαι δυσχέρειαι τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ*

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἀπὸ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 13ης Νοεμβρίου 1940, ὅτε ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἶχεν ἀπωθῆσει τοὺς εἰσβολεῖς μέχρι τῶν συνόρων.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιτυχίαι τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἰς τὴν ὁρεινὴν περιοχὴν Πίνδου εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι καθ' ὅσον

ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριππομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲν ἐλιπιῇ μεταγωγικά καὶ συνεπῶς μὲν ἀνεπαρκῇ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικαὶ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἐλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἡδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολάς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὄδοι πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲν τὰς πρώτας βροχάς τοῦ Νοεμβρίου ἄβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἀλλου, ἐπειδὴ ἡ ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἰταλοὶ εἰσβαλόντες ἔξηντλησαν καὶ τούς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἔχρησιμοποιήθησαν ἕκτακτα μέτρα, ὡργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερική τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἥτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

### β) 'Ο θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἔξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὑγιεώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῆς 9ης Απριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραπλέους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἐλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἥγωνισθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπά πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἴσχυρώτερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικώτατας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ύλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν 'Ελλήνων ἀξιω-

ματικῶν αἰχμαλώτων, ὁδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθορίων χωρίων, ὅπου ἐνεταφίσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτιμούτιων διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ᾧς μέγιστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφίσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσίου, δύναται νὰ ἔσχαθῃ ὡς ἀσφαλές συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἔχθρου εἰς νεκρούς καὶ τραυματίας θὰ ἀνήλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἔχθρος ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτά ἀεροπλάνα. Ὁσον ἀφορᾷ τὰ καταστραφέντα ἔχθρικὰ ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὀχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὅσακις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἔναντι πυροβολείων καὶ ὀχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφὴν πρὸς τὰ ὅπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὀχυρώσεως ἔξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικάς τινας κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὀχυρὸν Παλιούριδηνες. Γερμανικὸν τάγμα είχε παραταχθῆ πρὸ τοῦ ὀχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουράν τοῦ ὀχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμὸν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιούτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὁ παραλαβὼν τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ τὸν ὀδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὀχυροῦ μόνον μετά τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικός, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ρούπτελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε-

χάρη τὸν διοικητὴν τοῦ ὁχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεως του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὁχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἔνα τόσον ἡρωϊκὸν στρατόν. "Οσον ἀφορᾷ τὴν ἡμετέραν ὁχύρωσιν, ἀνέφερεν ὅτι αὗτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὁχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινό καὶ ὃ καὶ ἴσοτιμος τῆς ὁχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζίγκφριδος. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ρούπελ καὶ ὃ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὁχύρωσίν μας διετυπώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ρούπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ρούπελ ἐπιτεθέντα γερμανικά στρατεύματα.

"Ο Γερμανὸς διοικητὴς τῆς 72ας μεραρχίας, ὄμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὁμάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἔξεφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὁχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν ὅπως εἰς τὴν Ἐλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸ ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὁχυρωμένη ἐλληνικὴ τοποθεσία, λόγω ἀρίστης χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὁχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινό καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺ μεγαλυτέρας δυσκολίας.

"Ο ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἔντις εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν : «Ἐπολεμήσατε θαυμάσια : τὸ πυροβολικόν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικῶταται. Μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὁμάδα μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχῆ βολήν. "Αν τὰ βλήματά σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσφύζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός ». "Οταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὁχυρῶν, ἀπήντησεν : « Εἰσθε ἀξιέπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ισχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὅποια ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως ».

Γερμανὸς ἀξιωματικὸς τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστρατηγὸν Δέδεν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατός, εἰς τὸν ὅποιον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἔφορμήσεως «Στούκας» δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. «Οἱ στρατιῶται σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των», προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάϊντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρι, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράιμπερ. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων. Εἰς συνομιλίας, ὃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγείῳ, ἔξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσον διὰ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆραν ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἔχαρακτήρισε τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὅρον μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότατον δι᾽ ὅρεινά ἔδαφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὀχύρωσις ἔχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἀνεστίν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὄπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐκσκαφῶν τῶν ὀχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὀχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἔχαρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκοῦς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἔξ ἀλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὄπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ Ἑλληνικὰ ὀχυρὰ ἔχαρακτήρισεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὄπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ Ἑλληνικὴ ὀχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἱσχυρά καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

σκεψιν, τὴν ὅποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ Ἑλληνικὰ ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲν μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοίωσίν τινα καὶ ἐλαφρὰς ρωγμάς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημπόδιζον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἃ τινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ σύνεγγυς βοιήν βαρέων πυροβόλων εύθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἡδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπετύγχανε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

'Ο στρατηγὸς Σνάϊντερ ἔξῆρεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὄχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὄχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ἰδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ὁμύνης, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διεῖπε τὰς ὄχυρώσεις ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαιτέρως ἐπήνεσε τὴν ὑπαρξίν εἰς τινα σημεία χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὑπαρξίν πλειόνων ἔξοδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἔξοδον τμημάτων πρὸς ἐνέργειαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ ἐπικαθήσαντος ἔχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐφεδρικῶν ὅπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοπούς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἔκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. 'Ο Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράιμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντιληψις, ὃσον ἀφορᾷ τὴν ἀμυναν τῶν ὄχυρῶν, δι' ἣν ἔξεφρασε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκπληξίν του.

'Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίήσεν εἰς τοὺς Γερμανούς τὸ λίαν περιωρισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἔργασίαν. 'Ο συνταγματάρχης Στράιμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἴνιγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάστης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῷ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὄχυρωσις.

'Η τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὃσα ἔργα εἶχεν αὕτη συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. 'Ο στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

μανοὶ στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν δλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὑπαρξίν θυρίδος βαλλούσης αὐτούς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ πληροφορηθοῦν ἃν τὰ Ἑλληνικὰ ὁχυρὰ διέθετον ὅπλα εἰδικοῦ τύπου. "Οταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἔξεφράσθησαν ἕτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὁχυρώσεως, χρησιμοποιησάσης τὰ συνήθη ὅπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἕτι περισσότερον, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἰουδήποτε τύπου πυροβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἄλλήλων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὀρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἔδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὁχυρῶν μας.

<sup>1</sup>Αλέξανδρος Παπάγος

## IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

### 1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητήν, τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημιώδης ποίησις θεωρεῖται ὅχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἃν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὔεξήγητον πᾶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τούς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θά εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἑστίαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὄμοιώμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίστε εἰς ἡ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἱρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἔξαγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδιωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἔξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὑψους, ἐφ' οὗ ἵστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ἰδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἴδιων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακτῆρύσεται διερμηνεύς τῶν ἔθνικῶν ἰδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ηύμοιρησαν νὰ γεννήσουν τοιούτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὄμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιτιλέκτου μερίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σύν τῷ χρόνῳ, προαγομένου τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχήσεις τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὄγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

πλάσσεται, οὕτως ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρῃ τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τούναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἔξυψώνει, δὲν ἔξωράζει αὐτόν, ἀλλ’ οὐδὲν ἦττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἵνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τίνα πρέπει ν’ ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τόσον μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητής τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὁ διεφίλομεν ν’ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἀσημοὶ, οὐδὲν ἔχοντες ἴδιαζον γνώρισμα, τὸ ἔξαῖρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἔκαστος ἐν ᾧ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, χωρὶς ν’ ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἴδιας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ’ ἐν τούτοις μετ’ ἵστης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδώσαντες μορφὴν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὅνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἔξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθήσωμεν δηλ. νὰ εύρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνιθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποίησις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἐθνῶν παράδειγμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ’ εἶναι ταῦτα ἔξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπό κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γενιῶνται τὰ δημοτικὰ ἄσματα; Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν ἀξιόθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπείκων εἰς ἐσωτερικὴν ὥθησιν, ἐν στιγμῇ

ἔξαρσεως συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἔξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἡ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικήν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸν ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτῆμα ἔκαστος τραγουδιστής ίδιοτοιεῖται αὐτὸν τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ίδιοτοιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εύρισκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ἔνον ἢ ἀνώτερον τῶν ίδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἀν εὗρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ύπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἡδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστής τοῦ Γκαΐτε, νὰ εἴπῃ : « τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, ποὺ φωλιάζει στὰ κλαριά : τὸ τραγούδι, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλούσια ἀμοιβή μου ». 'Ο δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα, ίδιοτοιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητής καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἔξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσήμαντά τινα μόρια εἰς τὸν ἔθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάση τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτὰ.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικήν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν δριστικήν μορφὴν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. 'Αλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὅχι ὡς

παραγωγὸς δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτικὴ, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημώδη ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγὴ εἶναι, κλῆρος τῶν ὀλίγων, οἱ ὄποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἃν καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν σπλάγχνων του.

Πολλῷ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνη ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῷ παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἤττον τῆς ἀντιλήψεώς του. ‘Ο λόγος, δι’ ὅν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. ‘Ελκυόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὔληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, ποὺ μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, ποὺ δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίστε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανότα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερηται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. ‘Αν δὲ καὶ μεθ’ ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλειαι, ἔχουν συνειδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμοιογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητής, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἀξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περιέργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: « Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασσαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγούδι: θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνο ». ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγούδι τὴν ὄριστικήν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαός ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμά

του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ἄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἴδεας καὶ τὰ φρονήματα ἡ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ὅμαδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ είναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὃν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ἴδεας, τὰς ὅποιας ἐκφράζουν, ἀλλ’ ὅμως, ὡς οἰκεῖα πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὄρους τῆς δημώδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἔξοχὴν δημοτικῶν ἄσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἴναι τὰ ἑργατικὰ ἄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχυτέραν συντέλεσιν τῆς ἑργασίας εἰς τινα ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ἄσματα, εἰς τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικά ἡ φατριαστικά, ἄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητής αὐτῶν, ἀνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ὅμαδος, εἰς τὴν ὅποιαν ἀνήκει . . .

Διότι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος εἴναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. 'Ο ποιητής τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος πρέπει νὰ είναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγχεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλήθος. 'Αλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἔξηγείται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἑργατικά ἀπαιδεύτων καὶ ἀμορφώτων ἀνομολογούνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

'Η ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἐπιλογή τα καὶ ἀλήθειαν. 'Εχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετήν, ἡ ὅποια ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἐλληνικῇ τέχνῃ ἡ ἐν τῇ προρραφατηλικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτούς τεχνοκρίτας. 'Εκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἔγγυτερον δὲ προκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπό ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδές ἢ

τὸ περίτεχνον. ‘Η μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῆ, ὅλλα’ ἀκριβής, ἡ δὲ ἐκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

‘Οταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὔτυχιαὶ γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἔξαιρετική τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἢ εἰλικρινῆς καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ Ἰσχυρῶς. ‘Η δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρώνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ δόποια ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενῆς καὶ ἄμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίστε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. ’Απὸ τὸν Θρησκευτικὸν πάλεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἑμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὄποιον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς δόποίους ἀνεύρων εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμπάχερ, ὁ Ροῦσος καὶ ἄλλοι, πολλῷ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον είναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὁδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως:

Πῆραν τὴν Πόλη, πῆραν την, πῆραν τὴν Σαλονίκη,  
πῆραν καὶ τὴν Ἄγια Σοφιὰ, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἔξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεὰς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τάς ψυχάς.

‘Ομοίας συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν’ δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα, δόποια δι’ ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής.

«Δασογραφικὰ Σύμμεικτα»

N. Γ. Πολίτης

## 2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

*Οὐδὲ τὸν ἡμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εῦδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δὲ ἐλεύθερον τὸ εὖγνον κρίναντες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.*

Θουκυδ. II 43

"Υπάρχει τάχα κανένας λόγος, γιὰ νὰ μιλήσῃ κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, σὲ στιγμὲς ποὺ αὐτὴ πιὰ δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμὲς ποὺ ἡ παρουσία τῆς εἶναι όλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε μας βῆμα τώρα συναντοῦμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὁλοζώντανη, χεροπιαστή. Μποροῦμε νὰ βάλωμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἥλων τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἡ ὀλόφεγγη ὅψη της. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἡ κλαγγὴ τῶν ὄπλων ποὺ κρατοῦν τὰ ὄσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρειωμένα χέρια.

"Ο,τι ἔζούσαμε ὡς ὄραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνούς τῶν σπιτιῶν ποὺ ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτείες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τὶς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες ποὺ ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ λεηλατημένη μας ὑπαιθρο, ἔξεπρόβαλε πιὰ σὲ ὁλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρός μας. Μποροῦμε τώρα μαζὶ μὲ τὸν ποιητὴ νὰ τὴ γνωρίσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικό της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρίζομε πιὰ ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψη τοῦ νοῦ, ἀλλὰ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μὲ αἵματόβρεχτη πορφύρα. 'Αμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴ φεγγοβολὴ τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἀργοί, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμὸ τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπὴ τῆς ἡτας καὶ τοῦ ἔξολοθρεμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ὀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χώματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, ποὺ ἔχαιρετισαν οἱ ἀλαλαγμοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιές, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ιαχὲς τῶν ἄγνωστων μαχητῶν στὰ βουνά καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθέρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ ποὺ ὄραματιστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν γά ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνούς τοῖ-

χους ἀβοήθητοι, ἀνυπεράσπιστοι, χωρὶς ἐλπίδα λυτρωμοῦ, χωρὶς τὴ δυνατότητα γιὰ ἀντίσταση.

Καὶ ὅμως σήμερα εἶναι ὁ ἀρμόδιος καιρὸς γιὰ νὰ συγκεντρώσωμε τὸ πνεῦμα μας στὴ θέση της, προσπαθώντας νὰ κερδίσωμε μιὰ γνήσια ἑνατένισή της. Λίγες μέσα στὴν ιστορία τῶν αἰώνων εἶναι οἱ μεγάλες στιγμές, λίγες φορὲς ἔρχεται ἡ ἐλευθερία σὲ αὐτοπρόσωπη ἐμφάνιση, πολὺ σπάνια γίνεται ἀλήθινὸ βίωμα.

Ὑπάρχουν ἐποχές ποὺ δὲν εἶχαν τὴν εύτυχία νὰ τὴν ἰδοῦν κατὰ πρόσωπο, ἄλλες τὴ βλέπουν ἐλλειπτικά, ἄλλες μέσα ἀπὸ τὸ θαμπωμένο κρύσταλλο τοῦ νοῦ, ἄλλες τὴν ξαναφέρουν στὴν ἐνόραση μὲ τὴν ιστορικὴ μνήμη κι ἄλλες χρησιμοποιοῦν τὸ δελεασμὸ τῆς φαντασίας καὶ τὴ μαγεία τῆς τέχνης, γιὰ νὰ μᾶς δώσουν κάποιαν ἔξεικονιστική της ἀναπαράσταση. Οὔτε ἡ ἐπάνω στὴν καλλιτεχνικὴ μαγγανεία στηριγμένη ἐνόραση οὔτε ἡ κίνηση τοῦ ἀφαιρετικοῦ στοχασμοῦ μπορεῖ νὰ μᾶς κάμη προσιτὴ τὴν ἐλευθερία.

Ἀλήθεια εἶναι πῶς οἱ φιλόσοφοι ἔβαλαν τὸ νοῦ τους σὲ μεγάλο κόπο καὶ πολλὰ εἶπαν καὶ ἔγραψαν σχετικὰ μὲ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ἐκπληκτικὸ ὅμως εἶναι πῶς πολλὲς φορὲς προσπαθώντας νὰ ἀποδείξουν τὴν ὑπαρξή της ἐκατάφεραν νὰ ἀποδείξουν τὸ ἀντίθετο. Αὔτοῦ μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πῶς ἡ ἐλευθερία εἶναι μιὰ πραγματικότητα, ποὺ ἥ τὴ ζοῦμε ἥ δὲν τὴ ζοῦμε. Δὲν πρέπει νὰ τὴ λογαριάσωμε ὡσὰν κάτι, ποὺ τὸ εύρίσκει ὁ ἀνθρωπός ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως κάθε ἄλλο ἀντικείμενο. Πρέπει νὰ τὴν πάρωμε ὡσὰν κάτι, ποὺ πραγματώνεται μέσα στὸ βαθύτατο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς στρῶμα. Εἶναι κάτι ποὺ φυτρώνει μέσα στὴ ρίζα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, κάτι πού μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ταυτιστῇ μὲ τὴν εὐψυχία μας.

Ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡσὰν κτῆμα, ποὺ θὰ τὸ συναντήσωμε ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας· αὐτὴ ἔρχεται ἥ δὲν ἔρχεται σὲ μᾶς ἀνάλογα μὲ τὸ ἔργα μας, γιατὶ εἶναι τρόπος ζωῆς καὶ ἀγώνισμα. Δὲν ἔχει κανένα νόημα νὰ ζητήσωμε ἀπὸ ἔναν ἄλλο ἀνθρωπό νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐλευθερία μας, ὅπως θὰ τοῦ ἥταν εὔκολο νὰ μᾶς δωρίσῃ ἔνα ἀπὸ τὰ στὴν κατοχή του ύλικὰ ἀγαθά.

Ἐπάνω στὴ γῆ ἔζησαν ἀπειράθιμοι σκλάβοι, ποὺ πολλὲς φορὲς ἔζητησαν ἀπὸ τοὺς ἀφέντες τους τὴν ἐλευθερία. Κι ἐπάνω στὴ γῆ ἔζησαν πολλοὶ ἀφέντες, ποὺ στάθηκαν πρόθυμοι νὰ τοὺς κάμουν

αύτή τη δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ή δουλεία δὲν καταλύθηκε, γιατὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐπῆραν τὴν ἐλευθερία, τὴν ἐπῆραν ὡσὰν δωρημένο κτῆμα καὶ ὅχι ὡσὰν ὅγωνισμα. Κι αὐτὸ ἔγινε, γιατί, σχετικὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ή ἐλευθερία δὲν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλὰ κάτι τὸ ἔξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἥθελε νὰ εἰπῇ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερο ὡς εὔψυχο, ἔξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ύψη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

"Ἄσ μὴ λησμονῶμε ὅτι ή ψυχὴ γιὰ τοὺς "Ελληνες δὲν σημαίνει ἔνα κάποιο ἐπένθετο στοιχεῖο, ποὺ ἔρχεται νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεια ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴν συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιοὺς "Ελληνες ή διατήρηση τῆς ἐλευθερίας έθεωρήθηκε συνδυασμένη μὲ τὴν προθυμία γιὰ διακινδύνευση καὶ ἀνάληψη πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ή πιὸ ταιριαστὴ παρακέλευση γιὰ κείνους, ποὺ ἥθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι ἥταν: « μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικούς κινδύνους ».

"Ἀληθινὰ ποτὲ δὲν θὰ εἴμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι αὐτὸς ή ἐκεῖνος ὁ ἀνθρωπος, τοῦτο ή ἐκεῖνο τὸ περιστατικὸ ἐστάθηκε ή αἰτία, γιὰ νὰ πέσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ή ἐλεύθεροι μόνο ἔξαιτίας μας, καὶ ἂν πρέπει νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσή μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτός μας.

"Εσυνηθίσαμε νὰ παραδεχόμαστε ὡσὰν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφανση ποὺ λέει ὅτι « ὁ ἀνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος ». Ἄν καλοεξετάσωμε δημος τὰ πράγματα, θὰ εύροῦμε ὅτι ή δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτηση ἐνὸς ύστερογέννητου γεγονότος. 'Ο ἀνθρωπος δὲν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ύστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγώνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μὲ τὰ πράγματα θὰ ἥτανε ἂν ἐλέγαμε ὅτι « οἱ ἀνθρωποι ἔρχόμενοι στὸν κόσμο μοιάζουν μὲ δεσμῶτες ὀλυσσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιο ». 'Ο καθένας μας χρεωστεῖ σπάζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνη ἐλεύθερος, καὶ, μόνο ἂν συνεχίζῃ κάθε στιγμὴ αὐτή του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώσῃ νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἀνθρωπος ύποκείμενος στὴ δούλωση. Τὸ νὰ γίνη κανεὶς δοῦλος δὲν σημαίνει μόνο νὰ χάσῃ τὴν πολιτικὴ του ἐλευθερία, καὶ δὲν πιστοποιεῖται ή δούλωση ἀπὸ τὴν τυπικὴ πράξη τῆς κατάλυσης ἐνὸς ἔθνους η ἐνὸς πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ση-

μαίνει πώς έστέρεψαν οἱ πηγὲς τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀγωνιστικότητας, πώς ἡ ψυχὴ ἔχασε τὴν ἐγρήγορσή της.

‘Ο ἀγώνας εἶναι διαρκής, γιατὶ σὲ κάθε μας βῆμα παραμονεύει τὸ πολύμορφο τέρας τῆς σκλαβιᾶς γιὰ νὰ μᾶς ξαναδουλώσῃ. Καὶ τὶς περισσότερες φορὲς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντέχει στὸν πειρασμό, χαλαρώνει τὴν ἀγωνιστικότητὰ του καὶ ζῆ μέσα στὴ φαντασίωση μιᾶς ψευδοελευθερίας.

Τὸν περισσότερο καιρὸν ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτοντας ἀσυνείδητα σὲ κάθε λογῆς δουλεία χάνει τὸ ἀληθινὸν βίωμα τῆς ἐλευθερίας. Γι’ αὐτὸν μόνο σὲ ἀγωνιστικὲς ἐποχές, ὅπως ἡ τωρινὴ, γίνεται βιολετὸν νὰ ὑψωθοῦν τὰ ἄνθρωπινα μάτια στὴν ἐνατένιση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴν εἶδε καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ 21 καὶ τὴν ἐτραγούδησε μὲ τὸν μεγαλόστομο “Υμνο τοῦ Σολωμοῦ”. “Ολες οἱ γενεές, ὥσεις ἤρθαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ γενεὰ τοῦ 21, κάθε φορὰ ποὺ αἰσθάνονταν νὰ ἀδυνατίζῃ τὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας μέσα τους, ἔξαναγυρίζαν στὴν ἐποχῇ ἔκεινη. Καὶ θὰ ἔρθουν ἔπειτα ἀπὸ ἐμᾶς πολλὲς γενεές, ποὺ θὰ ξαναγυρίσουν, γιὰ νὰ θερμάνουν τὴν ψυχὴ τους μὲ ὅ, τι ἔμεις ζοῦμε στὶς ἡμέρες αὐτές.

Τὸ νὰ κρατηθῇ κανεὶς στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἐπίπονο ἀγώνισμα. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐλευθερία μας, ἡ ζωὴ μας εἶναι πάντοτε πεσμένη σὲ φανερὴ ἦ σὲ λαυθάνουσα κρίση καὶ μέσα στὰ βάθη τοῦ εἶναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυὸ μορφὲς ἡ σκλαβιὰ ἔτοιμη νὰ μᾶς τραβήξῃ στὸ σκοτεινό της βασίλειο. “Οταν μᾶς λείψῃ τὸ θάρρος καὶ ἡ θεληματικότητα, χάνομε τὸ ἀληθινὸν της βίωμα καὶ ζοῦμε μὲ τὴ φαντασίωσὴ της πέφτοντας πραγματικὰ στὴν ἀνελευθερία. Μπορεῖ τότε νὰ κραυγάζωμε καὶ νὰ χειρονομοῦμε γιὰ τὴν ἐλευθερία, χωρὶς ὅμως νὰ ζοῦμε τὸ νόημά της. Τότε πιὰ εἶναι ποὺ ἀπὸ ζωντανὸ βίωμα ξεπέφτει σὲ κραυγὴ, σὲ μορφασμὸ καὶ γίνεται χωρὶς νόημα γλωσσικὴ ἄρθρωση καὶ ἀδειανὸ φώνημα.

Δὲν εἶναι καθόλου περίεργο σὲ μιὰ τέτοια παρακμὴ οἱ πιὸ ἀνελεύθεροι νὰ ξεπροβάλλουν διαλαλητὲς καὶ ἀπολογητές της. Αὔτὸν ὅμως δὲν θὰ μᾶς ξαφνιάσῃ καθόλου, ἀν σκεφτοῦμε πώς πίσω ἀπὸ τὸ φῶς ἀκολουθεῖ πάντα ἡ σκιά . . .

‘Η πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἔζήσαμε τὶς τελευταῖς δεκαετηρίδες, μᾶς ἔδειξε πώς ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τρέφουν μέσα στὴν

ψυχή τους ἀκατασίγαστη νοσταλγία ὅχι γιά 'Ελευθερία, ἀλλὰ γιὰ σκλαβιά. 'Η πιὸ ἔντονη μέριμνά τους εἶναι νὰ εύρουν κάποιο εἴδωλο, γιὰ νὰ τὸ προσκυνήσουν, ἔναν ἀφέντη, γιὰ νὰ τὸν στήσουν ἐπάνω στὸ κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιὸ ἀνελεύθερο μεταξύ τους, ἔναν ἄνθρωπο, ποὺ ἡ ψυχή του εἶναι γεμάτη ἀπὸ φόβους, ἀπὸ σφαδασμούς καὶ ἀπὸ ὁδύνες, καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του περνᾶ ἀπὸ τὸν τραχιλό τους τὰ δεσμὰ τῆς πιὸ φριχτῆς καὶ σκοτεινῆς σκλαβιᾶς. "Αλλοι πάλι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν καμιὰ δυσκολία νὰ θεωρήσουν ἀντάλλαγμα ἰσάριο μὲ τὴν 'Ελευθερία τους τὴν ὑλική τους εὐδαιμονία.

Μιὰ τέτοια νοοτροπία ἀντιμετωπίζοντας ὁ ιστορικὸς τῶν ἀρχαίων 'Αθηνῶν διεκήρυξε πώς γιὰ ἀληθινὴ εὐδαιμονία ἀξίζει νὰ λογαριαστῇ μόνο ἡ 'Ελευθερία. Προϋπόθεση γιὰ τὴν 'Ελευθερία δὲν εἶναι ο ὑλικὸς εὐδαιμονισμός, ἀλλὰ στὴν ἀληθινὴ εὐδαιμονία μονάχα ἡ 'Ελευθερία μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Αὐτὴ φτερουγίζει πιὸ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὑλικοῦ χορτασμοῦ καὶ ἡ οὐσία της στέκει στὸ ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει ἐλευθερία καθαρή, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμό, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἔξυπηρέτηση καμιᾶς ἄλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στὴ γνώση οὔτε στὴν ἐπιστήμη ἐμπρὸς χάνει τὸ κυριαρχικό της ἀξίωμα.

Τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια παρουσίασαν τὴν τεχνικοποιημένη γνώση καὶ ἐπιστήμη ώσαν ὅργανα ποὺ ἐρχόντανε νὰ ἔξυπηρετήσουν τὶς πιὸ βάρβαρες καὶ ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. 'Η δουλεία στὸν παλαιὸ κόσμο ἦταν σὲ θέση νὰ σκοτώνῃ μόνο τὸ σῶμα· ἡ μὲν ἐπιστημονικὸ ἔξοπλισμὸ ἀρματωμένη ἀνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολύ, ὥστε ἐστάθηκε ίκανὴ νὰ διαφθείρῃ τὶς ψυχές καὶ νὰ σκοτώνῃ τὸ πνεῦμα. Αύτὴ ἦταν, ποὺ ἔκαμε νὰ ξεπέσῃ ὁ ἄνθρωπος σὲ αὐτόματη μηχανή χωρὶς πρωτοβουλία, χωρὶς ἀτομικὴ σκέψη, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ἔξουσιαστές του σὰν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω ἀπὸ τὸν ἐπηρεασμό της ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία, ποὺ ὁ λόγος τῆς ὑπαρξής της εἶναι ἡ διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σὲ σατανικὴ μηχανή καταδούλωσης.

'Ἐνάντια στὸ ἀκαταμέτρητο ἔκεινο κύμα τῆς ἀνελευθερίας, ποὺ εἶχε δαμάσει ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ψυχές, ὀρθώθηκε ὁ 'Ελληνικὸς λαὸς καὶ ἔδωκε τὴν μάχη του. "Οταν ἐπῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ μπῆ στὸν ἀγώνα, δὲν εἶχε πίσω του οὔτε τοὺς ἀτέρμονες ὡκεανούς ἐνὸς ὀλόκλη-

ρου γήινου ἡμισφαιρίου, δῆπος οἱ Ἀγγλοσάξονες, οὕτε τὴν ἀνθρωποπλημμύρα καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς, οὕτε τὴν τεχνοκρατικὴν δργάνωσην τῶν ἀντιπάλων του.

Σύμφωνα μὲ τὴν παρακέλευση τῶν προγόνων του εἶδε τὴν εὐδαιμονία του στὴν ἐλευθερία του, καὶ αὐτὴν πάλι τὴν ἐστήριξε στὴν εὐψυχία του. Ἀνέλαβε τὸν πολεμικὸν κίνδυνο ἀπὸ δικῆς του πρωτοβουλίας, ἀντιστάθηκε ἐπάνω στὴ στενὴ λωρίδα τῆς πατρικῆς γῆς, ἀγωνίστηκε μὲ ἀπέραντη καρτερία καὶ ἀναδείχτηκε, πρῶτος αὐτός, νικητής, δείχνοντας καὶ στοὺς ἄλλους σύμμαχους λαοὺς ὅτι τὰ πόδια τοῦ σιδερόφραχτου γιγάντιου ἀντιπάλου ἦταν φτιασμένα ἀπὸ ἄργιλο. Γι' αὐτὸν ἀξίζει στὸ λαὸν τῶν Ἑλλήνων ὁ πρῶτος νικητής τοιούτος στέφανος.

Περ. «Νέα Ἐστία» 1945

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

### 3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἔννοίας «πνευματικὴ ζωὴ»; Κατὰ τὴν γνώμην μου, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πρᾶγμα, ὃ, τι ὀνομάζομεν πολιτισμόν, ἐφ' ὃσον οὗτος θεωρεῖται ὅχι καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀντικειμενικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὅποιον εἶναι φορεὺς καὶ ἔργατης τοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἀν πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὰ ὅποια πραγματοποιοῦνται καὶ λαμβάνονται μορφὴν διάφοροι ἀξίαι, ἀξίαι ἥθικαι π.χ. θρησκευτικά, αἰσθητικά, γνωστικά, οἰκονομικά, δυναστικά κλπ., πνευματικὴ ζωὴ εἶναι αὐτὴ ἡ δημιουργία καὶ πραγματοποίησις τῶν ὀξιῶν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ μέσου τοῦ ὑποκειμένου.

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ προϊόν, ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς τῆς ζωῆς, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ ὅποια γεννᾶται καὶ ἀποκρυσταλλούται ὁ πολιτισμός.

Ο πολιτισμὸς δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἔνα συγκρότημα ἀντικειμενικόν, ἀνεξάρτητον τοῦ ἀτόμου, ἀποτελεσμένον εἰς ὡρισμένην στιγμήν ὅχι τόσον ὡς περιεχόμενον (ἀφοῦ τὸ περιεχόμενόν του μεταβάλλεται διαρκῶς), ἀλλ' ὡς μορφὴ καὶ ὡς ἰδέα· εἶναι ἄλλως τε προϊὸν λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἀμεσον πραγματικότητα. Τούναντίον

ή πνευματική ζωή δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποὺ τὴν ζῆ, εἰναι κάτι, ποὺ εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἔξελιξιν εἶναι αὐτὴ ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἀν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ως παράδειγμα ἔνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἔνα σύνολον πεποιθήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἡθικῶν κανόνων, ἔξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ δὲν εἶναι δῆλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἔσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξὺ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

'Ως ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν όρίων τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. 'Η ζωή, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἔνα συγκεκριμένον ὄργανισμόν, δὸποῖος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

'Αφ' ἔτερου ὅμως ως ζωὴ τοῦ πνεύματος, ως ζωὴ δηλαδὴ ἀξιῶν, ἔχει χαρακτῆρα ἔξοχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὄρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἔξι ἀρχῆς ἀξίας πνευματικάς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικάς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἵσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικάς ἀξίας, ἀλλὰ καλαὶ σθήσιαν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ως φορεύς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεία: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιῶν τῆς κοινωνίας, ἀξιῶν θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ., καὶ ἀπὸ τὴν ἴδιοφυίαν του τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγώ — σύνθεσις ὃχι σταθερά καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιουμένη καὶ ἀνανεουμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικάς της κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποίησεως της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ καὶ σύνθεσις τῆς ἴδιας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωήν.

‘Η ἐπαφὴ αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως· νὰ εἶναι παθητικὴ ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν ἢ συνδυαστικὴ διαφόρων τάσεων ἐνέργεια ἢ ἔκλεκτική μεταξύ τῶν ποικιλῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἔχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλην, κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ ἄτομον ἀποδεχόμενον πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας, τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς ὅποιας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἑξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ιστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἀνείναι ἡ ἐπαφὴ αὕτη διὰ τὸ ἀτομον, θὰ ὀδηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιῶν, νέαν ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλασις τῶν ἀξιῶν τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ίκανοτήτας τοῦ ἀτόμου· μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὕτης γίνονται αὕται κτῆμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

‘Ας ἀναφέρω καὶ ἔδω συγκεκριμένον παράδειγμα. ‘Η θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, ποὺ τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἰσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ὥρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π.χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. ’Αναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ροπῶν, ἀναγκῶν καὶ ίκανοτήτων θὰ ἀφομοίωσῃ ἔξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα ἀφαιρέσῃ, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβοτὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ εἰναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτῆρος, καὶ ἀν ἀκόμη δέν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξύ τῶν ἑκατομμυρίων πρωτότυπων ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτότυπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθήματα, ἄλλα, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς κάθε Χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαιτέρα μορφὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οἰαδήποτε καὶ ἀνείναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὕτης εἰς κάθε ἀτομον, δι’ ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀξίας ἔξω τοῦ ἀτόμου κει-

μένας, ἀξίας, πού εἰσδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ίκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρχεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν του ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἰσθήμα π.χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποιθήσιν μου ἀλλὰ ζήτημα είναι, ἃν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὡρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρχεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἔξηγείται, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὅχι μόνον ἐνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἐνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλαβθωμεν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικά εἰς τὴν πνευματικήν των ζωήν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ είναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἔνα ἔκαστον ἄτομον ἥντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικήν του ζωήν, ὅμοιαι δὲ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ὑπάρχεως, πού ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπάς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἀθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὅλων, πού ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν· είναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοιναὶ κατεύθυνσιες, ὁ κοινὸς ρυθμός, πού παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικήν ζωήν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἄλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. "Αν καὶ κατ'" ούσιαν είναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἵστορικόν. Διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὅποιας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικήν του ζωήν, είναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἡ ὁμάδων

προϋπαρξάντων ἢ συγχρόνων μὲν—ἀλλὰ καρπὸς προγενέστερος. Αἱ ἀξίαι ἔλλωστε τοῦ πολιτισμοῦ μας παρουσιάζονται εἰς τὴν πραγματικότητα πάντοτε ὡς περιεχόμενα ὥρισμένου Ἰστορικοῦ περιβλήματος, συνυφασμέναι δηλαδὴ μὲν ὥρισμένας τοπικάς καὶ χρονικάς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τάς ἐδημιούργησαν. Καθ' ἐαυτὰς οὐδέποτε τάς συναντῶμεν, πλὴν μόνον εἰς τὴν λογικὴν ἀφαίρεσιν. Κατὰ ταῦτα πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι νοητή, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος — τοῦ μακρινοῦ ἢ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἀδιάφορον· πάντως τοῦ παρελθόντος — καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι « πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφὴν μὲ τούς νεκρούς ».

‘Η ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἡ ὅποια, ὡς ἔκ τῆς φύσεώς της ὡς ζωῆς, ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικαίρου, εἶναι δυνατή, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, τὰς ὅποιας πραγματοποιοῦν δι' ἐαυτοὺς τὸ ἀτόμον ἢ ἡ κοινωνία τοῦ παρελθόντος, ἔξωτερικεύονται εἰς ὥρισμένα ύλικὰ ἀντικείμενα ἢ αἰσθητὰ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον λαμβάνουν ὥρισμένην ἀντικειμενικῶς αἰσθητὴν μορφὴν.

Αἱ μορφαὶ ἀποτελοῦν τὸ ύλικόν, οὔτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ὅποιου διενεργεῖται καὶ δρᾶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. ‘Η γνῶσις τούτων προκαλεῖ καὶ εἰς τὸ ἀτόμον, ποὺ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν παρωχημένων γενεῶν, τὰ αὐτὰ ψυχικὰ φαινόμενα (ἢ περίπου τὰ αὐτά), ποὺ ἐπροκάλεσαν τότε τὴν γένεσιν καὶ δημιουργίαν τῶν μορφῶν. “Ενας καλλιεργημένος ἄγρος π.χ. ἢ ἔνα ἄγαλμα εἶναι ἀντικείμενα ύλικὰ, ὅλλα” ἡ αἰσθησις τούτων ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχήν μου ν' ἀναπλάσῃ τὰς αὐτὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ποὺ ὀδήγησαν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἄγρου ἢ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀγάλματος, καὶ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου τὰς ἀξίας τῆς ὠφελιμότητος ἢ ὥραιότητος, ποὺ ἔξεφράσθησαν διὰ τοῦ λίθου ἢ τῆς γῆς. ’Απὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ὁ καλλιεργημένος ἄγρος καὶ τὸ ἄγαλμα ἀποτελοῦν μορφάς.

«Φιλολογία καὶ Ζωὴ», 1931

Τιτάνης Συκουντρῆς

#### 4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τό κεφάλαιο αύτό άνήκει σε μια εύρυτερη μελέτη του Δραγούμη για τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμό, γραμμένη τὸ 1913, μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

Ζε σκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρίσης γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.

"Ἐπειτα, καλλιεργώντας τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γύρω σου φύση, θὰ προβλέψῃς τοὺς νέους δρόμους ποὺ δύνασαι νὰ ἀνοίξῃς, τὸν πολιτισμὸ ποὺ μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσῃς.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα - πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίστης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βάση τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιατὶ εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὅχι ἀκόμα ἔθνικὴ κοινωνία, μολονότι ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτεῖς, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσῃς τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιατὶ δὲ μολεύτηκε δόλοτελα ἀπὸ ξενισμοὺς καὶ σχολαστικισμούς. "Οσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρὰ στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικές, αἰσθαντικές, θρησκευτικές ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοση ἀπὸ τὸν ἄντρες, ποὺ τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἔξωτερικές ἐπιρροές καὶ ἀπὸ λογικῆ.

Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίες, ποὺ καθρεφτίζουν τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ιστορικές, προφορικές παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

"Ολα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλώσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιατὶ μόνο μὲ δαύτη μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἀνθρώπῳ σὲ ἀνθρώπῳ καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλώσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἡ μάνα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξῃ τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὅργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκεύη

τοῦ νοικοκυριοῦ καὶ ὅ,τι περιτριγυρίζει τὸν ἄνθρωπο στὴν καθημερινή του ζωὴν ἔχει ὄνομα. Ζερίζωσε τὴ λαϊκή σου γλώσσα καὶ θὰ χάστης τὴν ψυχή σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θὰ ἀπομένουν μέσα σου, ποὺ θὰ ξεπροβάλλουν ἄξαφνα, γιὰ νὰ δείχνουν στοὺς ξένους πῶς δὲν εἶσαι ὀλότελα δικός τους, καὶ θὰ εἶσαι χωρὶς πατρίδα, ὥσπου μὲ τὴν ἐπιγαμία τὰ παιδιά σου καὶ τὰ ἐγγόνια σου νὰ ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα καὶ νὰ ἔξωτερικεύσουν τὴν ψυχή τους σ' ἄλλη γλώσσα. Μὲ τὸ νὰ μὴ γίνεται νὰ ξεφορτωθοῦμε ὀλότελα τὴ γλώσσα μας τὴ λαϊκή, ὅσο τουλάχιστο ζοῦμε στὸν τόπο μας, συνεχίζομε τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ ποὺ φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπὸν στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στὴ δημοτικὴ τέχνη καὶ στὴ χωριάτικη καὶ τὴ λαϊκὴ ζωὴ, γιὰ νὰ βρητῇ τὴ γλώσσα σου καὶ τὴν ψυχή σου, καὶ μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια, ἃν ἔχης ὅρμη μέσα σου καὶ φύσημα, θὰ πλάστῃς ὅ,τι θέλεις, παράδοση καὶ πολιτισμὸ καὶ ἀλήθεια καὶ φιλοσοφία.

Ἄπὸ τοὺς σκοπούς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἑκκλησιαστικὴ μουσικὴ μπορεῖς νὰ προβλέψῃς πῶς θὰ εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ μουσική. Ἄπὸ τὶς ἑκκλησίες, τὰ ἀρχοντόσπιτα καὶ τὰ χωριάτικα σπίτια θὰ προμαντέψῃς τὴν ἀρχιτεκτονική. Ἄπὸ τὶς εἰκόνες καὶ τὶς τοιχογραφίες καὶ τὰ μωσαϊκὰ τὴ ζωγραφική. Ἄπὸ τὰ κεντήματα τῶν χωριῶν τὴν ποικιλτική. Ἄπὸ τοὺς στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπὸ τὰ παραμύθια καὶ τὶς παροιμίες καὶ τὶς ὅμιλίες θὰ μαντέψῃς τὴ γλώσσα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ λογοτεχνία. "Ετσι καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ ἂμα γνωριστῆς μ' αὐτά, ποὺ πάσκισαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νὰ σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καὶ τὴ φύση θὰ ὠριμάστης, γιὰ νὰ πλάστῃς κι ἔστιν κάτι πρωτότυπο καὶ, ἃν ἔχης πνοή — ὅπως ἔχεις —, θὰ δημιουργήσῃς τὸν πολιτισμό σου. Θὰ προσέξης καὶ τὴ γύρω σου πλάστη, γιατὶ ἔτσι ὅχι μόνο θὰ νιώστης καλύτερα τὶς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴ φύτρα σου, μὰ καὶ θὰ ἔνωθης μαζί τῆς, γιὰ νὰ γεννήσῃς τελειότερα πράγματα.

\*Εχεις χρέος νὰ τὰ μελετήσῃς αὐτά, γιατὶ εἶναι ὅλα δικά σου καὶ ἀρκετά πιά τὰ περιφρόνησες ὡς τώρα μὲ τὸ νὰ ἔχουν κοντέψει νὰ σὲ πείσουν πῶς εἶναι ἄσχημα, κατώτερα καὶ γιὰ πέταμα. Ἄπὸ τὸν ἔαυτό σου θὰ ἀρχίζῃς πάντα, δὲν ἔχεις καὶ τίποτε ἄλλο δικό σου καὶ

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καὶ ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νὰ πᾶς. Καὶ σὰν τὰ μάθης αὐτά, θὰ εἶσαι ἀνθρωπος.

Οὕτε σὰν τὸν ἀρχαῖο οὕτε σὰν τὸν πιὸ ἀρχαῖο οὕτε σὰν τὸ βυζαντινὸ οὕτε καὶ σὰν τὸν εὐρωπαϊκό, τὸ συγκαιρινό, θὰ εἶναι ὁ νέος Ἑλληνικὸς πολιτισμός. Κάτι ἄλλο θὰ εἶναι, ποὺ θὰ κλῆ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύση, τὸ λέει πώς ὁ πολιτισμός, ποὺ θὰ γεννηθῇ ἀπὸ τοὺς "Ἑλληνες, θὰ γίνη ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικό, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ στοιχεῖα, ποὺ θά' χῃ πάρει, θὰ εἶναι Ἑλληνικότατος.

Καὶ ἵσως ἡ μόνη δυνατή του πίστη θὰ εἶναι ἡ ἑθνική. 'Απ' αὐτὴν συνεπαρμένο τὸ ἔθνος θὰ ἀνθίσῃ.

Εἶναι ὁ καιρός της τώρα, καὶ τὸ ἔχουν νιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαούς καὶ συνειδητότερα οἱ "Ἑλληνες. Καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὥραϊο, θὰ εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικό. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος, ἀπὸ τότε ποὺ παρουσιάστηκε στὸν κόσμο, πολιτικὲς καταχτήσεις ὡς πολεμικές του προσπάθειες ἥταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκιες ὅμως μὲ τὴν ὑπεροχή του τὴν ψυχική νὰ ἔξανθρωπίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. "Ισως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκισε κιόλα, ἀλλ' ὅπλα τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν 'Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμο. Σὰν ἀνθρώπινο γένητημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατο, τὴν φύση, μὰ ὑψώνει τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίες, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἡθική. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζὶ ἡ τὸ καθένα ξέχωρα ὑψώνουν τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σὰν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, ποὺ καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῇ πολιτισμὸς χρειάζεται τόπος, χρόνος καὶ ἀνθρώποι μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. "Έξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ πολιτισμός. "Οσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸ εἶναι τὸ ἀποσταμένο ἀποσπόρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τὴ θρησκείᾳ τὴ δική του, τὴν πρωτινή, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψῃ στοὺς

ἀνθρώπους, ἐπῆγε ἀρκετὰ μακριά, μὰ ὅχι παντοῦ, ἀλλὰ, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχικὴ ἐκδήλωση παρατήρησε στὴν Ἰουδαίᾳ μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τὴν πῆρε, τὴν μεταμόρφωσε καὶ τὴν ἔκανε δεχτὴ στὸν κόσμο, γιατὶ τῆς ἐδωσε τὴν ἔκφραση. Αὐτὴ ἦταν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἴδιοφυία ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, νὰ μπορῇ νὰ ἔκφραζῃ ὅ, τι οἱ ἀνθρωποι μισούντων, νὰ ἀνθρωπίζῃ, νὰ δίνη μορφὴ στὰ ἀσύνειδα, νὰ τραβᾶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καὶ νὰ φέρνῃ στὸ φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερα, κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητή μορφή. Ἡ ἀξιοσύνη του ἦταν καὶ εἶναι νὰ βοηθῇ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἔκφρασθῇ. "Αν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τὴν ἔκφραση της, τὴν μορφή της πάλι οἱ Ἑλληνες θὰ τὴ βροῦνε καὶ θὰ φανερώσουν ἔτσι στὸν κόσμο τὴν ἀληθινὴ ἐθνολαστρεία, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνο κοινότητα σκέψης, αἰσθησης καὶ θέλησης, παρὰ καὶ βάση, γιὰ νὰ ύψωθῇ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἔξαιρετοι ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἰκανότητα. "Εχει τὴν ἀξιοσύνη ὁ πολιτισμὸς νὰ πλάσῃ τοὺς ἔξαιρετοικοὺς ἀνθρώπους, ποὺ περιέχουν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ἴδιότητες καὶ ἰκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ποὺ τοὺς γέννησε.

«Ἐλληνικὸς πολιτισμὸς»

"Ιων Δραγαύμης

## 5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοτάτη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἔως τὴν ὥραν ταύτην ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνες σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἔξαλείψῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἔξι αὐτῶν μᾶς ὀνειδίζαν καὶ δὲν ἐπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὀνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορῶσι ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικούς, τοὺς κακολογοῦν τῷρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς Ἰδωσιν ἥ πάλιν ἔξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἥ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὅποιον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσειν, ἀν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἵκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεραι νῖκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προσενήσειν καταισχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὅποιους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. 'Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον. 'Ἡ φυλακή τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπάύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ ἀγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. 'Ἡ ιστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλιτάραι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὅποιών τὰ ἡρωϊκὰ ἔργα ἀνενέωσατε πρὸ μικροῦ· ἔξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστεῖδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τούτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. 'Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλήν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἔνθουσιασμός της εὔκολα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχήν, ἢν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἔπλασεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρέιαν φρονήσεως συναδευμένης μὲ τάς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἔξαιρέτως τὴν βασίλισσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

"Ιδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρά, ὥστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἷματος εἴχομαι εἶναι».

΄Αλλ’ ἵδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὅποίας δὲν ἵσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἐν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο:

«*Ημεῖς τε πιτέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι.*»

Ναί! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς «μέγ' ἀμείνονας» καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

### Πραγματικὴ ἐλευθερία

΄Η ἐλευθερία, διὰ νὰ ἔξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ή ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσσῃ ἀνεμποδίστως ὅχι ὁ, τι θέλει, ἀλλ’ ὁ, τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοι μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολύν καιρόν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγώνας των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὅπιοι οἱ ἐζήτουν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὕτε πόλις μὲ πόλιν οὕτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ητις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας κι ἐζήτησαν νὰ δεσπόσωσιν αὐτοὶ πολίται συμπολίτας, πόλεις ἀλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἥθελησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἀν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἦθελαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπούζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσην πλεονεξίαν, ὡστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀναισχυντὸν ὅρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἔχθρούς, ποίους; Ὁχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἥθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἔνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἥγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

„επινων τὸ γλυκύτατον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπινων ἄκρατον, ἔχοντες κακούς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο κι ἔγινοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὅποιας ἐκατηγόρουν τοὺς δλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν δῆλων τῶν πολιτῶν τὰ ἥθη, διότι μὲν πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθῆταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτε) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄπὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὅποια χωρὶς αἰσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἔξιολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲν τρόπον, ώστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπτελίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εύρισκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινοὺς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἀνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθένας μέρος τῆς ἄκρατου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲν εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὧνόμασαν προσφύεστατα τὴν δικαιοσύνην θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης.

#### Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Ω νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὅποιους ἐπαράβαλαν μὲν τὴν ἔστασιν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σᾶς ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τῆς.

«<sup>τ</sup>Ω παιδες Ἐλλήνων, ἵτε,  
ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ  
παῖδας, γυναικας, θεῶν τε πατρών ἔδη,  
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπέρ πάντων ὁ ἀγύνων».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἔως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἱματα ἀθώων ἔχουσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἄνανδρος τύραννος τῆς Ἐλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὡς νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἡρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὁμηλίκων σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθωνίων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἐλευθέρων Ἐλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπότας νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἔσεις δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάγχνα της. Οἱ ἔως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνες σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἐλλάδος ἔγευθη τοὺς ἐλπιζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας καὶ μητρὶς εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἄλλα σᾶς μένουν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὡς γενναῖα τέκνα τῆς Ἐλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἡλευθερώσατε τὴν Ἐλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγώνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγών νὰ τὴν καθαρίσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἃν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλέον ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἔξωτερικούς. «Χαλεποί γάρ πόλεμοι ἀδελφῶν».

“Οσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἔγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εύρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας της τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀποιλαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀποιλαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἐάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. "Ολούς τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆῃ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὄμοιούς του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μίσος τῆς ἀδικίας . . .

"Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, διὰ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμπιοδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχήν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χειρα μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. 'Ἐξωρίσθην ἑκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταῖς ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πτᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἔξήνθησε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἔξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὔχομαι πολλούς καὶ καλούς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς!"

«Ἐλληνικὴ Βιβλιοθήκη» τ. ΙΓ', 1821.

'Αδαμάντιος Κοραής

## 6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἴδιως ἔτη κατεβλήθη ἴδιαιτέρα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῇ ως τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ἔνικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχήν των.

"Αλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προϊὸν τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ 'Ελλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ως διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αύτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ιανουαρίου 1822 προκηρύξεως τῆς :

«Ο κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἥτισθελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἑθνικός, πόλεμος Ἱερός, τοῦ ὄποιον ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὄποια τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εύρωπης τὰ χαίρουσι».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἐλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἐλλήνων ἡ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἄλλα ἔνιατος ἥτο δό πόθος, ἔνιαία ἡ ἐλπίς, ἔνιαῖος ὁ ἀγών τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἔνιαία καὶ τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἔξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἡγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλόκληρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἔξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκήνωμα τῆς ἑθνικῆς ἐλευθερίας. "Ολοι οἱ Ἐλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους Ἐλληνικοῦ καὶ οἱ Ἐλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ιερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι' ἔπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἴδρωτος τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς παλῆς πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτήσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκρατές κλῖμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχύ καὶ ἀξεινόν κλῖμα ἔνων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀρματολοί, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης: ἔλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἑθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὄποιας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἔξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα δύμαδικῶς ἡ διεσπαρμένοι ἔζων "Ἐλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεάς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἄγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Υδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικώτερων ἴστοριῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραυτζῆς — μητροπολῖται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοί καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἀρχοντες, προεστῶτες, ἔμπτοροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρέτου ἐπερίμεναν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἔξαγοράν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα ἀντιξόων περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμῆμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος, τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενική καὶ ὅχι μερική. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιᾶται καὶ οἱ Εύρωπαιοι Ἑλληνες, οἱ ἔξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἔξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ δλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος: ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἀγιον Ὁρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἡπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συράκον καὶ τοὺς Καλαρύτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεά Ἑλλὰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αίγαιον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρὰ καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμα τῶν μετὰ τοῦ αἷματος τῶν μαχτῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δημόσιες τῆς Ναούστης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δημόσιες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοί τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὅχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοιναὶ θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑλληνος.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν Ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν οἱ πρόκριτοι τῆς Ὅρας τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἔξι ιδίων διά τὸν ἔξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἔξι ιδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια οἱ χειρώνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανά μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν

συνεισφορῶν τοῦ ἐνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος "Ἑλληνες δέν ύστεροῦν εἰς θυσίας: Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν 'Ἐπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμωττούσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ύπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἐπλῆσης φιλανθρωπίας: οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμπτοροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δέν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἔξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ώρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἐαυτὸ δέν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἥγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἥγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μᾶζαι εἶναι προϊὸν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σάρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἥγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ἰδιότητα ταύτην, εἶναι ἐπλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σημαιοφόροι ώρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν δόποιών φορεύς εἶναι ὀλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολή των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρώνουν, δργανώνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουν καὶ ἐμψυχώνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὅποια συνεῖχε τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὠπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρπτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ύπηρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὁρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ "Ορούς τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὅποια δέν ἔξελιπτε

μετά τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ἐπέζησε καὶ μετά τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπὶς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ δόποια συνεῖχε τοὺς ἔξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἑλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ύλικῆς φύσεως, τ.ξ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῇ ἐκ τούτων προερχομένῃ καὶ διατηρουμένῃ ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἡ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ.ξ. ίδε αἱ Ἀριστοκρατίαι τῶν ἔθνων εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ύλικῶν συμφερόντων. Διότι ἐνδῆ αἱ ἕδεσι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὄποιοις κοινὰ ἕδεσθαι συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἡθικὴν καὶ ἀκμὴν ύλικὴν καὶ ἐξψυχοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπέρ τῆς ἕδεστος ὑπάρχειας καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ δόποια ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἔλλειπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπανήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος, τῆς δόποιας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχὴ εἰς ἕδεσθαι καὶ στοιχεία ἡθικὰ καὶ ἡ ἐλλειψις αὐταπανήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς καὶ τῇ διάλυσις ἡ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθεισῶν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἔταιρεων, ἐν ταῖς δόποιαις οὐδέν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος ἕδεστος συνεῖχε τοὺς ἔταιρους παρὰ τὸ ύλικὸν συμφέρον καὶ τῇ πλεονεξίᾳ.

Περιοδ. «Ἐλληνικὴ Δημιουργία», 1948.

Νικόλαος Βλάχος

## 7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«'Αναστάσεως ήμέρα, καὶ λαμπρούμῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν· Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτευξ· Πάσχα, ἐν γαρῇ ἀλλήλους περιπτεξώμεθα. Ὡ Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα ἔμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξαν· Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἔξ δῶν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, τὴν Ἐκκλησίαν ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὄσιων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ὅρμονίας, ἥτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολήν, ὡς ἂν ἀντανακλᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διασυγάζονται ώς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὔοσμα καὶ δροσόεντα, ἄτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγήτρων τὰ ἵχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρᾳ τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εύχην αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσσῃ ἀλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει ἐν γλώσσῃ πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εύωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστούς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἴματιον. Ὡ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τοῦ Νυμφίου! Ὡ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος!

Τὴν ύψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαός ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανική ἔορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

κοὶ ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. ‘Ημεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη -ίναι ἡ βασίλισσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανήγυρις τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Τί Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφερῶν καὶ ὀραίων ἔθιμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπό ταιροῦ συνδικειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμόν.

’Αλλὰ τοῦ Ἐλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπτρὴ ἀνατέλλει καὶ δύει ἐν θορυβώδει διαχύσει καὶ ὑπερτάῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας των τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἷματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βασικαλωμένων πατέρων μας. ’Αρματολικαὶ συνήθειαι, ἀγρία ποίησις πληροῦσιν ἐκείνην. Βαρύς χειμὼν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσιν αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πέριξ τῆς σπινθηροβιολούσης ἐστίας.

’Αλλὰ πόσον διάφορον είκόνα παριστᾶ ἡ φύσις παρ’ ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἔξαγγελλουσι χαρμοσύνως τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὄρέων μοσχοβιολοῦσιν, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἥρεμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθέμων, αἱ εύωδίαι τῶν ἑσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχάς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἔφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθά, λευκά, ὡχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

’Η ἄνοιξις, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφῆ, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι «έώρακε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἔξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαράν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ὁοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τούς ἐν τῷ βίῳ, ἀς χαρίσῃ ζωὴν ζωῆς! Χριστὸς Ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν πέριξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὅπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

’Η πυρῖτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἔννοοῦμεν τὴν

λάμψιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἀνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ύποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι’ ὧν ἐκδηλοῦνται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἔξαιρωσιν εἰς κόσμους ὄνειρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑορτῇ.

"Οταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἔναπαλομένη εἰς μυχιαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρὶς συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἵστοπαθεῖς καὶ ἵσθεοι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἥτις κατ' ἔξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυσσομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλωσσῇ του κατ' ἔξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἔγκαρδιον ρῆμα, δι’ οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαὸς κατ' ἔξοχὴν ἡσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: «Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περιπεφεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαντῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέργει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ὄγνην ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ’ ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἑορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δέον νὰ εὔρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχῃ τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθής καὶ ἀνόθευτος Λαμπτὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασώζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἔθνικοῦ βίου τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ Ἑλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικωτέρα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικωτέρα χαρὰ συνενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποιήτως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἑορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

\*Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

## 8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτήν τὴν μεγάλην μάχην ποὺ ἄρχισε, μάχην ἡ ὅποία μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἡ γυναῖκα, ἡ Ἑλληνίς. Ἐνῷ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ - δοσοὶ ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὅπλα - καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν. Ἐδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

"Οταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ώρισμένας διαβάσεις «*έστω καὶ χωρὶς ἑφοδιοπομπάς*», μαζὶ μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ ἐβγῆκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὁρέων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὄβιδας.

'Ἐν ὥρᾳ μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὅλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δέν θὰ χρειασθῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διασχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἡμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωνία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτήν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ιστορίας, νὰ γράψουν μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ ἴδικά των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποὺ ἐγαλούχησαν τὴν αἰώνιαν τῆς δόξαν. Τις γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ «*τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς*» — αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς — τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιά των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποὺ ἐφόρεσεν εἰς τὸ Ἀργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ως ἄνδρας. Τὰς Ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τις ἡρωίδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας: τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμου, ἡ ὅποία, ἅμα εἶδε νεκρὸν τὸν πατέ-

ρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὡδήγησε τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας ὀδηγουμένη μὲν ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιὰ καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοϊον. Τὶς Σουλιώτισσες, ποὺ ἐτραγούδησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἄσμα των καὶ ἔπεσαν μαζὶ μὲν τὰ παιδιά των εἰς τοὺς κρημνούς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὴν ἡπείλησε πώς, ἀν δὲν ἀλλαξιοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε: «Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἔνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγώ είμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιά».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀργούς, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰώνιας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τὶς Ἑλληνίδες. "Ἄσ έννοήσουν ὅλαι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ των, ἡ καρτερία των, τὰ χέρια των, τὸ μειδίαμά των. "Οτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. "Οτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἔνα σπίτι! Εἶναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ μὲ τὸ καλό. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; 'Η Παναγία θὰ μᾶς φυλάχῃ. Καὶ θάρρος καὶ ύψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἵσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὕτε μιὰ ὥρα χαμένη οὕτε μιὰ στιγμὴ οὕτε μιὰ σκέψι, ποὺ νὰ μὴν εἶναι 'Ε λ λ η ν ι κ ḅ. "Ετσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ 'Ε λ λ ἄ s θ ἄ νική σῇ.

"Αρθρα τοῦ πολέμου 1940 - 41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

## 9. Η ΤΕΛΕΤΗ

'Εφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ᾔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπτων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἔφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ δ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κώδωνες

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνη στὰ χιόνια ἡ τελετὴ. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνούς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῆ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεῖ ἔχει στηθῆ βαρύ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ μὲ τῶν ἀγίων τὰ ὠσανὸν καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ ‘Ψύστου’. Ἐκεῖ ἔχει ἔκχυθῆ ὁ λαός. “Οπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαιγιά στέκει ὅρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γύρω τὰ ἔξαπτέρυγα, ὅπτασίαι καίσουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδῆλαι, καὶ πλήθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στούς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὄλόχρυσα εἰκονίσματα. Ψάλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἡ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτίται. Ἐκεῖ θὰ γίνη ἡ τελετή.

Μία ἥλη ἵππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἀσφαλτὸν ἄλλοτε, θὰ καλπάσῃ τώρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἵππεῖς μὲ τὰς ἀσπίδας καὶ μὲ τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ μὲ τὰ λάβαρά των, μὲ τὶς μπάλες, τὰ καριοφύλια καὶ τοὺς δαυλούς οἱ ἀγωνισταί, μὲ αἵματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθεσινοί μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων θερμή, εὐλαβής, τρομακτική, μυριόστομος θὰ ὑψωθῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ εὐχὴ:

«Θεέ, Σύ, ὁ ὄποιος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὄποιος ἔχάραξες τῶν ἥλιων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἄστρων τὰς τροχιὰς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσῆν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὄποιού τὸ πρόσταγμα αἱ ὑφήλιοι ὑπακούουν, τοῦ ὄποιού τὸ μειδίαμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμὸς ἡ ὄργη

»Θεέ, Σύ, τὸν ὄποιον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῷ, διεμοίρασσαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὄποιού ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρώτους ναούς· Σύ, ὁ ὄποιος ὁρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὄποιος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἥλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὄποιος μεταβάλλεις τὰ ὅρη εἰς ἄμμους, εἰς πεδιάδας τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν καὶ ἀνοίγεις μὲ τὴν πνοήν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἔξυπνας

τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίζεις τὰ βρέφη· Σύ, δὲ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψει πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὔλόγησον τοὺς ἄγωνιστάς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· δόδήγησον τοὺς στρατούς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

»Γωνία γῆς, δράξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἐνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμψιν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατευόμενοι, οὐδένα ὄχλοοῦντες.

»Καὶ μᾶς ἔξηπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθές σπιλώσαντες δι' αἵματων τὴν φάτνην Του, οἱ ὑβρισταὶ τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπται τῆς τιμῆς μας, ὑβρισταὶ τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πιλούτου μας, τῶν Ἡ δε ἡ ν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολὴν εἰς τὴν αὔριον, τὴν ὅποιαν Σύ θὰ ἀνατεῖλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλὰς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατούς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τεῖχος ἀσάλευτον...»

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἵππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἵματωμένα σπαθιά καὶ ἔσχισμέναι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβῶς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὅπισσα ἀπὸ κάποιο ὕψωμα θὰ ἀνατεῖλῃ ὡχρὰ ἡ αὐγή, καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῷ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὅπλα ἀτμοὶ καὶ οἱ ἀνθρώποι ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἡχώ της εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ "Ἐλληνος στρατιώτου τοῦ 1941 :

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν Δόξαν, 'Εμπρός !».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

"Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940 - 41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

## 10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

'Απόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελᾶ πρὸς τὴν γυναικα του κατὰ τὴν διάφρειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 προύχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα—μετέφραζεν δὲ Πύρζας—ώμιλησε μακεδονικά δὲ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλά, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἡσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὑφος του ἐδείκνυν ὅτι τὰ ἔλεγχον εἰλικρινῶς. "Ολοὶ οἱ προύχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ώμιλησεν δὲ Αλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικήν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ώμιλησαν πολὺ ὥραῖα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

'Ἐγωϊστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περιλήψιν τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἔξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζῃς ὑπὸ ποιὸν πνεῦμα ὁμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας:

«'Αδελφοί, ήμεις ποὺ ἥλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμὸν καὶ παλικαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὅπλα, πού θὰ σᾶς φέρωμεν, ἢν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἢν είναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῆς Τούρκων.

»'Ημεῖς δὲν θὰ βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὔτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλῆτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τὸν δώσετε χρήματα δι' ὅπλα. 'Αλλὰ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ χρήματά σας, ὄχι μόνον ὅπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαΐρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία είναι βουλγαρική καὶ ὀλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἀφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

»'Ημεῖς ὅπλα θὰ δώσωμεν δωρεάν εἰς δόσους μᾶς ζητήσουν. 'Αλλὰ καὶ ἔκείνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

»'Ημεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αύτιά θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλά, ἔνας ἴδικός μας ἄμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἔνα ἔνοχον ἔχθρον. Δέν θὰ κρυπτώμεθα ὅπως οἱ ἀτίμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ, καὶ λοιποί. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

»'Η πολιτική μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἔξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἔδω μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνη ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.».

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἡμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. 'Η συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶ ὅτι θὰ ἥθελα νὰ παρευρίσκεσθαι εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτήν.

"Ολοι οἱ προύχοντες (όμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ Ἑλληνικὰ) ἐκάθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ὅλλο ἡμεῖς ἐπίστης σταυροπόδι. 'Ο Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολὴν του, γονατιστὸς ἐνώπιον των τούς ωμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. "Οταν δὲ ἐφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἔξῆς εύφυεστάτην παραβολήν:

«'Ημεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἔνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος ποὺ βαστᾶ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, ποὺ μᾶς γδάρουν ὥσπου νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. 'Ο ὅλος πηγαίνει εἰς τὴν 'Ελλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὡραῖος καὶ καθαρός».

## V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

### 1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετά τὸ θάνατο τοῦ ἔθνους μας ποιητοῦ ἀνέλαβεν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφά του καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ «*"Ἀπαντά"* του οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ του Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκορᾶς, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλῆς. Ο τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα *«Προλεγόμενα»*, τὴν καλύτερη ἔως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ κεφάλαια 14 καὶ 15, στὰ ὅποια ἀναλύεται τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ποιητικὴ μορφὴ τῶν *«Ἐλεύθερων Πολιορκημένων»*.

#### 14.

“Οσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ιδέας, τόσο σοβαρότερα αἰσθάνετο τὴν ὀξιοπρέπεια τῆς τέχνης του· ὅθεν ο Σολωμὸς θὰ συναριθμῆται μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὅποιοι εἰδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολὴν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἡθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἡθέλησαν ἔξοχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σχίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενο κάποτε ἔμυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ιδέα τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικότατος τῶν Ἐλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἔξοριζε ἀπὸ τὴν Πολιτεία του τοὺς ποιητάδες, ἐνόσω ἡ τέχνη του ἔτεινε νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσία τοῦ ποιητικοῦ ἔργου ὁ Σολωμὸς ἔβλεπε καθαρὰ καὶ ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νὰ εἴναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμη τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν, οὔτε θὰ ἀναπταύεται (μολονότι ὅχι ριζικῶς ἀντίθετο) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θείαν θέληση, ἀλλὰ θὰ πηγάζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἔβη γενικητής μέσ’ ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμούς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγώνα μὲ τὴν τυφλὴν ὄργη τῶν ἀνελευθέρων ἔχθρῶν τοῦ φωτός.

«Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Σχίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερος περιορισμούς εύρισκει ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὄχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασία τοῦ αἰσθητικοῦ ἄνθρωπου, προσφεύγομε εἰς τὸν ἀκαταμάχητο

πύργο τῆς ἡθικῆς μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἔνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίον τῶν φαινούμενων. Ἀλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακώσῃ τούτη ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἡθική μας φύση, δὲν ἥμπτοροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ συναίσθηση τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ κοινὴ ψυχὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόμο· μία αὐτόνομη ψυχὴ ἔξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῇ εἰς τὴν συναίσθηση τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἥξεύρει νὰ γεννήσῃ ἐνα ὑψηλό».

Τέτοια ἦταν ἡ θέση, εἰς τὴν ὃποίαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοὺς Ἐλεύθερον πολιορκημένον, ποίημα, εἰς τὸ ὃποιον ἔπρεπε νὰ φανῇ ἀκέραιος ὁ ἀνθρωπός· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐνταυτῷ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλη τους τὴν σφοδρότητα. Αὔτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ἴδιώματα τοῦ θείου πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάζῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἀρμονικὴν ίσοζυγίαν· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὅρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπην, τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς δόξας, τὴν φιλοζωία, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσης, τὴν ὥρα ὅποιον θανάτου σκιὰ τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὅμπροστά εἰς ὅλα τὰ ἔξωτερικὰ ἐνάντια.

Αὔτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῇ ὅμοια, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ εἰς τὸν γυναικείον χαραχτήρα· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἡθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μία τῶν γυναικῶν, τῆς ὃποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἔνα πνεῦμα φιλέρευνο, διψασμένο νὰ ἐννοήσῃ τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μυστικὴ διάθεση τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς ὅπως τὴν κάμη νὰ ξεκλίνῃ ἀπὸ τὴ θέση, εἰς τὴν ὃποίαν αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ βασιτέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ, εἰς τές ὑστερινές ὥρες, οἱ γυναικεῖς κάθονται περίλυπτες καὶ σιωπηλές, ξάφνουν ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μιὰ ἄλλη τῆς λέει : «Τί κάνεις, ὡς καρδιογνώστρα; ἐσύ, ὅποιο δὲν σὲ εἴδαμε νὰ καλοκαρδίζεται οὕτε εἰς τὸν καιρὸ τῆς εύτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελάς, ἐνῶ ἔχασαμε τὰ πάντα;» Καὶ ἡ Μάρθα :

«Εἰς ἐκείνη τὴν στιγμὴν ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τὸ πνεῦμα μου ὁ Πειρασμὸς καὶ μοῦ ἔταξε νὰ μοῦ ξεσκεπάσῃ τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάστης, ἃν ἐγὼ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμός, κι ἐγὼ ἐκδίκηση τοῦ πῆρα».

‘Ως ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴν γαλήνην, ὅπου ὑψώσεις τοὺς Πολιορκημένους, ὡστε ὅλα τους τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὡραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης (Σχεδ. Γ', Ἀποσπ. 2, 1–3), φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὃποιού μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων (Σχεδ. Β', Ἀπόσπ. 3) καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὅργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότατον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμη δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα (Σχεδ. Γ', Ἀπόσπ. 5) καταφρονεῖ τόσον τὴν ἀντίστασή τους, ὡστε δὲν εύρισκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνδρεία τους, καὶ τοιουτορόπτως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

### 15.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καὶ ἀνάλογη μορφὴ, εἰς τὴν δόποιαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικός, ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶχε φανῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὁμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἀπλὰ δοκίμια, εἰς τὰ ὅποια ἐγγυμάσθηκαν οἱ πολλὲς ποιητικὲς δύναμες του, ὅπως καθεμία φθάση εἰς τὸ ἄκρο τῆς τελειότητος.

‘Ο λυρικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν δύο “*Yμνων*”, ἡ πολύμορφη καὶ σφοδρὴ ἔκφραση τοῦ πάθους εἰς τὸν *Λάμπρο*, ἡ πρὸς τὸ μυστηριῶδες κλίση εἰς τὴν *Μοραχή*, ἡ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ *ζωηρότης*, μὲ τὴν ὄποιαν θεοποιεῖται εἰς τὸν *Κορητικὸν* τὸ αἰσθημα τῆς ἀγάπης, ἡ φανταστικότατη πικρὴ εἰρωνία εἰς τὲς *Σάτυρες* καὶ εἰς τὰ *Ἐπιγράμματα*, ἥταν ὅργανα ποιητικά, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ξαναφανοῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὡσὰν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴν μόρφωση του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἵσως ἀρκετὰ εἰς τὰ εύρισκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς

τὰ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τὴν φύση τῆς γλώσσας ὁ ποιητής ἔδυνήθηκε νὰ ἐντύσῃ μὲν ὀμηρικό, δηλαδὴ ἀπλούστατο καὶ φυσικὸν ὑφος, ἔλευθερο ἀπὸ τοὺς περιεργασμένους τύπους, τὴν πνευματικότατην ούσια. Εἰς αὐτὸν εὔρηκεν ἀρμόδιον καὶ τὸν στίχο ή ρυθμική του δύναμη, ή ὅποια καὶ αὐτή, ἀντηχητική εἰς τοὺς δύο *"Υμενος"*, ἐνεργητική κατ' ἔξοχὴν εἰς τὸν *Λάμπρο*, μελωδική καὶ σχεδὸν μουσικοειδής εἰς τὸν *Κομητικό*, ἔφθασε τὸ ἄκρο τῆς ἀρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὑστερα ποιήματά του.

Εἶχε δεῖξει τὴν ἐπιδειξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὅμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἔνδεκασύλλαβο· μέτρα τὰ δόποια, ἀν δὲν τὰ εἶχε εὗρει εἰς τὴν Ἰταλική στιχουργία, ἥθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ή φύση τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο φαίνεται πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ Ἑλληνικὸς ρυθμός, μάλιστα εἰς τὸν *Λάμπρο*, διπού τὸ δχτάστιχο ἀποχτᾶ ἔνα βάρος, τὸ ὅποιο δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ποιητάδες, ἐπειδὴ ὁ χαραχτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἐλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ή χαρμόσυνη ἀρμονία εἰς τὰ τρία δχτάστιχα τοῦ *Λάμπρου* (Απόσπ. 21). Εἰς τὸν *Κομητικό* καὶ εἰς τὸ Β' Σχεδίασμα τῶν *'Ἐλεύθερον Πολιορκημένον'* ἐμεταχειρίστηκε τὸν ὅμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον ὡστε αὐτὰ τὰ ἀτελῆ δοκίμια θέλει μείνουν εἰς τὴν γλώσσα ώς ἀξιόλογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἡδη ἀρκετὰ προχωρημένος εἰς τοὺς *'Ἐλεύθερον Πολιορκημένον'*, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλῃ τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ δόποιο εἶχε ἔως τότε διοτάσει νὰ παραδεχθῇ, φιβούμενος μὴ καταντήσῃ μονότονο εἰς διεξοδικό ποίημα. Καὶ τωόντι ή ὅμοιοκαταληξίᾳ, ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητή, μὲ τὴν πολυμορφία τῆς μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ αὐξήσῃ μέσα εἰς τὸ στίχο τὴν ἀρμονία, ὡστε αὐτὴ νὰ βασιτέται μοναχή της, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἥχου, τὸν δόποιον ὁ *Μίλτων* ὀνόμασε «κουδούνισμα», ώς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωση τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματα του καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν *'Ἐλεύθερον Πολιορκημένον'* ἐμεταχειρίσθηκε συχνὰ τὴν συναίρεση τῶν διφθόγγων τῆς ὁμιλουμένης (ια, εει, αει, κλπ.) καὶ τὴν συνεκφώνηση τῶν συναπαντουμένων φωνηέντων· χρήση κανονικότατη, μὲ τὴν δόποιαν ὁ στιχουργὸς

δύναται νὰ ἔκτείνῃ τὸν περιορισμένον ἥχο, μάλιστα εἰς τὰ δόλιγοσύλλαβα μέτρα· ὅχι ἵταλισμός, ως ἄλλοι εἴπαν· διότι ἡ συναίρεση τῶν διφθόγγων μας δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται βιασμένη, εἰμὴ ἐὰν τῆς ἐφαρμόσουμε, ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς, τὴν ἀρχαία, δηλαδὴ τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνηση ἡ συνίζηση εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστή εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχουργούς τῶν ἑθνικῶν ἀσμάτων.

Παραπτηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεση καὶ τὴ χασμαδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὅποια παραλύουν τὸν ρυθμὸ τοῦ στίχου, καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητάδων ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαρᾶς, ἔξοχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχούργημα, τὴ μετάφραστη τῆς Βατραχομυιομάχιας. Μολονότι, ως ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικότατη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νὰ τεντώσῃ ἐντελέστατα τὴν ρυθμικὴ χορδή, ώστε καθαρότατος νὰ ἔργη ὁ ἥχος, καὶ σύμφωνος μὲ τὸ ἀποσταλαγμένο ὑφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐτηρότατον κανόνα, νὰ ἀποφύγῃ δηλαδὴ, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεση καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνηση δίχως νὰ προσφύγῃ εἰς τὴ διαίρεση καὶ εἰς χασμαδία. Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιγουρχικῆς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, εἰμὴ ὅποιος λάβη ἀπὸ τὴ φύση τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἀρμονίας (ούσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάσῃ τὴ δύναμη του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ δόλιγα εύρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημά του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφώνων καὶ τῶν φωνητῶν, πῶς ἀπὸ τὲς διαφορετικὲς φωνὲς καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο, καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου, μορφώνεται ἡ ἀρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ ποιητικοῦ νοήματος εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς, ἀπὸ τὴ σοβαρότερη ἔως τὴν τρυφερότερη διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλούσια φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὅποια εἶναι δεχτικὴ τέτοιας ἀρμονίας, ἃν ὅρθα ἐννοηθοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τοὺς γραμματικοὺς καὶ προφορικοὺς τύπους.

Άλλαξ ἔτινες τὸ ἔργο του τὸν ἐβοήθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλου-  
μένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὅμως ή λεκτικὴ ὑλη, τὴν ὅποιαν δὲν εἶχε ὀλην  
πρόχειρην, οὔτε ἡταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχῃ· ὅτι ἀπάνθισε ἀπὸ ἔθνικὰ  
τραγούδια καὶ παροιμίες δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ  
λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὅποια καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίᾳζε ή ἄκρα  
καλαισθησία του. Τὸ πλούτος μίας γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξε-  
σκεπάστη τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέση εἰς τὸ  
ἀληθινό του φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θὲν νὰ είναι, ἀν γεννηθῇ εἰς τὸ  
ἔθνος ἔνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι, σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴν  
γλώσσα, ἀρχίσουν νὰ ξεθάψουν τοὺς ἀμελημένους θησαυρούς της.

Τάκωβος Πολυλῆς

## 2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, 'Ιερωσαλήμ, ἐπιλη-  
σθείη ἡ δεξιά μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου  
τῷ λάρυγγί μου, ἔτινε μή σου μνήσθ...

Νοσταλγία τῆς ἡρεμης χαρᾶς τῶν ξέγνοιαστων παιδικῶν χρό-  
νων, πούν ἐπέρασσαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἕνα ὥραϊ Ἑλληνικὸν νησί, φωτί-  
ζει τὸν λογοτεχνικὸν του δρόμον. 'Ο Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρῆσκος,  
ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲ γνῶσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παίδευσιν πολλήν,  
ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἐμφυτον νὰ διη-  
γῆται τερπνά. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παρα-  
στατικῆς. 'Ητο συγγραφεύς. 'Άλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βα-  
σανισμένος νοσταλγός.

'Οδυσσεύς, πρὸς τὸν ὅποιον οἱ θεοὶ ἤρνήθησαν καλούς ἀνέμους. 'Ο  
καπνὸς δ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνη ποτὲ  
τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ  
ύψωσουν τοὺς φιλικοὺς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὑγρά του μάτια.  
'Υπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἔνα νησί. 'Η Σκίαθος. 'Άλλὰ τὸ νησί του,  
τὴν Σκίαθον τὴν ἴδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἀλμυροῦ  
πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστική, περιβάλλει τὴν  
θερμήν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὁμιλοῦν, οἱ σπηλιὲς  
μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄνθρωποι είναι τοῦ

Θεοῦ γνήσια τέκνα. 'Ο τόπος του εἶναι ὁ πρωτόπλαστος κόσμος, ὅπου ἔνα παιδί ἀνοίξε φαιδρά τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἔχάρη, ὅπου ἀνέπνευσεν ἡδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἐθώπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὔλόγησεν Ἐκεῖνον, πού τοῦ ἔχάρισε τὴν ὑπαρξίν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἔδαφοι. Ἐμελέτησεν. Ειργάσθη. Ἐξετιμήθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἔμφυτα προσόντα του. Καὶ ἔγνωρισε τὴν πλῆξιν τῆς ἀναληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εύρισκη πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. "Ἐγραψε τοὺς «Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν», μυθιστόρημα μὲ ὀλίγην Βενετίαν καὶ ὀλιγωτέραν Ἐλλάδα, μὲ στιλέτα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἀλλ' αὐτὸ τῆταν ἔνα ἔσπασμα — μιὰ κραυγή. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. "Υπῆρχεν ἀγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχήν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἀσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα, ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρᾷ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελὲς τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἀσκοπὸν τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἰασδήποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχήν καὶ τέλος, κοινῆς ἡ παράξενης. Νιώθει ὅτι ζῇ εἰς ἔνα τόπον, ὃς μέλος ὡρισμένου ἔθνους, ὡρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ίστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πρᾶξις, καὶ ὅτι, φυσικά, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἑκλέξῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεως.

Καὶ συγγράφει τὴν «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου καὶ δράματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὡμὸν κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ώς σύμβολον, ἐκτυλίσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπότομα μὲ τὴν σφραγίδα ἀλληγορίας ψυχᾶς. "Υπάρχουν στιγμὲς ποὺ ἡ φαντασία, ὄρμητική, θραύει τὰ δεχρᾶς. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἔσωτόν του. Ἀσκεῖ ὡμήν αὐτοκριτικήν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασώζεται, ὅπως ἔγραφη, εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἔφημερίδος, χωρὶς συνολικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὄφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὄλην, ἐμφανίζεται ώς μαρτύριον ἀψευδές τῶν ἐσωτερικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἔσωτόν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἔθνων ὁνείρων ἀποβλέπει διὰ τῆς συγ-

γραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἴδεῶδες, ποὺ ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του, τῶν ὅποιών οἱ ἄριστοι τρέπονται πρὸς ἄκαιρον λατρείαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ θαύματος. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὅντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν Ἀιμά, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἔκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε δὲ μῆθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. 'Η «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

'Ἀλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὅποιαν ἐκθύμως καὶ ἔξι ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἀνθρωπός, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς δριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι δρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ δλοκάθαρα μάτια του. 'Αρχίζει ὁ μακρὺς τώρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, ποὺ τὸ τέρμα του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκιὰ νέας ἀνύχτωτης ἡμέρας.

'Απλὸς πέφτει στὴν ψυχήν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. 'Οχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἴδεας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. 'Η ἥρεμη ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνίασμένου θερμὰ στὴν στοργικὴ ἀγκαλιὰ τησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσμένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιᾶς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστά εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. 'Εκείνο ποὺ ποθεῖς ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἀξιος νὰ τὸ ψάξης καὶ νὰ τὸ βρήσ.

Ματαία ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνη τὸ σύμβολον πραγματικότης. 'Ο Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἔρήμους αὐχμηράς. 'Ημποροῦμε νὰ βλαστήσουμε καὶ νὰ προσφέρουμε καρπούς ἐκεῖ ποὺ σπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ τὶς γαληνὲς κοιλάδες. Καὶ δὲ ποιητής αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπ' τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὔχαριστία. Δὲν ὑπῆρχεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπόπαιδο κανείς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἀγνά πρὸς ἀνέφελους κόσμους. 'Ἄσ κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερώτερα καὶ μὲ πρόθεσιν πάναγνον, καὶ ἴδου ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειράν τῶν ἡθογραφικῶν διηγημάτων του.

‘Ηθογραφίες ; Πλάνη ! Είναι διηγήσεις μελωδικαί, πού ἰστοροῦν γιὰ μιὰ ζωή, πού ύπάρχει καὶ ὅμως μένει ἀσύλληπτη, γιὰ μιὰ ζωή, πού τέρμα καὶ ὄρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἀπειρος κόσμος ὁ ήθικός.’ Ή ἐνατένιστι τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὄραματος είναι ἡ μεγαλυτέρα εύτυχία. Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διηγηθῇ ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸν νὰ γίνεται καλύτερος. Ἀλλὰ τρυγᾷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρώπινῆς ἀδυναμίας καὶ τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. ‘Ο πόνος είναι ισχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρημον ὁνειροπόλον.’ Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄφθαστον, ἀσύλληπτον ὁνειρόν του, ἡ ίδια του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νιώθει πολλές φορὲς νὰ κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὁποία φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ είναι του ὀλόκληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὁ δοϊπόρος, χαμένος εἰς ἐρήμους σιωπηλάς («Ἡ Φόνισσα»). ‘Η δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεῖκήν του συνείδησιν.

‘Αλλ’ ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του : «Τὸ ἐπ’ ἐμοί, ἐνόσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφροῦω, δὲν θὰ παύσω πάντοτε νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ’ ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἐλληνικά ἔθη. Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σον, Ἱερονσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μον, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρωγγί μον, ἐὰν οὐ μή σον μηησθῶ». («Λαμπριάτικος Ψάλτης»).

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζήσῃ, μέσα εἰς τὰ ἔργα του, τὸ ὁνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήντησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους καὶ κακίας καὶ μίση. ‘Αλλ’ ὅσο ζυγώνει μὲ ἐγνήν ψυχὴν καὶ ἤρεμον σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἀνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Είναι ἀγαθά τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ’ ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ισχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν τὰ μίση διαλύονται. ‘Η νοσταλγία φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανήν τῆς ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα. Οἱ γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθάς. ‘Υπερβολὴ είναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἵερεῖς είναι σεβάσμιοι γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἀνθρωποι θρῆσκοι ἐρμηνεύοντες μὲ ὄφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεῖκής σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρήματίας τούς καταλαμβάνῃ («Ἐξοχικὴ Λαμπρή»), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πρά-

ξεών των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καὶ εἶναι οἱ γυναικεῖς τίμιες καὶ καλές καὶ οἱ ἔρωτες ἀγνοί, μεγάλοι.

"Αν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὥρισμένην ζωὴν ὠρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἀπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατὸν νὰ μετατραπῇ εἰς πόθον, πόθον ὄράματος θεϊκοῦ, δὲ ὅποιος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα, καὶ τοὺς ἔγγυς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δεῖγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. 'Αλλ' ἡ ὡμή πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. 'Η ποιητική του δύναμις εἶναι ἀπέναντι τῆς ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσον ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ! Τοὺς ἀντικρίζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἰρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικὸς παρὰ ὡς διηγηματογράφος. 'Αδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλοσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα, μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγίδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἴδιους τύπους, ἂν τοὺς εἶχεν ἴδει ἐκεῖ ὅπου ἔχαρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἔθωπεν μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶσον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, δὲ ὅποιος μὲ ἡσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσκαιρον ἐπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

'Αλλ' εἶναι ἀνόμοιος, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν του αἰσθήμα. Εἶναι πράγματι θρῆσκος. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ ἀνθρώπος, δὲ ὅποιος ἐκ βάθους συνειδήσεως ἀναζητεῖ τὸν Θεόν τὸν ζῶντα καὶ πιστεύει. Εἶναι δὲ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὄλονυκτιῶν σὲ ταπεινὰ ἔξωκλήσια, δὲ πιστὸς τῶν ἔξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγίνετο διὰ λογικῆς σκέψεως κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἔξοχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης ὅπως δὲ Τολστόι. 'Αλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατώρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς δὲ Δοστογιέφσκυ, δὲ ἀποδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἔκινούσαμε καὶ τὰ βουνά ἀκόμα ἀν μᾶς ἔφλεγε πίστις τελεία.

'Ο Παπαδιαμάντης δὲν ταράσσεται ἀπὸ τέτοιες σκέψεις. Ζῆ-

μὲ τοὺς μύθους μόνον τοὺς θρησκευτικούς, ζῆ μὲ τὰς ἀπλᾶς τῶν ὄρθιοδόξων τελετὰς καὶ ἀναζήτηει γαλήνην εἰς τὴν ἀφελῆ πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους προσευχῆς. Ἀναζήτηει καὶ μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησάκια ἑρμηικὰ καὶ παρακολουθεῖ τὰς δλονυκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναΐσκου τοῦ Ἅγιου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἡ ἰσχυρὰ θολώνει τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ώστε δὲν προσέχει οὕτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μὲ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας πού λατρεύει. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρωμιοὶ διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχειά. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἔξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» («Ἡ Πεποικιλμένη»).

Ἐτσι, ὅπως είναι, εἰργάσθη μὲ αἰσθημα ἑλληνικὸν καὶ μὲ ἔθνικὴν πεποίθησιν. Ἐλλην γνήσιος καὶ συγγραφεύς ἰσχυρός, ἔχάρισε σελίδας ἔξοχου ἀγνότητος καὶ ἥθικῆς ρώμης, ἐνῷ ὁ ἴδιος ἐτήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀπόκοσμου νησιοῦ, λουσμένου σὲ γαλάζιο φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὁμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιές μοιρολογοῦνε, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιά σκορποῦν τὴν εύφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἀνθρωποι είναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

«Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του»

Φῶτος Πολίτης

### 3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γκρέκο. Μορφὴ ἰσχνή, ἀσκητική, χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἥθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ίδαινικότητος, αἱ ὅποιαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενίκου Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὅποιον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, πού τὴν λευκάνουν τώρα πυκνὰ ἀργυρᾶ νήματα, φωτίζουν δύο κατάμαυροι πυρώδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόησιν καὶ τὴν ἔμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βάθη μιᾶς πολυτήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικα-

τοπτρισμοῦ αἰγλήντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομένικος Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αύτοπρωστογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνος καὶ ἐναρμονισμένη πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔχαρακτήρισε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύηχον, τὸ ἄπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς»:

Στὸ δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὅλα τὰ ξόβεργα  
κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνώριμα πουλιὰ καὶ τὰ πιὸ ξένα,  
κι ἔκεινα, ποὺ ὅλο κελαθδοῦν, καὶ τὰ βουβά  
καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,  
κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὸ ἀπαλά,  
καὶ τὰ πουλιά, ποὺ σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,  
καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχα πλατιά φτερά.  
Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μὲς στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὕρῃ τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερον ὑποβλητικάς, διὰ νὰ προσθέσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἴπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὁγκολίθους, τοὺς ὅποιους πολλάκις δὲν εὗρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στίλπνα ἐπεξιργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ἀρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, ποὺ γεννᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότητος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστήν, τοῦ ὅποιου ἡ πολύηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελῳδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυθρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικοπαθείας, ποὺ ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἔξαρσεως ἀετείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη γιρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἔξεφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν ὄραματισμόν, τὴν ἔσωτερην φαντασίωσιν, τὸ καταΐθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

«Ηρως τῆς σκέψεως. Ἀθλητὴς τῆς νοήσεως. Ἐχων κάτι φυσι-

κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἔξοχὴν "Ελλην ποιητής καὶ ὅμως κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὑρὼν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δόξαν διὰ τὴν 'Ελλάδα. Εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύπων, οἱ ὄποιοι πλουτίζουν τὴν ἡθικὴν κληρονομίαν ἐνὸς ἔθνους. "Ισως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος "Ελλην, ἀφότου ἡ 'Ελλάς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἑλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν ὄρισμὸν τοῦ "Εμερσον : «Ἐκείνος εἶναι μεγάλος, ὁ ὄποιος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἔνθυμίζει τοὺς ἄλλους», καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον κὸς καὶ ποτὲ δὲν ἔνθυμίζει τοὺς ἄλλους», καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἀκείνο τοῦ ιδίου : «Υπάρχουν προσωπικότητες ποὺ μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἔμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνῃ κανεῖς».

"Ο ποιητής ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. Ἀνενέωσε τοὺς χρυσοῦς δεσμούς, οἱ ὄποιοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων. "Ψώσε τὴν αἰώνιαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπέιρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερά τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. "Υπῆρξεν ὑπέρτερος ὅχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὄποιον θὰ ἀκροασθῇ μὲ ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺ τὴν βαθύτηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. 'Ηρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὅχι ὡς νικούσα τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἐν κῦμα βαθυτάραχον καὶ μυριόχρωμον τοῦ ὥκεανοῦ τῆς παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστής εἰλικρινῆς φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμόν κάποιου, ὃστις εἰδε τὴν αὔγην τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει μὲ συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἥλιου τῆς.

«Δώδεκα χρήματα γιὰ τὸν Παλαμᾶ».

Δημήτριος Καλαμάννος

#### 4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφέας συγγραφέων, ίδιως τοῦ Παυσανίου,

καὶ ἀπὸ νομίσματα τῶν Ἡλείων, τὰ ὅποια εἰκονίζουν ἡ τὸ ὄλον ἢ τὴν κεφαλήν του μόνον. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς ὀλίγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡ σχέσις ὅμως τούτου μὲ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἔξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

'Ο θεός ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἴματίον του, τὸ ὅποιον ἀφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζῷδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέδιλα ἥσαν ἐπίστης χρυσᾶ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ νίκη ἡτο φυσικὰ πάλιν χρυσελεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσόν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους κι ἐκοσμεῖτο μὲ πολυαριθμούς γλυπτὰς ἡ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εύρισκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὅποιοι ἕκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἥσαν ἔργα τοῦ Παναίνου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν, τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν Σαλαμίνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἴσαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν δεσμώτην Προμηθέα, τὸν Ἀχιλλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθηκήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὅποιαν δ' ἔδιος ἐπλήγωσεν κ.ἄ.

Γλυπταὶ ἥσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ωρῶν, Σφιγγῶν κ.ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμοζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὅποιαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὁλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εύρισκετο εἰς τὸ βάθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὅποιον ἡτο ἀπὸ μελανὸν ἐλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὅμως ἥσαν χρυσαῖ καὶ προστηλωμέναι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βάθρου τῆς Παρθένου— δ' Ἡλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν είναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὑπολογίζεται ὅμως ὅτι ὅμοιον μὲ τὴν βάσιν ἡτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατά ἓν ἡ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὅλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὑψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ στηκοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὅποιας ἡτο ἰδρυμένον διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι, ἔαν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλή του θὰ ἀπεστέγαζε τὸν

ναόν, καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέτυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα παρεδέχθη πιθανώτατα κατ’ ἀπαίτησιν τῶν Ἡλείων, οἱ δοποῖοι ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ’ ὅλα τὴν Παρθένον τῆς Ἀκροπόλεως, ἃν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν τοιούτων διαστάσεων.

“Οπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἔχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ εἰς τὴν Ὁλυμπίαν ἔνα τετράγωνον χῶρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἐστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἐλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν δόποιον ἦτο καὶ τὸ βάθρον, δομοίως δ’ ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια τοῦ βάθρου μετακιόνια· οἱ ἐπισκέπται ὅμως ἡδύναντο νὰ παρατηρήσουν τὸ ἄγαλμα ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ τμῆμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως, τὸ δόποιον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν, αἱ δόποιαι εἴπομεν ὅτι ἡσαν διώροφοι, ἔφερον δ’ εἰς τὸν δεύτερον ὅροφον κλίμακες εύρισκομεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἰσοδον.

‘Ως πρὸς τὴν ὅψιν τοῦ Διός, διτγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποιὸν παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ πλάσῃ τὸν Θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος:

ἢ, καὶ κνανέγσιν ἐπ’ ὄφρόσι τεῦσε Κροιίων·  
ἀμβρόσιαι δ’ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος  
κρατὸς ἀπ’ ἀθανάτοιο· μέγαν δ’ ἐλέλιξεν Ὁλυμπον.

“Αλλος συγγραφεύς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἔξαίρει τὸ ἥρεμον καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὁλυμπίας· δσον δὲ είναι δυνατὸν νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματικῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταῦτην τὸ ἀπειρον μεγαλεῖον τοῦ βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ δόποιον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ δόμηρικοι στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μειλιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εύγένειαν, ἡ δοποία δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς ποιοὺν καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ’ δσον ἐνεδείκνυν αὐτὴν οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώνετο δ’ οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθῆμα τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγίνετο καθαρώτερον. ‘Ο αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος

λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἤδυναντο πλέον νὰ φαντασθοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ἴδεαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν δὲ Θεσσαλονικεύς ποιητής Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

"Ἡ θεὸς ἡλοῦ ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,  
Φειδία, η σύ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀγόμενος.

'Ομοίως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ἱστορικῶν κ. ἀ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἄλλα καὶ εὐφροσύνης, τὰ δόποια διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν δὲ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτατον καὶ τελειότατον δημιούργημα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸν ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὅποιας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἔως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν δὲ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἄλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἔγνωρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἡ ὅποια ν' ἀνυψώνη τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίζῃ τόσον ὀλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἴναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τούς δποίους ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἔγνωριζον ἐξ ὅψεως ἡ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀλλ' εἰς κανέν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθείαν καὶ ἴσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὅποια ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θειότητος.

«Ἅιστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης»

Χριστός Τσούντας

## 5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

'Ο Γκρέκο είναι παροξυστής. 'Ανήκει στὴν κατηγορία τῶν καλλιτεχνῶν ποὺ δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνο στὸν πυρετὸ καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνο ἀν χαλάσουν. "Ἐλληνας στὴν 'Αναγέννηση μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴ παράδοση ποὺ συνταυτίζει τὴν ἡρεμία μὲ τὸ ὡραῖο. Χωρὶς τὴν κίνηση, χωρὶς τὴ δύναμη ποὺ μετατοπίζει, ποὺ καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὡραῖο γι'

αύτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὁραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν Γκρέκο εἶναι δράμα σχημάτων καὶ χρωμάτων. Οἱ οὐρανοί του εἶναι συννεφιασμένοι. Οἱ ἄγγελοί του παίρνουν γωνιώδεις καὶ συστροφικὲς κινήσεις. Τὰ φτερὰ καὶ τὰ φορέματά τους δέρνουν τὸν αἰθέρα καὶ τὸν ἀγέρα. Τὰ σύννεφά του δὲν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τὴν εὔτυχία τους στὸ διάστημα, τὴν συγγένειά τους μὲ τὸν ἀχνὸν καὶ τὸν καπνό. Ὁ Γκρέκο δὲν τὰ ἀνέχεται παρὰ στερεοποιημένα σὲ κάτι σὰν ὑφασμα καὶ σὰν μέταλλο, ὅγκους ποὺ κρύβουν τὸ γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπότομα σχίζονται, γιὰ ν' ἀφῆσουν διέξοδο σὲ οὐράνια πρόσωπα.

Καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αὐτὸ τὴν ὄραση τοῦ ζωγράφου. Ἡ ὄρθια στενόμακρη ὁδόντη εἶναι ἐκείνη ποὺ προτίμησεν ὁ μυστικιστής, γιὰ ν' ἀναπτύξῃ τὴ σύνθεσή του σύμφωνα μὲ τὴν κάθετο, τὴν ἀγαπητή του γραμμή, καὶ μὲ τὸ θρησκευτικό της νόημα. Ἡ Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωση, τὸ Βάπτισμα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Τολέδο, καὶ τὰ πέντε αὐτὰ ἔργα του, συνθεμένα στὸ ὄρθιο σχῆμα, ἔγιναν στὸ νόημα τῆς καθέτου. Ἀνεβαίνουν. Στὴν Ἀνάσταση ἡ κάθετος γίνεται πραγματικὰ ὄργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον πού ἀνεβαίνει στὸν ἀέρα ὁ θριαμβευτής μὲ τὸ γυμνό του ὑψωμένο σὲ ἄψογη κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἄλλη ἀντίθετη γραμμή γκρεμίζει στὴν ἀβύσσο τὸ ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἕδεις θρησκευτικὲς ἕδεις δὲ θὰ μποροῦσαν νὰ ἔκφρασθοῦν ἀπὸ τὸν Τίτσιάνο παρὰ στὴ διάσταση τοῦ πλάτους.

Δύο εἶναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς: ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιὰ βλέπει τὸν κόσμο σὲ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σὲ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. Ὁ Γκρέκο ἀνήκει στὸ δεύτερο κόσμο. "Αν δὲν ὑπῆρχε, θὰ τὸν ἔφτιανε. Θὰ ἤταν λάθος νὰ τὸν κρίνουμε μὲ τὰ μέτρα ποὺ ἐφαρμόζουμε σὲ δσους ὄραματίστηκαν καὶ σχεδίασαν κατ' εὐθείαν μὲ τὴ γραμμή, στοὺς μεγάλους διανοητικοὺς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης. Τὸ πνεῦμα του τὸν ἔβιαζε νὰ διαλύσῃ τὶς μορφὲς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τὶς χρωματικὲς ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσιάνων καὶ νὰ παρουσιάσῃ κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Τίτσιάνο, σὰν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας ἀπέναντι τῆς τὸ γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τὴ δυναμικὴ καὶ θερμὴ τέχνη.

'Ο Γκρέκο άνήκει κατ' ἔξοχὴν στὴν κατηγορία τῶν ζωγράφων ποὺ σχεδιάζουν μὲ τὸ χρῶμα, ἐπειδὴ ἡ ὄρασή τους προολαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ίδῃ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση τοῦ Παχέκο, ἀν τὸ κύριο στὴ ζωγραφική εἶναι τὸ χρῶμα ἢ τὸ σχέδιο ! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρῶμα», ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχή του τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίση τὸ «Διεμερίσαντο τὰ ἴματια μου» στὸ Ἐσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρῶμα, στὴ μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα ὄραματίστηκε τὸ «Μαρτύριο», καὶ σὰ συνέπειές τῆς σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὁργκάζ», ποὺ εἶναι καθαυτὸ ἔνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρῶμα εἴν' ἔκεινο ποὺ μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προστηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως μὲ τοὺς ἔξαιστους τεφροὺς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλόγερου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἑφημέριου δεξιά, σὰ δυὸ γεροὺς χρωματικούς στύλους, ποὺ στηρίζουν τὴ σύνθεση δόλοκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γκρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν δλάργυρον ἀφρὸ τῆς στάχτης ποὺ κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκινητεῖ ὥρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ ποὺ κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνίᾳ τοῦ Ὁργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων, οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ζεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφές τῶν Ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλὲς τῶν ἐκστατικῶν ἵδαλγῶν, ὡσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλά στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ Ὁργκάζ» καὶ νὰ δείξω πῶς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γκρέκο. 'Ως τὴ στιγμὴ ἔκείνη κανένας ἀπ' τοὺς δασκάλους του Βενετσάνους δὲν εἶχε βγάλει ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 1938.

Ζεχαρίας Παπαντωνίου

## IV. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

### 1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

‘Η μουσική γεννᾷ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἡ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. ‘Η κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι’ ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. ‘Η ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἔγειρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρική σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἔξωρμησεν ἡ νέα θρησκεία, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὄρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὅχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ’ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐτοὶ στοιαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τόσων ἀθώων νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ἴδεας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαιδάλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοι των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. ‘Η λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικούς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πόστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἄγιον πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτὴν, τὴν ὅποιαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικά κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾷ τὸ ὑψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν δποίων ἡθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοί των τὸ βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ἐδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἡ αἰσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, πού κρύπτεται ὅπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἔκεινην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὅποιούς ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀστηρότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν της φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεως της.

"Οταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαίτητής μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, ποὺ ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλῆν ροήν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ὀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. "Ο, τι χθὲς ἔθεωρείτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς κάθ' ἔκαστον ἀσυναρτήτους στιγμᾶς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἔξαφανίζεται καὶ ὅ, τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, ποὺ παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. "Ολα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, ποὺ καταδιώκουν ἡ μία τὴν ἄλλην. Διότι σκοποί, ποὺ δὲν καθαγιάζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἱ ὡν ἵ ο υ, δὲν είναι ἐν τίλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὅποιών καθεδρικὸς ναὸς είναι τὸ κατάστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, ποὺ ἔξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοοταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

"Ο ἄνθρωπος ἔξουσιάζει τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν ζωήν, ἐφόσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κείται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ πρὸς τοὺς ὄλλους, ὁ ὅποιος εἶναι ἡ μόνη πραγματική πηγὴ τῆς εὔδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. 'Ο πόθος ἔκεινος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ηὗραν τὴν κλασικήν των ἔκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανούς τῶν κατακομβῶν.

«Νοσταλγικὴ περιπλανήσεις».

Νικόλαος Λούζαρης

## 2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οἱ σεισμοὶ ἔξαγγέλλονται συνήθως δι᾽ ὑπογείων βρόμων ἀκουομένων μικρόν τινα χρόνον πρὸ αὐτῶν ἢ συγχρόνως ἢ μετ’ αὐτούς. Διάφορος δὲ ὁ τρόπος, καθ’ ὃν ἀκούονται· καὶ ὅτε μὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ψόφους τρικυμιάδους ἀνέμου, ὅτε πρὸς ἥχον ταρασσομένων ὀλύσεων ἢ πρὸς ταραχὴν ὁμαξῶν φορτηγῶν συρομένων ἐπὶ λιθοστρωτοῦ, ὅτε δὲ πρὸς τὸν ἥχον πολλῶν τυμπάνων ἢ συνεχῶν βροντῶν. Ἀλλοτε πάλιν οἱ ὑπόγειοι βρόμοι ἀκούονται, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν γῆν συντρίβηται πλῆθος ὑαλίνων ἀγγείων ἢ ὡς ἂν ἐκκενῶνται διὰ μιᾶς πολλὰ τηλεβόλα ἢ νὰ κτυπᾷ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ μέγα τι πιπηνὸν ἢ νὰ ἀκούηται ὁ ψόφος πυρκαϊᾶς τινος ἢ ὁ συριγμὸς σιδηρορυθμικῆς ἀτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπὸν ἡ φύσις νὰ ἔξαγγείλῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δι᾽ ὅλων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἥχων.

Πάντες δὲ οἱ παντοειδεῖς οὗτοι βρόμοι ἀρκούντως ἔξηγοῦσι τὴν φρίκην τὴν καταλαμβάνουσαν τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κίνδυνος ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

“Οτι δὲ κυρίως καταφοβίζει τὸν ἀνθρώπον καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ’ αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ὅτι αἰσθάνεται ἕαυτὸν ὡς μὴ ἐν ἀσφαλείᾳ εὔρισκόμενον, διότι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος, ὅπερ θεωρεῖ στερὲὸν καὶ ἀκίνητον, βλέπει αὐτὸν μεταβεβλημένον εἰς εὐκίνητον μᾶζαν ὁμοίαν πρὸς τὸ ὄνδωρ, εἰς ἔκαστον δ’ αὐτοῦ βῆμα φοβεῖται μήπως διαρραγῇ τὸ ἔδαφος καὶ καταπίῃ αὐτόν. Ἐν δὲ τυγχάνῃ ἀμαθής, ἀποδίδει πάντα ταῦτα εἰς ἐκδίκησιν τῆς Θείας Προνοίας.

Οἱ βρόμοι οὗτοι ἀκούονται ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων. Γιγνώσκουσι δ’ ἐκ πείρας οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ὅτι ἴσχυρότερον οἱ βρόμοι ἀκούονται ἐκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δὲ ταχύτατα καὶ ἀπώτατα οὗτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οἱ κραδασμοὶ τοῦ ἔδαφους καὶ διότι τάχιον τὰ στερεὰ σώματα μεταφέρουσι τοὺς ἥχους ἢ ὁ ἄηρ. Αἰτία δὲ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολὺ πιθανόν, ὅτι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρήγυνυνται ἢ προστρέβονται ἢ κάμπτονται.

Πλὴν τῶν ὑπογείωνν βρόμων, παρακολουθούντων πάντοτε τοὺς σεισμούς, γίνονται ἐνίστε συγχρόνως καὶ ὄμιχλαι τινὲς καὶ σφρόδροι ἀνεμοὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἀλλαχοῦ παρετηρήθη πάλιν νηνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπιστημονικῶς, ἀν̄ ἔχωσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἐπομένως εἰκασίαι περὶ τῆς συνεργείας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδεῖξει. Τούναντίον πείθεται τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν, διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταιγίδων συνοδευόμενοι, ἃλλοι δὲ ἐν καιρῷ εύδιῷ καὶ ἐν ἡρέμῳ ἀτμοσφαίρᾳ.

Κατὰ σεισμὸν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανὸς ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπινε δὲ ἄνεμος νότιος καὶ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. "Οτε κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμὸς μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν, τὸ δὲ ἐν 'Ισλανδίᾳ ἡφαίστειον δεινὴν ἔπαθεν ἔκρηξιν κατὰ τὸν 'Ιούνιον τοῦ ἔτους τούτου, ὁμίχλῃ παχυτάτῃ ἐκάλυψε σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικήν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ὥκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὁμίχλῃ αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ, καὶ ίδιως μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἐνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὑψος μέγιστον, διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἀλπεων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρετηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγεννήθη ἡ νῆσος Ἰουλία πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμὸν τῆς Καλαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε τεθολωμένος.

Κατὰ τὴν παραφορὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σεισμοῦ τῆς 30ῆς Ιανουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὡραῖος, αὔρα θαλασσίᾳ ἡσύχως ἔπινε καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ύλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας ὅτι ἐπίκειται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἑκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εύρισκονται ἐν αἰτιώδει λόγῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους ἀνοίγεται συγκοινωνία μεταξὺ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἰς τινας σεισμούς, ὡς π.χ. εἰς τὸν τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρετηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἃλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἴδον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ συγκλονισμοῦ ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περὶ τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι, διότι ἐν τῇ ταρα-

χῇ ἐκλαμβάνουσί τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δέν εἶναι ὅμως καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατὸν νὰ ἀναφυσῶνται οὐ, μόνον κατὰ τοὺς ἥφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βάθος, ἐν ᾧ ἀέρια συμπεπυκνωμένα ἔγκλείονται.

Κατά τινας παρατηρήσεις, οὐχὶ ὅμως καὶ λίαν ἀξιοπίστους, λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῶα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἰς τινας δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσιν οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζώων, ὅπως προφυλάσσωνται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθωσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ’ ἡμῖν σύνηθες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμούς εἶναι οἱ ὡρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἔγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὡρυόμενοι καὶ ὅγκωμενοι. "Ιπποι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ύψοῦντες τὰ ὤτα, ὡς νὰ ἥκουν μακρόθεν ἔκτακτον τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προτιγοῦνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζώων τινῶν αἰσθήσεως, ἥτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῶα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτῆρος, π.χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, ὃν αἱ χῶραι εἰς διηνεκῆ εύρισκονται χορόν. Ἰσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορὸν καὶ εἰς τὸ γλυκύν κλῖμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὔθυμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτῆρα, οἵτινες, ἃν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῆ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλησμόνουν καὶ τὰς εύφυιολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

«Γεωλογία»

Κωνσταντίνος Μητσόπούλος

### 3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

'Η Άττική κειμένη περί τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εύκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὃν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκὶ ὅσον καὶ χαρίεσσαι τῆς Μεσογείου ἀκταί· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαίρας, τὴν ὅποιαν περιλούει ἡ βαλσαμώδης τῆς θάλασσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθοσπάρτων βουνῶν ἡ εὐώδης ἀναπνοή, ἀκτινοβολεῖ αἰώνιως τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. 'Η φιλομειδής κοι γελόεσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἥν γεννᾷ τῆς φυσικῆς φαιδρότητος ἡ ἐπίδρασις.

'Η Άττική εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου, δ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. 'Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγοῦς ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτὸς ἀπαστράπτει ἐντὸς τοῦ ἔκπαγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ σιώνιον μειδίαμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἔξωρατίζεται ἔξαισίως, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἔορτασίμου στολῆς, ὥσει ἔτοιμος διὰ πανήγυριν! . . .

'Η διαύγεια τοῦ ἀέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτός, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωηρὰ ἀλλ' ἀρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζωὴν καὶ χάριν σπανίας ωραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρύ, τὸ συγκεχυμένον. 'Απὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ δλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἔξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τὸ πολὺ ὡρας, νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος!

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὀρισμένας γραμμάς, οὕτως ὡστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐν δξυτάτῃ διαυγείᾳ. "Ἐνεκα τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ 'Υμηττός φαίνεται τόσον ἐγγύς, ὡστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωϊοῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἔνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὅλως ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ὥραιότης καὶ ἡ λαμπτηδῶν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἀτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὁρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν Ἑλληνικῶν τοπίων· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὥραιότατα, συνεπείᾳ τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπτρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μεταξὺ τῶν στύλων Ἑλληνικοῦ ναοῦ ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώρουμένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεται τις ἔαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελώδει ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ βλάστησιν (Νάουμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιππον γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει: «Ὕπο τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπείας, ὡστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ιδίως κατὰ τὰς πρωϊνὰς καὶ τὰς ἐσπερινὰς ώρας, ἐνῷ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλύος καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἐσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπίων φαίνεται ἔξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὁξύτητι, ὡς νὰ ἔχῃ κοπῆ διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἡ παραλλαγὴ τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπέρλαμπρος, εἶναι εἰκὼν ἀσυλλήπτου φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὁξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς».

Ἄλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὔται αἱ φαλακραὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὁρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσσει μεταξὺ τῶν ὥραιοτέρων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια δύναται τις νὰ ἴδῃ.

'Ολόκληρα τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας ὅρη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δύῃ ὁ ἥλιος, περιβάλλονται δι' ὡραιοτάτου ἐρυθρορροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμηδὸν μεταπίπτει διὰ ποικιλωτάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἵδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ 'Οβιδίου: περὶ τῶν πορφυροχρόων κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀνθροῦ 'Υμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὔπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἀρμονικὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἡ Ἀττικὴ. "Ἐκαστος λόφος τῆς ἀνοίγει περικαλλεῖς ὁρίζοντας· ἔκαστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἔδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικάς εἰκόνας· ἔκαστον βῆμα ἐπ' αὐτῆς φέρει εἰς νέα θελκτικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφὴν μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρωνικοῦ, πλαισιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἐνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς· ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῷ περαιτέρῳ ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ πελάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλαὶ ἄλλαι ποικίλαι τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροιάν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑψοῦνται ἀποτόμως ὑπέρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὁρίζοντα τὰ κυανοβαφῆ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ίκανήν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθίζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

'Υπὸ τὰς καλλιτεχνικάς κορυφογραμμάς καὶ τὰς ἀρμονικάς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ 'Υμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνὰς καὶ ιοχρόους κλιτύας τῶν ὡραίων τούτων ὀρέων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσσιαίας περικαλλοῦς είκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιᾶς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὅπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὁροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦνται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιονόλευκον χειμερινὴν αὔτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρών· στιλβεὶ ζωηρῶς ὑπὸ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδοδάκτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἡώς, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἥλιου ἀκτίνων.

Αλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπίων γόητρον ἔξωραίζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀττικοσφαίρας φωτισμοί, ἡ λαμπτήδων τῶν ἀκτίνων τοῦ ἥλιου καὶ τῆς σελήνης, ἡ φωταύγεια τῶν πολυχρόων τοῦ ἀστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἡ γοττεύουσα τῶν ἀστροχιτώνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονή. Υπὸ τὴν χρυσαυγὴν ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύστον τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἥρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερὰ ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὡς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνήκουσιν εἰς δλας τὰ βαθυδιάτα τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὔτης· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εύθυγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθυτάτως μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μειδίαμα τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλγητρον.

Υπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούστης σελήνης φέγγος τὰ ἐλαφρὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὡς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρόων πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· δλόκλητος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δύσεως τοῦ ἥλιου λαμβάνων βαθυτάτων τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὄψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγοῦς ὠκεανοῦ.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἀστρου τῆς ἡμέρας ἀκτίνες ἔκλειψωσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῇ, ἡ ἀπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταψίᾳ, ὅστις κατάσπαρτος ἔξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπιέμπει ποικιλοχρόους σπινθηρισμούς, μαγεύει τὸ δῆμα· πρὸ τῆς θέας τοιούτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἀβρὰς θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσιν ἔκτακτον γοητείαν καὶ ἀπεριγραπτὸν μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλγητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἡτις μεθύσκουσα ἔξ ἡδονῆς πτερυγίζει θριαμβευτικᾶς πρὸς τὰ ίδεάδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερινῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἐλαφρὰ πνέων φέρῃ

βαλσαμώδη αύραν, οί δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἔτειθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἱθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώπιδος τοῦ Διός κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς λάμψεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ "Αγραυλος καὶ Πάνδροσος" Αθηνᾶ, ἥς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρχε τόσον ἔξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαιδρὸν μειδίαμα τόσον ἐκτάτως γλυκὺν πρὸς τὴν Ἀττικήν, ἐγένετο τὸ εἰδωλὸν τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλῖμα καὶ παριστῶσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῷ μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, χρυσῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίνων ἔξελθοῦσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὁφθαλμῶν τῆς ἀκτινοβολίᾳ ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναίᾳ ἥ Ἀθηνᾶ.

"Ηρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυνάμου ἔγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικάς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ἰδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἔκεινης· ἦρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικήν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφύιαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμψει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὄριζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὄλης φύσεως τῆς χώρας των.

«Τὸ κλῖμα τῆς Ἑλλάδος», τ. Β'

Δημήτριος Αλγινήτης

#### 4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

##### A' — Τὰ δημόσια ἔργα

α') 'Η περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὅμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεώς τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὄχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δέ τινος ἀκόμη καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ιδίᾳ διὰ ναῶν, διγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά:

'Η πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐστερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὄδῶν ἐλάχιστα ἐδαπάνα· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκῆς· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ cloaca maxima ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἔξηγοισιν ἐν μέρει τὰς φοιβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ύγιεινὴν δίαιταν.

Τούναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακονητικὰ μνημεῖα δαπανήθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων — ὑπερτηκόντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β') 'Η πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποίησίς της ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἔξαιρεσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθίου, ὃν ἡ ἀνέγερσις ἀποτελεῖ ὅμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίαι, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡ ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξύ 6–8 χιλιάδων ταλάντων.

Άλλα καὶ ἄν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμόν, πάλιν εὔρισκό μεθα πρὸ δαπάνης, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἥτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικὰ ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιεστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ') Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦται δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἔξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἡδύναντο νὰ πραγματοποιῶνται ἀνευ ἀντιδράσεως. "Οντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἔξελεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιαιοτάτης, ἃς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἃς αἱ λεπτομέρειαι εὑρηνται ἐν πάσῃ, διποσδήποτε πλήρει, Ἑλληνικῇ ιστορίᾳ. 'Απὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἔθνικοὺς ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ "Ἀστυ «ώσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰστιγητής τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχῃ ἔργασίαν εἰς πολίτας, ὡν ἄλλοι μὲν ἔγκατέλειπον τούς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἔθισθέντες ἔπαυσαν ὅντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοί» καὶ ἡξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βάρος τῆς πολιτείας.

'Αρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφείλετο ἐν μέρει τούλαχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικοὺς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Εὐαίωνος, ὅτι ἡ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὁριστικῆς εἰρήνης τῇ ἥτο δόδύνατον νὰ ἔξεύρῃ μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. 'Αφ' ἑτέρου, ἀν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόποιοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-

μάχοι μετεβλήθησαν εἰς ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἀργόν, τοῦτο ὁφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομάς, αἵτινες εἴθισαν αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τούναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἔργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἡδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον, λοιπόν, ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας είναι ὅτι ἡ ἐγκαίνιασθεῖσα πολιτικὴ ἔξωκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὥφειλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὓσα δὲ συμφυής πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία είναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἀπτότερον τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὓσιαν μετατραπῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἔξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς τῆς ἔξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς τοὺς συμμάχους ἡ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ίδια ἡ αὔξησις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὅρθως δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἔγιγνόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἐλευθεριότητα διὰ τῆς συνέσεως, ἥτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἥτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῇ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἄλλὰ τέλος καὶ ἀν δεχθῆ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ισοφαρίζει τὴν ὡφέλειαν, ἥτις προέκυψε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰώνας δ' ὑστερὸν ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἃτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλαδίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, δῆτε ἔλεγεν ὅτι «δόξα ἀίδιος» θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώ-

τερα ώφελήματα. Πολὺ ταχέως ή ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἔθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον "Ελληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ "Αστει ἐπορίζοντο πλεῖστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιῶται.

'Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνῃ τις περὶ ωρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἔξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὁσάκις ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγχέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν 'Αναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἥν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτῆρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὔται.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντίνον καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ είναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἢτο ζήτημα ἔθνικῆς φιλοτιμίας· ὃ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

#### B' — Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου

α') 'Ἐξέλιξις τῶν λαυρεωτικῶν προσόδων.  
Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, μόναι δύο ἄλλαι 'Ελληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαίᾳ ἔσοδῳ ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὕτη πλούτου ὑπῆρξε παροδική. Τούναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου διεδραμάτισαν μονιμώτερόν πως παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

'Ως γνωστὸν ἐκ τῆς ιστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. 'Η περίνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμωνται αἱ πρόσοδοι μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔχῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβήτως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

“Υπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἐκαρποῦτο 100 ἕως 50 τάλαντα κατ' ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσίς τις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ' αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἥτις παρ' ἀπάσας τὰς ὁχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῷ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοπονησιακοῦ πολέμου.

‘Η ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἄτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον ποιλλά· διὰ τοῦτο δέ, εὐθὺς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἔχθρος ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον Ἰλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἡ δ' ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἥν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῇ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

‘Ο μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἔξεύρῃ νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θῆσαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἥλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. ‘Ως ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ', ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἡσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως. Πράγματι τὰ μεταλλεία τοῦ Λαυρίου, ἃν δὲν ἡσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἔφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἡσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ' ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύριον· ὁ Ἀρνταγιόν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ Λαυρίου αὔξησις τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρίου ἐκμεταλλεύσεως.

β') Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρίου προσόδου. Ο Μπέκκ, καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισσωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουίδα, εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ωρισμένον ποσὸν τοῦ ἔξαγομένου μετάλλου.

'Ο Αρνταγιὸν ὅμως δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α') πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγίνετο ἐκχώρησις ἀντὶ ωρισμένου τιμήματος, β') ἡ θεωρία αὗτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις, γ') τὸ ποσοστὸν 1/24, καθ' ἕαυτὸν πολὺ εὔτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρίου πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπητεῖτο παραγωγὴ 2.400 ταλάντων, ἥτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «Οτι ὁ μισθωτής ἐτέλει τὴν είκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλβερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

"Οθεν δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ὄρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος, τῆς είκοστῆς τετάρτης, ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαίως ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἀργυρον πλούτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὡν ἀδηλος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγὴ, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουίδᾳ· αὗται δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα συγκεχωρημένα μέταλλα.

'Ο Μπόστφορν διατυποί γνώμην, ἥτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὃσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνιαυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαίνομενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρήζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουίδα νὰ ἔξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεία ἀνήκοντα εἰς ίδιωτας, διὰ ταῦτα δ' ἐνδε-

χόμενον νὰ ἔκρατει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος, ὅπότε καὶ δυνατὸν αὕτη ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστόν, περὶ οὗ ὅμιλει ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἦτοι εἰς τι πλέον τῶν 4 %.

γ') Ἡ κεφαλαῖος σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. 'Υπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἡδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἡ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρωσις ἀποδίδεται ὑπό τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρεωτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίστης ωμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἡ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποίει ταῦτα ἐπὶ ἄλλους ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

'Η Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. 'Ο βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498—458 π.Χ.) φέρεται ως ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἥμέραν. 'Η δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσωρυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετείας, ὃν είναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἥμποδισε τὸν Φιλιππον, εἴτε ἵδια πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οίκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αύτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. 'Ιδοὺ πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος: «Παρελθών ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον τηὔξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων. 'Εκ δὲ τούτων ταχύ σωρεύσας πλοῦτον αἱεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὔποριαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἥγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γάρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ὀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἐλλήνων πολλούς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίων».

Ούτω, ένδη τὰ λαυρεωτικὰ μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικὰ καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὄριστικῆς αὐτῆς καταρρεύσεως.<sup>3</sup> Εξ ίσου ἀποφασιστικήν ἐπίδρασιν ἡσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Κατὰ νεώτερον ἴστορικόν, τὸν Οὐρλιχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἤντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν 'Ισπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἡδυνήθη νὰ διεισγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· διὸ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

'Η ἔξαιρετικὴ σημασία, ἦν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλειακὸς παράγων, ἔξηγεῖται εὐκόλως, ἃν ἐνθυμηθῶμεν διτὶ ὁ κινητὸς πλοῦτος ἥτο τότε σπάνιος καί, ἐλλειπόντων ἐν ὅρφ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων, ἡ φορολογία ἐτεροσκελής. "Οθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἑσόδων· συνάμα δὲ ἡσαν καὶ τὰ μόνα μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὔται δὲν ἡδύναντο νὰ καλυφθῶσιν ἢ διὰ θησαυροῦ, δστις πάλιν δὲν ἡδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰμὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τούτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἔτερόν τι: 'Η πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνῆ ἐπικράτησιν τοῦ ιδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηγολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἡδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ιδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπήν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀιγκασία μέταλλα.

«'Ιστορία τῆς Ελλ. Δημοσίας Οίκονομίας»

Ανδρέας Μ. 'Ανδρεάδης

## 5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἡθικῆς συνειδήσεως διίστανται αἱ γνῶμαι. Κατά τινας ὑπάρχει αὐτὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἰναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἴναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προϊόν. 'Η πρώτη ὄνομάζεται ὄρθολογικὴ θεωρία (rationalismus)

καὶ προτεροδοξία (apriorismus) καὶ τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativismus) καὶ τῆς διαισθήσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionismus) ἡ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρικὴ θεωρία (empirismus), ἔτι δὲ τῆς ἀνελίξεως (evolutionismus), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἡθικαὶ ἴδεαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν ὄρθολογικὴν θεωρίαν ἡ ἡθικὴ συνείδησις είναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. "Εκαστος ἔχει ἀρχῆθεν ἐσωτερικήν τινα αἰσθήσιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ᾧ ἡ ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδὲν ἡ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἡθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἡθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἡθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, διὸ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutismus).

"Ολως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία, ἵτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἡθικῶν ἀρχῶν. Ἡθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἔξ ύπαρχης, ἀλλὰ γίνεται προϊὸν τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἔξτασις ἡθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἰκανούς νὰ ἐκφέρωμεν ἡθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαιρέσεως ἐπειτα νὰ ὑποτυπῶμεν ἡθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ὄρθολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη είναι ἡ ὄρθοτέρα. "Οτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐμφυτοι ἡθικαὶ ἔννοιαι εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς ἀποτελεσμέναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι ὄρθολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβῆς ἔξτασις τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὑπῆρχε σύμφυτος ἡθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἡθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἕκάστων δὲν θὰ εύρισκομεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἡθικῶν ἔννοιῶν καὶ ἀρχῶν. 'Ἄλλ' ἡ πεῖρα μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἔξελιξις τῶν ἡθικῶν ἔννοιῶν είναι περιφανής. "Ἀλλας περὶ ἡθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἀλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ληστείας λεγόμενον : «δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἵ κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὅμοιώς

έρωτῶντες εἰ λησταί εἰσιν, ώς οὕτε ὃν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἵς τ' ἐπιμελές εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. "Ἄλλοι πάλιν τὴν ἑκδίκησιν, καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ, θεωροῦσιν ὡς Ἱερὸν καθῆκον καὶ μεγίστην ἀρετήν. "Ἐπειτα οἱ καννιβαλοὶ τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐνῷ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς!

"Ἄλλα δὲν είναι πάλιν ὅρθὸν νὰ μὴ δεχώμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχείον τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὐ ή ἡ θικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἡθικαὶ ἔννοιαι ἀποτελεσμέναι, ὑπάρχει ὅμως προδιάθεσίς τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ης ἐκφύεται ή ἀρετὴ ή τρέφεται ή κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ "Ἐλληνες εἶπον «φύσιν», ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆθεν ὁ ἀνθρωπος φέρει ἐν τῷ ὄργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ή προδιάθεσις αὕτη ἔχῃ ὑπερβατικὴν ή ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχήν, είναι ζήτημα, πάντως ὅμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον είναι ὅτι ή ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἱ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ήθικαὶ, είναι ἔξηρτημέναι ἀπό τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ, πρώτιστα μὲν ἀπό τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἐπειτα δὲ ἀπό τῆς ίδιαζούστης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ίδιοσυστασίας καὶ ίδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὄργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ή δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπό τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ή προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὄρμῶν καὶ τῶν συαισθημάτων, ἀτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ήθικῆς συνειδήσεως. Είναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, είναι καὶ ή ήθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυροτέρα δῆλον ὅτι ή ἀσθενεστέρα.

"Ἄλλα ή ήθικότης δὲν είναι μόνης τῆς κληρονομικότητος προϊόν, ἄλλα καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ήτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον εὐθὺς ἀπό τῆς πρώτης ἥλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη είναι ή ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ήθικὴν

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν ροπή τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἰναι ἡ διανοητική καὶ ἡθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ᾧ ἔκαστος ζῇ δι’ ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἀνθρωπός τὸ πλείστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ἴδεας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἀτινα ὡτας ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἀτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι’ ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἡθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἡθικὸς χαρακτήρ, ἐνῷ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν. Τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόπολι καὶ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαΐζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτετελεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ’ ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐνῷ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηράν δρμήν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἀνθρωπός εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα δόμοιων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἱδίᾳ ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὔπλαστότερον εἰναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἔξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῶα βαθμηδὸν τιθασεύονται καὶ οἱ ἀνθρώποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ᾧ προέχει τὴ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλάλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ’ ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: «ἀνθρωπός παιδείας μὲν ὄρθης τυχών καὶ φύσεως εύτυχοις θειότατον ἡμερώτατόν τε

ζῶν γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἰκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον ὅπόσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἥτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδική ἡλικία, ἥτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρόν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ, τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθάς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν ψόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἄλλα καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμὸς εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

'Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἔθιζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν πτοινῶν, ἄλλα καὶ ἔξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἔξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφοῦται δέ ἡ τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῇ εἰς τὴν ἡθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἔσυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινα ἐν ἔσυτῷ δὲ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελμάτων, ὡς διετυπώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

'Ἡ ἡθικὴ συνειδήσις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἔκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὡμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορρεούστης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἡρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἡκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

«Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν».

Θεόφιλος Βορέας

## 6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρὸς»

Πλάτωνος, Πολιτεία, 868α

Μέσα στήν περιοχὴ τοῦ πνεύματος τίποτε δὲν πεθαίνει. Ἐκεῖνο ποὺ πεθαίνει εἶναι τὸ σωματικὸ ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἔξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ἐνεργῇ. «Οσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καὶ ἡ ἐνέργειά του. «Ἐνα ἀπὸ τὰ πνεύματα ποὺ ζοῦν, καθοδηγοῦν καὶ ἐνεργοῦν, εἶναι δὲ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίγησι συζήτηση μαζί του, ἀν ποθῆς νὰ προχωρήσῃς ἐπάνω στὸ δρόμο ποὺ ὅδηγει στήν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχὴς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῇ σὲ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθὺ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

«ἇξει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητας ἡ συνάντηση ὑπερόχων πνευμάτων μὲ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγῃ αὐτὴ τὴ συνάντηση. «Ο ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ «ύπὸ τῆς ἀλήθειας ἀναγκαζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἡμπόρεσε νὰ ἀποφύγῃ αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπιση. «Ο Κάντ ἀνῆκε σ' ἔναν αἰώνα ποὺ δὲν εἶχε καθόλου τὴν ἰκανότητα οὔτε καὶ τὴ διάθεση, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικὰ τὸ πνεῦμα. «Ο φιλόσοφος τῆς Κενιζέργης ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα φιλοσόφου, ποὺ ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀνατυπωτικὴ σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματική. «Η φιλοδοξία του εἶδρομή. «Η σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματική. «Η φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῇ ἀρχιτεκτονικὰ δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καὶ ὅμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψη πολλῶν ἔτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψῃ διάλογο μὲ τοὺς δυὸ μεγάλους σοφοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. «Εξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόηση δὲν ἡμπόρεσε νὰ μὴ λογαριαστῇ μὲ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, ποὺ εἶχεν ιδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήσῃ τὸ περιεχόμενο ποὺ ἔπρεπε νὰ δώσῃ στὸν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν πέρι

ίδεων διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων είναι τὸ πολυσθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ τῶν Ἱδεῶν γενικά», ποὺ κατέχει κεντρική θέση μέσα στὴν «Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου».

[ 'Ακολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεωτέρα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

'Ο λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. 'Ως γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνάργεια, τὴν *evidentia*, ποὺ τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα είναι στοιχεῖο ποὺ καθορίζει ὃντολογικὰ τὴν κοσμολογική καὶ κοινωνικὴ τάξη.

"Οπως εἰδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέληση γιὰ ἐναρμόνιση μέσα στὰ πλαίσια ποὺ διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. 'Ο λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμη, ποὺ ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχές τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὑψώσει κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἐν» σὲ ὑψιστή ὃντολογικὴ ἀρχή. 'Η κατάληξή του σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἦταν κάτι, ποὺ ἤρθε νὰ ἀποκορυφώσῃ προσπάθειες, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα.

'Η ἐνοποίηση τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν είναι κάτι ποὺ ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγώνα. 'Η πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, ποὺ θριαμβεύει κατανικώντας ἔνα δεύτερο ὄντολογικὸ στοιχεῖο. 'Η πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». 'Η πρώτη ἀρχή, τὸ «ἐν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῇ μορφὴ καὶ νὰ ὑποταχθῇ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μᾶς ἦταν νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρακτα κατὰ ποιὸν τρόπο τὸ ἀντίλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

ἐσήμαινε νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, ποὺ ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἡμποροῦσαν νὰ ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησή του οἱ μεγαλοφυεῖς μαθηματικοὶ Θεαίτητος καὶ Εὔδοξος ἐβρῆκαν τὴ λύση του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῆ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἰδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἔξομοίωση ἀριθμῶν, ποὺ κατὰ τὴ φύση τους εἶναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν». (Τῶν ἀριθμῶν, ποὺ ἀπὸ τὸ φυσικό τους δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἔξομοίωση ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισή τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ο Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμοὺς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδὴ ἐπάνω στὶς δόποις δὲν ἡμποροῦν νὰ ἐκτελεσθοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖς ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βάθος ὅλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, ποὺ εἶχε προ-ιδεαστῆ γιὰ ἀνακαλύψεις ποὺ ἔγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμοὺς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἔρευνῶν τῆς τὸν Πλάτωνα.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἔκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις ποὺ ἔξεφραζεν ὁ Κάντ στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» κατὰ τὸ 1781, Ὅστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιὰ ξεπεραστῇ. Ἐνῷ ὁ μεγάλος φιλόσοφος τῆς Κενιχβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πτήση τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἔπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο, ἀνοιξε δρόμο καὶ ἀντίκρισε καινούριους ὁρίζοντες. Ἔως τὶς ἀρχὲς τῆς περασμένης ἔκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἔθαυμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιοτέχνῃ διαλεκτικό, τὸν πολιτικὸ ὁδηγητὴ καὶ τὸν ἡθικὸ φρονηματιστή. Δὲν εἶχεν ὑποψιαστῇ ὅτι ἡ συμβολή του γιὰ

τὴ θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἡταν στὸν ἕδιο βαθμὸν σημαντική. Ἐχρειάστηκεν ἡ ἔργασία δόλόκληρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ διαπιστωθῇ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ εἶχε μεριμῆσει, γιὰ νὰ στηριχθῇ σὲ ἀπαρασάλευτη βάση ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἡταν ὁ Πλάτων.

"Ἄν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπάνω στὴ φύση, αὐτὸν ἔγινε, γιατὶ ἔχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τοὺς μαθηματικοὺς τύπους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει σταθερὸν μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὄμοειδῶν φαινομένων εἴναι, εἶπεν ὁ Γαλιλεί, ὁ μαθηματικὸς τύπος, ποὺ ἐκφράζει τὴν νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ ἔξεταση ὅχι μόνο τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὀλοκλήρου εἴναι μιὰ ἀντίληψη, ποὺ ἔχει φράσε μὲ σαφήνεια καὶ δριστικότητα ὁ Ἀθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε ἀρκεῖ μόνο μιὰ γρήγορη ματιά στὸν «Τίμαιο».

"Οταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἑλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰώνα ἐπέβαλαν στὴ Δύση τὸν πλατωνισμό, ἀρχισε πιὰ καὶ ἡ Ἐσπεριακὴ σκέψη νὰ ἔξετάζῃ τὰ φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανση τοῦ Λεονάρτο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἴναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζῃ τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικοὺς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσή της σὲ πλατωνικές πηγές. Ὁ «Τίμαιος», ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἔρμηνευθῇ τὸ σύμπαν μὲ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἡταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. "Ολοὶ τους εἶχαν τὴν συναίσθηση ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἔστεκονταν πίσω τους." Ἐβλεπταν σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ δῦνηγό, ποὺ ἀνοιγε καινούριους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ἄνθηση τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἔξετάστηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρχαν ἀπὸ κάθε ἀποψη πλούσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται, κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοιγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας νέα προοπτική. Πάντοτε διαισθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξη. 'Ο ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ «Οὐκουν ἐμόν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μή ποτε γένη-

ται· ρήτὸν γάρ οὐδαμῶς ἐστιν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλατ. 7η ἐπιστολ. 341 c). (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὕτε θὰ ὑπάρξῃ, πού νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, γιατὶ αὐτὸ δὲν ἥμπορει νὰ ἀνακοινωθῇ μὲ λεκτικὴ διατύπωση, διποτεῖς τὰ δῆλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὕψιστο πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται μὲ τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Μόνο ἡ ἀναστροφὴ μὲ τὸ ἴδιο πράγμα ἥμπορει νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ἔμπειρη διαφωτιστικὴ ματιά. «Ἄλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἔξαφινης, οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἔξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἔατὸ ἥδη τρέφει». (‘Ἄλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μακροχρόνια ἀναστροφὴ πού γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πράγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ἔμπειρη, ὡσδὴν φῶς, πού ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπίθια φωτιᾶς πού γίνεται, παρουσιάζεται μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἔαυτό του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρισμα, τὸ βίωμα, ἓνα «συζῆν» μὲ τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακίνωση, ἀλλὰ πάντοτε πάλη μὲ τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψή του αὐτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κάντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδαχτῇ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδακτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἥμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε μὲ ἀκροαματικὴ διάθεση, ἀλλὰ μόνο μὲ ἐρευνητική. Μόνο ἀν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόηση. «Αν προχωρήσωμε ὅμως κινημένοι ἀπὸ συναίγνησια κατανόηση. Ἄν προχωρήσωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροσθήμα ἔρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροστήριο ποὺ ἀκουσε τὴν τελευταία διάλεξη τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνη ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμη στὴν Ακαδημίᾳ τὴν περίφημη διάλεξη του «Περὶ ἀγαθοῦ». «Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούσῃ τὶς ἀνακοινώσεις του. Οἱ ἀκροατές του ἔφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθὸ ποὺ φέρνει στὸν ἀνθρώπῳ τὴν εὐδαιμονία. Διαψεύδοντας τὶς προσδοκίες τους ὅμως ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρὰ μαθηματικῶν ἔξισώσεων, ποὺ ἐνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. ‘Ο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος (‘Ἀρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία : »Οτε δὲ φανείσαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρας ὅτι ἀγαθὸν ἐστιν ἔν-

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς ». ("Οταν πιὰ τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις πού ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικά ὅτι τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἔν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριο σὲ ὀλοκληρωτικὸ βαθμὸ παράδοξα").

'Ο Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὄλοκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὗτοι δὲν ἡμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

'Εθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίες του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίσῃ στὴν πρώτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρχεως, στὸ «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέη. 'Απ' αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἴδεα μέγιστον μάθημα, ἡ δίκαια καὶ τάλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὡφέλιμα γίγνεται (Πλ. Πολιτ. 505 Α). (Ἡ ἴδεα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ δταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴν ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλες ἀρετές, γίνονται ὡφέλιμες καὶ χρήσιμες).

Δὲν εἶναι δὲ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, ποὺ θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν αἰσθητὸ κόσμο. 'Η πρόθεσή του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώσῃ σὲ εὔκρινὴ ἐνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξῃ ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ ἀιδίου κάλλους τῶν ἴδεῶν. Τὸ «ἀγαθόν» δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἡθικολογικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. 'Αποτελεῖ τὴν κρυφὴν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναβλύζοντας ἡ Ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδαξε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζῃ καὶ νὰ κατανικᾶ, ὅπως εἴπε χρόνια τώρας ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τὴν ἐνατένιοτη πρὸς μιὰ τέτοια θείαν ἀρχὴν ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσε ὡς κάτι ποὺ τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεικὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. 'Ηταν υἱὸς τοῦ 'Αριστωνος μαζὶ μὲ τὸν Γλαύκωνα καὶ τὸν 'Αδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφική τους τριάδα τὸν καλύτερο ἐπαίνο ἀποτελεῖ ὁ στίχος ποὺ παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν «Πολιτεία» του : «Παῖδες 'Αριστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρός».

Περ. «Ἐλληνικὴ Δημιουργία», 1950

Κωνσταντίνος Δ. Γεωργούλης

## 7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν Ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασσικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ιδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἀλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἐαυτὸς ὡς ὄργανικὸν μέλος ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἔγωγες μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸν νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν «ἄπολιν» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Είναι ἀλλιθεῖς ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὑρίσκομεν εἰς μερικούς σοφιστάς, τοὺς Κυνικούς καὶ τοὺς Στωϊκούς. Ἐάλλος αἱ τάσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν μικράν, ἀστήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς Ἑλληνικῆς περὶ ἄνθρωπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην τὸν «ἄνθρωπον» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ πολίτης - ἀνθρώπος. Ἀνθρώπος ἔξι τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἑλληνας. Διότι φυσικοὶ - ύλικοι καὶ πνευματικοὶ - ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἴδιαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ισχυρά ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἑλληνος εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὁδυσσέως, ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρώσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ Ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλτάτη τροφός», ἡ «Κουροτρόφος γῆ», τῆς ὅποιας καὶ ιερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν της ἡγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυύμνητοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἥσαν διὰ τοὺς Ἑλληνας ἔννοιαι στενῶς γεωγραφικαί. Ἡσαν ἔννοιαι μὲ πλούσιον πνευ-

ματικὸν καὶ ψυχικὸν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος καὶ τὴν κοινὴν φύσιν, εἰς τὴν ὅποιαν ἔζων ὅμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνείδησις μὲ τὰ κοινὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἴδιαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὔτυχίας καὶ ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἴδινικά. "Ολα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἑνιαῖαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδαν ἡ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὅποιας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἔγωϊστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἡ ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς ἃνθρωπος, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἡ κοιτίς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἦτο ἡ ἔγγυησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοιτίς τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἔκαστος πολίτης - ἀνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὑλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, θήθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνῃς τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἀνθρωπόν. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμός» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχήν της. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὐτὴ σχέσις, χωρὶς νὰ είναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὔστοχον σύμπτωσιν τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν είναι ὁ ἀνθρωπός, ὅπως τὸν εἶδον οἱ "Ἑλληνες τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἔξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος Ἑλληνικὸς νοῦς: ὅχι τὸ ἔγωϊστικὸν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὅχι ὁ ἔξω τόπου «ἄπολις» ἀνθρωπός, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἀνθρωπός».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἕκείνη ἡ ἴδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἀνθρωπὸν ὄντως ἃνθρωπον: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἡ οἰκία ἡ ἔκαστος ἡμῶν ἔστι· τὸ γάρ ὄλον πρότερον ἀναγκαῖον είναι τοῦ μέρους». (Προούποθεσίς τῆς

ύπάρχεις αὐθρώπου, τῷ δόντι ἀνθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιῶν τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι διακρίνουν τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἰναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ «πόλις»).

Κατὰ ταῦτα ἡ «πόλις» εἶναι πρότερον, προηγεῖται ἐκάστου πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἄλλως ὁ ἀνθρωπὸς παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῆσον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὅχι μόνον ἡ «Πολιτεία» καὶ οἱ «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρῳ κεντρικοῦ νοήματος ἡ νόηματος τῆς παιδείας εἰς τοὺς «Νόμους», εἰς τὸν ὅποιον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετά τινας προηγουμένας ἀτελεῖς ἡ ἀνακριβεῖς ἀποτείρας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τῆς: «... τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παιδῶν παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἔραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφὴν ἀφορισάμενος δὲ λόγος οὗτος, ὡς ἔμοι φαίνεται, νῦν βούλοιτ’ ἄν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἥτια πρὸς ἰσχὺν ἥτια πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάναυσόν τ’ εἶναι καὶ ἀνέλευθερον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπτων παιδείαν καλεῖσθαι». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἀποφιν παιδεία ἀληθινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη: ἡ ἀνατροφή, πού κατευθύνει τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τὰ παιδικά του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγὴ, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνηται τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἀρχῇ καὶ νὰ ἄρχεται σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὕτην τὴν ἀγωγὴν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφὴ τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε δὲ ἄλλη ἀγωγὴ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος καὶ τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάναυσος καὶ ἀνέλευθερα καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὄντος τῆς παιδείας).

‘Ο ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμφορούμενος ἀπὸ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφὴ του εἶναι ὁ πολίτης - ἀνθρωπὸς, δὲ πεπιτυχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντότητος καὶ τὴν πνευματικοπολιτικὴν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ ἐλευθέρας, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς

λόγος, είναι τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ἐλεύθερον, τὸ μέτρον.

Η ύπεροχή καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπέρ τὴν ψυχικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταύτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὑψος τῆς ἴδεας είναι τὰ γυνωρίσματα τῆς ἔξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνος τοῦ ιστορικοῦ βίου, τῶν ἀρχαίων, τὴν δόποιαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκείνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

'Εγκυλοπαιδικὸν Λεξικὸν « "Ηλιος ».

Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

## VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

### 1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατά τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούστης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ο Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνήρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικάς τινας περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνώσεις. Ἀλλ' ἐστερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε δὲ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ πλειάδος τῶν ἀρειοτόλμων τῆς Ὑδρας πλοιάρχων ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δέν ἦτο δὲ εὔκολος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινά τινα ἐλασττώματα. Τὰς σκιὰς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτῆρός του πολλαὶ ἔξ αὐτῶν ἡφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἣς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἰνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλασττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστῆσει ὅπως ἔξηγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν δμιλιῶν μου μετὰ φιλτάτων αὐτῷ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ο Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέθης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἀμα ἐνυμφεύθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοιαὶ καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἀλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίοθη· καὶ ἀφοῦ πολλάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἡγωνίσθη ἐπὶ μασταίω νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἔξηλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ναύαρ-

χος τῶν "Υδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἵτις οὐδέποτε ἔπαισε καθοδηγουμένη ύπο τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

'Ο Μιαούλης ἥτο ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. 'Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ἴδιοκτητὸν μέγα καὶ ὠραῖον πλοιοῖν ἐλοιξιδρόμει ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδείρων. Γέρων συμπλωτὴρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὑφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μιαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεύων τὸν γέροντα εἴτε πεποιθὼς ὅτι θέλει κάμψει τὸν κίνδυνον, ἔξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὑπουλὸν μέρος, μέχρις οὐ συνετρίβη αἰφνῆς ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνήρ ζημιάν, ἢς ἀνευ ἥθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιάρχων τῆς "Υδρας.

'Ἄλλ' ὁ ἄκαμπτος αὐτὸς χαρακτήρας ἥτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικὰ πλήθη, ὃν ἔμελλε νὰ ἄρξῃ. 'Αρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοιάρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίσῃ ποτέ, ὁσον δήποτε σφοδρὸς καὶ ἀν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῷ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

"Ήτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρείᾳ.

'Απαράμιλλος ἥτο ὁ 'Ανδρέας Μιαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεῖ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης 'Ανάργυρος 'Ανδρέου Χ' 'Αναργύρου. 'Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἐν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετον εἰς ἐνέργειαν· ἡδιαφόρει δὲ ἀν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

'Ἐπὶ τέλους ἥτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπραττομένων τὴν εύθύνην εἰς μόνον ἕαυτούς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὃν ἐν τοῖς κινδύνοις ἥτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. 'Ἐπιτυγχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσεμνύνετο, ἀφήνει τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν ἀποτυγχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μήτε τὸν ἡχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

«Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους»

Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος

## 2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

“Οταν ποτὲ περιηγούμενος τὸ Ἀγιον Ὄρος διέβαινον ταπεινὸς προσκυνητὴς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ δὲ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, δὲ ἡγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους, μοῦ ἀπεκαλύπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχόμενον ἐγγὺς τῶν νεφῶν, ἔνα κῶνον πέτρινον, δοτὶς σὰν νὰ μ’ ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ μὲ συνώδευε πανταχοῦ παρῶν μὲ τὸ τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ’ ἀρχὰς ἥσθιανόμην ἀναφρικίασιν φόβου καὶ περιδεής ἀπέστρεφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ζηροποταμίου δάσους. ‘Ἄλλ’ ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἴδου ἐνώπιον μου δὲ πέτρινος ἀσκητῆς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὅψιν του ἵλαρᾶς προσμειδιῶν μοι ἀπὸ τοῦ κρημνώδους του ὕψους. ’Ἄλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰώρουμένη. Κι ἔκπιτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πέσῃ ἐπ’ ἐμοῦ. ’Άλλ’ ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκυνητὴν μου.

‘Οπου καὶ ἂν ἦμουν, δὲ φαλακρὸς γέρων πάντοτε ἐμπρός μου. ’Ἐν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλίνας ἀπλωταριὰς τῶν μονῶν καθήμενον μ’ ἐσυντρόφευεν. ’Ἐν θαλάσσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευώδωνεν. Εἰς τὸν ὑπνον μου μ’ ἐσκέπαξε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον νὰ νιφθῶ εἰς τὴν βρύσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον - πρῶτον ὡς ὄγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. ’Ἐπρόβαινον εἴτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, πέραν εἰς τοὺς Πέντε Μάρτυρας, νά ὁ ἐρημίτης ἐνώπιον μου μὲ τὸ συννεφένιον του κουκούλιον. ’Ανηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μοῦ ἔθωπεν τὸ βλέμμα ἡ στακτερὰ ὄψις του. ’Εξετρύπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἀγίου Νίφωνος, ἐπου κρημνώδης ἡ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοὺ πάλιν μ’ ἔχειραγώγει δὲ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ἔμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκυνητὴν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφιάν. ’Ο οὐρανὸς μ’ ἐφάνη ὅτι κατῆλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

άμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμήν, ὅτι εύρισκόμην εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἀλλ' αἴ-φνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἔδω κι ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ Ἱερὰ τοῦ Ἀθωνος κορυφή, ὡσάν μία βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκὼν, ἐξωσμένη γύρω - γύρω τοῦ ἀγίου στήθους του ἀπὸ φαιὰ νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκα-πνοῦ.

‘Ο ‘Αθωνας εἶναι αὐτός !

‘Ο ‘Αθωνας, τὸν ὄποιον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδίασέ ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνος βαστά-ζοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμένας χείρας του, ἡ δὲ ὄρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περιβόλι τῆς Παναγίας» καλλίδεν-δρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἐκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδεύομεναι ἀπὸ τὰ εὐώδεστερα ἀνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἀρμονίᾳ γοητευτικῇ καλλικε-λάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὀξυφώνων τῶν μονῶν σημάντρων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβιολούντας θάμνους, τ' ἀναρίθμητα μαρτυρικὰ καὶ ὅσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐκάστου μο-ναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν με-τανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν ‘Αγίῳ ‘Ορει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται ‘Αθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὑψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν στοῦ ‘Αγίου Παύλου, τὸ μέγα θουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ἥλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμέναι ἀπὸ κρυσταλλωμένας χιόνας.

Πρέπει ἀφ' ἐσπέρας νὰ ἔχῃ βρέξει καὶ τότε λίαν πρωῒ ἐπιτυγχά-νει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφήν, ὅτε ἡ ἀτμόσφαιρα είναι διαυγής καὶ καθαρά, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκυνητοῦ διὰ τοῦ ἔξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πτανορά-ματος.

Συνήθως ὅμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αύγουστου, ὅτε πανηγυ-ρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναΐσκος.

Τότε ἀφ' ἔσπερας, ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βαστάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἐν χονδρὸν ἔρημον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ φῦχος, τὸ ὄποιον ἔκει εἶναι λίαν ἐπαισθητόν, ιδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῆι τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἔκείνας τοῦ Αὔγουστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασίάν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοεράν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πλαγίως καὶ πότε δι' ἐλιγμῶν διὰ μέσου ὥραιοτάτου δάσους ἐλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὄποιων πολλοὶ κορμοὶ κατάξηροι οὐφούνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναίσκον, ὅπου σταθμεύουν συνήθως οἱ προσκυνηταὶ οἱ ἀνέμοντες τὴν εὖδιαν τοῦ ὅρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναίσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιά διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μὲ τὸν χαμπλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μὲ τὸ μικρὸν παράρτημά του, ὅπου ἀναπταύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μὲ τοὺς ἡμιόνους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὄποιαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἕδω ἀφ' ἔσπερας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκυνητάς.

'Απὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμνων. Καὶ ἐδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ιδίων του ὁ Πατριάρχης 'Ιωακεὶμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατήν εἰς τοὺς ἡμιόνους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἡ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμιόνου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὅλως ἀδενδρον, ὀλισθητὸν καὶ πετρῶδες.

Εἶναι αὐτὴ ἡ φαλακρὰ κορυφὴ πλέον, ἡ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρούμένη μὲ τὸ μολύβδινόν της κουκούλιον. Εἰς ἐν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἐν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἔως πέντε βημάτων, ἔνας-ἔνας διέρχονται οἱ προσκυνηταί, ἐντρομοὶ θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μὲ τοὺς δυσαναβάτους κρημνούς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὥραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εύρισκομεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητής, οὐδεὶς ζωγράφος, κανένας χρῶμα καὶ καμμία φαν-

τασία, καμμία πτερωτή λογογράφου γραφίς δὲν ἡμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὅποιον πληροῖ θάμβους βαθυτάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

"Ολη ἡ χερσόνηνος μὲ τὰ βουνά τῆς καὶ μὲ τοὺς λόφους τῆς, τὰ ἀκρωτήριά της καὶ τοὺς ὄρμους τῆς, ὅλη εύρισκεται, θαρρεῖ, γύρω γύρω εἰς τὴν εύρειαν τοῦ "Αθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολυώροφοι μοναί, ἀλλαὶ μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἀλλαὶ δὲ ὡς πτεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. "Ἐνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊκὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. 'Ο "Ολυμπος καὶ τὰ βουνά τῆς Θεσσαλίας. 'Εκεῖθεν τὸ Θρακικὸν πέλαγος μὲ τὰς νήσους του ὡς κύκνους κοιλυμβῶντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αίγαιον μὲ τὰ κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἔρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα καὶ συμμαζευμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ μεγαλοπρεποῦς βουνοῦ. "Οπισθεν τῶν βουνῶν ᾧδού οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας μὲ τοὺς ποταμούς της ὡς ὄφεις ἀσημένιους διοιλισθαίνοντας μὲ γυαλιστερούς ἐλιγυμούς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἥλιου ἀκτίνων. "Οσοι δὲ τῶν προσκυνητῶν εἴναι καλῶς ἔτοιμασμένοι μὲ ἴσχυρὰς διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὁμίχλην ἀπλουμένην καὶ τὸ ὅγκωδες Ἐπταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν, ὡς μίαν μαυρίλαν μὲ ἐπτὰ στεφανωμένην κορυφάς, τούς ἐπτὰ πύργους της.

"Ἔχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀναβοῦν εἰς τὸν "Αθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν πάλιν μετανοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύτην μυθικοῦ μεγαλείου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεύτεροι, διότι ἀπὸ τὴν ὄλιγοψυχίαν των δὲν ἤξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀλησμόνητον ἥδονὴν ἀπὸ ἔκείνας, τὰς δόπιας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἡ θεία Δημιουργία.

"Ο ναίσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἔως ὄκτὼ μοναχούς, ὡς λευκὴ κολονίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχώδους αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. "Ἐξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπόστεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὃπού ἡμποροῦν νὰ σταθοῦν ἔως διακόσιοι ἄνθρωποι. 'Η ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχάδην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἀν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ ψῦχος ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὀδόντες πάραυτα ἀρχίζουν νὰ τρίζουν καὶ κτυποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουν, τὰ γόνατα ξυλιάζουν. "Οταν δὲ τὰ νέφη

συμπυκνωθοῦν, τότε — δεινόν ! — οἱ κεραυνοὶ ἐκρήγνυνται. Καὶ τελεῖται ἐπάνω εἰς τὴν πετρίνην κορυφὴν φοβερὰ πάλη τῶν στοιχείων ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν. Χαλασμὸς κόσμου, εἰκὼν ὑπερνεφοῦς τιτανομαχίας, ἐν ᾧ συντίθονται αἱ ἀπορρῶγες πέτραι τῆς φαλακρᾶς ἐκείνης κορυφῆς μετὰ σπαρακτικῶν τριγμῶν καὶ ἐνίστε φεῦ ! καὶ ἄνθρωποι παραπεσόντες ἀπροσδοκήτως ἐν μέσῳ τῆς κραταιᾶς τῶν στοιχείων πάλης.

Ο τρόμος αὐτὸς ἀπὸ τῶν φημιζομένων σπαρακτικῶν ἐπεισοδίων παρακολουθεῖ τὸν προσκυνητὴν καθ' ὅλην τὴν ἀγρυπνίαν, ὅστις τότε μόνον καταπαύει, ὅταν αἰσίως καταβαίνοντες οἱ ὀλίγοι ἐκείνοι μοναχοὶ ἀναπνεύσωσι κάτω εἰς τὴν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον τοῦ κινδύνου αἰσθάνονται τὴν χαρὰν ἀπὸ τῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγαλοπρεποῦς πανοράματος, τὸ δποῖον μένει ἀλησμόνητον πλέον εἰς ὅλην των τὴν ζωήν.

(Μὲ τοῦ βορεῖ τὰ κύματα)

\*Αλέξανδρος Μεραρχίδης

### 3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Η «Παναγιά Η Γοργόνα» εἶναι ἔνα ἀπὸ τὰ ἀρτιότερα νεοελληνικὰ μυθιστορήματα. Υπόθεσή της εἶναι ἡ ἐγκατάσταση Μικρασιατῶν προσφύγων, ναυτικῶν, σὲ μιὰ παραλία τῆς Λέσβου, ὅπου σιγά-σιγά χάρη στὴν ἐργατικότερά τους δημιουργησαν ἔναν ἀξιόλογο συνοικισμό ϕαράδων.

Ο τίτλος τοῦ μυθιστορήματος διφείλεται στὸ μικρὸ ἔξωκλήσι τῆς «Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας», ποὺ εἶχε χτιστῆ σ' αὐτῇ τὴν παραλία, ἐπάνω σ' ἔναν βράχο, μὲ τὴν παράξενη εἰκόνα ἐνὸς ἀγνωστοῦ ζωγράφου, ποὺ παρίστανε τὴν Παναγιά μὲ σῶμα Γοργόνας (μισή γυναῖκα, μισό ψάρι).

Οἱ χαρὲς κι οἱ λύπες, οἱ ἀγῶνες, οἱ ἀπογοητεύσεις τῶν κατοίκων τοῦ νέου συνοικισμοῦ, μὲ κύριο πρόσωπο τὴ Σμαραγδή, μιὰ κόρη ὅμορφη καὶ γεμάτη καλοσύνη, ποὺ τῆς ἀρέσει ἐξαιρετικά ἡ θάλασσα, προβάλλον μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος. Η Σμαραγδή ἔπειτα ἀπὸ διάφορα ἀτυγχάντα γίνεται καλογριά στὸ ἔξωκλήσι τῆς «Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας».

Παραθέτουμε τὴν περιγραφὴ τοῦ μέρους τῆς Λέσβου, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες.

Η ὁμορφιά, πού 'χει ἀπὸ φυσικό του ὁ τόπος ἐδῶ γύρω, εἶναι νὰ τὴ βλέπης καὶ νὰ σαστίζης μὲ τὴν πλούσια καρδιὰ τοῦ Θεοῦ.

Τούτη ή αιολική ἀκρογιαλιά δὲ λέει νὰ χάσῃ τὴ χαρὰ καὶ τὴ χάρη τῆς, θέλεις ὁ Αὔγουστος καίγει τὸν κόσμο, θέλεις ὁ χειμώνας τὸν βαρᾶ. Γιατὶ οἱ γραμμὲς ἀπὸ τὰ βουνά κατεβαίνουν χορευτικὰ ὡς τὸ γιαλό, ή στεριὰ κυματίζεται σερπετή σὰν τὸ πέλαγο κι ἀπὸ παντοῦ κατηφορίζουν τὰ δέντρα, οἱ πολύχρωμοι βράχοι, καὶ τὰ νερὰ φουρφουρίζουνε βιαστικὰ ὡς τ' ἀκρογιάλι.

Οἱ ἐλιώνας σκεπάζει τὰ βουνά, φυλλουρίζει χειμώνα καλοκαίρι κι ἀναδεύεται μὲ ἀσημιές ἀντιφεγγίες. Ἡ σκληρὴ φυλλωσιά ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μερὶὰ ἔνα χρῶμα μαργαριταρί, σὰ νὰ μουσκεύτηκε γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο μιᾶς αὐγούστιανῆς νύχτας.

Οἱ λαγκαδιές εἶναι στολισμένες μὲ ὄλοισες λεῦκες, ποὺ ἀνεβαίνουν λαμπαδάτες τὸν ἀνήφορο, ἀπὸ τὴ Σκάλα ὡς τὸ χωριὸ τῆς Μουριᾶς, ἀράδα ή μιὰ πίσ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν ἀδιάκοπα μὲ ὅλα τὰ φύλλα τους, ἀκόμα καὶ σὰ δὲ φυσᾶ. Καὶ σὰν πάρη νὰ τὶς κιτρινοφυλλιάσῃ τὸ φθινόπωρο, μοιάζουν σὰ νὰ πῆραν φωτιὰ οἱ ἀσημένιοι κορμοί τους καὶ τινάζουν χρυσὲς φλόγες.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ νησί, βλέπεις, ή Ἐλλάδα κι ἡ Ἀνατολὴ σμίγουν τὶς νοστιμάδες καὶ συνταιριάζουν τὴ χάρη καὶ τὸ νόημα τῆς γῆς τους. Ο οὐρανὸς εἶναι κρουστός, νὰ τόνε πιῆς στὸ ποτήρι, κι ἡ θάλασσα, ποὺ μπαίνει καὶ βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω της καὶ μυρίζει ή ἀγνή ἀνάσα της. Εἶναι παστρικὰ τὰ νερά σὰν ἀγίασμα καὶ στὸν πλουμιστὸ πάτο δείχνει ἔνα - ἔνα ὅλα τὰ χρωματιστά της πετράδια, τὰ κοχύλια καὶ τ' ἀνθάκια τοῦ βυθοῦ.

Ἀνεβαίνεις στὰ ράχτα, γυρίζεις μιὰ βόλτα τὴ ματιὰ ἔνα γύρω στεριάς καὶ πελάγου, καὶ δακρύζει τὸ μάτι σου. "Ἐνα ἀναγάλλιασμα στάζει ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀναβρύζει ἀπὸ τὰ καστανὰ καὶ κόκκινα χώματα, ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὰ νερά. Ο ἐλιώνας ἀργοσαλεύει τὰ κλωνιά σὰν βάγια. Ἀπὸ παντοῦ ἀνεβαίνει ή δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες τὶς ὠρες τρέμει ή καρδιὰ τ' ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γλυκασμὸ τῆς ζωῆς, κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καὶ κρύβεται ή κακία, τόση κακία, σὰν τὸ σκουλήκι τ' ἀκοίμητο, μέσα στὸ ρόδο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χωριὸ τῆς Μουριᾶς εἶναι ψηλά, στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ. Τ' ἀσπρισμένα σπίτια στριμώχνουνται ἀταχτα, μιὰ κουβάρα, ἀνάμεσα στὶς ἐλιές καὶ στὶς μυγδαλιές, σὰν ἔνα κοπάδι ἀρνιά, ποὺ σκόρπισαν ἀλλοπαρμένα ἀπὸ τρομάρα. Τὸ κατέβασμα ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ

λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾶ κανεὶς σὲ μιὰν ὥρα. "Ομως ἂν πῆς ν<sup>3</sup> ἀνεβῆς τὸν ὅρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τὴ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τὴ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιά κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα ποὺ ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. « Καθίστρες » τὶς λένε κι ἔκει σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ὁγωγιάτες κι οἱ νοικοκυραῖοι, ποὺ ἀνεβάζουν πράμα μὲ τὰ ζά τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῇ τὸ φορτωμένο ζωντανό, νὰ ξαποστάσῃ.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τὴν νύχτα μόνο οἱ ψαράδες, οἱ μικροκαπτεναῖοι ποὺ κοιμοῦνται στὰ καίκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατόροι ποὺ ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αύτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοράίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμιὰ κοινοτικὴ σύναξη τοῦ συνεταιρισμοῦ « Ἡ Ἀθηνᾶ ».

Τὸ ἐργοστάσιο είναι στὴ Σκάλα. "Ἐνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερεις πρέσεις. Στὰ ἐλιομαζώματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτές μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλαμένιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυσσινιὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι είναι γεμάτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιοτριβεῖο.

"Ολο τὸ χειμώνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ξυπνητήρι τὴ μπουρού τοῦ ἐλιόμυλου. Είναι μιὰ δυνατή σφυρίχτρα, ποὺ ὅργιαζει μέσα ἀπὸ τὴ μάυρη νύχτα. Ἡ φωνή της γεμίζει ἀντίλαστο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεστκόνει στὸ πόδι.

Μεμιᾶς τὰ καλντερίμια ἀντιχτυποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιὰ σιδερένια καρφιὰ κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ πονηρὰ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἵσια μακριὰ ραβδιὰ στὴ ράχη, « τέμπλες » τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγούδι καὶ προγκάνε τὰ ζά, τὸ ἴδιο τραγουδιστά :

—Ντὲ μπρέε, ντέ !

Είναι ή μεγάλη ἐποχή, τῆς ἑλιᾶς ή ἐποχή.

Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνενήντα ὄχτων χωριά τοῦ νησιοῦ. "Ολος ὁ κόσμος, ἔνα ψυχομέτρι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμουνται. Ἀπὸ τὸ λιανὸν κλωνὶ τῆς ἑλιᾶς ζυγιάζεται ἡ ζήση τους.

Οἱ ψαράδες κάτω τὰ περνῶνται πιὸ φτωχικά, ὅμως πιὸ σίγούρα. Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσῃ, δὲ στερεύει. Δὲν ξέρει κι ἄλλο ὅργωμα ἀπὸ τ' ὅργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμώνας, τὸ πέλαγο μελανιάζει σὰν τὸ έιδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ στεριά. Τὶς κουρνιάζουν ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρὰ μαδέρια, ὡς νὰ μερέψουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριὰς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ ψαραδόκοσμος.

Είναι ὅμως μεγάλο πράμα νὰ δῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς νὰ κεφαλώνουν τὴ φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρη ἡ φρέσκια τραμουντάνα ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμυτοῦ καὶ ταράξῃ τὸ ντουνιά. Είναι κι ὁ καβο-Μπαμπάς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα τῆς Πόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες ἀπὸ τ' Ἀγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα ποὺ σιμώνει ὀλόενα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ σκοτεινὴ γραμμὴ τῆς κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιούνια καμουστιά σκίζουν τὸν ἀγέρα ποὺ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμένα κύματα νὰ σηκώνουνται ὀλόρθια στὰ καπούλια. Είναι τότες νὰ θωρῆς καὶ νὰ σαστίζης, σὰν ἀντρειέψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν ν' ἀντιχτυποῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχεία. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε ὁ κόσμος. Είναι γεμάτα ἀπὸ τὶς παλιές λαζωματιές, είναι σημαδεμένα ἀπὸ τὶς χτυπίες. Ἡ πέτρα σφουγγάριασε ἀπὸ τὴν ἄρμη, ὁ παραδαρμὸς τοῦ νεροῦ γούφιασε τὰ βασανισμένα στέρνα τῆς.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχνιᾶς μουλωχτά, πυργώνουν ψηλά σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξη τὰ πολεμικά τους φουσάτα. "Οσο σιμώνουν τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στὸν ἀγέρα ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχουνται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανικὴν ὄργη. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν γουχιάζοντας

πέφτουν κατάστηθα πάνω στὸ βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μάζες νερὸ χτυπιοῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλὰ νὰ τὰ ἔσθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὡς ἀπάνω, καβαλικεύουν τὸν ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφροὺς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνουνται τότες ἀπὸ τὴν μεριὰ τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπεις καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἵνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, ποὺ σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπατασγή.

Ολὴ τὴν ὥρα ποὺ βαστᾷ ἡ μπαλασιά, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὡς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἤχοι μέσα τους. Ὁμως δὲν πισωπλατίζουν πατημασιά. Ὁ βράχος στυλώνει μέσα στὰ μαύρα βάθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμό. Ὁ ἀγώνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμη, ὅπως ἔνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴν νεροποντή, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλες τοὺς ἀφροὺς τῆς λύσσας του κατάμουτρα στὴ θάλασσα. Ὅσο πιὸ βαριὰ τὸν δέρνει ἡ ἀνεμική, τόσο πιὸ θεριακῶμένα πυργώνει τὰ στέρνα του καταπάνω τῆς. Ξέρει πῶς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδιές πλάτες του διαφεντέυει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκάκια, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφριὰ τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιπάζουνται πάνω στὰ διπλά τους σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπάσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλιτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζὰ τ' ἀγαθά καὶ δυνατά, ποὺ τὰ συνεπῆρε ὁ πανικός καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλινάρι.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γεναριάτικες νύχτες, σὰ λυσάξουν οἱ μπουράσκες, ποὺ ῥχονται καταδῶ ἀπὸ τ' ἀκρογιάλια τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι ποὺ σκεπάζει τὰ σύμπαντα κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. Ὁ ἀνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκετές, τὰ τινάζει στοὺς τσίγκους, πετροβολᾶ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεύκες. Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἰναι γεμάτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ ούρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τεντωμένα συρματόσκοινα κλαῖνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξαπολυέται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

νύχτα, σφυρίζει μὲ τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρα πού κρατᾶ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσίδι κι ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ ἄταχτα, νὰ χτυπᾶξεφενιασμένα.

'Ακοῦν οἱ ψαράδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὑπνὸν τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνὸν κι οἱ Μουριανοί. 'Ανοίγουν οἱ ναυτικοὶ κάτ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζουνται, σηκώνουνται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγουνται, θυμιάζουν τὰ κονίσματα καὶ σταυροκοπιοῦνται.

— 'Η Παναγιὰ ἡ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάζῃ τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια ποὺ ξώμειναν, γιὰ τὰ καίκια ποὺ λείπουν σὲ ταξίδια. Λὲν ἔνα «πατερημό» γιὰ τοὺς ἄγνωστους θαλασσινούς, ποὺ βιολοδέρνουνται τούτη τὴν πίσημη καὶ τρομαχτικήν ὁράσται, ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πάν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἀβύσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ ποὺ τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίσῃ ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα ποὺ ἔρχεται, νὰ σαρώνῃ πάνω ἀπὸ τὶς κορφὲς τῶν κυμάτων τὰ ψιχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνεμίζῃ μεσούρανα. 'Η ἀλισάχνη σηκώνεται ἀσπρος μπουχός, πεταὶ σύννεφο. 'Η τραμουντάνα τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. 'Ασπρίζουν τότες τὰ κεραμίδια ἀπὸ τ' ἀλάτι. "Ομως στὸ τέλος ἡ κούραση βαραίνει τὰ στοιχεῖα τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἡ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξη ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πιὰ τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστὸς μέσα στὸ χρυσὸ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ὀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιοκάδα, ὅμως στέκεται δυνατός καὶ ἡσυχος. Φορᾶ στὴν κορφὴ του, μετερίζει μάχης, τὸ κλησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾶ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, πού δὲν ἔχει σημαία. Φορᾶ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσυκιά, πού ἔχει πιεῖ ὄλες τὶς ἄρμες τοῦ πελάγουν καὶ δὲ μαράθηκε. "Έχει μιὰ παλικαρίσιαν ὁμορφιὰ τέτοιες ὥρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ξανοίξῃ ὁ καιρὸς καὶ πάρη νὰ μυρίζῃ ἡ ἀνοιξη, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἥμερο ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. 'Η πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νιώθεις τὴ ζωή τῆς ν' ἀντιχτυπᾶ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσυκιές θρασομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλεῖς κρέμασες. Βουτάνε πεινασμένες

ρίζες ως μέσα στήν καρδιὰ τοῦ βράχου, νὰ βυζάξουν ἀπὸ κεῖ τὸ πικρὸ καὶ ὅρμυρὸ γάλα ποὺ τὶς θρέφει. Χαράζεις μὲ τὸ σουγιὰ τὸ κοκκινωπὸ βλαστάρι καὶ ὁ ἄσπρος χυμὸς πήζει πάνω στὸ λεπίδι.

Κάτου στὰ ριζοθέμελα τοῦ βράχου κουνιοῦνται μὲ τὸ μυστικὸ ρυθμὸ τοῦ βυθοῦ στεφάνια ἀπὸ χλωρὰ φύκια. Κρεμάζουν μικροὺς καρπούς, σὰν μαργαριτάρια περασμένα σὲ κόκκινη μεταξωτὴ κλωνιά, ἀπλώνουν πρὸς τ' ἀπάνω τσομπιὰ ἀπὸ κοκκινωπούς κόμπους, χοντρούς σὰν ἀγριοκέρασσα. Πάνω στὶς στρογγυλές πέτρες ποὺ ἀσπρουλιάζουν ἀπὸ μολακὸ χνούδι, σαλεύουνται τοῦφες ἀπὸ φύκια τρυφερὰ σὰν προφαντὰ μαρούλια. Στὶς κουφάλες μὲ κλαψιάρικες φωνὲς οἱ γλάροι, ἀδιάκοπα πεινασμένοι καὶ καυγατζῆδες, κι ἀνάμεσα στὰ παχιὰ οὐρβρια κυνηγιοῦνται οἱ γύλοι, οἱ πτέρκες, οἱ λαπτένες, ὅλα τὰ πετρόφαρα μὲ τὰ χαρωπὰ καὶ ζωηρὰ χρώματα. Στὸν ἀφρὸ γυρίζουν μεγάλα κοπάδια ἀπὸ μικρὰ κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στὸ φῶς ποὺ τὰ μαγεύει καὶ κάθε ποὺ γυρίζει τὸ σμάρι ν' ἀλλάξῃ δρόμο, οἱ κοιλιές τους ἀστημίζουν στὸν ἥλιο.

Οἱ ψαράδες γυρνώντας ἀπὸ τὰ καλάρισμα ἀνεβαίνουν καὶ κρεμάζουν στοὺς τοίχους τῆς Παναγιᾶς τὰ βρεγμένα δίχτυα. Ἀπὸ τὰ ὅρθια σταυρωτὰ κουπιὰ τὰ κρεμοῦν, ἀπὸ τὸ ἀλμπουρὸ τῆς σημαίας κι ἀπὸ τὸ σίδερο τοῦ καμπαναριοῦ. 'Ο ὄγερας τ' ἀνεμίζει σὰν πέπλα. Εἶναι βαμμένα σὲ βραστὸ πευκόφλουδο κι ἔχουν τὸ χρῶμα τοῦ σκουριασμένου σίδερου. Πολλὲς φορές εἶναι τόσα, ποὺ ζώνεται μέσα ὀλάκερο τὸ ξωκλήστ. Καμιὰ ἄλλη Παναγιά μέσα στὸν κόσμο τῆς Χριστιανούντης δὲ φορεῖ ποτὲ τέτοια πέπλα ἐξὸν ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα.

"Ἔχει κι ἔνα ἵσωμα πάνω στὰ ράχτα. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα οὐράνοῦ καὶ πτελάγου, ἔρχουνται καὶ καθίζουν σάντρες καὶ γυναῖκες. Μπαλώνουν τὰ χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τὰ σκοινιά, μερεμετίζουν τὰ σκισμένα πανιά. Κάθουνται σταυροπόδι ἔνα γύρο καὶ δουλεύουν. Φοροῦν στό 'να χέρι γάντι ἀπὸ κάλτσα. Πολεμοῦν μὲ κάτι χοντρές σακοράφες, περνοῦν τὶς κατινούριες θελιές μὲ μικρὲς ξυλένιες σαίτες. Λίγα εἶναι τὰ λόγια τους τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς. Ποῦ καὶ ποῦ κανένας ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα νὰ πῆ ἔνα λόγο, νὰ χωρατέψῃ ἔνα χωρατό

«Η Παναγιὰ ἡ Γοργόνα»

Στράτης Μυριβήλης

#### 4. ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τὴ στιγμὴ ποὺ ξεκινᾶ κανεὶς γιὰ τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἰστορία ἔξουσιάζουν τὸ πνεῦμα του. Ἐχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερά πού πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, πού ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματική, τὴν ἐμπορική, τὴ βιομηχανική τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν ἴστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀτελεύτητα ἴστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἷματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἡρωισμούς, θαυμαστὰ φαινερώματα μιᾶς ψυχῆς, ποὺ εἶναι πλασμένη ἀπὸ ἀγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιώνιας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, ποὺ γεννιέται μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῇ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξῃ ἀπὸ κοντά, μὲ τὸ δάχτυλο, κάθε ἴστορικὸ τοπωνύμιο, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ξαναπεράσῃ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ αἰσθανθῇ ζωντανὴ καὶ ὀλόθερη καὶ τὴν ἴστορική καὶ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου.

#### Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, ποὺ κατηφορίζει μαλακά ἀπὸ τὶς πλαγιές τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβιολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴ ψυχή, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιοτυπία στὴ φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικό, ποὺ δυσκολεύεται κανεὶς νὰ συναντήσῃ σὲ τόση ἔκταση καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἀλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικότατο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀέναο βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινούς καιρούς δὲν κατόρθωσε νὰ παίξῃ ἀνάλογο ρόλο. Καὶ μολονότι ἵδρυθη τρεῖς χιλιάδες ἡ κάπως λιγότερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλούς, μολονότι ἔφτασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

τῆς βορινῆς 'Ελλάδος, μολονότι πήρε καὶ τ' ὄνομά της ἀκόμη ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, τὴν κόρην Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἐτεροθαλῆ ἀδελφῆ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναίκα του δικαστανδρος, ἡ φῆμη της ἔμεινε περιορισμένη ἵσαμε τὴν Ρωμαϊκή κατάκτηση.

Δυὸς κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβασμια, ἡ "Ἐδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες δόλοκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσὴ μετριότητα τὴν προοδευτική της ἀνάπτυξη. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβον τὴν σημασία τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τὶς πολύτιμες ύπηρεσίες ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρῃ στὴν ὁργάνωση τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου των.

Γ' αὐτὸν ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυρίοτατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἥ, ἀν προτιμᾶτε, τῶν 'Ελληνορωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ κάμη τὸ σύντομο γύρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἥ θὰ σταθῇ κοντὰ στὴ σημερινὴ «Καμάρα», τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου, μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα, καὶ θὰ συλλογιστῇ πῶς χιλιάδες χρόνια πρωτύτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὐτή δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμο τράμ μὲ τὰ ἐκνευριστικά του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰώνα μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρύβροντο βῆμα, ποὺ ἔκινοῦσαν μέσα στὴ σκόνη καὶ τὸ σάλαγο τῆς 'Αππίας ὅδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμο τῆς στεριαῖς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν 'Εγνατία, αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδό, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα, καὶ νὰ καταλήγει τὴν ιστορία γραμμένη μὲ κλαγγὴ σπαθιῶν καὶ μὲ πάταγο πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρα τῆς 'Εγνατίας ὅδοῦ. "Αμα τὴν προσπερνᾶ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμὴ πηγαίνοντας στὴν καθημερινή του ἀπασχόληση, λησμονεῖ καὶ τὸ ὑφος της καὶ τὸ νόματα της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπῃ ὑστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, πῶς δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ φαντασία του τὴν ἀντίληψη, πῶς πέρα μακριά, στὰ βάθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράφουν χάλκινες περικεφαλαῖες καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογυαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων

άσπιδες και λόγχες. Είναι ή ψευδαίσθηση της ιστορίας, που έξουσιά-  
ζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προστὴλωνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολύ-  
τιμο καὶ πολυκύμαντο πίνακα τῆς Μεσογείου, ὃπου ἀστράφτει σὰ  
χρυσὸ καρφὶ τεχνουργημένο μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰώ-  
νων ἡ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἡ πολιτεία ποὺ γνώρισε  
ὅσο ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν  
ἀλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς, ἀπὸ τοὺς  
Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ πολιτεία ποὺ ὑπῆρξε τὸ κέντρο  
τοῦ χριστιανικοῦ κτηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, ποὺ εἶδε  
μὲ φρίκη τὸ αἷμα νὰ πλημμυρίζῃ τὸν ἵπποδρομὸ τῆς στὶς μέρες τοῦ ἐκ-  
δικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ποὺ αἰσθάνθηκε νὰ τῇ διαπερνᾶ  
σὰ θανάσιμο ρίγος ἡ βουλιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων τῆς.

"Αμα σκαρφαλώνη κανεῖς, περνώντας ἀνάμεσα στὰ στενὰ δρο-  
μάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα,  
στὰ ὑψη τοῦ 'Επταπυργίου, ποὺ μοιάζει μὲ καστροθεμέλιωμένη καὶ  
καστρογυρισμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζῃ κάτω, στὰ πόδια του, τὴ  
θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ  
τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνάερα καμπαναριά καὶ  
μιναρέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμα-  
νικοὶ θόλοι κι' αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς  
πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πώς ἀν ἡ τουρκοκρατία  
μέρα μὲ τὴ μέρα ἔξαφανίζεται μπροστὰ σ' ὅρμητικὸ ἄνθισμα τῆς ση-  
μερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὑφος  
μένει πάντα τὸ κύριο καὶ οὐσιῶδες ὑφος τῆς πόλεως.

'Ολόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη δέν είναι παρὰ ἔνα ἀπέραντο βυζαν-  
τινὸ μουσεῖο, ὃπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάσῃ τὴν  
αἰσθητική, τὴν ιστοριοδιφική καὶ τὴν ἀρχαιολογική του πείνα, νὰ  
παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς ἔξελίξεις καὶ τὶς μετατροπές τῶν ρυθμῶν  
τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς 'Ανατολῆς, νὰ ὀνειρευτῇ κάτω ἀπὸ  
ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομψὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ  
τοιχογραφίες, νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κιονοστοιχίες,  
σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῇ σὲ μεγαλοπρεπεῖς  
βασιλικές ἡ θολωτές ἐκκλησίες, νὰ εύφρανθῇ μὲ τὴ γραφικὴ ἀρμονία  
τῶν κομψοτεχνημάτων ποὺ δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέ-  
κτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ίδῃ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη θάλασσα

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαίνη πλαγιασμένος σὲ μαλακὸν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μεγάλος ναὸς τοῦ πολιούχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μὲ τὴν μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὲς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δηωμένη, ποὺ πολυάριθμα τώρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλιᾶς ὄμορφιᾶς τῆς καὶ καρτερεῖ τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ γιορτάσῃ ὅλη μιὰ φορά τὰ ἔγκαίνια τῆς, ξαναζώντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιρούς τοῦ αἰώνα μας.

Ξαναπῆρα ἔτειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. "Υστερα ἀπὸ τὸν "Αγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδικὴ «ροτόντα», ποὺ μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωνα τὴν πολλαπλὴ ἀντήχηση τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴν 'Αγια-Σοφιὰ ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφτερή φεγγοβολιά, στὴν 'Αγια-Παρασκευὴ ἥ τὴν 'Αχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μὲ εἴκοσι τέσσερεις κολόνες, στὴν Παναγίᾳ τῶν Χαλκέων περιποιημένη μὲ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνη ζωηρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὄμορφιά της, στὸν "Αγιο Παντελεήμονα καὶ στὴν 'Αγια-Κυριακή.

"Υστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβάσμιο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ 'Οσίου Δαβίδ, ὃπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴν μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εύφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, ποὺ ἔγιασε καὶ ὡράισεν ἥ εὐλάβεια καὶ ἥ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικά στὸ θαῦμα τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων, τὸν φημισμένο γιὰ τὴ σπάταλη ἀρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς του διακοσμήσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψη τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του σχεδίου, τοῦ ἀπαράμιλλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνική, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὀλωσδιόλου διαφορετική, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Είναι αὐτή, ποὺ ἔνωνει τὸ 'Επταπύργιο μὲ τὴ νεώτερη πόλη τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· είναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιές γειτονιές της

δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμό. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριὰ ἡ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἄρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικὰ μεγαθήρια τῇ θάλασσᾳ· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ «πλῆθος», ποὺ περνάει τὴ δύσκολη καὶ τὴν πληχτική του μέρα ἀνάμεσα σ' ἓνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἓνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλάι στὴν παλιὰ Θεσσαλονίκη, τὴ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο μιᾶς ἀένατης παλίρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουν τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τὴ δῆ, νὰ τὴν αἰσθανθῇ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὁλοζώντανη Θεσσαλονίκη, ποὺ εἶναι ἡ μεγάλη καρδιὰ τῆς Μακεδονίας, ρυθμίστρια κάθε εἴδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτεῖες ἀκριτικὲς καὶ σὲ χωρὶὰ χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωηρὴ κίνηση τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἃν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν ἃν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Γιὰ τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, ποὺ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθήσῃ, ποὺ δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὅποια δήποτε, τὴν ἀνεργη καὶ τὴ δυσκίνητη φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἓνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἔλξη. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι ποὺ φεύγει φορτωμένο καρπούς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραίνο ποὺ ξεκινάει πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ ξανάρχεται ὅλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὁρίζοντων, τὸ πολύχρωμο πλῆθος, ποὺ κερδίζει τὸ ἄκθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἀπλοχεριά.

Ο χωριάτης, ποὺ βασανίζεται ὅλο τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδὴ του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἀνθρωπός τοῦ ἐσωτερικοῦ, ποὺ θέλει νὰ ταξιδέψῃ ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυτήμερο, θὰ κατέβη καὶ θὰ σταματήσῃ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

νὰ πάρη ἐκεῖ τὴν ἀνάσα του καὶ νὰ σχεδιάσῃ τὴν παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θὰ κοιταχθῇ ἀπὸ καλύτερο γιατρὸ στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ παιδί του εὔπορου σπιτιοῦ θὰ σπουδάσῃ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη του ἄρχοντα θὰ ράψῃ τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράσῃ τὰ προικιά της, θὰ κάμη τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στὴν Ἱδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. "Ετοι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἔνα τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοί βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη κίνηση καὶ συναλλαγή, φλογίζονται ἀπὸ τὴν Ἱδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπὸ τὸν Ἱδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητας, ἀπὸ τὴν Ἱδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρυ σὲ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμο ποὺ περνᾶ, τὸν κόσμο ποὺ στέκεται στὶς προθῆκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμο ποὺ προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν ὥρα του τρέχοντας σὰ νὰ κυνηγιέται. Είναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιές τῆς νύχτας σουρώνουν καὶ κατακάθονται στὴν πολιτεία, ποὺ ἀνάβει τὰ φῶτα της. "Ενας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καὶ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἔνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχούς καὶ βήματα. Γυναίκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιὰ πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. "Ανθρωποι τῆς δουλειᾶς ἀναπταύουν τὸν κάματό τους στὸ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. "Ανθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστική τους ἐμβρίθεια στὶς φλογισμένη ἄσφαλτο. "Υπάλληλοι μπαίνουν καὶ βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδή.

"Ολο αὐτὸ τὸ πλήθος τὸ παρδαλό, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποίκιλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα. Μὰ ἡ Ἀθήνα, σὲ δρισμένες τῆς τουλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιο ἄλλο ὑφος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιὰ εὐγένεια, τὴ στέρεα οἰκοδομημένη ἄρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κομψότητα καὶ τὴν πνευματικότητα. "Η Θεσσαλονίκη εἰν' ἔνας κόσμος ποὺ τώρα δημιουργεῖται, ποὺ τώρα προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ ἔκφραση, νὰ πλάσῃ μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἔφτα χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, εἴκοσι δυὸς χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ποὺ ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατότητα νὰ ξαναπλάσῃ τὸν έαυτό της, δέκα

έφτά χρόνια άπό την μικρασιατική καταστροφή, πού της πρόσφερε ένα πλήθος έργων και εύκινητων κατοίκων. Και στό διάστημα αυτό ή Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, δργανώθηκε, έγινε μιά νέα πόλη μὲ άνοιχτούς καλοστρωμένους δρόμους, μὲ δροσερούς κατάφυτους κήπους, μὲ οίκοδομικά μεγαθήρια. 'Ολη ή άκροθαλασσιά ζώστηκε άπό μιὰ τεράστια οίκοδομική χλωρίδα, κύβους άπάνω σὲ κύβους, άμφιβολα κατορθώματα της σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τὴ μέριμνα, ποὺ ἐσχεδίασε τοὺς μεγάλους καὶ εύρυχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἄνοιξεν εὐχάριστες πλατείες, ποὺ δημιούργησε κήπους, καὶ ἀνάδειξε μερικὰ άπό τὰ ὠραιότερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ κτίσματα. Ἡ παραλιακή λεωφόρος, ή λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἕνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, ποὺ μαζεύονται κάθε βραδάκι, τὶς Κυριακὲς περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καὶ νὰ φυλαρήσουν δλόγυρα στὸ Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσική, νὰ ἴδοῦν κινηματογράφο, νὰ πάνε μὲ τὴ βάρκα νὰ ξενυχτήσουν καὶ νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καὶ πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στὴ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἱλαροτραγικὸ δράμα τοῦ πλήθους, ποὺ ξεχύνεται άπὸ τὶς πολυθόρυβες πολυκατοικίες, άπὸ τὰ παλαιϊκὰ σπίτια τοῦ 'Ἐπταπυργίου, άπὸ τοὺς στρατῶνες καὶ τοὺς συνοικισμούς, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν πλήξη του· εἶναι τὸ δράμα τοῦ κυριακάτικου Ζαππείου, ποὺ τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ 'Αθηναῖοι άπὸ πείρα ἥ παρατίρηση, σκηνὴ πρὸς σκηνὴ.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλήθος θὰ κινδύνευε νὰ πέσῃ σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. 'Ο δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικός. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονίκη, ή Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογῆς - λογῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἔργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν 'Ἐλλήνων τῆς Μακεδονίας, ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦν σὰν κυψέλη πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν 'Ἐλλήνων τῆς Παλαιᾶς 'Ἐλλάδος, ποὺ ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν 'Ἐβραίων, ποὺ θεραπεύουν μὲ πολύχρονη πείρα τὸ θεό τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, ποὺ ἀφομοιώθηκαν πιὰ μὲ τὸ ντόπιο πλήθος καὶ σφηνώθηκαν

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, ποὺς ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρική καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

‘Η Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τὴ βοὴ καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητας.

«Ἐλληνικοὶ Ὀρίζοντες»

I. M. Παναγιωτόπουλος

## VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ—ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ—ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

### 1. Η ΖΩΗ

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νὰ πιοῦν στὴν κελαηδού-  
σα ρεματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθῆκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο μὲ τὰ  
κέρατα σάν κλάδους, καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοιτάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἔνα κοτσύφι  
σφυρίζει σάν τσοπανόπουλο.

"Α! ζωή, τρελή ποὺ είσαι! "Α! ζωή!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σάν καλοσύνη ποὺ κρύβεται, εἰν' ἔνα  
ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος ποὺ τὸ ἐζωγρά-  
φισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἰν' ἔνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

"Α! ζωή, ώραία ποὺ είσαι! "Α! ζωή!

'Απάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι, πουλάκια δίχως  
ὄνομα, στιγμὲς πουλάκια ἥρθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανές σκιές τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντίλι τῆς χωρια-  
τοπούλας, ποὺ διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἵσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἔνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ  
εὐχαρίστηση . . .

"Α! ζωή, εύτυχισμένη ποὺ είσαι! "Α! ζωή!

Κι ὅμως τὴν ώρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλ-  
λου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κό-  
σμου . . .

Κι ὅμως τώρα ποὺ βράδιασε, δὲν ξέρω γιατὶ ὅλα στὸν κόσμο  
συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατὶ τὸ σκοτάδι ἀπλώνεται σάν ἔνα  
μεγάλο νόημα . . .

Κι ὅμως τώρα ποὺ σκοτείνιασε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται

τὸ νόημα τοῦτο ποὺ τὸ εἶχανε ἔχασει τὸ πρωὶ σήμερα μὲ τὸν ἥλιο καὶ πάλι θὰ τὸ ἔχασουν αὔριο μὲ τὸν ἥλιο, αὔριο μὲ τὶς χαρές... "Α! ζωή, ἀσύλλογιστη ποὺ είσαι!" "Α! ζωή!"

« Πεζὸς Ρυθμὸς »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

## 2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στοὺς σοφούς, ποὺ χάνονται ζητώντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρήσω ἕνα γνωστό τους μυστικό.

"Απὸ τῆς μάνας τὴν ἀγάπη πρωτοβγῆκε στὸν κόσμο τὸ τραγούδι.

Μικρὸ τὸ πλασματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὑπνο τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιὰ μὲ τὸ παιδάκι.

Ξυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί; "Ο συνομήλικος ὁ σύντροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χάιδευε, τὸ 'κανε νὰ λησμονήσῃ κάθε φόβο, κάθε φάντασμα λυπτηρό, γέννημα τοῦ ὑπνου.

"Ολη τὴν ἡμέρα δὲν τ' ἄφηνε ἀπὸ κοντά του τὸ παιδάκι. Τὴν νύχτα, σὰν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρῃ τὸν ὑπνο του γλυκό. Καὶ τὴν αὔγη παράστεκε στὸ ξύπνημά του πρόσχαρο. Κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴν ὅρεξή του ἀλλαζε σκοπὸ κι ἐκείνο. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ—ἄλλο ἀγάπης γέννημα—γινόταν χαμόγελο καὶ χάδι, γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρῆνος τέλος.

"Ετοι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μαζὶ μὲ τὸ παιδί. Τὰ 'τρεφε καὶ τὰ δυὸ τῆς μάνας ἡ ἀγάπη μὲ τὸ φίλι καὶ μὲ τὸ γάλα τῆς.

"Αφοῦ παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τραγούδι πιστὸ τὰ βήματά του. "Ατολμοί στὴν ἀρχὴ ἔγνωρίζονταν μὲ τὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδί μεγάλωνε, τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χάρες τοῦ παιδιοῦ· κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς

ζέκανε δικές του. Καὶ βότανα τίς ζέκανε καὶ φίλτρα στὸ γλυκό του σύντροφο. Τόσες αὐτὸς τοῦ ἡβρισκε παρηγορίες, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ Ἀλεγέ ἀκόμα τὸν κρυφὸν καθημό του, ποὺ κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἤξερε. Καὶ μ' αὐτὸς μονάχα τοῦ χυνε τὸ βάλσαμο μὲς στὴν καρδιά. Μαντεύε τοῦ νοῦ του τις λαχτάρες, πρὶν ὁ ἴδιος τὶς νοιασθῆ, σὰν μάντις, σ' ἀν προφήτης. Κι ζέκανε σοφὸν τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφὰ ποὺ τοῦ φανέρωνε. Καὶ γινόταν κι αὐτὸς σοφώτερο μὲ τὸν καιρό.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸς σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

«Λόγοι κι Ἀντίλογοι»

Γιάννης Βλαχογιάννης

### 3. ΣΚΕΨΕΙΣ

‘Ο ἀληθής ποιητής πρέπει νὰ δμοιάζῃ τὴν δρῦν, ἥτις ὅσον ὑψηλότερα αἴρει τὴν κεφαλήν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσον βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

“Αν δὲν ὑπῆρχαν δύται, οὐδὲ μαργαρῖται ἥθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἄγνωστος ἐν ‘Ελλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ, τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἦταν ποιητὴ τὴν ἐν τῇ ἐποποίᾳ του ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρύσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὡφέλων κατείχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχμηρᾶς φλεγούστης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπειχεν Ὁδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἵσως λόγον ἐπέτυχε ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὃν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνη ἡ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸν κατ' ἀξίαν ἦταν καὶ ὅνει τῆς ἀξίας του.

«Ἐργα», τ. Z'

Έμμανουὴλ Ροτδης

## 4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τὸ νὰ κλειοῦμε τὰ μάτια μας σ' ἐκείνους, ὅποὺ μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνὰ γενναιότητα. Τὸ νὰ τὰ ἀνοίγωμε καλὰ σ' ἐκείνους, ὅποὺ μᾶς ἔπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δὲν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καὶ νὰ ἔχουμε ἴδεες. Χρειάζεται διὰ τὴ στερέωσή τους εἰς τὸ πνεῦμα μας καὶ νὰ τέσ διατυπώνωμε μὲ φράσεις ρητὲς καὶ γραπτές. Ἐπειδὴ μόνον εἰς τὴν διατύπωσή τους ξεκαθαρίζουνται καλύτερα, γένουνται φανερώτερες, ἀκριβέστερες· κι ἐμεῖς γενόμαστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ο φιλάργυρος, μὴν ἡξέροντας νὰ ἔκτιμήσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τὴν ἀληθινή τους ἀξίαν, ζῆ πάμπτωχος μεταξὺ σωρευμένου πλούτου.

Ἄπ' ὅσους σὲ γνωρίζουνε, δ λιγώτερος, ποὺ σὲ γνωρίζει, είσαι σύ.

«Στοχασμοί»

Ἀνδρέας Λασκαρᾶς

## 5. ΘΡΥΨΑΛΑ

Ο ἔγωιστής ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῇ, κοιτάζει ἢ ψηλὰ ἢ χαμηλά. Ἰσως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κοιτάξῃ. Ας προσέξουν οἱ ἄλλοι νὰ μὴν πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νὰ αἰσθανθῇ κανεὶς τὴν ἴδική του εύτυχία, πρέπει νὰ παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὴν εύτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέει τὸ ἔρημοκλήσι στὸ Χρόνο· πύκνωσέ μου τὶς μυρτιές ποὺ μὲ ἀγκαλιάζουν, θέριεψέ μου τὴ βελανιδιὰ ποὺ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποὺ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποὺ μὲ δροσίζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποὺ μέσα στὰ πυκνόκλαδά του κρύβεται τὸ στοιχεῖό μου — στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο καὶ τὸ σήμαντρό μου...»

"Ετσι θὰ ἔρθῃ κανένας διαβάτης νὰ ξεκουραστῇ καὶ ἵσως νὰ μπῆ καὶ μέσα νὰ προσκυνήσῃ. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, είναι νὰ χρυσώστης τοὺς τοίχους μου μὲ τὸ χνούδι σου, νὰ παλιώστης καὶ τὶς εἰκόνες μου · ἔτσι θὰ ἔρθῃ καὶ καμιὰ καλλιτεχνικὴ ψυχή, ἀπ' αὐτὲς ποὺ γνωρίζουν νὰ προσεύχωνται.

«Θρύψαλω»

Δημήτριος Καμπούρογλους

## 6. Π A R O I M I A I

"Η ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτου.

"Οποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ' ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

'Αδικιᾶς σπυρὶ σπαρμένο κι ἀν φυτρώσῃ δὲ σταχυάζει.

'Ο ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάσῃ

'Ακούμπα, ἀν θέλτης νὰ βαστιέσαι.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειὰ στ' ἀλώνι φαίνεται.

Ν. Γ. Πολίτου «Παρουμάξι»

## IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

### Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

”Ημεθα τότε μιὰ εύθυμη συντροφιὰ νέων εἰς τὰ Χανιά, ποὺ είχαμε κοινὴν τὴν ὀγκόπην πρὸς τὴν ἵππασιν. Εἰς τὴν εῖσοδον τῆς πόλεως ἔνας Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲν νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἔνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περίχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴν νεανική μας τρέλα δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμε σὰ δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπτηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, ποὺ συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἢτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμιὰ φορά, ὅπως ἡσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρὰ τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. ὜πειτα, μουσκεμένοι καθὼς ἥμεθα, ἐγγρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸ Καλέ - Καπισί ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

”Οσες φορὲς στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες ἐπερνούσαμε ἀπὸ ἔνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἐπταίρνε στὸ σπίτι του ὁ γερό - Καμαριανός. Μᾶς ἢτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγωμε. ”Ημεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὁ ὅποιος ἐσπούδαζεν ἱστρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερό - Καμαριανός μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὅποιος κάθε ποὺ μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πώς ἔβλεπε καὶ τὸ γιό του μαζὶ. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ κανε μεγάλη λύπη. ’Αλλ’ ἢτο καὶ καλὸς καὶ εὔθυμος ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἔξηντα χρόνια, κι εἶχε ἔξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε;

”Αλλ' ἐνῷ ἢτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὃποιαν ἐφοβούμεθα. ”Αμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιὲς στὰ μαλλιαρά του στήθη, ποὺ τάχε ἀνοικτά, ὅπως τὰ χαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παραενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στήθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στήθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε: «στήθος μάρμαρο». ’Αλλὰ τὰ στήθια τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοή μας. ”Εκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αίμοπτυσία.

Μιὰ μέρα ἔρχεται ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Καμαριανὸς ἀπέθανε ξαφνικά. Μαζευόμαστε ὅλοι οἱ φίλοι του Κένταυροι καὶ ἀποφασίζομε νὰ πᾶμε στὴν κηδεία του. Τὸ χωριὸ δὲν ἦτο μακριὰ κι ἔξεκινήσαμεν πεζοὶ. Μαζί μας ἥρθε κι ὁ φαρμακοποιὸς Ζαμαλής. 'Ο Ζαμαλής θὰ ἥταν ἔξητάρης, ἀλλ' εἴχαμε μαζί του θάρρος σὰν νά τον τῆς ἡλικίας μας, γιατὶ ἀπὸ τὰ μαλλιὰ καὶ τὰ μουστάκια του, ποὺ διετηροῦντο κατάξανθα, τὸν ἐπαίρναμε γιὰ νεώτερο ἀπ' ὅ, τι ἦτο.

Στὸ δρόμο δὲν ξέρω σὲ ποιὸν ἥρθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ βγάλωμε λόγο τοῦ μακαρίτη τοῦ φίλου μας. Καὶ ὅλοι ἐσυμφωνήσαν ὅτι ὁ καταλληλότερος διὰ νὰ αὐτοσχεδίασω καὶ ἐκφωνήσω τὸν ἐπικήδειον ἥμουν ἔγώ. Τοῦ κάκου ἐπροσπάθησα ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν προτίμησιν.

—Μὰ πῶς εἶμαι ὁ καταλληλότερος, ἔλεγα, ἀφοῦ δὲν ἔξεφώνησα ποτέ μου λόγο;

—Μήπως ἐμεῖς ἔξεφωνήσαμε;

—Μὰ τί νὰ τοῦ πῶ; Ἡταν ἔνας γεωργὸς ἀγράμματος, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ πῆς παρὰ μόνο πῶς ἦτο καλὸς ἀνθρωπός.

—Αὐτὰ νὰ τοῦ πῆς, εἶπεν ὁ Ζαμαλής.

—Μὰ αὐτὰ δὲ φτάνουνε γιὰ νὰ γεμίσουν ἔνα ἐπικήδειο. Ἀν ἥξερα τουλάχιστον πῶς ἐπολέμησε . . .

—Θά 'χη πολεμήσει· ἀμφιβάλλεις; εἶπεν ἔνας ἀπ' τοὺς φίλους μου. Λέσ πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 ἥ ὅτι ἀνδραγάθησε στὴν ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη.

—Δηλαδὴ τότε ποὺ δὲν ἔγινε τίποτε, εἶπε κι ἐγέλα ὁ Ζαμαλής. Δὲν τὸ ξέρετε πῶς ἥ ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη ἐπέρασε χωρὶς ν' ἀνοίξῃ μύτη;

—Τέλος πάντων, δς πῆ πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 καὶ φτάνει. Καὶ θά 'χη πολεμήσει· δὲν μπορεῖ. Ἐμεῖς στὸν Πειραιὰ ἔβγαλαμε ὄγωνιστὴ τοῦ 21 ἔνα γέρο, ποὺ δὲν ἥξερε πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι.

'Ο νέος ἐκείνος εἶχε κάμει τὸ γυμνάσιον στὸν Πειραιά. Καὶ μᾶς διηγήθη ὅτι, ὅταν ἀπέθανε ὁ γέρος ἐπιστάτης τοῦ γυμνασίου, τὸ βρῆκαν πρόφαση, γιὰ νὰ μὴν κάμουν μάθημα. Εἶπαν λοιπὸν στὸνς καθηγητὰς ὅτι ἥθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδεία τοῦ καπημένου τοῦ μπαρμπα - Τάσου. 'Ο γυμνασιάρχης ἔδωκε τὴν ἄδειαν, ἔνας δὲ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀνέλαβε νὰ ἐκφωνήσῃ ποίημα· καὶ, γιὰ νὰ ἔχῃ τὸ πῆ, ἔχειροτόνησε τὸν ἐπιστάτην λείψανον τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Καὶ ἔλεγε τὸ ποίημα :

Ίδού καὶ ἄλλο λείψαντο τοῦ ἱεροῦ Ἀγώνα,  
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

Καὶ τὸ μόνον ὅπλον, ποὺ εἶχε ἵσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ καημένος ὁ μπαρμπα - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλής μᾶς εἶπε :

— Μὰ σὲ κηδεία πᾶτε, μωρὲ παιδιά, ἢ σὲ γάμο ;

— Τί θέλεις, νὰ κλαίμε ἀπὸ τώρα ; τοῦ εἴπεν ἔνας ἀπὸ τοὺς φίλους μου. Ἐχομε καιρὸν νὰ κλάψωμε, ὅταν θ' ἀκούσωμε τὸν ρήτορα νὰ ἔξυμνῃ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετάν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζὶ μᾶς κι ὁ Ζαμαλής διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπετάνιου.

Ὄταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὸν νεκρόν. Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοί του μὲ κλάματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολουθήσαμε κι ἡμεῖς. Ἄλλ' εἶχαμε κάμει τόσο κέφι στὸ δρόμο, ποὺ ἔπρεπε νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερὸ ὑφος ποὺ ταίριαζε στὴν περίσταση. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτωμαι τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατάφερνα. Ἐστίβα τὸ μυαλό μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἔτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικηδείους ποὺ εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν ἔβρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα, ποὺ δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνη ἔνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἄλλ' ἐκείνο ποὺ φοβόμουν περισσότερον, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανόμουν ὅτι ἡ εὐθυμη διάθεσις, ποὺ εἶχα πιέσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνιγῆ ὀλότελα. Καὶ σσο ἥθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαινόνταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμη καὶ τὰ θρηνολογήματα τῆς χήρας καὶ τῶν ὅλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ ἐπιστάτης, ποὺ ἀκονοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα, καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, ποὺ ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγη κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω ἐγὼ λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, ποὺ πήγαιναν μαζὶ μου. Δὲν μπορῶ. Ἀς μιλήστη κανεὶς ἄλλος ἢ ἂς μὴ μιλήστη κανεὶς..

— Τώρα ποὺ τὸ πάμε στὴν οἰκογένεια ;

— Είπατε στήν οίκογένεια πώς θὰ βγάλω λόγο ἔγω ; εἴπα μὲ  
ἀπελπισίαν. "Ἄσ εἰναι, μ' ἐπήρατε στὸ λαιμό σας.

— Μὰ γιατί ; Είσαι ἀνόρτος. Μῆπως πρόκειται νὰ βγάλῃς λόγο  
στὰ Χανιά ; Σ' ἔνα χωριὸ θὰ μιλήστης καὶ θὰ σ' ἀκούσουν χωριάτες  
ἀγράμματοι. Δὲ λές ὁ, τι θές ; Ποιός θὰ καταλάβῃ ; Λόγια μόνο ν' ἀρα-  
διάστης, καὶ σὰ βαρεθῆς λές ἔνα «αἰωνία του ἡ μνήμη» καὶ τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. 'Αλλ' ἀφῆστε με νὰ συγκεντρώσω τὶς ἰδέες μου.

'Η ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλῃ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἥτο ἔξω ἀπὸ  
τὸ χωριό. Δέν παρετήρησα, ὅλλ' ἵσως θὰ ἥτο ἡ ἐκκλησία τοῦ νεκρο-  
ταφείου. Ἡτο δὲ τόσον μικρή, ὡστε ἐσφιχτήκαμε σὰ σαρδέλες γύρω  
στὸν πεθαμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέση στὸ ρήτορα νὰ πλησιάσῃ.  
Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θὰ βγάλω λόγο καὶ μὲ παρατηροῦσαν μὲ  
περιέργειας καὶ θαυμασμό. Πρώτη φορὰ θὰ ἀκουότανε λόγος στὸ χω-  
ριό τους. 'Ο δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικὸς καὶ αὐτὸς μὲ βράκες,  
ἔψαλλε καὶ μὲ κοίταζε μὲ φθόνο. Καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ποὺ ἐφαίνον-  
το ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, ποὺ ἐπερι-  
μένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εὐθύνην, ποὺ ἀνέλαβα.

'Ο νεκρὸς ἥτο μπροστά μου καὶ τὸν παρετήρουν. Ἡτο σὰν ζω-  
τανός. "Οπως τοῦ 'ρθε ξαφνικὸς ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλ-  
λάξει. 'Αλλ' ἔνω τὸν ἔβλεπτα, ἄρχισε πάλι ὁ σατανᾶς νὰ μὲ γαργαλᾶ.  
Καὶ μοῦ ἔψιθύρισε :

— Γιά φαντάσου, ἔτσι πού 'χει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἀν ἔξαφνα  
ἀρχίστη νὰ κτυπᾶ γροθίες στὸ στῆθος του καὶ νὰ φωνάζῃ «στῆθος  
μάρμαρο!». Γιά φαντάσου !

Κύμα ἀπὸ γέλιο ἐστηκώθη μέσα μου καὶ μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

"Ἐστρεψα ἀλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἔσυνάντησα τὰ πρόσωπα  
δύο φίλων μου καὶ δὲν ξέρω γιατί καὶ αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα  
εἰς τὸ γέλιο, πού μὲ δυσκολία τόση ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια  
σκέψη γιὰ τὸν πεθαμένο καὶ ὅτι, ὅπως ἔγω, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια  
τὴ σοβαρότητά των. 'Εδάγκωσα τὰ χείλη μου. "Ηθελα νὰ τὰ μα-  
τώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν  
πειρασμό, πού γελοῦσε στὴ φαντασία μου.

'Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν : 'Ορίστε. Ἡτο καιρὸς ν'

ἀρχίσω. Εἶχα κάτι φράσεις συναθροίσει στὸ μυαλό μου, ἀλλ’ ὅταν μοῦ ’παν ν’ ἀρχίσω, σκορπίσθηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμεινε ἀδειανὸ τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἴχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπτα. Ἐμεινα ἄφωνος κάμποσα λεπτά, ποὺ μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ως μοῦ ’παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμὴ ἀπλωσα τὰ χέρια μου σὰν ἄνθρωπος ποὺ πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῇ.

Ἐπιτέλους κάτι βρῆκα. “Αρπαξα μιὰ φράση ἔτοιμη κι ἐπῆρα κατήφορο: «Θλιβερὸν καθῆκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ . . .».

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσωμε, ἐμουρμούρισε δίπλα μου ἔνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου.

‘Η διακοπὴ ἐκείνη ὅχι μόνον μοῦ ’κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, ποὺ ἤθελε καὶ καλὰ νὰ μὲ καταστρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χείλη μου. Ἐπειτα ἀρχισα νὰ ξεροβήχω καὶ ν’ ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα ποὺ ’χασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἔξηκολούθησα :

— ‘Ο προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενής καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του. Τὰ ὅρη, τὰ ὅποια ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλάς μας, τὰ Λευκὰ ὅρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωικὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἥτις ἡνάγκασε τὸν σουλτάνον νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὴν μικράν, ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. Ἀνήκεις εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστόν καὶ τιμημένον μεταξὺ τῶν δόμοεθνῶν σου, ὃσον ὑπῆρξε φοβερὸν εἰς τοὺς ἔχθρούς. Οἱ Τούρκοι σ’ ἔτρεμαν . . .

Ἐδῶ ἄλλη διακοπή.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐψιθύρισεν ἡ φωνὴ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ὁ ὅποιος ἐστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω · «σκασμὸς» ἦ κάτι τέτοιο. Ἐπήγαινα τόσο ὡραῖα. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ . . ., ἀς ποῦμε, τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἀκροσταί μου, χωρὶς νὰ νιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ’ ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χείλη μου. Καὶ ἵμουν ίκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο ποὺ ’χα πάρει, ἀλλ’ ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἔγκωμιο

τῶν ἡρωισμῶν τοῦ μακαρίτη ; "Ἐπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. "Αλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποὺ μοῦ 'φερεν ἡ διακοπή, ἡ στροφή δὲν ἦτο εὔκολη. Ξερφήχοντας ἔλεγα καὶ ξανάλεγα. «Ο προκείμενος νεκρός . . . »"Ἐπειτα μοῦ 'ρθε μιὰ ίδεα, πού νὰ μὴ μοῦ 'ρχότανε· νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο. Καὶ ἥρχισα νὰ πλέκω τὸ ἔγκωμιο τοῦ φίλου μας. "Ἐπειτα εἶπα :

«Ποία ὁδύνη θὰ διαπεράσῃ ὡς φάσγανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου σιού σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακράν σου εύρισκόμενος θὰ μάθῃ τὸν θάνατόν σου! Διατί νὰ μὴ εύρισκεται πλησίον σου, νὰ γλυκάνῃ τὰς τελευταίας σου στιγμάς; "Ισως δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς σιικῆς του ἀγάπης θὰ κατώρθωναν νὰ σὲ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου θανάτου . . . ».

Τότε ἔνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὅποιος ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράση :

— Πὲ πράμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά.

Πῶς δὲν τρελάθηκα, Θεέ μου, κείνη τὴ στιγμή! "Αλλὰ κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, πού μ' ἀνέβηκε σὰ λόξυγγας στὸ λαιμό. "Απὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ ζέστη ἔτρεχεν ὁ ίδρωτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. 'Εσωπασσα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά; "Αλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα Θεοῦ! Μήπως τά 'ξερα καλά-καλά; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε;

— 'Ο 'Ανδρουλιός . . .

— 'Ο 'Ανδρουλιός, ἔξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὅποιος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἡρωικούς ἀθλους τοῦ γενναίου πατρός του . . .

— 'Η Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβολεύς.

— 'Η Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνή καὶ ἐνάρετος Μαρία . . .

Εἰς τὸ ἀκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη : «Μπαμπά μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μὴ σὲ θωρᾶ μπλιό!»

Αἰσθανόμουν ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεώς μου ἦτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

ἀκράτητη όρμή νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη δύωνία! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπό του:

— Ό Νικόλας... ἡ Γαρουφαλιά...

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμὴ στὸν πεθαμένο καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ' αὐτόν.

— Καὶ τί νὰ εἴπω διὰ τὸν Νικόλαον...

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἴπω διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ' οὕτε καὶ μ' ἀφῆκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἔνα φύσημα μύτης, ἔνα γέλιο ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιατὶ τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντίλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντίλι ποὺ εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἔνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελείωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στῆθος μου. Καὶ σᾶν ἄρχισα, ἥτο ἀδύνατο πιὰ νὰ κρατηθῶ. Ὅθελα νὰ πῶ: «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν», ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἐτελείωσε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μία πρόφαση γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραφροσύνη μου. Ἀλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορία καὶ ἄλλοι μὲ θυμό καὶ μόνο οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιατὶ εἴχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιό, καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφαση ποὺ ζητοῦσα. Ὁ Ζαμαλής βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἥ βαφή εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἴδρωτα σχημάτιζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

— Μωρὲ βάφεσαι; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτή τὴν ἀνακάλυψη γελοῦσα!

— Δὲ μοῦ λέεις πώς είσαι γιὰ δέσιμο; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλής καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντίλι.

Γιὰ νὰ σκεπάστη τὸ σκάνδαλο ὁ παπάς, ἄρχισε νὰ ψάλλῃ. Τὴν ἕδια στιγμὴ δυὸ χέρια μ' ξεπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἥταν ὁ χωρικός, ποὺ μοῦ λέγε τὰ ὄνόματα. Καὶ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει:

— Τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, φύγε, φύγε, γλήγορα!

α"Οὐαν ἥμανν δάσκαλος"

Ιωάννης Κονδυλάκης

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ



## I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

### A' – ΙΣΤΟΡΙΚΑ

#### 1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετά τὴν παράδοσιν τοῦ Σουλίου διὰ τῆς συνθήκης τῆς 12 Δεκεμβρίου 1803, δὶ’ ἡς ἐπετέρεπτο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶνται ἔνοπλοι ὅπου ἥθελον, ὁ Ἀλὴ πασάς παρασπονδήσας ἐπεχείρησε νὰ ἔξοντάσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τούτων δὲ Κίτσος Βότσαρης φεύγων τὴν δίωξιν ἤλθεν εἰς Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέρκων, ἀλλὰ βλέπων ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κινδυνον ὥστε καὶ κυκλωθῆ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δεκεμβρίου εἰς τὰ Ἀγραφα, εἰς μονὴν τινα ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου. Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ Ισχυρᾶς δυνάμεως τοῦ Ἀλῆ, ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 1804 οἱ Ἀλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν, διαφυγόντων μετά τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγούδι, δεκαπενταέτις θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμει εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Γιαννάκη· φρουεύθεντος δὲ τούτου, μετέβη πλησίον τοῦ θείου τῆς Νίκζα, πολεμοῦντος παρὰ τὸν Ἀγελῶν, καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ περικυκλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὥπως μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

N. Γ. Πολίτης

“Ολες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσούλι,

ὅλες τὴν Ἀρτα πέρασσαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,

σκλαβώθηκαν οἱ ὄρφανές, σκλαβώθηκαν οἱ μαῆρες,

κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.

Μόν’ πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,

σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγάλεζικα κουμπούρια,

ἔχει καὶ στὴ μεσούλα τῆς σπιαθὶ μαλαματένιο.

Πέντε Τούρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταρασίοι.

— Τοῦρκοι, γιά μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου,  
σέρνω φουσέκια στὴν ποδιὰ καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.

— Κόρη, γιά ρίξε τ’ ἄρματα, γλίτωσε τὴ ζωή σου.

— Τί λέτε, μώρ’ παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια ;

‘Εγώ είμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφὴ τοῦ Γιάννη,  
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

## 2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατὰ τὴν διωξίν τῶν Σουλιώτῶν, περὶ ἡς ἔγινε λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸν χωρίον Ρινιάσσαν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἀρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἀλλὰ στίφος Ἀλβανῶν καταφθάσαν εἰς τὸ χωρίον τὴν 23 Δεκεμβρίου 1803, κατέλαβεν ἔξι ἀπρόσπτου τοὺς κατόικους, καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δὲ ἤχυμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὀποίου ἀπόντος ἡ ἡρωικὴ σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναράν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λειψανήν Κούκλαν τοῦ Δημούλᾶ, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νυμφῶν, ἔγγονῶν καὶ ἔγγρόνων της, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἥρωτῆσε τὰ τέκνα της ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τὴν σκλαβιάν τὸν θάνατον. Πάντες ἔζήτησαν τὸν θάνατον, τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὅσην πυρίτιδα είχεν, ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκάησαν.

Ν. Γ. Πολίτης

Ἄχος βαρύς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.

Μήνα σὲ γάμο ρίχνονται, μήνα σὲ χαροκόπι;

Ούδε σὲ γάμο ρίχνονται, ούδε σὲ χαροκόπι,

ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ὄγγονια.

Ἄρβανιτιά τὴν πλάκωσε στοῦ Δημούλᾶ τὸν πύργο.

— Γιώργαινα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἰν' ἐδῶ τὸ Σούλι.

Ἐδῶ εἰσαὶ σκλάβια τοῦ πασᾶ, σκλάβια τῶν Ἀρβανίτων.

— Τὸ Σούλι κι ἄν προσκύνησε, κι ἄν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,

ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπτηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.

Δαυλὶ στὸ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.

«Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιά μ', μαζί μου ἐλάτε».

Καὶ τὰ φυσέκια ἀνάψανε κι ὅλοι φωτιά γενῆκαν.

## 3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νά 'μουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου,  
ν' ὀγνάντευα τὴν Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι  
πῶς πολεμάει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασάδες.

Πέφτουν κανόνια στή στεριά καὶ μπόμπες τοῦ πελάγου, πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος, σὰ χαλάζι.  
Καὶ δὲ Μακρής τοὺς φώναχε καὶ δὲ Μακρής φωνάζει :  
— Παιδιά, βαστάτε τ' ἄρματα καὶ τὰ βαριά τουφέκια,  
καὶ τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεριά καὶ τοῦ πελάγου,  
ὅ Καραϊσκάκης τῆς στεριᾶς κι οἱ 'Υδραῖοι τοῦ πελάγου.  
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει,  
καὶ οἱ κλεισμένοι ξόρμησαν μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια,  
κι οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσταύρωσαν καὶ τοὺς διαμοιράζουν.  
Πῆραν κεφάλια ἀμέτρητα καὶ ζωντανοὺς ἀμέτρους  
καὶ λίγοι ξεγλιτώσανε πλέοντας μὲς στὸ αἷμα.

## Β' – Π Α Ρ Α Λ Ο Γ Ε Σ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ζῆσμα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, δυτικὲς ἀποθανών ἐγείρεται τοῦ τάφου πρὸς ἐκτέλεσιν ιερᾶς ὑποσχέσεως καὶ φέρει εἰς τὴν ἀποφαντιθεῖσαν μητέρα τὸ μόνον ἐπιζῆσαν τέκνον τῆς, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένην ἀδελφήν του, κοινήτατον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης διαδεδομένην εἰς πάντας τοὺς λαούς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οἵτινες τὴν πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ν. Γ. Πολίτης

Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιοὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,  
τὴν κόρη τὴν μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,  
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε!  
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στ' ἄφεγγα τὴν χτενίζει,  
στ' ἄστρι καὶ στὸν αὐγερινὸν ἔπλεκε τὰ μαλλιά της.  
Προξενητάδες ἤρθανε ἀπὸ τὴν Βαθυλώνα,  
νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴν πολὺ μακριά στὰ ξένα.  
Οἱ δύτικὲς ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι δὲ Κωσταντῖνος θέλει.  
«Μάνα μου, κι δις τὴ δώσωμε τὴν Ἀρετὴν στὰ ξένα»  
στὰ ξένα κεῖ ποὺ περπατῶ, στὰ ξένα ποὺ πηγαίνω,  
νά 'χω κι ἔγω παρηγοριά, νά 'χω κι ἔγω κονάκι.  
— Φρόνιμος είσαι, Κωσταντή, μ' ἀσκημα ἀπιλογήθης.  
Κι ἂ μόρθη, γιέ μου, θάνατος, κι ἂ μόρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,

κι ἀν τύχη πίκρα γὴ χαρά, ποιός πάει νὰ μοῦ τὴ φέρη ;  
 — Τὸ Θεὸ σοῦ βάλλω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἄγιοὺς μαρτύρους,  
 ἀν τύχη κι ἔρθη θάνατος, ἀν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστια,  
 ἀν τύχη πίκρα γὴ χαρά, ἔγω νὰ σοῦ τὴ φέρω».

Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα  
 κι ἐμπῆκε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνες ὁργισμένοι  
 κι ἔπεσε τὸ θανατικό, κι οἱ ἐννιὰ ἀδερφοὶ πεθάναν,  
 βρέθηκε ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.  
 Σ' ὅλα τὰ μνήματά ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,  
 στοῦ Κωσταντίνου τὸ μνημεὶο ἀνέσπα τὰ μαλλιά τῆς.  
 — Ἀνάθεμά σε, Κωσταντή, καὶ μυριανάθεμά σε,  
 ὅπου μοῦ τὴν ἔξορισες τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα !  
 Τὸ τάξιμο ποὺ μοῦ ταξεῖ, πότε θὰ μοῦ τὸ κάμης ;  
 Τὸ Θεὸ μοῦ τβαλες ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἄγιοὺς μαρτύρους,  
 ἀν τύχη πίκρα γὴ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τὴ φέρης».

— Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαριὰ κατάρα  
 ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντής ἐβγῆκε.  
 Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,  
 καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πάει νὰ τῆς τὴ φέρη.  
 Παίρνει τὰ ὅρη πίσω του καὶ τὰ βουνά μπροστά του.  
 Βρίσκει την κι ἔχτενίζουνταν ὅξου στὸ φεγγαράκι.  
 — Ἀπὸ μακριὰ τὴ χαιρετᾶ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.  
 — «Ἄιντε, ἀδερφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάνα μας νὰ πῆμε.  
 — Ἀλίμονο, ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἰναι τούτη ἡ ὥρα ;  
 — Ἄν ἵσως κι εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολιστῶ καὶ ῥθω  
 κι ἀν εἶναι πίκρα, πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νά ῥθω.  
 — Ἐλα, Ἀρετή, στὸ σπίτι μας, κι ἄς είσαι ὅπως κι ἀν είσαι.  
 Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα ποὺ διαβαίνανε, πουλάκια κιλατηδοῦσαν,  
 δὲν κιλατηδοῦσαν σὰν πουλιά, μήτε σὰ χελιδόνια,  
 μόν' κιλατηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὄμιλία.  
 «Ποιός εἶδε κόρην ὅμορφη νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος !  
 — Ἀκουσες, Κωσταντίνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;  
 — Πουλάκια είναι κι ἄς κιλατηδοῦν, πουλάκια είναι κι ἄς λένε ».

- Καὶ παρεκεῖ πού πάγαιναν κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε :
- « Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο, μεγάλο,  
νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους ! ».
- 'Ακουσες, Κωσταντίνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια  
πώς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους !
- 'Απρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάτης καὶ φωλεύουν.
- Φοβοῦμαι σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις.
- Ἐχτές βραδύς ἐπήγαμε πέρα στὸν 'Αι - Γιάννη  
κι ἔθυμιασέ μας ὁ παπάς μὲ περισσὸ λιβάνι».
- Καὶ παρεμπρός ποὺ πήγανε, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε :
- « Γιὰ δὲς θάμα κι ἀντίθαμα ποὺ γίνεται στὸν κόσμο,  
τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος ! ».
- Τ' ἄκουσε πάλι ἡ 'Αρετὴ κι ἐράγισε ἡ καρδιά της.
- « 'Ακουσες Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
- 'Αφησ', 'Αρέτω, τὰ Πουλιά κι ὅ,τι κι ἂ θέλ' ἄς λέγουν.
- Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου καὶ ποῦ εἰν' ἡ λεβεντιά σου  
καὶ τὰ ξανθά σου τὰ μαλλιά καὶ τ' ὅμορφο μουστάκι ;
- 'Εχω καιρό, π' ἀρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιά μου».

- Αὔτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.  
Βαριὰ χτυπᾶ τ' ἀλόγου του κι ἀπ' ἐμπροστά της χάθη.  
Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾶ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.  
Κινάει καὶ πάει ἡ 'Αρετὴ στὸ σπίτι μοναχή της.  
Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνούς, τὰ δέντρα μαραμένα,  
βλέπει τὸν μπάλσαμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,  
βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.  
Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιστή καὶ τὰ κλειδιά παρμένα,  
καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.  
Χτυπᾶ τὴν πόρτα δυνατά, τὰ παραθύρια τρίζουν.  
«'Αν εἶσαι φίλος, διάβασινε, κι ἀν εἶσαι ἔχτρος μου, φύγε,  
κι ἀν εἶσαι ὁ Πικροχάροντας, ἄλλα παιδιά δὲν ἔχω,  
κι ἡ δόλια ἡ 'Αρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.  
— Σήκω, μανούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκιά μου μάνα !  
— Ποιός εἶν' αὐτὸς ποὺ μοῦ χτυπάει καὶ μὲ φωνάζει μάνα ;  
—'Ανοιξε, μάνα μου, ἄνοιξε, κι ἔγώ είμαι ἡ 'Αρετή σου».  
Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

## Γ' — ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θιαυμαστὰ ἐλεγειογραφίας  
ἀριστουργήματα, αὐτόφυτα τῆς ἐλληνικῆς εὐασθησίας προϊόντα,  
κινοῦσι τὸν θυμαχεύοντα τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελκύουσι τῶν γραμματο-  
λόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν  
λοιπῶν ἔξηγενισμένων καὶ τετορευμένων ἡμῶν στιχουργημάτων.

Σ π. Ζαμπέλιος

1

[Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιός ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ραΐσῃ,  
νὰ εἰπῶ τραγούδι χλιβερό καὶ παραπονεμένο·  
μήδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μήδ' ἀπὸ παντρεμένες,  
τοῦ Χάρου ἡ μάνα τό Ἀλεγέ, τό Σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιά, ὃς τὰ κρύψουνε, κι ἀδέρφια, ὃς τὰ φυλάξουν,  
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶν, νὰ κρύψουνε τοὺς ἀντρες,  
γιατὶ ἔχω γιὸ κυνηγητή, γιατὶ ἔχω γιὸ κουρσάρο·  
οὕλο τὶς νύχτες περπατεῖ καὶ τὶς αύγες κουρσεύει,  
κι ὁπόβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὁπόβρη δυὸ τὸν ἔνα  
κι ὁπόβρη κι ἔνα μοναχό, κείνον τὸν ξεκληρίζει».

Μὰ νά τον καὶ κατέβαινε στούς κάμπους καβελάρτης.  
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,  
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιὰ ξεγυμνωμένα,  
στελέτα τὰ ἔχει γιὰ καρδιές, σπαθιὰ γιὰ τὰ κεφάλια.

2

— «Ηλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστή μου,  
ψὲς ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·  
νὰ μὴν τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες;

— Ἐψὲς προχτές τὴν εἶδηκα στοῦ Χάρου τὸ σαράι.

‘Ο Χάρος ἔτρωγε ψωμί κι ἡ κόρη τὸν κερνοῦσε,  
κι ἐτρέχαν τὰ ματάκια της σὰ μαρμαρένια βρύση  
κι ἐτρεμε κι ἡ καρδούλα της σὰ μῆλο μαραμένο.

Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,  
μάιτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάιτε σὲ καλυτιρίμι,  
μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιὰ ἔπεσε κι ἐραίστη.

Τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λέει :

«Τί ἔχεις, κόρη, ποὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα  
καὶ τρέχουν καὶ τὰ μάτια σου σὰ μαρμαρένια βρύση ;  
Μὴ σὲ πονεῖ ὁχ τῇ μάνα σου, νὰ στείλω νὰν τὴ φέρω ;  
— Δὲ μὲ πονεῖ ὁχ τῇ μάνα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.  
— Μὴ σὲ πονεῖ ὁχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;  
— Δὲ μὲ πονεῖ ὁχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,  
μόν<sup>ο</sup> μὲ πονεῖ ὁχ τὸ σπίτι μου κι ὁχ τὸν Ἀπάνω κόσμο.  
— "Α σὲ πονη ὁχ τὸ σπίτι σου, πλιὰ δὲν τὸ ματαβλέπεις ».

## II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

### Α' – ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΤΡΙΚΑ

#### 1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη  
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,  
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,  
ποὺ μὲ βίᾳ μετράει τὴν γῆ.

2

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη  
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,  
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειώμένη,  
χαῖρε, ω̄ χαῖρε, Ἐλευθερία !

3

Ἐκεῖ μέσα ἐκατοικοῦσες  
πικραμένη, ἐντροπαλή,  
κι ἔνα στόμα ἀκαρτεροῦσες  
«Ἐλα πάλι » νὰ σοῦ πῆ.

4

Ἄργειε νά ἥθη ἐκείνη ἡ μέρα  
κι ἥταν ὅλα σιωπηλά,  
γιατὶ τά σκιαζε ἡ φοβέρα  
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5

Δυστυχής ! Παρηγορία  
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λές  
περασμένα μεγαλεῖα  
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6

Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει  
φιλελεύθερη λαλιά,  
ἔνα ἐκτύπαε τ' ἄλλο χέρι  
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά,

7

κι ἔλεες «πότε, ᾧ ! πότε βγάνω  
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἔρμιες ; »  
καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω  
κλάψει, ἄλυσει, φωνές.

8

Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα  
μὲς στὰ κλάιματα θολό,  
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ<sup>7</sup> αἷμα  
πλῆθος αἷμα ἑλληνικό.

9

Μὲ τὰ ροῦχα αἵματωμένα  
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ  
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα  
ἄλλα χέρια δυνατά.

10

Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,  
ἐξανάλθεις μοναχή·  
δὲν εἰν<sup>8</sup> εὔκολες οἱ θύρες,  
έὰν ἡ χρεία τές κουρταλῆ.

11

Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθη·  
ἄλλ<sup>9</sup> ἀνάσασιν καμιά·  
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια  
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12

Ἄλλοι, διμέ ! στὴ συμφορά σου,  
όποὺ ἔχαίροντο πολύ,  
«σύρε νά βρης τὰ παιδιά σου,  
σύρε», ἐλέγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει ὁπίσω τὸ ποδάρι  
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ  
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι  
ποὺ τὴ δόξα σου ἐνθυμεῖ.

14

Ταπεινότατη σοῦ γέρνει  
ἢ τρισάθλια κεφαλή,  
σὰν πτωχοῦ ποὺ θυροδέρνει  
κι εἶναι βάρος του ἢ ζωή.

15

Ναί· ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει  
κάθε τέκνο σου μὲ ὄρμή,  
ποὺ ἀκατάπαυστα γυρεύει  
ἢ τὴ νίκη ἢ τὴ θανή!

16

'Απ' τὰ κόκαλα βγαλμένη  
τῶν 'Ελλήνων τὰ Ἱερά,  
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη  
χαῖρε, ὥ χαῖρε, 'Ελευθεριά!

17

Μόλις εἶδε τὴν ὄρμή σου  
ὅ ούρανός, ποὺ γιὰ τς ἔχθροὺς  
εἰς τὴ γῆ τὴ μητρική σου  
ἔτρεφ' ἄνθια καὶ καρπούς,

18

ἐγαλήνευσε· καὶ ἔχυθη  
καταχθόνια μιὰ βοή  
καὶ τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη  
πολεμόκραχτη ἢ φωνή·

19

ὅλοι οἱ τόποι σου σ' ἔκραξαν  
χαιρετώντας σε θερμά,  
καὶ τὰ στόματα ἐφωνάξαν.  
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20

'Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια  
τοῦ Ἰονίου καὶ τὰ νησιά,  
καὶ ἐστηκώσανε τὰ χέρια,  
γιὰ νὰ δείξουνε χαρά,

21

μ' ὅλον πού ναι ἀλυσωμένο  
τὸ καθένα τεχνικὰ  
καὶ εἰς τὸ μέτωπο γραμμένο  
ἔχει: ψεύτρα Ἐλευθεριά:

22

Γκαρδιακὰ χαροποιήθη  
καὶ τοῦ Βάσιγκτων ἡ γῆ  
καὶ τὰ σίδερα ἐνθυμήθη  
ποὺ τὴν ἔδεναν κι αὔτή.

23

'Απ' τὸν πύργο του φωνάζει,,  
σὰ νὰ λέη «σὲ χαιρετῶ»,  
καὶ τὴ χήτη του τινάζει  
τὸ λιοντάρι τὸ 'Ισπανό.

24

'Ελαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας  
τὸ θηρίο, καὶ σέρνει εὐθύς  
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας  
τὰ μουγκρίσματα τς ὄργης.

25

Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει  
πώς τὰ μέλη εἰν' δυνατά.  
καὶ στοῦ Αίγαιου τὸ κύμα ρίχνει.  
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26

Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη  
καὶ τὸ μάτι τοῦ Ἀετοῦ,  
ποὺ φτερὰ καὶ νύχια θρέφει  
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἰταλοῦ·

27

καὶ σ' ἐσὲ καταγυρμένος,  
γιατὶ πάντα σὲ μισεῖ,  
ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος,  
νὰ σὲ βλάψῃ, ἀν ἡμπορῆ.

28

"Άλλο ἐσύ δὲ συλλογίεσαι  
πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπᾶς·  
δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι  
στὲς βρισίες δόποὺ ἄγρικᾶς·

29

σὰν τὸ βράχον δόποὺ ἀφήνει  
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ  
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνῃ  
εύκολόσβηστον ἀφρό,

30

δόποὺ ἀφήνει ἀνεμοζάλη  
καὶ χαλάζι καὶ βροχὴ  
νὰ τοῦ δέρνουν τὴ μεγάλη,  
τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὡ δυστυχιά του,  
όποιανοῦ θέλει βρεθῆ  
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου  
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται  
πῶς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,  
περιορίζεται, πετιέται,  
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾶ·

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,  
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,  
καὶ δόπου φθάση, δόπου περάση  
φρίκη, θάνατος, ἔρμια·

34

ἔρμια, θάνατος καὶ φρίκη,  
ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·  
Ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη  
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

'Ιδού ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει  
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·  
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι  
νὰ τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι  
δείχνει πάντα ὁπῶς νικεῖ,  
καὶ δῆς εἶναι ἄρματα γεμάτι,  
καὶ πολέμιαν χλαλοή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν  
γιὰ νὰ ἰδῆς πῶς εἰν' πολλά·  
δὲν ὀκοῦς ποὺ φοβερίζουν  
ἀνδρες μύριοι καὶ παιδιά;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα  
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,  
γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,  
ποὺ θὲ νά 'βρη ἡ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει  
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·  
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,  
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατὶ ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη;  
Λίγα τὰ σίματα γιατὶ;  
Τὸν ἔχθρὸν θωρᾶ νὰ φύγη  
καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

41

Μέτρα...είν<sup>3</sup> ἀπειροι οἱ φευγάτοι,  
ὅπου φεύγοντας δεῖλιοῦν·  
τὰ λαβώματα στήν πλάτη  
δέχοντ', ωστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε  
τὴν ἀφεύγατη φθορά·  
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε  
στῆς νυκτὸς τῇ σκοτεινίᾳ.

43

Ἄποκρινονται, καὶ ἡ μάχη<sup>4</sup>  
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριὰ  
ἀπὸ ράχη ἔκει σὲ ράχη  
ἀντιβούιζε φοβερά.

44

Ἄκούω κούφια τὰ τουφέκια,  
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,  
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,  
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

Ἄ ! τι νύκτα ἥταν ἐκείνη  
ποὺ τὴν τρέμει ὁ λογισμός;  
Ἄλλος ὑπνος δὲν ἔγινη  
πάρεξ θάνατου πικρός.

58

Τότε αὔξαίνει τοῦ πολέμου  
ὁ χορὸς τρομακτικά,  
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου  
στοῦ πελάου τῇ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτου·  
κάθε κτύπημα ποὺ ἔβγη  
είναι κτύπημα θανάτου,  
χωρὶς νὰ δευτερωθῇ.

60

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρέει·  
λές καὶ ἐκεῖθεν ἡ ψυχὴ<sup>5</sup>  
ἀπ' τὸ μίσος ποὺ τὴν καίει  
πολεμάει νὰ πεταχθῇ.

61

Τῆς καρδίας κτυπίες βροντάνε  
μὲς στὰ στήθια τους ἀργά,  
καὶ τὰ χέρια ὅπου χουμᾶνε  
περισσότερο εἰν<sup>6</sup> γοργά.

62

Οὐρανὸς γι<sup>7</sup> αὐτοὺς δὲν εἰναι,  
οὐδὲ πέλαο, οὐδὲ γῆ·  
γι<sup>8</sup> αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἰναι  
μαζωμένο ἀντάμα ἔκει.

63

Τόση ἡ μάνιτα καὶ ἡ ζάλη,  
ποὺ στοχάζεσαι, μὴ πώς  
ἀπὸ μία μεριὰ καὶ ἀπ' ἄλλη  
δὲν μείνη ἔνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα  
πῶς θερίζουνε ζωές!  
Χάμου πέφτουνε κομμένα  
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία  
μὲ δλοσκόρπιστα μυαλά,  
καὶ μὲ δλόσχιστα κρανία  
σωθικὰ λαχταριστά.

66

Προσοχὴ καμία δὲν κάνει  
κανείς, ὅχι, εἰς τὴ σφαγή·  
πᾶνε πάντα ἐμπρός. "Ω ! φθάνει,  
φθάνει· ἔως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,  
πάρεξ ὅταν ξαπλωθῇ;  
Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο  
καὶ λές κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

74

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη  
τῶν Ἑλλήνων τὰ ιερά,  
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,  
χαῖρε, ὡ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

75

Τῆς Κορίνθου ἰδού καὶ οἱ κάμποι·  
δὲν λάμπῃ ἥλιος μοναχὰ  
εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει  
εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76

εἰς τὸν ἥσυχον αἰθέρα  
τώρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ  
τὰ λαλήματα ἡ φλογέρα,  
τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί·

77

τρέχουν ἄρματα χιλιάδες  
σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιαλό·  
ἄλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλικαράδες  
δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78

Ὦ τρακόσιοι! σηκωθῆτε  
καὶ ξανάλθετε σ' ἔμας·  
τὰ παιδιά σας θέλετε  
πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς.

79

"Ολοι ἑκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,  
καὶ μὲ πάτημα τυφλό  
εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται  
κι ὅλοι χάνονται ἀπ' ἔδω.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὄλέθρου  
Πείνα καὶ Θανατικό,  
ποὺ σὲ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου  
περπατοῦ ἀντάμα οἱ δυό.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια  
ἀπεθαίνανε παντοῦ  
τὰ θλιμένα ἀπομεινάρια  
τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,  
ποὺ ὅτι θέλεις ἡμπορεῖς,  
εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,  
ματωμένη περπατεῖς.

83

Στὴ σκιά χεροπιασμένες,  
στὴ σκιά βλέπω κι ἐγὼ  
κρινοδάκτυλες παρθένες,  
ὅπού κάνουνε χορό·

84

στὸ χορὸ γλυκογυρίζουν  
ώραϊα μάτια ἔρωτικά,  
καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν  
μαύρα, δλόχρυσα μαλλιά.

85

Ἡ ψυχή μου ἀναγαλλιάζει  
πώς ὁ κόρφος καθεμιᾶς  
γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει  
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριᾶς.

86

Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,  
τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ·  
φιλελεύθερα τραγούδια  
σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87

'Απ' τὰ κόκαλα βγαλμένη  
τῶν Ἑλλήνων τὰ ιερά,  
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,  
χαῖρε, ὡ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

88

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι  
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,  
μέσα πού ἀνθίσαν οἱ λόγγοι  
γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ 'λθε ἐμπρὸς λαμποκοπώντας  
ἡ Θρησκεία μ' ἔνα σταυρὸ  
καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας  
ὅποὺ ἀνεῖ τὸν οὐρανό,

90

«σ' αὐτό», ἐφώναξε, «τὸ χῶμα  
στάσου δλόρθη, Ἐλευθεριά».  
καὶ φιλώντας σου τὸ στόμα  
μπαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν τράπεζα σιμώνει,  
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνὸ  
γύρω - γύρω της πυκνώνει  
πού σκορπάει τὸ θυμιατό.

92

'Αγρικάει τὴν ψαλμωδία  
ὅποὺ ἐδίδαξεν αὐτή·  
βλέπει τὴ φωταγωγία  
στοὺς ἀγίους ἐμπρὸς χυτή.

93

Ποιοί εἰν' αύτοὶ ποὺ πλησιάζουν  
μὲ πολλὴ ποδοβολή,  
κι ἄρματ', ἄρματα ταράζουν;  
Ἐπετάχτηκες Ἐσύ.

94

"Α! τὸ φῶς, ποὺ σὲ στολίζει  
σὰν ἡλίου φεγγοβολή  
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,  
δὲν εἶναι, ὅχι, ἀπὸ τὴ γῆ·

95

λάμψιν ἔχει δλη φλογώδη  
χεῖλος, μέτωπο, ὁφθαλμός·  
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,  
κι δλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,  
τρία πατήματα πατᾶς,  
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,  
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

98

Αὐτὸς λέγει... Ἀφοκρασθῆτε·  
«Ἐγὼ εἰμ' Ἀλφα, Ὁμέγα ἔγώ  
πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφήτε  
ἔσεις ὅλοι, ἀν δργισθῶ;

99

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,  
ποὺ μ' αὐτὴν ἀν συγκριθῆ  
κείνη ἡ κάτω δποὺ σᾶς ἔχω  
σὰν δροσιὰ θέλει βρεθῆ.

100

Κατατρώγει, ώσὰν τὴ σχίζα,  
τόπους ἄμετρα ὑψηλούς,  
χῶρες, ὅρη ἀπὸ τὴ ρίζα,  
ζῶα καὶ δένδρα καὶ θνητούς,

101

καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει,  
καὶ δὲν σώζεται πνοή,  
πάρεξ τοῦ ἀνεμου ποὺ πνέει  
μὲς στὴ στάχτη τὴ λεπτή ».

102

Κάπποιος ἥθελε ἐρωτήσει :  
τοῦ θυμοῦ του εἶσαι ἀδελφή;  
Ποῖος εἰν' ἄξιος νὰ νικήσῃ  
ἢ μὲ σὲ νὰ μετρηθῇ;

· · · · ·

105

Κακορίζικοι, ποὺ πᾶτε  
τοῦ Ἀχελώου μὲς στὴ ροὴ  
καὶ πιδέξια πολεμᾶτε  
ἀπὸ τὴν καταδρομὴ

106

ν' ἀποφύγετε! τὸ κύμα  
ἔγινε ὅλο φουσκωτό·  
ἐκεῖ εύρήκατε τὸ μνῆμα  
πρὶν νὰ εύρητε ἀφανισμό.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει  
κάθε λάρυγγας ἔχθροι,  
καὶ τὸ ρεῦμα γαργαρίζει  
τές βλασφήμιες τοῦ θυμοῦ.

108

Σφαλερὰ τετραποδίζουν  
πλῆθος ἄλογα, καὶ ὄρθα  
τρομασμένα χλιμιτρίζουν  
καὶ πατοῦν εἰς τὰ κορμιά.

109

Ποῖος στὸν σύντροφον ἀπλώνει  
χέρι, ώσὰν νὰ βοηθηθῇ·  
ποῖος τὴ σάρκα του δαγκώνει,  
ὅσο ὅποιον νὰ νεκρωθῇ·

110

κεφαλὴς ἀπελπισμένες  
μὲ τὰ μάτια πεταχτά,  
κατὰ τὸ ἀστρα σηκωμένες  
γιὰ τὴν ύστερη φορά.

111

Σβητέται — αὐξαίνοντας ἡ πρώτη·  
τοῦ Ἀχελώου νεροσυρμὴ —  
τὸ χλιμίτρισμα καὶ οἱ κρότοι  
καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί·

· · · · ·

122

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη  
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,  
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὅψη,  
ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

123

Εἰς αὐτήν, εἰν' ξακουσμένο.,  
δὲν νικιέσαι ἐσύ ποτε·  
ὅμως, ὅχι. δὲν εἰν' ξένο  
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

124

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ξαπλώνει·  
κύματ' ἄπειρα εἰς τὴ γῆ,  
μὲ τὰ ὄποια τὴν περιζώνει  
κι εἶναι εἰκόνα σου λαμπρῆ.

125

Μὲ βρυχίσματα σαλεύει,  
ποὺ τρομάζει ἡ ἀκοή·  
κάθε ξύλο κινδυνεύει  
καὶ λιμιώνα ἀναζητεῖ·

126

φαίνετ' ἔπειτα ἡ γαλήνη  
καὶ τὸ λάμψιμο τοῦ ἥλιοῦ,  
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει  
τοῦ γλαυκότατου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικιέσαι, εἰν' ξακουσμένο,  
στὴν ξηρὰν ἐσύ ποτέ·  
ὅμως, ὅχι, δὲν εἰν' ξένο  
καὶ τὸ πέλαγος γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,  
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ  
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,  
τὰ ὄλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τές δύναμές σου σπρώχνεις,  
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἰν' πολλές,  
πολεμώντας, ἄλλα διώχνεις,  
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης  
δυὸς μεγάλα σὲ θωρῶ,  
καὶ θανάσιμον τινάζεις  
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὔξαίνει, κοκκινίζει  
καὶ σηκώνει μιὰ βροντή,  
καὶ τὸ πέλασο χρωματίζει  
μὲ αίματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὄλοι οἱ πολεμάρχοι  
καὶ δὲν μνέσκει ἔνα κορμί·  
χάρου, σκιὰ τοῦ Πατριάρχη,  
ποὺ σ' ἐπέταξαν ἔκει.

133

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι  
μὲ τς ἐχθρούς τους τῇ Λαμπτρή,  
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη  
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κειές τές δάφνες ποὺ ἔσκορπίστε  
τώρα πλέον δὲν τές πατεῖ,  
καὶ τὸ χέρι ὅποὺ ἐφίληστε  
πλέον, ἄ! πλέον δὲν εὔλογεῖ.

135

"Ολοι κλαῦστε· ἀποθαμένος  
ὸ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·  
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος  
ώσαν νά τανε φονιάς.

136

"Ἔχει ὄλανοιχτο τὸ στόμα  
π' ὥρες πρῶτα εἶχε γευθῆ  
τ' ἀγιον Αἴμα, τ' ἀγιο Σῶμα·  
λές πώς θὲ νὰ ξαναβγῆ

137

ἡ κατάρα ποὺ εἶχε ἀφήσει  
λίγο πρίν νὰ ἀδικηθῆ  
εἰς ὅποιον δὲν πολεμήσῃ  
καὶ ἡμπορεῖ νὰ πολεμῇ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύε  
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,  
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει  
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

"Η καρδιὰ συχνοσπαράζει...  
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρά  
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει  
μὲ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.

140

Κοιτάει γύρω εἰς τὴν Εύρώπη  
τρεῖς φορὲς μ' ἀνησυχιά:  
προστηλώνεται κατόπι  
στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾶ :

141

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι  
γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,  
καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει  
στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

΄Απ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει  
κάθε δύναμη ἔχθρική·  
ἀλλὰ ἀνίκητη μιὰ μένει  
ποὺ τές δάφνες σᾶς μαδεῖ·

143

μία, ποὺ ὅταν ὁσὰν λύκοι  
ξαναρχόστενε ζεστοί,  
κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη,  
ἄχ ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

΄Η Διχόνοια, ποὺ βαστάει  
ἔνα σκῆπτρο ἡ δολερή·  
καθενὸς χαμογελάει,  
«πάρ' το», λέγοντας, «καὶ σύ».

145

Κειὸ τὸ σκῆπτρο ποὺ σᾶς δείχνει,  
ἔχει ἀλήθεια ὥραία θωριά·  
μὴν τὸ πιάστε, γιατὶ ρίχνει  
εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.

146

΄Απὸ στόμα ὅποὺ φθονάει,  
παλικάρια, ἀς μὴν 'πωθῆ,  
πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει  
τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

Μήν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους  
τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :  
«Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσό τους,  
δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά».

148

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·  
ὅλο τὸ αἷμα ὅπού χυθῇ  
γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,  
ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμή.

149

Στὸ αἷμα αὐτό, ποὺ δὲν πονεῖτε,  
γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ θρησκεία,  
σᾶς ὄρκίω, ἀγκαλιασθῆτε  
σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,  
πόσῳ ἀκόμα νὰ παρθῇ·  
πάντα ἡ νίκη, ἄν ἐνωθῆτε,  
πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῇ.

151

΄Ω ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία! ...  
Καταστῆστε ἔνα σταυρὸ  
καὶ φωνάξετε μὲ μία :  
«Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

Τὸ σημεῖο ποὺ προσκυνᾶτε  
εἴναι τοῦτο, καὶ γι' αὐτὸ  
ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε  
στὸν ἀγώνα τὸν σκληρό.

154

΄Εξ αἰτιᾶς του ἐσπάρθη, ἐχάθη  
αἷμα ἀθέο, χριστιανικό,  
ποὺ φωνάζει ἀπὸ τὰ βάθη  
τῆς νυκτός : Νὰ 'κδικηθῶ.

155

Δέν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες  
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;  
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες  
καὶ δὲν ἔπαυσε στιγμή.

156

Δέν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος  
σὰν τοῦ Ἀβέλ καταβοῖ·  
δὲν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρου  
ποὺ σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

157

Τί θὰ κάμετε; θ' ἀφῆστε  
νὰ ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς  
λευθερίαν, ἢ θὰ τὴν λύστε  
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς;

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,  
ἰδού ἐμπρός σας τὸν Σταυρό.  
Βασιλεῖς! ἐλᾶτε, ἐλᾶτε,  
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ».

Διονύσιος Σολωμός

## ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

'Ως εἰσαγωγὴ παραθέτουμε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν χριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη 'Αποστολάκη «Ἡ ποίηση στὴ ζωὴ μας».

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» είναι τὸ ἔργο ποὺ τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἴδαμε νὰ τὸ ἀρχίζῃ μαζὶ μὲ τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογγιοῦ (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἡταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεση του, νὰ τὸ ξαναχύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούριο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν τὸ καθαυτὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὅχι μόνο γιατὶ τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατὶ ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλεισῃ ὅτι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρίσῃ στὴ ζωὴ του. "Ολη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἡταν βαλμένα ἑκεὶ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιὰς φορὰ γιὰ πάντα) τὴ φύση τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσης τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῇ τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

"Αν ὁ Σολωμός ἔφτανε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργο καταπῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζῃ, θὰ ἔδινε στὸν κόσμο τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους μὲ πλούσια ζωή. "Οπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἀνθρωποί είναι ἄξιοι νὰ τὸ

ἀντικρίσουν καὶ νὰ τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο κα-  
θὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιὰ σύλληψὴ του, καὶ τὸ  
σπουδαιότερο, τὰ ἵδια τὰ πράματα νιώθεις νὰ ὄριζουν τὴ σύλληψη  
καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἐνὸς ἔξαιρετικοῦ ἀτόμου.  
Ἡ ύπεράνθρωπη ἀντίσταση καὶ ἡ ἡρωικὴ ἔξιδος τῶν πολιορ-  
κημένων τοῦ Μεσολογγιοῦ κάνουν τὴν ύποθεσὴ τοῦ τραγουδιοῦ,  
ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὅλου τοῦ ἀγώνα τῶν πατέρων μας  
γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ οἱοί μοιάζει μὲ τὸν "Υμνο". "Ομως πόστη διαφορὰ  
ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο...

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζὶ μὲ τοὺς ἀγωνιστές, εἶχε  
ἀρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρήσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῆ,  
ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

"Η ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριὰ εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν  
ἡ ἕδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸ "Υμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορ-  
κημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἔνα ἔξωτερικὸ περιστατικό,  
στὸ βάθος δείχνουνται ύπερταπή ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ  
γιὰ τὴ λευτεριὰ καί, γιὰ νὰ μήν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύ-  
θεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέν-  
νησε ἡ λαχτάρα τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάσῃ τοὺς ἡρωικοὺς ἀγωνι-  
στές τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ νὰ γίνη ἔνα μαζὶ τους...

"Οπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβαζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω  
καὶ δημιουργοῦσαν ἔνα σύνολο, τὸ ἕδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδος του  
δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἔσωτερικό του ἔναν ὀλάκερο κόσμο  
νὰ βουτίζῃ ἀρμονικά. "Ετσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητές. Οἱ  
«Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ύψηλὸς ὑμνος στὸ ἀνεχτίμητο  
καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θέλησή τη.

"Εκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικό της:  
θέλησή τη σημαίνει χρέος· θέλει μόνο ἑκεῖνος ὁ ἀνθρώπος, ποὺ  
εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐλαττωθῇ ἡ προθυμία του,  
ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

"Ο Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἀγιασε τοὺς ἀγωνιστές στὴν  
ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ "Ελληνας νὰ περηφανεύεται, γιατὶ ἔχει  
κάτι ἄγιο μέσα ἡ ζωὴ του, γιατὶ μπορεῖ στὴ γλώσσα του νὰ κάμη  
τὸν ὄρκο «Μὰ τὶς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πτολεμώντας», ὄρκο ποὺ θὰ  
τὸν φυλάξῃ, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴ του μεγαλοφυία μᾶς  
δείχνει πώς οἱ ψυχές ἑκεῖνες ἥταν ἀληθινὰ ἄγιες.

"Οσο κομματιασμένο κι ἄν είναι τὸ τραγούδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει, κι ἀπὸ τὰ συντρίμμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκριση ποὺ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα ποὺ τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωή : ἄν ἔχῃ δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. "Εχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμός, κάτι, ποὺ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ πάρη —κι αὐτὸς είναι ἡ θέλησή του.

"Ομως ἑκεῖνος θέλει, ποὺ είναι πρόθυμος νὰ πάθη. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγιοῦ. Θέλησαν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἀληθινοί τοῦ ζήσαν, γιατὶ φάνηκαν πρόθυμοι νὰ πάθουν. Στὸ βάθος είναι ἡ ἴδια ἀπόκριση, ποὺ ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές : «ἄξιζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατὶ ἀξίζει νὰ μαθαίνῃ ». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμὸς μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κεῖνο είναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

#### ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

##### 1

"Ακρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει· λαλεῖ πουλί, πτίρνει σπυρί, κι ἡ μάνα τὸ ζηλεύει. Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνέει· στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει : «Ἔρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' ἔχω γώ στὸ χέρι ; ὅπού σὺ μοῦ γίνες βαρύ κι ὁ Ἀγαρηνὸς τὸ ξέρει ».

##### 2

"Η ζωὴ ποὺ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τέσσερες, ἀναβρύζοντας δόλοῦθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὅντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχή· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὅποια πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

"Η ώραιότης τῆς φύσης, ποὺ τοὺς περιτριγυρίζει, αύξαίνει εἰς τοὺς ἔχθροὺς τὴν ἀνυπομονησία νὰ πάρουν τὴν χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

‘Ο Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἐρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,  
κι ὅσ’ ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσ’ ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,  
καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ἔναντιέται πάλι,  
κι ὀλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τὸ οὐρανοῦ τὰ κάλλη.  
Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ’ ἔφθασε μὲ ἀσπούδα,  
ἔπαιξε μὲ τὸν ἵσκιο της γαλάζια πεταλούδα,  
ποὺ εὐώδιασσε τὸν ὑπὸ της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·  
τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ’ ὥρα γλυκιὰ κι ἔκεινο.  
Μάγεμα ἡ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιὰ καὶ χάρη,  
ἡ μαύρη πέτρα δλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·  
μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·  
ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ’ ἡ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτό της.

### 3

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξης, ὅποὺ κινδυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψῃ ἡ ἀντρεία τους, ἐνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κράζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σβησμένη κλαγγή, ὅποὺ βγαίνει μέσ’ ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στῆθος του, φθάνοντας εἰς τὸ ἔχθρικὸ στρατόπεδο παρακινεῖ ἐνα Ἀράπη νὰ κάμη ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4–12.

«Σάλπιγγα κόψ’ τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μὲ βίᾳ,  
γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρεία».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὀκνὴ τὴ σάλπιγγα γρικάει·  
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἔχθρο καὶ κάθ’ ἦχῷ ξυπνάει;  
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολεῖται  
κι ἡ περιπταίχτρα σάλπιγγα μεσουρανὶς πετιέται·  
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτάτο,  
τὸ ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχὲς γιομάτο,  
βαρώντας γύρου δλόγυρα, δλόγυρα καὶ πέρα,

τὸν ὅμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·  
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσούμεν<sup>3</sup> ἄστρο,  
τρανὴ λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο.

## 17

Κι ἀνθίζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὥλα τὰ πλούτια πόχει.

## 51

‘Η δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος.

## ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

## 4

‘Απὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύση πίσσα.

Αλλ' ἦλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος  
ὅ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα  
τὰ παλικάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία  
ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει  
παντόγυρα στὸν ὅμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,  
κι ὁ ούρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·  
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,  
κι ἐσκόρπια τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης:  
«Ομορφη, πλούσια, κι ἀπαρτη, καὶ σεβαστή, κι ἀγία!».

## · Ο Πειρασμὸς ·

“Εστησ” δ “Ερωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν ‘Απρίλη,  
κι ἡ φύσις ἔβρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιά τῆς ὥρα,  
καὶ μὲς στὴ σκιὰ ποὺ φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιές καὶ μόσχους  
ἀνάκουστος κιλατηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένος.  
Νερὰ καθάρια καὶ γλυκά, νερὰ χαριτωμένα,  
χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,  
καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο της, κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους,  
κι οὐλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια τῆς πηγῆς τους,

τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἔκει, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.  
 "Εξ' ἀναβρύζει κι ἡ ζωή, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κύμα.  
 'Αλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἄσπρο.  
 ἀκίνητ' ὅπου κι ἄν ιδῆς, καὶ κάτασπρ' ὡς τὸν πάτο.  
 μὲ μικρὸν ἵσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,  
 πού 'χε εύωδίσει τς ὑπνους της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.  
 'Αλαφροίσκιωτε καλέ, γιά πὲς ἀπόψε τί 'δεις:  
 Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια !  
 Χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνένε,  
 οὐδ' ὅσσο κάν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,  
 γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο π' ἀσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,  
 μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,  
 κι ὅμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

Διηγήσις Σολωμός

### 3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

"Ἄσ μὴ βρέξῃ ποτὲ  
 τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος  
 σκληρὸς ἄς μὴ σκορπίσῃ  
 τὸ χῶμα τὸ μακάριον  
 ποὺ σᾶς σκεπάζει.

"Ἄσ τὸ δροσίσῃ πάντοτε  
 μὲ τ' ἀργυρᾶ της δάκρυα  
 ἥ ροδόπεπτλος κόρη·  
 καὶ αὐτοῦ ἄς ξεφυτρώνουν  
 αἰώνια τ' ἄνθη.

"Ω γνήσια τῆς Ἐλλάδος  
 τέκνα· ψυχαὶ ποὺ ἐπέσατε  
 εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,  
 τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,  
 καύχημα νέον·

σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη  
 τὴν νικητήριον δάφνην,  
 καὶ ἀπὸ τὴν μυρτιάν σᾶς ἔπλεξε  
 καὶ πένθιμον κυπάρισσον  
 στέφανον ἄλλον.

"Άλλ' ἂν τις ἀπέθάνῃ  
 διὰ τὴν πατρίδα, ἥ μύρτος  
 εῖναι φύλλον ἀτίμητον,  
 καὶ καλὰ τὰ κλαδιὰ  
 τῆς κυπαρίσσου.

"Αφ' οὗ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου  
 τούς ὀδυσσαλμούς, ἥ πρόνοος  
 φύσις τὸν φόβον ἔχει,  
 καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας  
 καὶ τὴν ἡμέραν·

έπι τὸ μέγα πρόσωπον  
τῆς γῆς πολυβοτάνου  
εὐθὺς τὸ οὐράνιον βλέμμα  
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσε  
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·  
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον  
τὸ τῆς ἀθανασίας·  
τὴν ἐκλογὴν ἔλευθερον  
δίδει τὸ θεῖον.

"Ἐλληνες, τῆς πατρίδος  
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·  
"Ἐλληνες, σεῖς, πῶς ἤθελεν  
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν  
ἄδοξος τάφος;

"Ο Γέρων φθονερὸς  
καὶ τῶν ἔργων ἔχθρὸς  
καὶ πάστης μνήμης ἔρχεται·  
περιτρέχει τὴν θάλασσαν  
καὶ τὴν γῆν ὅλην.

(Η Λύρα)

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,  
Ἐλλάς, ἡρώων μητέρα,  
φίλη, γλυκεία πατρίδα μου,  
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,  
νύκτα αἰώνων.

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον  
τῶν οὐρανίων ἐρήμων  
νυκτερινὸς ἔξαπλωσεν  
ἔρεβος τὰ πλατέα  
πένθιμα ἐμβόλια.

Ἄπό τὴν στάμναν χύνει  
τὰ ρεύματα τῆς λήθης  
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.  
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται  
βασίλεια κι ἔθνη.

Ἄλλ' ὅτε πλησιάστη  
τὴν γῆν ὃπού σᾶς ἔχει,  
θέλει ἀλλάξειν τὸν δρόμον του  
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον  
χῶμα σεβάζων.

Αὔτοῦ, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν  
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον  
δώσωμεν τῆς Ἐλλάδος,  
θέλει φέρειν τὰ τέκνα της  
πᾶσα μητέρα.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει  
τὴν Ἱερὰν φιλήσειν  
κόνιν καὶ εἰπεῖν: Τὸν ἔνδοξον  
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,  
λόχον ἡρώων.

(Ἀνδρέας Κάλβιος)

#### 4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,  
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,  
τὰ φῶτα σιγαλέα  
κινῶνται τῶν ἀστέρων  
λελυπημένα.

Ἐχάθηκαν οἱ πόλεις,  
ἐχάθηκαν τὰ δάση  
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται  
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος  
παύει τῶν ζώντων.

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια  
όμοιάζει τοῦ θανάτου  
ἡ φύσις ὅλη· ἐκεῖθεν  
ἥχος ποτέ δὲν ἔρχεται  
ῦμνων ἢ θρήνων.

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων  
στάβλων ίδού τὰ ἥψα  
κάγκελα οἱ "Ωραι ἀνοίγουσιν,  
ίδού τὰ ἀκάμαντα ἄλογα  
τοῦ Ἡλίου ἐκβαίνουν.

Χρυσᾶ, φλοιογώδη, καίουσι  
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος  
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·  
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουσι  
λάμπουσαι οἱ χαῖται.

Τώρα ἔξανοίγει τ' ἄνθη  
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον  
τῆς γῆς ἡ αὐγὴ· καὶ φαίνονται  
τώρα τῶν φιλοπόνων  
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χείλη  
τῆς ἡμέρας φιλούσι  
τὸ ἀναταυμένον μέτωπον  
τῆς οἰκουμένης φεύγουσιν  
σῆνειρα, σκότος,

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν  
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,  
τὸν ἀέρα γεμίζουσι  
καὶ τὰς πόλεις μὲν κρότου  
ποίμνια καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα  
ἰδού προβαίνει ὁ μέγας  
λέων, τὸν φοβερὸν  
λαιμὸν τετριχωμένον  
βρέμων τινάζει.

Οὐ δετὸς ἀφήνει  
τοὺς κρημνούς ὑψηλούς·  
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες  
τὰ νέφη, καὶ τὸν "Ολυμπον  
ἡ κλαγγὴ σχίζει.

Ἐθλιψε τὴν Ἑλλάδα  
νύκτα πολλῶν αἰώνων,  
νύκτα μακρᾶς δουλείας,  
αἰσχύνη ἀνδρῶν ἢ θέλημα  
τῶν ἀθανάτων.

Η χώρα τότε ἐφαίνετο  
ναὸς ἡρειπωμένος,  
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι  
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα  
φύλλα κοιμῶνται.

Ωσάν ἐπὶ τὴν ἄπειρον  
θάλασσαν τῶν ὄνείρων,  
ὅλιγαι, ἀπηλπισμέναι  
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι  
μὲ δίχως βίαν·

οὔτως ἀπὸ τοῦ "Αθωνος  
τὰ δένδρα ἔως τοὺς βράχους  
τῆς Κυθήρας κυλίουσα  
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,  
οὐρανοδρόμον·

ή τρίμορφος 'Εκάπη  
ἔθεωρει τὰ πλοια,  
εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους  
λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα  
διασκορπισμένα.

Σὺ τότε, ὡς λαμπροτάτη  
κόρη Διός, τοῦ κόσμου  
μόνη παρηγορία,  
τὴν γῆν μου σὺν ἐνθυμήθηκες,  
ὡς Ἐλευθερία.

"Ηλθ' ἡ θεά· κατέβη  
εἰς τὰ παραθαλάσσια  
κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας  
ἀπλωσ' ὅρθη, καὶ κλαίουσα  
λέγει τοιάδε :

«'Ωκεανέ, πατέρα  
τῶν χορῶν ἀθανάτων,  
ἄκουσον τὴν φωνὴν μου  
καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον  
τὸν μέγαν πόθον.

"Ἐνδοξὸν θρόνον είχον  
εἰς τὴν 'Ελλάδα· τύραννοι  
πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,  
στήμερον σὺ βοήθησον,  
δός μου τὸν θρόνον.

"Οταν τοὺς ἀνοήτους  
φεύγω θητούς, μὲ δέχονται  
οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·  
ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου  
στηρίζεται ὅλῃ».

Εἶπε· καὶ εὐθὺς ἐπάνω  
εἰς τὰς ροάς ἔχύθη  
τοῦ 'Ωκεανοῦ, φωτίζουσα  
τὰ νῶτα ὑγρὰ καὶ θεῖα,  
πρόφαντος λάμψις.

'Αστράπτουσι τὰ κύματα  
ώς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,  
ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος  
καὶ τὰ πολλὰ νησία  
δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ώς ἄνεμος  
σφιδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση  
ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·  
ἄκουε τῶν πλεόντων  
τὰ «εἰα μάλα».

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας  
πρώρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,  
τὰ πτερωμένα ἀδράχτια  
ἐλεύθερα ἔξαπλώνονται  
εἰς τὸν ἀέρα.

'Ἐπι τὴν λίμνην οὔτως  
αύγερινά πετάσουσι  
τὰ πλήθη τῶν μελίσσων  
ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος  
φυσάῃ τὸ πνεῦμα·

ἐπὶ τὴν ἄμμον οὔτω  
περιπατοῦν οἱ λέοντες  
ζητοῦντες τὰ κοπάδια,  
τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων  
ἔαν αἰσθανθῶσιν·

οῦτως, ἐὰν τὴν δύναμιν  
ἀκούσουν τῶν πτερύγων  
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα  
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι  
καταφρονοῦσι.

Πεφιλημένα θρέμματα  
'Ωκεανοῦ, γενναῖα,  
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια  
τέκνα καὶ πρωτοστάται  
ἔλευθερίας·

χαίρετε σεῖς καυχήματα  
τῶν θαυμασίων (Σπετζίας,  
"Υδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,  
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε  
φόβος κινδύνου.

Κατευοδοῖτε! — 'Ορμήσατε,  
τὰ συναγμένα πλοῖα,  
ῷ ἀνδρεῖοι σκορπίσατε,  
τὸν στόλον, κατακαύσατε  
στόλον βαρβάρων.

Τὰ δειλὰ τῶν ἔχθρῶν σας  
πλήθη καταφρονήσατε·  
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος  
στέφει τῶν ὑπέρ πάτρης  
κινδυνευόντων.

ΊΩ ἐπουράνιος χεῖρα!  
Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν  
τὰ τρομερὰ πηδάλια,  
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι  
ἴδοὺ πετάουν.

Ίδοὺ κροτοῦν, συντρίβουσι  
τοὺς πύργους θαλασσίους  
ἔχθρων ἀπείρων· σκάφη,  
ναύτας, ίστια, κατάρτια  
ἡ φλόγα τρώγει·

καὶ καταπίνει ἡ θάλασσα  
τὰ λείψανα· τὴν νίκην  
ὕψωσ', ὡς λύρα· ὃν ἥρωες  
δοξάζωνται, τὸ θεῖον  
φίλει τοὺς ὑμνους.

Όθωμανὲ ὑπερήφανε,  
ποῦ εἰσαι; νέον στόλον  
φέρε, ὡς μωρέ, καὶ σύναξε·  
νέαν δάφνην οἱ "Ἑλληνες  
θέλουν ἀρπάξειν.

(Η Λύρα)

Ἀνδρέας Κάλβιος

### 5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατά τινα μᾶθιν ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρήτην νῆσον Δίαν τὴν ὡραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πλαστάρης Ἀριάδνην. Ἐνῷ δὲ ἔπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυφρηνοὶ πειραταὶ αἰχμαλωτίζουν τὸ πλοῖον, τὸ ὅπιον τοὺς μετέφερε, καὶ θέλουν ν' ἀρπάξουν τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐγείρει ἀγρίαν λαλάπτα, ἥτις καταπονεῖ καὶ ἔξαντλει τοὺς πειρατάς, τοὺς ὄποιους τέλος δὲ οὓς μεταβάλλει εἰς δελφίνας, ἐνῷ δὲ Ἀριάδνη ἐνθρονίζεται εἰς τὸν "Οὐλυμπὸν ὃς νέα θεός.

Ἡ πλαστικότης καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοκὴ τοῦ μάθους καὶ ἡ πληθύς τῶν ὡραίων εἰκόνων καθιστοῦν τὸ ποίημα ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἕκτασις τοῦ ἀχανοῦς  
Αἴγαιον ἔκοιματο  
κι ἔβλεπες δύο ούρανοὺς  
δεῖς τὴν ἄνω κυανοῦς,  
γλαυκὸς δὲ ἄλλος κάτω.

Αἱ διαλείπουσαι πνοαὶ  
τοῦ ἔαρος ἐφύσων  
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαῖ·  
μακρὰν δὲ ἔφαίνοντ' ὡς σκιαὶ  
αἱ κορυφαὶ τῶν νήσων.

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,  
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις  
ἡκόντιζεν εἰς τὰ νερά,  
ώς ἂν ἐνέμοντο πυρά  
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς  
ταινίας τὴν ἔρρικνου,  
τί την; ὅρνις δὲ ὄλκάς,  
ἥτις ἐτάνυε λευκάς  
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου;

Ἡτον ὄλκάς, οὐχὶ πτηνόν·  
ώς δὲ ἐφθασε πλησίον,  
μέλαν ἐφαίνετο βουνόν,  
καὶ τὸν ἴστόν του Τυρρηνῶν  
ἐκόσμει ἐπισείων.

Ἡν τὸ κατάστρωμα εύρυ,  
πλήρης ἀνδρῶν δὲ πρύμνη·  
βῆμα τὴν ἔκρουε βαρύ·  
ἀντήχουν δύριοι χοροὶ  
καὶ ἐναλίων ὅμνοι.

Εἰς δὲ τὴν πρῶραν ἄπαλῶς  
εἰς δέρματα πανθήρων  
νέος κατέκειτο καλός,  
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς  
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

Σπανία τὴν δὲ καλλονή  
αύτοῦ τοῦ νεανίου.  
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνή,  
ἔχουσα δύψιν εὔγενην  
καὶ πλήρη μεγαλείου.

Χρυσοῦν ἔκράτει ἀφ' ἐνὸς  
περίγλυφον κρατῆρα,  
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς  
ώραία τίγρις ταπεινῶς  
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

\*Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς  
προσέκλινεν ἡρέμα  
νεᾶνις, κρίνος ἀνθηρός,  
καὶ εἰς τὸ βλέμμα τῆς πυρὸς  
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

Ποία ἐντέλεια! Εἰκὼν  
ἔφαίνετο μαρμάρου,  
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·  
ἄλλ' ὡς αὔτῃ δὲν ἦν λευκὸν  
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

\* \* \* \* \*

Τότε δ', ως ἕκειτο ἔκει,  
διέστειλε τὰ χείλη  
κι ἔξηλθον τόνοι μουσικοί,  
καὶ μειδιάσασα γλυκὺν  
ἡ νεανὶς ώμίλει :

«Οταν σὲ βλέπω, δειλιῶν  
τὸ σῶμα μου πῶς τρέμει ;  
Είναι ἀνώτερόν τι ὅν ;  
\*Ἀν ἀνθρωπον ἥ ἀν Θεὸν  
ἀκολουθῶ, εἶπέ μοι ».

\* \* \* \* \*

Κι ἔκεινος εἶπε μειδιῶν :  
«Θεώρει με, ὡς κόρη,  
θεὸν πλησίον σου, θεόν,  
καὶ πρώτην τῶν εύτυχιῶν  
τὴν μετὰ σοῦ θεώρει ».

«Θεὸν μὴ λέγης· οἱ θεοὶ  
τὸν Ὀλυμπὸν οἰκοῦσι.  
Καὶ ἂν μοὶ φύγῃ ἡ ζωὴ  
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,  
τίς θέλει τὸν ἀκούσει ;

Θεὸς ἂν εἴσαι, θὰ ζητῆσ  
καπνὸν εὐώδους κνίστης  
καὶ ἑκατόμβας τελετῆς,  
ἄλλ' ὅχι ἔρωτα θυητῆς,  
κι ἐμὲ θὰ λησμονήσῃς».

\*Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τρυφερῶς  
τοιαῦτα συνωμίλουν,  
τῶν ναυτῶν ἔστη ὁ χορὸς  
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσφωρῶς  
τὰ βλέμματα προσήλουν.

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν  
ὅ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,  
λείας ὡρέγετο, ίδων  
τὸν πλοῦτον τῶν πολυειδῶν  
καὶ πολυτίμων λίθων.

\* \* \* \* \*

«Ηρπασαν ὅπλα παρευθὺς  
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,  
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς,  
καὶ ὅ,τι εὕρισκε καθείς,  
τὶς κώπην καὶ τὶς κόντον.

\* \* \* \* \*

Εἶδε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυτῶν  
ὅ ξένος νεανίας·  
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,  
ἄλλ' ἔμεινεν ἀκινητῶν  
μεθ' ὑπερηφανείας.

«Τί θέλετε» ; τοὺς ἔρωτά·  
καὶ εἰς προπέτης ναύτης  
τῷ λέγει : «Θέλομεν αὐτὰ  
τὰ ψέλια τὰ τορευτά  
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

»Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,  
ταλάντου θὰ πωλήσω  
εἰς τὰς φυλὰς τῶν Σικελῶν.  
‘Ο δ’ ἀπεκρίθη ἀπειλῶν :  
«Παράφρονες, ὄπίσω !

Ληστῶν ἀγέλη εἶσθε σεῖς ».·  
Κι ἐκάγχασαν ἑκεῖνοι,  
κι ἔχώρει ἕκαστος θρασύς,  
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς  
βραχίονας ἔκινει.

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βιῶν,  
καὶ δι’ ἄρμῶν καὶ κάλων  
τρύζει τὸ πλοϊον φρικιῶν  
ἀπὸ τῶν ἄκρων κερατιῶν  
ώς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

Ίδού, ἔξ ἔω καὶ δυσμῶν —  
ώς θαῦμα καὶ ὡς φρίκη —  
ώς εἰς δεινὸν κατακλυσμὸν  
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν  
δρμοῦν ούρανομήκη.

Νῦν ἤλθε μέλαινα. Περᾶ  
ἡ ἀστραπὴ τὸ σκόπος,  
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερά  
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾶ  
λυσσῶν παλαίει νότος.

· · · · ·  
‘Ως λίκνον βρέφους σαλευτὸν  
ἡ λαῖλαψ τὸ κυλίει.  
Σφάλλουν οἱ πόδες τῶν ναυτῶν  
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν  
σκοτιδινία λύει.

Πίπτουσιν Ὂπτιοι, πρηνεῖς  
καὶ ἔξησθενημένοι·  
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς,  
καὶ δὲ βραχίων ἀδρανῆς  
δὲ σιδηροῦς των μένει.

· · · · ·  
‘Αλλ’ ἔμαράνθη κι ἡ καλὴ  
παρθένος ὡς τὸ ιον.  
Κλίν’ ἡ χρυσῆ της κεφαλή,  
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ  
δὲ ὀφθαλμός της δύων.

Τὰς ἀνθηράς της παρειάς  
ὅ νέος ἐλυπήθη  
νὰ τὰς ἰδῇ χωρὶς χροιᾶς.  
«Μή, φίλη», εἶπεν, «ώχριας,  
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι».

· · · · ·  
Κι ἦνοιξ’ ἑκείνη ἀσθενῶς  
τοὺς γαλανούς ἀστέρας,  
κι ἐγέλασεν δὲ οὐρανὸς  
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς  
δὲ δίσκος τῆς ἡμέρας.

· · · · ·  
‘Η λαῖλαψ παύει νὰ λυσσᾶ,  
τὸ πέλαγος ν’ ἀφρίζῃ.  
Πάλιν δὲ ζέφυρος φυσᾶ,  
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσᾶ  
τὰ κύματα κοιμίζει.

‘Ο φλοϊσθιος μουσικούς λαλεῖ  
περὶ τὴν τρόπιν ἥχους.  
Γελᾶ γαλήνη, καὶ δειλὴ  
ἡ αὔρα παιζούσα, φιλεῖ  
τῆς κόρης τούς βοστρύχους.

’Αὴρ καὶ θάλασσα ζωὴν  
καινὴν ἡκτινοβόλει  
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.  
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις, καὶ ἦν  
χαρὰ ἡ φύσις ὅλη.

Αἴφνης ὡγκώθη, ὡς μεστὸς  
ἐαρινῆς ίκμάδος,  
κι ἐρράγη τρύζων ὁ ἴστός,  
κι ἔξεφος εὔρωστος βλαστός,  
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβον. Ἐν τῷ μεταξὺ προσορμίζονται  
ὑπὸ θριαμβευτικὴν συνοδείαν ὄλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρής καὶ ἐν-  
θουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῷ Ναϊάδες καὶ Νηρηΐδες φωνάζουν «εὐοῖ,  
εὐάν». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταὶ, τρέπονται εἰς φυγὴν,  
διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδνην «πρὸς  
ξένους πόνους νὰ πωνῇ» ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὅποια ὑφίσταντο οἱ πειραταὶ, μετα-  
μορφώνει αὐτούς εἰς δελφῖνας καὶ

σῷζεται ἕκαστος πηδῶν  
εἰς τὸ παφλάζον κῦμα.

‘Η Ἀριάδνη ἰδούσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ  
συντρόφου τῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν  
ἀπολιθώσῃ, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος δικαίως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς  
τὴν τύχην του :

«Ἡ θὲ ν' ἀνέλθῃς μετ' ἔμοι  
πλησίον τῶν μακάρων,  
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ  
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὁμοῦ  
θά μᾶς δεχθῆ ὁ Χάρων.

Στεφάνας πλέκουσα πολλάς,  
ἥρτήθ’ εἰς τὰς κεραίας  
κι εἰς πυκνὸν θόλον ἡ φυλλάς  
ἐκάμπτετο, καὶ σταφυλὰς  
ἐβλάστησε γενναίας.

Βριθύς τοὺς κλάδους περικλῶν  
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.  
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλών  
καὶ τὸν ἴστὸν περικυκλῶν,  
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

‘Ἐξαίφνης ρέει ἐκραγεῖς  
ἐκ τῶν ἀκροκεραίων  
εὐώδης ρύαξ διαυγής.  
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,  
ἀλλ’ ἀνθοσμίας ρέων.

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,  
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,  
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰών,  
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,  
χωρὶς δακρύων ἔρως,

έκει τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῆ  
μετὰ τῶν λαμπροτέρων  
κι ἡ κόμη αὕτη ἡ ξανθή  
εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῆ  
ώς πλόκαμος ἀστέρων».

(1864)

'Η νέα κόρ' Ἰλιγγιῖ,  
τῆς γῆς ἐκλείπ' ἡ θέα.  
Τὴν περιέβαλε σκιά,  
καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπὸν θεὰ  
ἐνεθρονίσθη νέα.

'Αλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς

## 6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

'Πρόθεστη τοῦ ποιήματος είναι ἡ Θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὅπου κατασυνέτριψε τοὺς Βουλγάρους, ἔως τὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προσκυνήσῃ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηναϊώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονυμασθῆ ὁ Παρθενών.

'Ο ποιητὴς βρίσκεται τὴν εὐκαιρία νὰ μῆς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικὲς περιγραφὲς τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὄποιους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μὲ τὸ στρατὸ του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς σημειώσεις τοῦ ποιητῆ, διαφωτιστικὲς γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ποιήματος:

Σύμφωνα μὲ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βιζαντινοὺς χρονογράφους, τὸν καιρὸν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅπαν πολιορκοῦσε τὴ φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξιωματικοὶ τοῦ βιζαντινοῦ στρατοῦ διαπεδάζουν σ' ἔνα ἐρειπωμένο μοναστήριο ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη. Βλέπουν ἔκει ἔνα μνῆμα ὀλάνουχο καὶ στὸ πλάι του ἀκουμπισμένο ἔνα σκελετὸ ἀνθρώπου μὲ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

'Απὸ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τάφου κινημένοι μαντεύουν, πῶς τὸ σκέλεθρο μὲ τὴ φλογέρα εἴναι δὲ νεκρὸς τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποὺ ἔκατον χρόνια πρὶν είναι πεθαμένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λείψανο καὶ στέλνουν ἀγγεῖαφόρο γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγο τὸ μήνυμα.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λειψάνου, γιὰ περίπαιγμα πιθανότατα βαλμένη ἔκει. 'Η φλογέρα, ἡ περιπάχτρα, γίνεται φλογέρα συμβολική, μαστηριακή, ἐπική. Μιλᾶ, τραγουδᾶ, ψάλλει. Κρατῶ δεμένους μὲ τὴν ἔκπταση τοὺς Ἑφαντωτές. Στὸ ἔξτη τὸ ποίημα ἀκολούθει καὶ τελείωνται ἀχώριστο ἀπὸ τὸ τραχύοντι τῆς φλογέρας μαζὶ ἐπικό, λυρικό, ιστορικό, φιλοσοφικό, μυστικό, προφητικό. 'Η πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλικᾶ δεμένες ἀκατάλυτο σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα δινέρδου δραματικοῦ, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μαζὶ θετικὰ καὶ μεταφυσικὰ στοιχεῖα. Στὸ σύνολό του τὸ ποίημα είναι ἐπικολυρικό ἢ καταχρήτερα ἔνας ἐπικός ὄμνος σὰν τοὺς διηγητοὺς ὄμνους.

Στὸν τρίτο λόγῳ γίνεται ἀπαρθίμηστη, τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βούλγαροκτόνου ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ κάστρα κι ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὃπου σταθῇ κι ὅπου περάσῃ. Ἀποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγία, ποὺ ἤταν στὴ χάρη τῆς ταμένους καὶ νὰ φάλη τὰ νικητήρια στὴν ὑπέρμαχη Στρατήγισσα. Δὲ στέκεται στὶς μεγάλες μακεδονικὲς πολιτεῖες μήτε στὴν Ἐρτάλοφη. Μίσα τραβᾶ πρὸς τὴν Ἀθήνα, ποὺ φορεῖ κορόνα τῆς τὸ Βράχο. Λυρικὴ ἀποθέωση τοῦ Παξιμενώνα.

### Ο θεῖος Βράχος

Ἐσύ 'σαι, ποὺ κορόνα σου φορεῖς τὸ Βράχο; Ἐσύ 'σαι, Βράχε, ποὺ τὸ ναὸ κρατᾶς, κορόνα τῆς κορόνας·  
 Ναέ, καὶ ποιός νὰ σ' ἔχτισε μές στοὺς ὡραίους ὡραῖο  
 γιὰ τὴν αἰωνιότητα, μὲ κάθε χάρη? Ἐσένα;  
 Σ' ἐσὲ ἀποκάλυψῃ ὁ ρυθμός, κάθε γραμμὴ καὶ Μούσα·  
 λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἴδεα τέχνη, καὶ ἥρθες  
 στὴ χώρα τὴ θαυματουργή, ποὺ τὰ στοχάζεται ὅλα  
 μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων,  
 ἥρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκείες,  
 κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.  
 "Ομοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια,  
 ἵδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι,  
 πού χέρι δὲν ξεϋφαίνει τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φτείρουν  
 καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτῆκαν,  
 κι ἀνήμπορ' εἶναι ἡ μαστοριὰ νὰ τὰ ξαναρχινήσῃ,  
 στοιχειά, γιατὶ τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλίδες  
 καὶ νέραιδοι μὲ τοὺς ἀφροὺς καὶ ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.  
 "Ετσι κι ἐσύ. Οὕτε δύνοσουν ἀλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης,  
 παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἀνθός, κι ἡ Ἀθήνα γλάστρο  
 'Εδῶ τοῦ ἀθάνατου ἡ πηγή, τῆς ἐρμιᾶς τώρα ἡ κλάψα.  
 Στὴν ἕδια γῆ, στῶν ἕδιων σου θεῶν τὸ κατατόπι  
 καθὼς φυτρῶναν ἀπὸ τῶν ἀθάνατων τὰ δάκρυα  
 καὶ ἀπὸ μακάρων αἷματα, ποὺ στάζαν ἐδῶ κάτω  
 καὶ βόηθαγαν τὴ γέννια τους, φύτρωσες, ὡς φυτρῶναν  
 οἱ νάρκισσοι κι οἱ ὄντες δάφνες κι οἱ ἀνεμῶνες  
 κι ὄσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.

Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστὸ καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,  
τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο, γιά πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.  
Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν είναι ριζωμένα,  
σὰ νὰ τὴ γγίξαν τρίσθατη τὴν τέλειωση τοῦ κόσμου,  
μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,  
σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμοτόπι  
τῆς Ἀφρικῆς. 'Ανάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἀέρα  
τὴ διαφανάδα τὴ γλαυκὴ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.  
Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασὰ νὰ πάη  
γιὰ νὰ χαθῇ στὰ ἀπέραντα, ποὺ μάτι δὲν τὴ φτάνει,  
τὸ Πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ἀπαλὸ καὶ φέρνει.  
Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὅχλοι,  
καματερὰ ἀνθρωπόμορφα σπρωμένα ἀπ' τὴ βουκέντρα  
φαρμακερά καὶ ἀλύπητα δυνάστη αίματοπότη.  
Ἐσένα μὲ τὸ λογισμὸ κι ἐσὲ μὲ τὸ τραγούδι  
σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοὶ ἐκεῖ ὅπου  
καὶ ὁ Νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς Πολιτείας προστάτης,  
μὲ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε, κι ἡταν κι αὐτὸς τραγούδι·  
καὶ ὁ δαμαστής σου, μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστουργός σου,  
δίχως νὰ ἴδρωσῃ νικητής, δίχως ἀγώνα πλάστης.  
Κι ἀκοῦστε! Πρέπει κι ὁ ἀνθρωπός, κάθε φορά, ποὺ θέλει  
νὰ ξαναβρῇ τὰ νιάτα του, νὰ ῥχεται στὸ ποτάμι  
τῆς Ὁμορφιᾶς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὡραῖα  
νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακὰ νὰ σκύβῃ  
προσκυνητής, ἔρωτευτής, τραγουδιστής, διαβάτης.  
Κι ἀφοῦ ὄλων πάτη ταξίματα καὶ μεταλάβῃ ἀπ' ὅλα,  
πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾶσ σ' ἐσένα μ' ἔναν ὅμνο.  
Μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινάη  
τοῦ κόσμου τὸ ξανάνιωμα μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.  
Ποῦ νὰ τὴ βρῶ, καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω  
τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχή, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου  
τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια  
θὰ μοῦ τὸ παίξουνε, καὶ ποιά πνοή θὰ μοῦ κυλήσῃ  
τὸ μυστικό σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἷμα,  
γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, ποὺ νὰ τ' ἀξίζῃ ἐσένα;

Κωστῆς Παλαμᾶς

## 7. Ο ΟΡΚΟΣ

Η ύποθεσις του μεγάλου αύτοῦ ἐπικοινωνικοῦ ποιήματος, διαχρινομένου διὰ τὴν δραματικήν του πλοκὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν πνοήν του, είναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, η̄τις ἀποτυχοῦσσα εἶχεν ὡς θιλιθερὸν ἐπίλογον τὴν ἀνατίναξιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Γαβριήλ.

Ο ἀγωνιστής Μάνθης πεύσει τὴν μνηστήν του Κρητικοποδῶν Εὔδοκινα νὰ φύγῃ ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῇ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν (ὅρκος) διτε μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθοῦν πάλιν καὶ θὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ο Μάνθης φανερεῖται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρκαδίου.

Η Εὔδοκινα μετὰ τριετῆ προσφυγικὴν ζωὴν ἐπιστρέψκα εἰς τὴν πάλιν ὑπόδουλον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόθρων ἐκ θιλίψεως τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου της, τὸ ὄποιον τῆς ἀφηγεῖται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνατινάξεως.

Η Εὔδοκινα ἀποθνήσκει ἐκ θιλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ δοθεὶς ὅρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ' εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἐκεῖ, ποὺ κάθε σύνεργο ξιολοθρεμοῦ κινοῦσε  
κι ἡ γῆ ὁ τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιὰ βογγοῦσε,  
ἀζάλιστος ὁ Γαβριὴλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου  
μαζώνει αὐτοὺς ποὺ γνώριζαν τὸ μέγα τὸ μυστικό του,  
καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, ποὺ συφτάινει  
καὶ κράζει ὄλοῦθε γύρω του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :

— «Σκορπίστε, ἀδέλφια στὰ κελιά ! Παιδιά, γυναῖκες, γέροι,  
ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τὸ γενναῖο σας χέρι·  
πλήν, ὅσο ἐμεῖς τὸ χειμάρρο τοῦ ἔχθροῦ θὲ νὰ βαστοῦμε,  
ξεμακρεσμένον ἀπὸ σᾶς, κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,  
μὴ τὴ φωνὴ κανένας σας ἀκούσῃ τῆς ψυχῆς του  
καὶ ρίξῃ βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ὑψίστου !  
Αλλὰ νὰ φύγη κάμετε κρυφά ὁχ τ' ὅπισω μέρος  
κάθε γυναίκα καὶ παιδί κι ἀσθενισμένος γέρος,  
καὶ βγῆτε σύγκαιρα κι ἐσεῖς γιὰ μάχη ἔτοιμασμένοι,  
ἄν τὴ ψυχή σας βλέποντας, χουμήσουν οἱ ὄργισμένοι ! ».

Τοῦ κάκου αύτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν,  
θαρρεῖς ποὺ τὸν ἀπόκρυφο σκοπό του ξεχωρίζουν·  
κι οἱ μεγαλόψυχοι γι' αὐτὸ σὰ διακονιὰ γυρεύουν

τὴν ἕδια τύχη νά βρουνε, ποὺ κάππως προμαντεύουν.  
 Τοῦ κάκου κλαῖνε· ἀσάλευτος ὁ Εὐλογημένος μνήσκει  
 καὶ τόσῃ δύναμῃ φωνῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,  
 ποὺ ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι<sup>1</sup> ἀγάλια,  
 μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.  
 Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο  
 τῆς Δόξας δὲν ἔφανηκε τὸ φῶς περιχυμένο,  
 σὰν εἰς αὐτά, ποὺ γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος,  
 γιατὶ δὲν τὰ στεφάνων μιὰν ὡρα πρῶτα ὁ Χάρος!  
 Μόλις τὴν ἡγούμενος μακριὰ τούς εἶχε προβοδήσει :  
 «Τρεχῆτε» φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήσῃ,  
 κοντὰ - κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελί του,  
 τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη δύμή μαζί του.

\* \* \* \* \*

Σὲ τόσῃ ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομα μου·  
 στρωνάω, καταπώς ἔμουνα γονατισμένος χάμου,  
 καὶ τὸν ἡγούμενο θωρᾶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,  
 ποὺ τόσο δὲν ξεσπίθιζε, σὰν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,  
 γιατὶ τὸν εὔρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι  
 καὶ ἀπὸ τὴν ὄψη του ἡ ζωὴ σ' ἑκεῖνο ἐπῆγεν ὅλη.  
 Χλωμός, χλωμὸς ἐτρέκλιζε κι ἥθελε πέσει κάτου,  
 ἀνίσως καὶ δὲν ἔτρεχα σὰν ἀστραπῆ κοντά του.  
 Τὸν ἀνασήκωσα, κι εὐθὺς τὸν ὅμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει  
 καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πάτου καταρράχτη :  
 «Προτοῦ», μοῦ λέει, «στὸ σῶμα μου ν' ἀδειάσῃ κάθε φλέβα,  
 βόηθα τ' ἀδύνατο πλευρό, μαζί μου ἔκει κατέβα».

Μὲς στὸ χαμώι σὰν ἔφτασα καὶ ὡς μοῦ 'χε παραγγείλει,  
 τ' ἄγιο κορμί του ἀπόθωκα σὲ μαρμαρένια στήλη,  
 ἐμεινα ἀκίνητος, βουβός μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη  
 ἀργὰ τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη·  
 "Ἄχ ! μ' ἐπλακώνανε βαριὰ τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια,  
 κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουνε πέλαο, βουνά, λαγκάδια,  
 ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιὰ στ' ἀέρι σκορπισμένα,  
 τές αὔρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου κι ἐσένα·

Γιὰ μιὰ στιγμή, ποὺ διάβηκε σὰν ἀστραπῆς ἀχτίδα,  
 τὰ χρυσωμένα ὄνειρατα τῆς εὔτυχιᾶς μας εἶδα,  
 καὶ νὰ προφέρω ἥμουν σιμά, στοῦ νοῦ μου τὴν ἀντάρα  
 γι' αὐτούς ποὺ μοῦ τὰ σβήσανε, μιὰ τρομερὴ κατάρα.  
 Πλήν, στὸν ἡγούμενο μεμιᾶς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,  
 ἔκει ποὺ ὁρθὸς βασιότουνε κι ἦταν γιομάτος αἷμα,  
 τὸ λογισμό του ἀσήκωνε, τὰ μάτια καὶ τὰ χέρια,  
 τὴ γῆ ἔαστοχησα γοργὰ καὶ κάθε τῆς ἀγώνα,  
 μὲ συντριβὴ λυγίζοντας, ὁ ἀμαρτωλός, τὸ γόνα.  
 Στὸ θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νὰ πνέω τηροῦσα  
 κι ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ ἀγρικοῦσα,  
 χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαίμονες· τὰ πάντα πλημμυρίζουν·  
 σφαγὴ ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σὰ θεριὰ μουγκρίζουν.  
 "Ω ! δὲν τούς ἄκουσα πολύ! —Τὸ εὐλογημένο χέρι  
 στὴν κεφαλή μου ὁ σεβαστὸς δὲν ἄργησε νὰ φέρῃ,  
 καὶ σὰν μ' εὔχήθη, τ' ἀλλο του, ποὺ τὸ δαυλὶ φουχτώνει,  
 στὴ μαύρη εὐθύνη κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.  
 Σύγνεφο μέγα, φλογερὸ κι ἀπὸ βροντὴ γιομάτο  
 σὲ ἀνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς ἄρπαξε ἀπὸ κάτω  
 κι ἐδῶ γοργὰ ἔανάπεσε κάθε ζεστὸ λιθάρι,  
 ὅποιν μ' ἐμᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμιοῦ εἶχε πάρει.  
 'Αλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά, μὲ τὴν ὄρμὴ τὴν ἴδια,  
 μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσὰν τ' ἀποκαίδια,  
 σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νὰ βυθιστοῦν, καὶ ἀκόμα  
 θυμοῦ βλαστήμιες εἴχανε στὸ κολασμένο στόμα.  
 Σὰν ἡ φωτιά, ποὺ μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου ἀρπάξει,  
 γύρω ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτούς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξη,  
 κι ἔκει, καταπώς ἔνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,  
 μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔριξε κι ἔχάθη.

Γεράσιμος Μαρκοράς

### III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

#### 1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

“Οταν στὰ βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη  
ἀκρα θαλάσσης, οὔρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,  
τὸ πνεῦμα, ὃποὺ στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σθήνει,  
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλι<sup>1</sup> οἱ πόνοι  
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνετ<sup>2</sup> εὐφροσύνη,  
ὅ αιθέρας, ὃποὺ ἀρχῆθεν τὴν ψυχή μου κλίνει·  
ἡ συχη ὁρμὴ πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἔδω στὰ πλάσματά τους εἶδα,  
ἀκαθέρεφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἡ φαντασία,  
καὶ ὅταν θαρρῶ πώς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἀρμονία,  
θαμπὴ στιγμὴ τὴν ἵλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,  
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τραγούδια θεῖα.

<sup>1</sup>Ιάκωβος Πολυλ.:

#### 2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τὸ ἄγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου  
ναοῦ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάτι  
χορταριασμένα κείτονται. Γελάει  
γύρου ὁμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Καὶ λέω ποὺ ἀκόμα ἀπ' τὴν κορφὴ τοῦ ὥραίου  
βουνοῦ στ' ἀσπρὰ ντυμένη ροβολάει  
ἡ ἀρχαία ζωή, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει  
λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σὲ βλέπω, γιατὶ μ' ἔχει  
μαγέψει τὸ νερὸ στὴν κρύα βρύση,  
ποὺ μέσαθε ἀπὸ τ' ἄγιο χῶμα τρέχει.

Ἐτσι κάποιος θεὸς θὰ τὸ χῆ όρίσει·  
κι ὅποιος ξένος ἐκεῖ τὸ χείλι βρέχει,  
στὸ γονικά του πλιά δὲ θὰ γυρίσῃ.

Λορέντζος Μαζίλης

### 3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἀνοιξης τ' ἄγέρι  
στὴν πλάστη μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,  
σὰ νύφ' ἡ γῆ, πόχει ἄμετρα ἀνθη προίκα,  
λάμπει, ἐνῷ σβητάται τῆς αὔγης τ' ἀστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μὲ ταίρι,  
ἐδῶ βουτζει μέλισσα, ἐκεῖ σφήκα·  
τὴ φύση στὴν καλή της ὥρα ἐβρῆκα,  
λαχταίζει ἡ ζωὴ σ' ὅλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιά καὶ κάθε χρῶμα,  
κάθε πουλιοῦ κελάθηδημα ξυπνάει  
πόθο στὰ φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα

νὰ σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἄγιο χῶμα,  
νὰ ξαναϊδῶ καὶ τὸ δικό σου Μάη,  
ὅμορφή μου, καλή, γλυκιὰ πατρίδα.

#### 4. ΤΡΕΛΗ ΧΑΡΑ

Μὲ γυμνὸ πόδι στὰ πλούσια λουλούδια,  
μὲ ξέπλεγα στὶς αὔρες τὰ μαλλιά τῆς  
πετᾶ ἡ τρελὴ Χαρά μὲ τὰ τραγούδια,  
παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνούδια  
τινάζει ἀπ' τὰ πολύχρωμα φτερά της,  
καὶ στὰ τετράξανθά της τὰ πλεξούδια  
κάτι ἀντιφέγγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρά της δὲν κρατάει στὰ στήθια,  
μὰ ἔκει, ποὺ τρελὰ κράζει : «τί μοῦ λείπει ;»,  
νά σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἡ γριὰ ἡ Ἡχὼ καὶ τῆς φωνάζει : «ἡ λύπη !  
Είμαι γριά καὶ ξέρω μόνο ἂν πάθης,  
μπορεῖς καὶ τί ναι ἡ χαρὰ νὰ μάθης».

«Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες»

'Ιωάννης Γρυπάρης

#### 5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ, ὑμεῖ τὴν δόξαν σου τὴ νὺξ καὶ τὴ ἡμέρα·  
μὲ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μὲ ἄστρα τὸν αἰθέρα.  
Ἄσυμφωνοι τόσοι λαοὶ αἰνοῦσι Σε συμφώνως,  
ποικίλαι γλῶσσαι χίλιαι ὑμνοῦσι Σε συγχρόνως.  
Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾶς, ἀόριστος ὁρίζεις.  
Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμα σου, ὁ κεραυνὸς φωνὴ σου,  
τὸ ἄπειρον διάστημα  
τὸ μέγα σου ἀνάστημα  
καὶ ὁ αἰών στιγμή σου.

Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ  
καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὥκεανούς νὰ κλείσῃ.

Μὲ πνοὴν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς  
καὶ μ' ἐν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανούς.

«Ο 'Οδοιπόρος»

Παναγιώτης Σοῦτσος

## 6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυίας !... εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι,  
 ὡς πατρίς μου, αἱ ιδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλαι,  
 καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εἰς τὰς μυρσίνας  
 οἱ Ἀρμόδιοι ἡνῶρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.  
 Ἀλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἔδαφη σου καὶ θείαν  
 ἔως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδίαν,  
 καὶ ἡ αὔρα τοῦ Ζεφύρου  
 ψιθυρίζει τὴν ἀρχαῖαν μελωδίαν τοῦ Ὁμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα  
 καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρυττουσι μητέρα.  
 Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,  
 ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθε νικητής εἰς Βαθυλῶνα.  
 Διετήρει αἴματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα  
 ὁ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταῦγετον πατρίδα  
 καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν  
 τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλώ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων  
 πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι Τροπικοῦ ἑκτείνων,  
 ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείσαν  
 μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν.  
 ὁ δὲ δεύτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον Σουλτάνον  
 ἐπιστήθιόν του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,  
 δέσμιος εἰς νῆσον ξένην  
 δέσμιος εἰς τὴν Ἄγιαν ἐτελεύτησεν Ἐλένην.

« Περιπλανώμενος »

Ἀλέξανδρος Σοῦτσες

## 7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

Ω σύ, ποὺ εὶς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις  
δι’ ἀμυδροῦ ὄρᾶσαι φωτὸς καὶ ἀβεβαίου,  
ώς δοστρακον λευκάζον εὶς τὸν βυθὸν θαλάσσης,  
χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὔτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων  
τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος ἀποτελῇ τοῦ Πλάστου,  
σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ Ποιητοῦ τῶν πάντων  
μικρὸς ἀδάμας στίλβων εὶς τὰς πυκνὰς πτυχάς του.

Ἡ ἀν δὲν εἴν’ ἐσθής του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων  
ἀείροσιν φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,  
λαμπάς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πεῖσμα τῶν βορέων,  
ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἡ ἀν ὁ θόλος οὗτος τοῦ στερεώματός του  
κατάστιλπνος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,  
δὲν εἶναι οὕτ’ ἐσθής του χρυσῆ οὔτε βωμός του,  
ἀλλὰ σωρεία κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου,

σὺ τότε ζωογόνος πηγὴ φωτὸς καὶ κάλλους,  
ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους  
καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,  
ώς πρὸς μητέρα ὅρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπόν, γίγα, ἐπὶ εύρεων νώτων  
καὶ γαίας καὶ θαλάσσας καὶ λόφους καὶ πεδία  
καὶ μυριάδας ἵσως ἄστεων πολυκρότων  
πλὴν ποία των ἡ τύχη καὶ τίς ἡ ἴστορία;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὃ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ρέουν;  
γεννῶνται μυριάδες καὶ θήσκουν μυριάδες·  
καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουν,  
καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες·

Τίς νόμος τῶν σιῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει ;  
 ‘Αγνή ἐλευθερία εἰς τὰς βουλάς των ἄρχει  
 ἢ ὁ λαός σου γόνου πρὸ τῶν τυράννων κλίνει  
 καὶ θῦμα τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενής ὑπάρχει ;

Κι ἐνῷ ὁ ὁφθαλμός μου, ὡς ἄστρον, σ' ἀτενίζει,  
 σὲ διαπρήσσουν ἵσως στρατεύματα καὶ στόλοι·  
 ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει  
 καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὅλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοὴ καὶ τύρβη τόση,  
 ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὅρίων,  
 πέραν δὲ τούτων μένουν νεκρά καὶ σιωπῶσι  
 κι εἰς ἐν σμικρόν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποὺ στίλβει εἰς τὰ ὑψη  
 καὶ πώποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,  
 ἃν ἔλθῃ νὺξ κι ἔκεινο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ ;  
 εἴς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἐν φύλλον εἰς τὰ δάση.

‘Ω ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύεις  
 κι εἰς τὴν πληθὺν τῶν ἄστρων ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,  
 πιστῶς τὴν ὠρισμένην ὁδόν σου διανύεις  
 καὶ εἰσαὶ ἢ δὲν εἰσαὶ ποτὲ δὲν ἔρωτῶμεν.

‘Η νὺξ ὅταν ἐπέλθῃ, ώσαν δειλή τις κόρη,  
 ἔσχατον σύ τῶν ἄστρων μὲ συστολὴν προκύπτεις  
 γλυκοχαράζει μόλις κι ὅπισω εἰς τὰ ὅρη  
 σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις.

‘Ανώνυμον σ' ἀφῆκεν ὁ Ἀργος ἄστρονόμος,  
 πλὴν σύ ἐπανατέλλεις ἀείποτε ὥραῖον  
 κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις, ἄστρον ὅμως  
 θὰ ἔλθῃ νύξ, ὅπόταν δὲν θ' ἀνατείλης πλέον !

“Εωθινὴ μελωδίαν”

Τιτζίνης Καραϊτσι

### 8. ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

‘Ο “Ηλιος ἐκ τῆς θαλάσσης  
ύγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει  
κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἔκτάσεις  
ώς ρόδων φαίνεται νεφέλη.

‘Η λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,  
τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὄρέων  
ζωὴν εἰς τὴν ζωὴν προσθέτει  
καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

‘Η φύσις ἐκοιμᾶτο πᾶσα —  
·είρει ὅρη καὶ κοιλάδας  
·τὶ καταβᾶσα, καταβᾶσα  
·ωριγονεῖ τὰς πεδιάδας.

‘Ω ἔφορε τῆς οἰκουμένης,  
λαμπτὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος  
ἀνὰ τὸ ἄπειρον προβαίνεις ;  
Βαδίζων ἀνω τοῦ αἰῶνος !

\* \* \* \* \*

Ναί, “Ηλιε, γελᾶς, δὲν κλαίεις·  
εἰς ὅμμα χαῖρον ἢ δακρῦνον  
ὅμοίσν λάμψιν διαχέεις,  
φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἰν’ αἰωνίως  
γλαυκὸν καὶ διαυγές τὸ ὅμμα·  
ό ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος  
εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίοτε κοσμῆται  
μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμίαν,  
ἡ γῆ τὰ νέφη τῷ δωρεῖται,  
φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Τί ν̄ ἀκτίς σου κατοπτεύει  
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα;  
Τὸν Λεωνίδαν ἀνιχνεύει;  
Ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα;

Ἄλλ' ἔκρυψε μετὰ πικρίας  
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·  
μὲ τὴν σιγήν τῆς ἐρημίας  
ένοῦται ν̄ ἀκτίς σου μόνον.

(“Απαντώ”)

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

## 9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις  
στὴν ἀνατολὴν τοῦ κόσμου  
καὶ μαγεύεις τὰ ὅνειρά μου,  
σύ, ποὺ σὲ μαντεύω ἐμπρός μου  
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας  
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,  
στοιχειωμένη μὲς στ' ἀρχαῖο  
μισογυκρέμιστο παλάτι,

‘Ελληνικὴ ψυχή,

κόσμος ὄμορφιᾶς κι ἀλήθειας  
στὴν πνοή σου ἐγεννήθη,  
ὄμορφιάς κι ἀλήθειας κρύβουν  
ώς κι οἱ θαυμαστοί σου μῆθοι.

Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις  
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα  
καὶ χαρίζεις στοὺς θεούς σου  
τὴ δική σου ἀθανασία,

‘Ελληνικὴ ψυχή.

Δίνεις τὴν παντοτεινή σου  
τὴν νεότητα στὴν "Ηβη,  
στὸν Ἀπόλλωνα τὸ φῶς σου  
καὶ στὸν "Αρη τὴν ὄρμή σου.  
Καὶ τὴν αἰθερία σου αἴγλη –  
τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη  
ὅνειρο – στὴν οὐρανία  
ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,  
‘Ελληνικὴ ψυχή.

Μὲ λαχτάρα σὲ θωπεύω  
στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,  
ποὺ κλεισμένη ζῆς καὶ πάλλεις  
σὰν κρουσταλλογέννητο ἀσμα.  
Καὶ σὲ ἀκούω μὲς στοῦ Ὁμήρου  
τὴν ἀθάνατη ἀρμονία,  
μὲς στὸ πύρινο τὸ κλάμα  
τῆς Σαπφῶς, ὡς αἰωνία  
‘Ελληνικὴ ψυχή

"Οταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια  
ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης  
κι ἴδρωνεν ἀπὸ ἀγωνία  
τὸ θρασὺ τὸ μέτωπό της,  
σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε  
μὲς στὰ βάρβαρά της σκότη,  
σέ, τὴν βρύση τῆς σοφίας,  
σέ, τὸν νοῦν τὸν φωτοδότη,  
‘Ελληνικὴ ψυχή.

Καὶ φιλάνθρωπη κατέβης  
ἀπὸ τὸ ὄλυμπιό σου δῶμα,  
τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσης  
τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.  
Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὅψη  
κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψη νέα

νὰ χυθῆσ στὴν οἰκουμένη  
ὅσο ἄγια, τόσο ὡραία,  
‘Ελληνική ψυχή.

“Εσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη  
τὰ θαυματουργά σου δῶρα,  
ἔγινες ψυχὴ τοῦ κόσμου.  
Κι ἥλθε μέρα κι ἥλθεν ὥρα,  
ἄχ, ποὺ πέταξες κι ἀφῆκες  
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.  
Κι ἐνῶ φωτίζεις τὰ ξένα,  
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,  
‘Ελληνική ψυχή.

“Ἐφυγεις, ἀλλ’ ἔχει μείνει  
ό ζωοποιός σου σπόρος  
καὶ στὰ βάθη ἀνατριχιάζει,  
γιὰ ν’ ἀνθίσῃ νικηφόρος.  
“Ἐφυγεις, Μ’ ἂν τ’ ἄρωμά σου  
τὸ σκορπτᾶς στὴν οἰκουμένη,  
ὅμως ἡ βαθιά σου ρίζα  
ἐδῶ βόσκει ἀντρειωμένη,  
‘Ελληνική ψυχή.

Κι ὅλη ἡ ὄμορφιά σου ἔχύθη  
μές στοῦ γένους τὸ τραγούδι,  
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων  
ὅλοπάρθενο λουλούδι.  
Κι ὅλη ἔκειν’ ἡ περηφάνια  
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι  
μές στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη  
τ’ ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,  
‘Ελληνική ψυχή.

(Ποιήματα παλαιά καὶ νέα)

“Αριστομένης Προβενέγγιας

## 10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι εγειρ' Ἐκεῖνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε  
στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἀπάνου·  
ἄστρα γινῆκαν τὰ καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστρα φα  
κι ἀπὸ τὰ χιόνια πιὸ λευκὸς τὰ αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ' ἀγκαλιάσανε,  
καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβῶρ ὑψώθηκαν ἐμπρός μου·  
οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατάτρεξαν·  
γονάτισα στὸν ἵσκιο μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἄν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,  
στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ Καιροί, γύρω μου σκλάβεις οἱ Ὄρες,  
δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·  
μὰ ἔδω πατρίδες πάναγνες εἴσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

Ὦ πρώτη ἐσύ, 'Ιερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου  
μικρὴ εἰν' ἡ ἀρπα, γιὰ νὰ εἰπῇ τὴ νέα μεγαλοσύνη·  
τοῦ Σολομώντα σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρισε καὶ ράγισε·  
καινούρια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὑστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὡς Πόλη, ἔφταλοφο ὅραμα  
κι ἔγινα φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμα τοῦ Ἱορδάνη,  
τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασσα,  
καὶ τρικυμίες δὲν ἔσβησαν ἐμέ, μηδὲ σουλτάνοι.

Κι ὑστερα ἔγώ ταξιδευτής ἥρθα σ' ἐσένα, ἀσύγκριτη  
Ἀθήνα, τῶν ώραίων πηγή, τῶν ἔθνικῶν κορόνα,  
τὸν ἀγνωστὸ ἔφερα Θεό καὶ ἀπόκοτος, ἀψήφησα  
τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μὲς στὸν Παρθενώνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἱλαρούς θεούς, καὶ στεφανώθηκα  
τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τὴ δάφνη ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,  
καὶ, ὡς λόγος πρωτογρίκητος! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγνεφο  
πῆρε τὴν ἄσπρη ὁμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τὰ εἰδῶλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασίχαρα ἔφυγαν,  
ἄλλ' οὔτε πιὰ μεθάει τὴ γῆ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,  
ᾶς λάμπη ἡ μυστικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·  
εἴν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἴν' ἄξια γιὰ νὰ ζήσῃ.

Μὲ τὰ κλαδιά τῆς φοινικιᾶς νέα ώσανά λαχτάρισα  
σ' ἐσένα, ὃ Γῆ πανάγια καὶ ὡς πρώτη μου πατρίδα·  
σ' ἐσὲ γυρνῶ, Ἱερουσαλήμ, κι ἔνα τραγούδι φέρνω σου·  
εἶναι πλασμένο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἐλληνίδα!

(Ασάλευτη ζωὴ)

Κωστής Παλαμᾶς

### 11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,  
στὴ μακαρία τὴ γῆ,  
στάζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται  
τ' ὅλόγλυκο κρασί;

Ἡ χαρουπιὰ ἡ ὅλόχλωρη λέει τὰ παλιά καὶ τ' ἄξια  
τῆς ἀργυρῆς ἐλιᾶς;  
Καὶ τ' ἀδονάκι τραγουδεῖ στὴν εύωδιὰ τοῦ λάδανου  
τὰ πάθη τῆς καρδιᾶς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιές λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὅλόβαθα·  
καὶ τ' ἀκροτόπια ὁρθά,  
τὸ καρτεροῦντε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμα  
καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,  
στὴν καρποφόρα γῆ,  
ἀκόμα ἡ μοίρα τῆς ὄργης, ἡ μοίρα ὅλων τῶν ὅμορφων  
ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

• • • • •  
Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! καὶ φέρτε, κελατηδῆστε μας  
τὸ εὐγενικὸ νησί.

Μές στή βαθιά της ἀγκαλιά μητέρα ἡ Ἀσπρη θάλασσα  
νὰ κρύψῃ ἐσὲ ζητεῖ.

Τοῦ κάκου στεριές, πέλαγα, λαοί τριγύρω σου, τίμεροι  
καὶ βάρβαροι λαοί,  
σ' εἴδανε, σ' ὄρεχτήκανε, καὶ κατὰ σὲ χυθήκανε  
καὶ Ἀσία καὶ Ἀφρική.

Ρωμαίους καὶ Σαρακηνούς, Τούρκους καὶ Φράγκους γνώρισες.  
Ω Ροδαφνούσα ἐσύ,  
ἀπὸ τὴ Δύση ὁ βασιλιάς κι ὁ ρήγας σ' ἔρωτεύτηκαν  
ἀπ' τὴν Ἀνατολή.

Κι ἀπ' τὸν καιρὸν ποὺ σὲ ἥβρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,  
ώς τώρα, ποὺ σοφά  
πατάει σ' ἐσένα ὁ Βρετανός, πολλοὺς ἀφέντες ἄλλαξες,  
δὲν ἄλλαξες καρδιά.

Κι είναι ἡ καρδιά σου ἐσὲ πιστὴ καὶ δένεις μὲ γητέματα  
καὶ πῆραν ἀπὸ σὲ  
μιὰ ρίζα τὰ διαβατικά, καὶ μοίρανε τ' ἀλλότρια  
δική σου χάρη, ω, ναί !

Καὶ τὴν Ἀστάρτη ξέγραψεν ἡ θεία Ποθοκρατόρισσα,  
ποὺ γέννησαν οἱ ἄφροι,  
κι ἀπὸ τῆς Τύρου τὸ Μελκάρθ καὶ μὲ τὰ σπλάχνα σου ἔπλασες  
τὸν Ἐλληνα Ἡρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πεταξανε οἱ θεοὶ καὶ τῆς Παφίας ἀπόμεινε  
συντρίμματα ὁ βωμός,  
ἡ Ροδαφνούσα σου ἔφτασε καὶ γίνηκε τραγούδι σου  
καὶ σ' ἄναψε, καημός.

Καὶ τοῦ Ἡρακλῆ τὸ ρόπαλο τὸ πῆρε καὶ κυνήγησε  
τὸν ξένο, ἐκδικητής,  
κι ἐσὲ λημέρι του ἔκαμε τὸ κάλεσμα προσμένοντας  
τὸ μέγα, ὁ Διγενής.

Ἐσύ κρυφοζωντάνεψες, ώραϊο νησί, καὶ φύλαξες,  
ἐσύ τὰ προσκυνᾶς,  
τῆς Ρωμιοσύνης τὰ εἴδωλα· τῆς ὄμορφιᾶς τὸ εἴδωλο  
καὶ τῆς παλικαριᾶς.

• • • • •

Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,  
στὴ μακαρία γῆ,  
στὸ ὠραϊο πολύπαθο κορμὶ ἡ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβησε.  
Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ!

«Ἡ Πολυτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστής Παλαμᾶς

## 12. ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολύπαθη, ὡς ἀθάνατη,  
δὲν είναι μόνο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·  
τοῦ συντριμοῦ σου τὰ σπαθιὰ σ' τὰ κάμανε  
φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες ποὺ τὶς ἔστησε στὸ χῶμα σου  
τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,  
κι ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,  
στὸν τόπο τοῦ πολύστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτὸ τὸ κάστρο ποὺ μουγκρίζει μέσα του  
τῆς Βενετίας ἀκόμη τὸ λιοντάρι,  
κι ὁ μιναρὲς ποὺ στέκει τῆς ὀλόμαυρης  
καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιᾶς ἀπομεινάρι,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα αντιλαλούμενο  
στ' ὄνομα ποὺ μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,  
—μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας ποὺ βυζάξαμε—  
σὰν ξένη ἀνθοβολιὰ στὸ ντόπιο χῶμα,

"Ολα ἔνα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,  
σοῦ πρέπουνε, ὡς βασίλισσα, σὰ στέμμα,  
στὴν ὁμορφάδα σου ὁμορφιὰ ἀπιθώσανε  
κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ' τὸ δικό σου τὸ αἷμα.

\*Ω τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,  
ὡς διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθετ' αἰώνια,  
κόσμος ἀπὸ παλιὰ κοσμοσυντρίμματα,  
ἡ νέα τρανή πατρίδα ἡ παναρμόνια!

α' Η Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά

Κωστής Παλαμᾶς

### 13. ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Δὲν τοὺς βαραίνει ὁ πόλεμος, ἀλλ᾽ ἔγινε πνυὴ τους.  
Σολωμὸς (*Oι ἐλεύθεροι πολιορκημένοι*).

Γράφτηκε στὸ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρῶτες, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν ἐνσωμάτωσὴ τους στὸ τότε ίδρυμένο κράτος τῆς Ἀλβανίας, κήρυξαν αὐτόνομο κράτος καὶ ἔφχισαν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Ἀλβανῶν.

\*Ας ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές, κι ἀς τὴν κρυφομηνᾶτε  
τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τώρα  
μὲ τὰ γλυκοχαράματα καθὼς γιοργοῖς υπνᾶτε,  
πουλάκια εἰρήνοφόρα.

\*Ας είναι μέσα μου ἡ καρδιὰ σκληρὰ σφιχτοδεμένη  
ἀπὸ ἔνα ρήγα πόνο,  
ποὺ ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει  
τὸ μαῦρο του τὸ θρόνο.

\*Ας ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ ούρανὸς θολώνει,  
νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα  
σὲ φοιβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ' ὄψιμο τὸ χιόνι,  
πλάστη λευκή, ἀνθοφόρα.

\*Ας κλαίῃ καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάματά της  
ἀθάνατο λουλούδι,  
τῆς μοναξιᾶς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,  
φυτρώνει τὸ τραγούδι.

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος; "Αλλος δὲν εἶναι ἀγώνας;  
 "Ἐλλήνων Ἱεροὶ λόχοι,  
 γιὰ ύπνο βαρύ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμιώνας;  
 "Η δάφνη ἀμάραντη; — "Οχι!

Λασιούμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι!  
 — "Ω σπαθωτὴ κιθάρα  
 τυρταία, φόρεσε πύρινη, μπροστὰ στὴν κρύαν Εύρώπη,  
 κορόνα, τὴ Χειμάρρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχή, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι  
 πάντα ὑποταχτικοί σου,  
 φῶς πάρε ἀπὸ τὸν "Ολυμπο, νύχτα ἀπὸ τὴ Ροδόπη,  
 καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια  
 τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,  
 μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια  
 τὴν ἄγια γῆ χαιρέτα.

Γειά σας χαρά σας, Βασιλιὰ νικητή, Κυβερνήτη  
 μὲ τὴν τρανὴ τὴ γνώμη!  
 Θυσίας βωμός! Εκεī πετῶ. Φτερά μὲ πᾶν πετρίτη,  
 ἐμένα εἰν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστους ἀλίμονο! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλοι,  
 στὸν ἄρπαγα, τρομάρα!  
 "Η Ἑλλάδα ποῦ; Στὴν "Ηπειρο. Δόξα στὸ Κακοσούλι,  
 νίκη σ' ἔσε, Χειμάρρα!

Τὰ Γιάννενα ὄνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,  
 βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,  
 ἡ Ἀθήνα ξεφαντώνει... Ποιός βογγάει σὰ νὰ πεθαίνῃ;  
 — Χειμάρρα, ὅλόρθη! Οἱ λύκοι!

(Βωμὸς)

Κωστής Παλαμῆς

## 14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστὸς σ' ἔκσταση ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ώς τώρα ἔνος — στὴ μετουσίωσῃ ἡ ψυχή, στὸ θάλος μέσα τοῦ φωτός ὅλ' ἡ καρδιὰ— ὁ εύτυχισμένος ὑμνος μαρμαρωμένος !

Σκέψη καμιὰ ἄλλη, ἀντίφωνο πολύθιο μήτε ρεμβασμός, στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιὰν αὔρα ἀρμονισμένη, τὸ χάλασμα ὅλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἔνας σεισμός, τ' ἀνάστησε καὶ τὰ ὅδεσεν ὅπτως ἡ φύση δένει !

Ἄνηφορίσματα ἰερὰ σὲ βάτους μέσα καὶ ὄγκαθιές, γεμάτος τώρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γύρω, νά με ! Τὴν ὄγωνία μου ξέχασα καὶ τὶς πληγές μου τὶς βαθιές καὶ σᾶς διξάζω στ' ὄνειρο τὸ ξύπνιο, ποὺ κοιμᾶμαι.

«Ἀσφόδελοι»

Μυτιάδης Μαλακάσης

## 15. Ε Σ Τ Ι Α Δ Ε Σ

Βαθιὰ ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη· κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ Πνεῦμα μιὰ φωνή, τρόμου φωνή, — κι ὅλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

«Ἐσβησε ἡ ἄσβηστη φωτιά !» κι ὅλοι δρομοῦν φορὰ τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νά προφτάσουν, ὅχι μ' ἐλπίδα πώς μπορεῖ νά 'ν' ψεύτρα ἡ συμφορά, παρὰ νά δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάριασαν τὰ μνήματ' ἀραχνά, σύγκαιρα ὁρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίστη, κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μὲς σὲ κακὸ βραχνά, μὴν τύχη τρέμουνε κανεὶς καὶ τοὺς ξυπνήστη.

Μ' ἔνα πνιχτὸ μονόχνωτο ἀναφιλητὸ σκυφτοὶ  
πρὸς τῆς Ἐστίας τὸν Ναὸ τραβιοῦνε,  
καὶ μπρὸς στὴν Πύλη διάπλατα τῇ χάλκινῃ ἀνοιχτῇ  
ἔνα τὰ μύρια γίνουνται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν : μὲ τῆς γυνώριμης ἀρχαίας τῶν ἀρετῆς  
τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,  
στὸν προδομένο τὸ βωμὸν ἐμπρός γονυπετεῖς  
τὶς Ἐστιάδες, τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τοὺς ἔσταθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιὰ  
κι ἀραθυμιὰ – σὰν τῆς δικῆς μας νιότης !  
μὰ ἡ "Αγια ἡ Φωτιά, μιὰ πόσθησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιὰ  
ἀνθρώπινο προσάναμμα ἡ πυροδότης.

Κι' ὅσο κι ἀν μὲ τὶς φοῦχτες τῶν σκορπίζουν στὰ μαλλιὰ  
μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,  
τοῦ κάκου! στὴ χλιὰ χόβιλη καὶ μὲς στὴ στάχτη πλιὰ  
σπίθας ἵδεα ούδ' ἔλπιση δὲν ἔχει μείνει.

Κι είναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἡ Πολιτεία· ἔχτὸς  
ἄν, πρὶ ό καινούριος ὁ ἥλιος ἀνατείλη,  
κάμη τὸ θάμα του ὁ οὐρανὸς, καὶ σ' ἀωρα τῆς νυχτὸς  
μακρόθυμος τὸν κεραυνό του κάτω στείλη.

Κι ἀν εἰν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἃς πέση! ὅπως ζητᾶ  
τὸ δίκιο κι οἱ Παρθένες τὸ ζητοῦνε,  
ποὺ ἴδού τὶς μὲ τὰ χέρια τους στὰ ούρανια σηκωτὰ  
καὶ τὴν ψυχὴν στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

Τάχα τὸ θάμα κι ἔγινε; - Πέσ μου το νὰ σ' τὸ πῶ,  
γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μᾶς νιότης  
σὰν τὴ δικιά μας, πόσθησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ  
κι ἀκόμα ζῆ καὶ ζένεται — μὲ τὸ σκοπό της!

«Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες»

Ιωάννης Γρυπάρης

## 16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στή θέση τοῦ Χριστοῦ  
στὸ Γολγοθὰ οἱ ἔχθροί μας  
καρφώνουνε τὴ Λευτεριὰ  
καὶ κλαίει, πονεῖ ἡ ψυχή μας.

Μὰ ἀπὸ τὸν τάφο τῆς θὰ βγῆ  
καὶ πάλι ἀναστημένη!  
Τὴν περιμένουμε ἄγρυπνοι,  
σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήρης Σκίπης

## 14. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ὡς πέρα,  
κρουστάλλινη ἀπ' τὸν ὅρθρο τῆς ὡς τὸν ἐσπερινό τῆς,  
κι εἶχε πλανέψει καὶ τ' ἀχνὸ χρυσὸ φεγγάρι ἡ μέρα  
κι ἀργοταξίδευε ἄγρυπνο κι αὐτὸ στὸν ούρανό τῆς.

Τώρα ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ βουνὰ τὰ θεικά, ποὺ ἴσκιῶσαν,  
μαζῶξαν τὰ κοπάδια τους ἀπ' τὰ λιβάδια οἱ στάνες,  
τοῦ κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσσαν, θολῶσαν  
τὰ στενορύμια τοῦ χωριοῦ κι οἱ αὐλές τους μὲ τὶς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὀλόχαρες φωνές· κι ἐσβῆσαν λίγο - λίγο·  
κάποια τζιτζίκια μοναχὰ λαλοῦν, καὶ πρὸς τ' ἀμπέλια  
κάποιες κοπέλες ξένοιαστες γυρνώντας ἀπ' τὸν τρύγο  
σκορπᾶνε ἀκόμα στὴν ἐρμιὰ τὰ δροσερά τους γέλια.

"Ω! σὰν ἀρχίσῃ γύρω μου γιὰ πάντα νὰ νυχτώνῃ,  
δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα νὰ τρεμοφτερουγίζουν  
στὸ δρόμο μου, κι ἀπάνω μου οἱ ὁρφανεμένοι κλῶνοι  
μ' ἔνα βραχνὸ παράπονο νὰ μὲ καλονυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, ποὺ θὰ 'ρθῇ νὰ μ' ἀγκαλιάσῃ, νά 'ναι  
εἰρηνικὸ σὰν τ' ἀγαθό, σὰν τ' ἄγιο ἐτοῦτο βράδυ·

πώς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,  
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες στὸ βάθος νὰ περνοῦνε  
σὰν τὶς κοπέλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νά 'χω γείρει  
στὴ γριάν ἔλιά μας, νὰ γρικῶ σκυφτὸς ν' ἀχολογοῦνε  
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι...

«Σ κι εἰς»

Λάζιπρος Πορφύρας

### 18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ. Μὰ ὁ δρόμος, χθὲς τὸ βράδυ,  
μὲς στὴ σταχτιὰ τὴ συννεφιὰ σὰ θέατρο εἶχε γίνει.  
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνὴ στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι  
καὶ σὰ σκιές φαινόντανε μακριά μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλὲς καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα  
ἔλεγες κι ἥταν σκηνικὰ παλιά καὶ ξεβαμμένα,  
κι ἐκεῖνοι ἔβγαίναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,  
κι ἄκουγες βόγγους κι ἄκουγες καὶ γέλια εύτυχισμένα.

'Εγὼ δὲν ξέρω. 'Εβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαίναν  
κι ἥτανε μιὰ παράσταση καὶ θλιβερή κι ὠραία.  
Κι ἔβγαινε, Θέ μου! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρασταῖναν,  
ἔβγαινε, Θέ μου, κι ἕριχνε τὴ μαύρη της αὐλαία.

«Σ κι εἰς»

Λάζιπρος Πορφύρας

### 19. ΙΘΑΚΗ

Σὰ βγῆς στὸν πηγεμό γιὰ τὴν Ἰθάκη,  
νὰ εὔχεσαι νά 'ναι μακρὺς ὁ δρόμος,  
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.

Τούς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,  
τὸν θυμωμένο Ποσειδώνα μὴ φοβᾶσαι,  
τέτοια στὸν δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρῆς,  
ἄν μέν' ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἄν ἐκλεκτὴ  
συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου ἀγγίζῃ.  
Τούς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,  
τὸν ἄγριο Ποσειδώνα δὲν θὰ συναντήσῃς,  
ἄν δὲν τοὺς κουβανῆς μὲς στὴν ψυχὴ σου,  
ἄν ἡ ψυχὴ σου δὲν τοὺς στήνη ἐμπρός σου.

Νὰ εὔχεσαι νά 'ναι μακρὺς ὁ δρόμος.  
Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωΐα νὰ είναι,  
ποὺ μὲ τί εὐχαρίστηση, μὲ τί χαρὰ  
θὰ μπαίνης σὲ λιμένας πρωτοίδωμένους,  
νὰ σταματήσης σ' ἐμπορεῖα φοινικικά  
καὶ τές καλές πραγμάτιες ν' ἀποκτήσης,  
σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους  
σὲ πόλεις αίγυπτιακές πολλὲς νὰ πᾶς,  
νὰ μάθης καὶ νὰ μάθης ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.

Πάντα στὸν νοῦ σου νὰ 'χης τὴν Ἰθάκη.  
Τὸ φθάσιμον ἔκει είναι ὁ προορισμός σου.  
'Αλλὰ μὴ βιάζης τὸ ταξίδι διόλου.  
Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσῃ  
καὶ γέρος πιὰ ν' ἀράξης στὸ νησί,  
πλούσιος μὲ ὅσα κέρδισες στὸν δρόμο,  
μὴ προσδοκώντας πλούτη νὰ σὲ δώσῃ ἡ Ἰθάκη.

·Η Ἰθάκη σ' ἔδωσε τ' ὥραϊο ταξίδι.  
Χωρὶς αύτὴν δὲν θὰ 'βγαινεις στὸ δρόμο.  
·Αλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσῃ πιά.

Κι ἄν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἡ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε.  
·Ἐτσι σοφός ποὺ ἔγινες, μὲ τόση πείρα,  
ἡδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

«Ποιήματα»

Κωνσταντῖνος Καβάφης

## 20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' ἐκείνους, ὅπου στὴν ζωὴν τῶν  
ὅρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.  
Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινοῦντες·  
δίκαιοι καὶ ἴσιοι σ' ὅλες τῶν τές πράξεις,  
ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας καὶ εὔσπλαχνία·  
γενναῖοι ὁσάκις εἶναι πλούσιοι, καὶ ὅταν  
εἴναι πτωχοί, πάλι εἰς μικρὸν γενναῖοι,  
πάλι συντρέχοντες ὅσσο μποροῦνε·  
πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὄμιλοῦντες,  
πλὴν χωρὶς μίσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.  
Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,  
ὅταν προβλέπουν (καὶ πολλοὶ προβλέπουν)  
πώς ὁ Ἐφιάλτης θὰ φανῇ στὸ τέλος  
κι οἱ Μῆδοι ἐπιτέλους θὰ διαβοῦνε.

«Ποιήματα»

Κωνσταντῖνος Καβάφης

## 21. ΕΙΜΑΣΤΙΝ ΤΣΕΙΝΟΙ ΠΟΥ 'ΜΑΣΤΙΝ

Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν κατα-  
φαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἑθνικὴ συνειδήσις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προ-  
βάλλεται ἀκίνδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν Κυπρίων.

Είμαστιν τελεῖνοι πού 'μαστιν, τελι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδικά μας,  
ὅ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.  
"Οσον τελι ἀν πολλυνίσκουσιν τές πλῆξες, τὰ κακά μας,  
ἔν μας λυοῦν τελι ἀν μάχουνται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.  
"Αν ἄλλασσεν τὸ φυσικὸν εὔκολα τοῦ πλασμάτου  
τελι ὁ Πλάστης ἔν ν' ἀντρέπετον γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

*Παραγγελίες*

"Ἐμεῖς, οἱ Κυπριώτες, είμαστε ἐκεῖνοι ποὺ είμαστε, κι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας,

· ὁ σπόρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κείνο τῶν ἄλλων 'Ελλήνων.  
Κι δοσο κι ἀν πληθαίνουνε τὶς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακά μας ὅλοι,  
δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτύποῦν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,  
γιατὶ ἀν ἄλλαζε εὔκολα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου,  
τότε κι ὁ Θεός θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

## 22. ΝΑ 'ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νά 'τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα, τὴν καρκιά μας,  
ἔθεν νὰ μείνετε τεχαὶ σεῖς οὖλοι σας ξηστίτεχοι,  
τεχαὶ ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μιτά μας,  
πιώς εἴμαστεν δὰ κάτω δὰ τεχαὶ σεῖς τεχεῖ κάτω τεχεῖ.

*Π α ρ ἀ φ ρ α σ τις*

Μὰ νὰ ἥταν δυνατὸ νὰ βλέπατε μέσα μας, τὴν καρδιά μας,  
θὰ μένατε δόλοι ἐσεῖς ἐκστακτικοὶ  
καὶ θὰ σᾶς ἔπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,  
πιώς ἐμεῖς εἴμαστε ἐδῶ κάτω, κι ἐσεῖς ἐκεῖ κάτω.

Δημήτριος Λιπέρτης

## IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

### 1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

"Εμπετρος συνέντευξις του Σουρῆ εἰς τὴν Ἐργαζείδα (‘Αστυ-  
τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὄπιστην ἐκφράζει τὴν γένωμην τοῦ  
διὰ τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δροσίνης γλαφυρότατος, μὲ πνεῦμα δροσερό,  
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδά τὸ « ρό ».

Πολέμης λιγυρότατος καὶ πολυχαϊδεμένος,  
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καπμένος.

Ο Προβελέγιος λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὅλα,  
μὰ δύο γλῶσσες παίζουνε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ο Παλαμᾶς βαθύτατος, μὲ ποίηση ζοφώδη,  
ἀλλὰ φρενιάζει, σάν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημώδη.

Παράσχος μέγας ποιητής, συνάδελφος ἐν μούσῃ,  
πού τὰ μαλλιά του ἔκουψε, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸ μούσι.

Ο Βλάχος πρῶτος κριτικός, τὸν ᔁχω καὶ κουμπάρο,  
ἀλλὰ ποτέ μου δὲν μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ο Αρρινος θαυμάσιος, μὲ καλαμπούρια πρώτης,  
ώσαν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἵππότης.

Δαμβέογης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτὸς γεμάτος φῶτα,  
καὶ κρητικὸς τρικούβερτος μὲ ἥτα καὶ μὲ γιώτα.

Ξενόπονλος πολὺ κομψός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,  
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὅλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ Παπαδιαμάντης,  
ποὺ εἶναι πάντ' ἀ κάτρ ἐπέγγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ο Καλοσγοῖδος κριτικός, ἀλλ' ὅμως δὲν τὸν ξέρω,  
γι' αὐτὰ πού δὲν ἔδιάβασα ἐκ μέσης τὴν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

## 2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος!... πολλάκις τὸ εἶπα...  
μου πίνει τὸ αἷμα κι ὁ ψύλλος κι ἡ σκνίπα·  
καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος  
νὰ ρίψω μακράν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα... ἡ πλῆξις τὴν πλῆξιν μοῦ φέρει...  
Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμῶνας...  
Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·  
σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὸ σύμπαν ἀς πέσῃ  
κι ἐν' ἄλλο ἀς γίνη, καθὼς μοῦ ἀρέσει.  
'Άλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω  
καὶ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

'Οπόταν δὲ κόσμους συνθέσω πολλούς  
γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλούς,  
κι ἔκεινοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω  
καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποὺ βλέπω.

Γεώργιος Σουρῆς

## 8. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μπόι δυὸ πῆχες,  
κόψη κακή,  
γένια μὲ τρίχες  
έδω κι ἔκει.

Κούτελο θεῖο,  
λίγο πλατύ,  
τρανὸ σημεῖο  
τοῦ ποιητῆ.

Δυὸ μάτια μαῦρα  
χωρὶς κακία  
γεμάτα λαύρα  
μὰ καὶ βλακεία.

Μακρὺ ρουθούνι  
πολὺ σχιστό,  
κι ἑνα πηγούνι  
σὰν τὸ Χριστό.

Πηγάδι στόμα,  
μαλλιὰ χυτά...  
γεμίζεις στρῶμα  
μόνο μ' αύτά.

Μούρη ἀγρία  
καὶ ζαρωμένη,  
χλωμή καὶ κρύα  
σὰν πεθαμένη.

Κανένα χρώμα  
δέν της ταιριάζει  
καὶ τώρ' ἀκόμα  
βαφὲς ἄλλαζει.

Δόντια φαφούτη  
ὅλο σχισμάδες,  
ῦφος τσιφούτη  
γιὰ μαστραπάδες.

Γεώργιος Σουρῆς

#### 4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ο ἐκ Χίου πλούσιος ζυμπορεὺς Τζωρτζῆς Δρομοκαΐτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικούς σκοπούς. Διὰ τοῦ ἀληθοδοτήματος τούτου ιδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον «Δρομοκαΐτειον».

”Ω, ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν!... ”Ω, εὔτυχὴς ἡμέρα!  
”Ω τώρα πρέπει ὁ καθεὶς τοῦ ”Αστεως πολίτης  
νὰ βάλῃ στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα  
μὲ μιὰ χρυσὴ ἐπιγραφὴ «Ζωρζῆς Δρομοκαΐτης».   
Ναι! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες,  
ναι! τώρα πρέπουν κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα!  
”Α! ὁ Θέός ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρζῆ,  
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα  
θὰ βρίσκωμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θα ζῆ.  
”Ω μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!  
”Ω ! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπτὸν Μαυσώλειον αύτὸς ὁ κληροδότης,  
παιᾶνας κι ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανούς!...  
Εύρεθη μὲς στοὺς Χιώτηδες μὲ γνώση κι ἔνας Χιώτης  
κι ἐσκέφθη ὁ μεγάλος του καὶ πρακτικός του νοῦς  
πώς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, ποὺ πλημμυροῦν τὰ φῶτα,  
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνη πρῶτα πρῶτα.

Γεώργιος Σουρῆς.

## V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

### ΦΑΥΣΤΑ

Τι πόθε στα : 'Η Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρομένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φύλτρον, μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ὅχι οἱ ληικοὶ τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί. Τὸ μίσος τῆς τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλισκοι τῆς υἱοί.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Αθήνας, ἐγνώρισε πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν, παιζόμενον συγγρόνως ὑπὸ δύο θιάσων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε', ΣΚΗΝΗ Ε'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

( ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα, βλέπει ἕκτὸς τοῦ παλατίου )

'Ακόμη σκότος ἔξω, καὶ ἀκόμη νῦν !

( κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει )

"Ω, πότε ἡ κατηραμένη νῦν αὔτὴ  
θὰ τελειώσῃ ; "Ολος ἀναπαύεται  
δὲ κόσμος, "Υπνε, νῦν εἰς τὰς ὄγκαλας σου  
καὶ ἔνα μόνον δώμοσας νὰ μὴ δεχθῆς  
μηδὲ στιγμὴν κἀν, "Υπνε, εἰς τοὺς κόλπους σου,  
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἴδού

ό κοσμοκράτωρ οὗτος ό πανίσχυρος,  
 ώς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,  
 καθώς ό Κάιν τρέμων, μόλις δύναται  
 νὰ σύρῃ εἰς τὸ παλάτιόν του ὑπαρξίν,  
 ἦν θ' ἀπηρνεῖτο φρίττων καὶ ό ἔσχατος  
 τοῦ κράτους του ἐπαίτης! Φλόξ ἀθάνατε,  
 σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου! μὲ κατέκαυσες.  
 Τοῦ συνειδότος ὅμμα σὺ ἀνύστακτον,  
 κοιμήσου· κι ἡ φωνή του ἡ ἀνηλεής,  
 ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ώς μὲ δράκοντος  
 ούραν τὰς λέξεις: παιδοκτόνε, τύραννε·  
 σιώπα, παῦσε!

(πρὸς τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ)

Οἴμοι! ποῦ, Ἀσκληπιέ,  
 τὸ ὅπτιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον  
 τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,  
 ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν;  
 Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσῃς, θεῖε Ιατρέ,  
 πιτὸν τῆς λήθης, σπόγγον λήθης, ίκανὸν  
 νὰ ἔξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθώς  
 ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,  
 τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τ' ἀλησμόνητα,  
 τὰ ὑπαρξίν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ!  
 δὲν ἔχεις, ὅχι· διὰ τοῦτο σιωπᾶς.

(Ἡ Ἐλένη προσέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, κρατοῦσσα τὴν λυ-  
 χνίαν, ἦν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἡ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται  
 ἡ σκηνή).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'  
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ὦ μῆτέρ μου!

(όρμῳ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ελένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπά-  
 θεια ταύτης τὸν ἀναχαιτίζει).

Ἄλλ' ὅχι! εἶμαι ἐναγής!

κι εύλογως κλείεις πρός με τὰς ἀγκάλας σου  
 καὶ κάτω νεύεις, μῆτερ, ἀποστρέφουσα  
 τὸ τεθλιμμένον ὅμμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος  
 υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἰμ' ἐναγής  
 καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αίματοσταγεῖς  
 καὶ παιδοκτόνους χείρας τὰς ἀγίας σου  
 ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.  
 'Αλλ' ἄν, ω μῆτερ, ἥξευρες τοῦ δυστυχοῦς  
 τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο  
 καὶ πάντως θὰ μ' ἡλέεις. Μῆτερ, μ' ἐπνιξε  
 τὸ αἷμα τοῦ υἱοῦ μου! Μὲ τὰς σπείρας του  
 ὡς ὄφις ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἔδω,  
 τὴν νύκτα ὅλην ὡς ἀγχόνη σιδηρᾶ  
 μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἄνθρωπον  
 νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μῆτερ, μοῦ κατέκαυσε  
 τὸ ἔγκλημα τὰ σπλάγχνα, ὅλος φλέγομαι  
 ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεὶς  
 νὰ μὲ ἀνακουφίσῃ ἱκανὸς ἐκ τοῦ  
 φλογοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,  
 μ' ἐν βλέμμα συμπαθές του, ω! κανείς, εἰς οὓ  
 ριφθεὶς τὸν κόλπον δι ταλαιπωρος ἐγὼ  
 νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα  
 ἀναψυχὴν νὰ εῦρω τῆς βασάνου μου.  
 Σὺ μόνη, μῆτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς  
 τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις  
 θὰ μ' ἀνεζωγόνει, ἀναψύχουσα  
 ὡς δρόσος Ἀερμών ἡ καταβαίνουσα  
 ἐπὶ τὰ ὅρη τῆς Σιών· ἀλλ' οἴμοι! πῶς,  
 πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγής;

## ΕΛΕΝΗ

(προδήλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χείρας πρὸς τὸν Κωνσταντίνον)

Υἱέ μου Κωνσταντίνε!

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μῆτερ, μῆτέρ μου !

( ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας της )

ΕΛΕΝΗ

Φεῦ ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθός μου  
τοῦ ἑγγονοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,  
υἱέ μου, φόνος. "Ἐκλαυσα κι ἐθρήνησα  
καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνῶ πικρῶς. Κι ἐμοῦ  
τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἡθέλησεν  
ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι  
τῆδε κακεῖσε τηκομέν' εἰς δάκρυα.  
'Αλλὰ πῶς ἡδυνάμην, ταύτην βλέπουσα  
τὴν θλῖψίν σου τὴν ἀφατον καὶ συντριβήν,  
ἀναίσθητος νὰ μείνω ;

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,

ῷ μῆτερ, δὲν μὲ κατηράσθης ;

ΕΛΕΝΗ

Τῆς μητρὸς

καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς  
κι αίμασσει ἡ καρδία, εὔκολα αὐτὴ  
δὲν καταρᾶται ὅτι ἐγκυμόνησεν.  
Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὡμήν,  
έτοιμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον  
πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδμονες !

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! ὡς θεοί, οἱ δεῖλαιοι καὶ ἄφρονες !

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ὄνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας  
θεοὺς καὶ θείους ἡ μεγάλη Βαβυλών,  
των ἑθνικῶν ἡ Ρώμη; Τὸ ἐπίστευσες  
καὶ σύ, υἱέ μου;

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἀπαγε !

## ΕΛΕΝΗ

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν  
τῶν ἐθνικῶν· ἀλλ’ ἔχεις τὴν ἀληθινήν;  
Μία ύπάρχει πίστις ἀληθής, ἡ εἰς  
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

"Ἡν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

## ΕΛΕΝΗ

"Οχι, τέκνον μου,  
οχι τελείαν, πλήρη καὶ ἀκλόνητον!  
Ἐάν τοιαύτην είχες πίστιν, τώρα δὲν  
θὰ ἐθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,  
διότ’ ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου  
πληροῦσσα θὰ σ’ ἀπέτρεπεν, η ἔρημον  
αὔτης εύρων σε δαιμῶν ἀν ἔξεμαινεν  
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἥρχεσσο ζητῶν,  
ώς πρὸ δλίγου σ’ εἰδα καὶ σὲ ἥκουσα,  
τὴν θείαν Χάριν παρ’ ἑνὸς Ἀσκληπιοῦ!

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν; "Οχι, μῆτερ, φάρμακον  
παρ’ ιατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς; Ἐγώ;  
καὶ παρὰ τίνος; Δὲν ύπάρχει δι’ ἐμέ,  
φεῦ! θεία Χάρις πλέον.

## ΕΛΕΝΗ

Εἰν' ἀκένωτος  
ἡ Χάρις τοῦ 'Υψίστου καὶ τὸ ἔλεος  
εἰς τοὺς μετανοοῦντας. Μετανόησον!

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτὲ ἄνθρωπος,  
ὅν πικροτέρα ἔθραυσε μετάνοια  
τῆς τοῦ σείση σου ταύτης, μῆτερ;

ΕΛΕΝΗ

Τότε τί<sup>1</sup>  
κωλύει νὰ προσέλθῃς πρὸς τὸ βάπτισμα  
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολουόμενος  
τὸν ρύπον πάσης ἀμαρτίας, τέλειος  
χριστιανὸς νὰ γίνης, Κωνσταντῖνε μου;

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

”Ω ! πόσον ἀπατᾶσαι, μῆτέρ μου καλή,  
ἐὰν πιστεύῃς ὅτι τοῦ βαπτίσματος  
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρῃ τὸν ταλαίπωρον  
υἱόν σου ! Οὐδ’ ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς  
νὰ καθαρίσῃ δύναται τὰς χειράς μου  
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

ΕΛΕΝΗ

”Ολιγόπιστε !

Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ  
σὺ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν !  
”Α ! ὅχι, εἰσαι ἐθνικὸς καὶ ἀπιστος.

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

”Ἄλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μῆτέρ μου.  
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἔγώ, ἔπραξεν  
ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

ΕΛΕΝΗ

”Ἐγὼ νὰ σ’ ἀδικήσω; καὶ τὴν δόξαν σου,  
ἥη διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἔγώ,  
υἱέ μου, ν’ ἀρνηθῶ; Ποτέ μὴ γένοιτο.

"Αν μόνος είς ἔν κράτος καθυπέταξας  
 τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον  
 τί εἶναι ἔργον ώς πρὸς ὅσα ἐπράξας  
 ὑπέρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν  
 σχεδόν. 'Αλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἀν  
 κατηγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ  
 τῆς οὐρανίας πίστεως, τυφλὸς σχεδὸν  
 αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς της τὸ ἀνέσπερον;  
 Πρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν  
 γίὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως  
 νὰ βλέπῃ πλήρη' ἡ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ  
 χαρά της είνας πλήρης. Πλὴν σ' ἐλύπησα  
 καὶ δωρεάν, νιέ μου. 'Η φιλάνθρωπος,  
 ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἔμπλεως  
 καρδία σου δὲν πταίει· πταίει ἡ μακρὰ  
 εἰς τὴν ἀγίαν γῆν ἀποδημία μου,  
 καθ' ἡν εύρών σε μόνον δ 'Αρχέκακος,  
 κατὰ μικρὸν ἔξενωσε τῆς πίστεως  
 καὶ ἐορτὴν νὰ ἐορτάσῃς σ' ἔπεισεν  
 ἐλθών εἰς Ρώμην, ὅπου ἴσταται ὁρθὸς;  
 ὁ θρόνος του ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

( ὡς κατ' ίδιαν )

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου  
 τοῦ πνεύματος ἡ Χάρις τοῦ ἀγίου σου,  
 ὡ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, "Ψυιστε !  
 'Εδῶ ἀκούω κράζουσάν μοι ἄνωθεν  
 φωνὴν μυστηριώδη, Ἄ ! ἐδῶ πιοτέ !

( πρὸς τὸν Κωνσταντίνον )

Τὴν Ρώμην ἄφει, τέκνον, τὴν ἀμαρτωλήν  
 καὶ φέρ' ἕκει τὸν πόδα, ὅπου νήπιον  
 χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἔχαιρέτισεν  
 δ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς  
 ἔκειθεν τῶν ὀμμάτων, ώς καὶ τῶν ψυχῶν.  
 'Εκεῖ δ θεῖος λόγος σάρξ ἐγένετο.

’Αλλ’ ἂν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἡ ἐν σαρκὶ  
πατρὶς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον  
ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἱοθέτησεν  
ἡ μήτηρ καὶ τροφός τῶν λόγων, ἡ πατρίς,  
υἱέ μου, τῆς μητρός σου. Ἐκ τοῦ στόματος  
τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς  
τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἐκ τοῦ στόματος,  
ναί, τῆς Ἑλλάδος ἥκουσεν ἐκεῖ ἡ γῆ  
καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ’ ἄγια  
ὸνόματα: Χριστὸς καὶ Εὐαγγέλιον.  
Ἐκεῖ ἀπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια  
τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς  
ἐν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας  
καὶ κάλλη, τὸ θεοπέστιον Βυζάντιον.  
Τοὺς λόφους ἄφει τοὺς ἐπτὰ τοῦ νοσηροῦ  
Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἐλθὲ  
Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἐπτάλοφον.  
Ἐκεῖ τὸν κραταιόν σου θρόνον στῆσον καὶ  
τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως  
ἄς ὑψωθῆ ἔκτείνων πρὸς τὰ πέρατα  
τοῦ κόσμου τὰς ἀκτίνας του ὁ νοητὸς  
ἥλιος οὗτος,

( ἐπιδεικνύουσα ὃν ἔξαγει ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Τίμιον Σταυρὸν )

ὅ Σταυρὸς ὁ Τίμιος,  
φωτίζων, σκέπων πάντα, ἀγιάζων καὶ  
ζωοποιῶν. Τῆς θίας τότε Χάριτος  
διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως  
πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος  
τὸν παλαιὸν τῆς ἀμαρτίας ἀνθρωπὸν  
ἀποδυθεὶς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ  
ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἀσπιλὸν.  
‘Ως δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ  
τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,  
όμοιώς ὁ μητρόθεν “Ελλην σὺ τὴν γῆν  
διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

σαγήνευσον τῷ θείῳ λόγῳ πείσας καὶ  
ύπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατάταξον.  
Ποία ἡ δόξα, Κωνσταντῖνε, τότε σοῦ  
καὶ τῆς μητρός σου ποία, ποία ἡ χαρά!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! θὰ τὸ πράξω, μῆτερ, μὰ τὸν Τίμιον  
( ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἐλένης τὸν Τίμιον Σταυρὸν )  
Σταυρόν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα !

» οὐ στάξ

Δημήτριος Βερναδόζης



A' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

48



## 1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

‘Ο Μέγας Βασιλεὺς γράφει τὴν ὑπὸ μαρφῆν ἐπιστολῆς πραγματείαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὁποῖαι ἐσπούδαζον εἰς ἑθνικὰς φύλασσιν σχολάς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποιῶν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν συφίαν. ‘Η πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: Ήλεῖ τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ γνῶσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὸ δεύτερον ἔξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκαλέθη τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἔξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φρουτιδα, τὴν ὁποίαν πρέπει ἔκπαστος νὰ καταβάλῃ διὰ τὴν ψυχήν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

‘Αλλ’ ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἰκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἔξῆς ἄν εἴη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἵν’ ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ παντοδαποί τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἔφερῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ’ ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἡ λόγους ὑμῖν διεξίσωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἄνδρας ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφράσσομένους τὰ ὃτα οὐχ ἦττον ἡ τὸν Ὀδυσσέα φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. ‘Η γάρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὅδός τις ἔστιν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάσῃ φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορουμένους, οὐ σκώπτοντας, ἡ μεθύοντας μιμούμένους, οὐχ ὅταν τραπέζῃ πληθούσῃ καὶ ὧδαῖς ἀνειμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὄριζωνται. Πάντων δὲ ἡκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγομένοις προσέξομεν, καὶ μάλισθ’ ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίσωσι, καὶ τούτων οὐδὲ ὅμονοούντων. ‘Αδελφὸς γάρ δὴ παρ’ ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὐθῆς πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμός ἔστιν ἀκήρυκτος. Ταῦτα δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλισθ’

ὅταν ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιῶσι. Καὶ ὥτε τόρων δὲ τὴν περὶ τὸ φεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γάρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ φεῦδος τοῖς τὴν ὁρθὴν ὀδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἵς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἔστιν. Ἐλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γάρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἔχρι τῆς εὐωδίας ἡ τῆς χρόας ἔστιν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ὅρᾳ καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κάνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσίν ἔστι τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γάρ οὔτε ἀπασι τοῖς ἀνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἔργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν· ἡμεῖς τε, ἦν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥιδωνίᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλασφερὸν φυλαξόμεθα. Εύθυς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἔκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας.

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἔτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῷ δὲ ἔτι πλειό φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὑμηται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γάρ τὸ ὅφελος οἰκειότητά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπείπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἰναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαίνομενα. Ἡ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταῦτι ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετήν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἴδρωτος συχνοῦ καὶ πόνου πλήρης ἡ πρὸς ἀρετὴν φέρουσσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὅρθιον, οὔτε προσβάντα ῥάδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐλθεῖν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὄρāν ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὡς δὲ ῥάδία τε καὶ εὔπορος καὶ τῆς ἐτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

κακίαν ἀγούσης, ἦν ἀθρόον είναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητὴς ἔφησεν ; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἔτερον ἢ προτέπων ἡμᾶς ἐπ’ ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἀπαντας ἀγαθούς είναι, ταῦτα διελθεῖν. Καὶ μέντοι καὶ εἰ τις ἔτερος ἐοικότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὑμνησεν, ὡς εἰς ταῦτὸν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31

Μέγας Βασάνειος

## 2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἄναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι’ ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγώ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τι μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιώτερα Θεῷ τῆς ἔτερων ταχυτῆτος ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκείνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἱερεμίας Ὅστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εύσεβῶς ἀμφότερα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἄλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπέρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἵσως οἰεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ρέουσαν Ὂλην καὶ κάτω μένουσαν, ἥσ αὖ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ’ εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξιώμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπέρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

θεοὶ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκεῖνος δι' ἡμᾶς ἀνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῷ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· διούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν· ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἤτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σωσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν· ἐλκύσῃ πρὸς ἐσθη, ἵνα δοξάσῃ· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ἔαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα δῖσα ἐκείνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ως ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γάρ ἐλπίζει καὶ εὔχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἵτει τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεῖς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἔαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῷ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ τὸν ὄπιοιονοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὗν ἔαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἴδρωσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἔαυτοῦ. "Ω, τῆς μεγαλοψυχίας, η, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῇ καὶ εἰς ἀέρα ρέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῇ καὶ εἰς ἀέρα ρέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς· ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐνσημαίνομένους, οὐδὲ ἡδίως ναῖς, εἴτουν σαρκίναις, οὐκ ἔξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ἡδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαίνομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 35

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

### 3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

'Ο Ιωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἔξι λόγους «Περὶ ιερωσύνης», ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ Ιερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλῆν ίδιότητὰ του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ «Περὶ ιερωσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσόστομου ἔθεωρήθησαν ἡνέκαθεν ἔνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντίνης θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν των ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικήν των ἀξίαν.

'Η ἔκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπου διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ιστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εἰκασία εἰς τὸν ιεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασίας εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενωτάτου φίλου του Βασιλείου (ὅχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρός του. 'Ο διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασιλειόν, περὶ τοῦ δοποίου οὐδεμίαν ἀλληγενούς βεβαίων πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἔνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον «Περὶ ιερωσύνης» ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγεῖται πῶς ἡμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρός του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὃσῳ ἐκείνη εὐρίσκετο ἐν τῷ.

'Εμοὶ πολλοὶ μὲν ἔγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δέ τις τουτωνὶ τῶν πολλῶν, ἀπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφεῖναι κατόπιν αὐτούς, ὃσον ἐκεῖνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τὸν τὸν ἀπαντά μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν. Καὶ γάρ μαθημάτων ἡψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἵστη καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγμάτων. Οὐ γάρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἐκεῖθεν ἔξελθόντας βουλεύεσθαι ἐχρῆν, ὅποιαν ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν δόδον· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἔτερα δὲ πρὸς τούτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γάρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἔτερος ἔτερου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὕτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέζη πενίᾳ· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προσαιρέσεως ίσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιώκειν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ’ ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· Ἕγω δ’ ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδήμένος ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἐμαυτοῦ καὶ ἐβιαζόμην κάτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γάρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβάς.

Ως δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικοῦ κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χείρε· τὴν δὲ ἰσότητα οὐδὲ οὕτως ἵσχυσαμεν φυλάξαι τὴν προτέραν. Καὶ γάρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὑψος ἥρετο μέγα. Πλήν ἀλλ’ ἀγαθός τε ὁν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἔστιτὸν ἀποστήσας τῶν ἀλλῶν, ἡμῖν τὸν ἀπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γάρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἤν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλάκις τῷ βίβλοις προσηλωμένῳ, καὶ μηδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρώας, ἦν πάλαι ὡδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἦνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἔκαστος ἀφέντες τὴν ἔσαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἰκησιν ἔχοιμεν· καὶ ἐπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἄλλα με αἱ συνεχεῖς τῆς μητρός ἐπωδῖαι διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνων δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ’ ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γάρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἴκον αὐτῇ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εύνης, ἦς ἡμᾶς ὡδινε, πηγάς τε ἡφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεεινότερα προσετίθει τὰ ὥρματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη. — «Ἐγώ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολύ, τῷ θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γάρ ὡδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάρρος ὑπερέστησεν σοὶ μὲν ὄρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον νατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὄρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινά, ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιντ’ ἂν εἰδέναι.

καλῶς. Λόγος γάρ οὐδεὶς ἀν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἔκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἅρτι μὲν τῆς πατρώς οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὗσα, ἔξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτῳ βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥᾳθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλάς, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τάς ἐπιτρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπών ὁ τεθνεώς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὅν, πολλήν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· δὲ τοὺς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἔκάστην ἐμπίμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλειόνων φροντίδων· τὴν γάρ τῶν χρημάτων ἐωδαπάνην, ὅσην ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. 'Αλλ' ὅμως οὐδέν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὅμιλησαι γάμοις, οὐδὲ ἔτερον ἔπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δέ μοι παραμυθίαν οὐ μικράν τῶν δεινῶν ἔκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὄραν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τετελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἔκεινον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διά τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὡν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαι πω μαθών, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλήν μοι παρεῖχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδέ ἔκεινο γ' ἀν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἡνέγκαμεν, τὴν δὲ οὔσιαν σοι τὴν πατρών ἡλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλούς τῶν ὄρφανία δυστυχησάντων οīδα παθόντας ἔγώ. Καὶ γάρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμησιν δαπανήθηναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδέν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὡν ἡλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μή τοι νομίστης ὄνειδίζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μή με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἡδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περίμεινον τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἵσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τούς μὲν γάρ νέους ἐλπίς καὶ εἰς γῆρας ἡξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδέν εἶτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. "Οταν οὖν με τῇ γῇ παραδῶς καὶ τοῖς ὄστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξης τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας

καὶ πλέει θάλατταν, ἦν ἄν ἐθέλησε τότε ὁ κωλύσων οὐδείς. "Εως δ' ἄν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἰκήσιν. Μή δὴ προσκρούσης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῆ, τοσούτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἡδικηότας οὐδέν. Εἰ μὲν γάρ ἔχεις ἔγκαλεῖν, ὅτι σὲ εἰς βιοτικὰς περιέλκω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφήν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδένι αἰδεσθῆσαι, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἄπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλήν σοι παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἔτερον, οὕτος γοῦν κατεχέτω σε παρ' ἡμῖν διεσμός. Καν γάρ μυρίους σε λέγης φιλεῖν, οὐδεὶς σοι παρέξει τοσαύτης ἀπολαύσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστί τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκιμήσεως ἐξ ἵστης ἐμοί.

«Περὶ Ἱερωπύνης»

Ιωάννης Χρυσόστομος

#### 4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

"Η περιγραφὴ τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἐν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου «Περὶ κτισμάτων», εἰς τὸ ὅπουν δύμικε περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἰδίους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

'Ο μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἀπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῇ ἤετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάστης γῆς ἥγειρεν ἀπαντατας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένῃ μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγενημένων πολλῷ, τῇ βασιλέως ὑπούργει σπουδῇ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ῥυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἴνδαλματα, καὶ μηχανοποιὸς σύν αὐτῷ ἔτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῷ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἡν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησαμένου τούς ἐς τὰ πραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῷ ἐσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸν νοῦν εἰκότως ἀντις ἀγασθείη τούτου δὴ ἔνεκα, ὅτι δὴ ἀκτάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς μὲν ὄρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἀπιστον. Ἐπῆρται μὲν γάρ ἕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἀλλων οἰκοδομημάτων ἀποσα-

λεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἔστιν, ώραιόμενη δέ, ὅτι αὐτῆς μὲν οὕσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὡστε δὴ ἐνθένδε ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὗρος δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὔτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποτέτορνευται ὡστε καὶ περιμήκης καὶ ὅλως εὔρεια οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλλει δὲ ἀμυθήτῳ ἀποσεμνύνεται. Τῷ τε γάρ σγκω κεκόμψευται καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἔστι, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ιερὸν περικέχυται.

[Ἔκολουθεὶ ἡ λεπτομερῆς περιγραφῆς τοῦ ναοῦ, ἡ ὅποια ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἔξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ Ἱερόν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὸν περιγραφήν τοῦ ἔξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἔρχεται ἡ περιγραφὴ τῶν κιβώνων, τῶν τετσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων].

"Υπερθεν δὲ αὐτῶν κυκλοτερής οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπῆρται· ὅθεν ἀεὶ διαγελᾶ πρῶτον ἡ ἡμέρα. 'Υπεραίρει γάρ, οἷμαι, τὴν γῆν ξύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχὺ, ἔξεπίτηδεις παρειμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χώρους, οὐδὴ τὸ διηρημένον τῆς οἰκοδομίας ξυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγούς είναι. Ταῦτα δέ, οἷμαι, οὐδὲ γλώσσῃ τραυλιζόουσῃ τε καὶ ίσχνοφώνῳ οὔσῃ ἀμήχανά ἔσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἔξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξὺ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἑκάστου κρητῆς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει δέξεται ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναθρίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εύρυνομένη τῇ μεταξὺ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερές τελευτᾶ, ὃ ταύτῃ ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένας ἐνταῦθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦ παμμεγέθης ἐπανεστηκιά τις σφαιροειδής θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερρᾶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἐστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῷ ἀπὸ τοῦ ούρανοῦ ἔξημένη καλύπτειν τὸν χῶρον. Ταῦτα δέ πάντα ἐς ἀλλήλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἔκ τε ἀλλήλων ἡωρημένα καὶ μόνοις ἐναπερειδόμενα τοῖς ἄγχιστα οὖσι, μίαν μὲν ἀρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις αὐτῶν

τινι ἐμφίλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μεθέλκει τὸν ὁφθαλμὸν ἔκαστον καὶ μεταβιβάζει ρᾶστα ἐφ' ἑαυτό. Ἀγχίστροφός τε ἡ τῆς θέας μεταβολὴ ἐξ ἀεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἐσορῶντος οὐδαμῇ ἔχοντος ὅ, τι ἂν ποτε ἀγασθείη μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τάς τε ὁφρῦς ἐπὶ πᾶσι συννευκότες, οὐχ οἰοί τὲ εἰσὶ ξυνείναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται ἀεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐξ τὴν ὄψιν ἀμηχανίᾳ. Ταῦτα μὲν τῇδε πῃ ἔχει.

[Οἱ πεπσὸι ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὄποιοι ἔχουν συναρμοσθῆ διὰ μολύβδου].

Χρυσῷ μὲν ἀκιβδήλῳ κατείληπται ἡ ὁροφὴ πᾶσα, κεραννῦσα τὸν κόμπον τῷ κάλλει, νικᾷ μέντοι ἡ ἐκ τῶν λίθων αὔγη ἀνταστράπτουσα τῷ χρυσῷ. Στοιά τέ εἰσιν ἑκατέρωθεν δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεώ οὐδεμίαν διειργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μεῖζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὗρους τὸ μέτρον, καὶ τῷ μήκει μέχρις ἐξ τὸ πέρας ξυνεξικούμεναι, τὸ δέ γε ὑψος καταδεέστεραι. Καὶ αὐταῖς ἡ τε ὁροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἔγκαλλώπισμα. Ταύταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἀτέρα μὲν τοὺς ἄνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταύτῳ ποιουμέναις ἡ ἄλλη ἀνεῖται. Παραλλάξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἵσον αὐταῖν τῷ Ἱερῷ ἐξ κάλλος διήκει καὶ ὥραίζει τὸ ἐμφερές. Τίς ἀν τῶν ὑπερώων τῆς γυναικωνίτιδος ἐρμηνεύς γένοιτο, ἡ τάς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἵς ὁ νεώς περιβέληται; Τίς δὲ τῶν τε κιόνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἵς τὸ Ἱερὸν κεκαλλώπισται; Λειμῶνί τις ἄν ἐντευχηκέναι δόξειεν ὥραίω τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἀλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἵς τὸ φοινικοῦν ἐπανθεῖ καὶ ὃν τὸ λευκόν ἀπαστράπτει, ἔτι μέντοι καὶ οὓς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἡ φύσις. Ὁπηνίκα δέ τις εὐξόμενος ἐσ αὐτὸ Ίοι, ξυνίησι μὲν εὐθὺς ὡς οὐκ ἀνθρωπείᾳ δυνάμει ἡ τέχνη, ἀλλὰ θεοῦ ἡ οπῆ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἰναι, ἀλλ' ἐμφίλοχωρεῖν μάλιστα οἵς αὐτὸς εἶλετο.

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ίδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκὲς ἔκαστω ταύτῳ τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐνταῦθα τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε, ἀλλὰ παμέντης.

ρόντες μὲν τῷ ἵερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὄρωμένοις γεγήθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ύπερ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσυσεμύνονται. "Ετι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεώ τοῦδε τὰ τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἀπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἀπέρ 'Ιουστινιανὸς βασιλεὺς τῆδε ἀνέθηκεν. 'Ενι δὲ μόνῳ τεκμηριοῦσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγομένοις ἐφίμι. 'Ο γάρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὅντερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

Προκόπιος

(«Περὶ κτισμάτων»)

## 5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

"Η «"Έκδοσις ἀκριβῆς τῆς 'Ορθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἐν μέροις τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ 'Ιωάννου Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ δόπον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς 'Εκκλησίας στηριζόμενης ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ 'Αριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφύριου.

"Απόδειξις ὅτι ἔστι Θεὸς

"Οτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς 'Αγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. 'Ως γάρ ἔφημεν, ή γνῶσις τοῦ εἰναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. 'Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινας εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγάγειν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὃν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβίδ: «Ἐίπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ: Οὐκ ἔστι Θεός»· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνήγαγον. 'Ομοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτιζον καὶ τοὺς πεπλανημένους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μηδὲ τὸ τῶν θαυμάτων, μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γάρ ἔαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθείᾳ πεποιήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεχώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν "Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ "Αγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἥ κτιστά ἔστιν ἥ ἀκτιστά. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτά· ὃν γάρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἥρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως, ἥ φθειρόμενα ἥ κατὰ προσάρεσιν ἀλλοιοῦμενα. Εἰ δὲ ἀκτιστά, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως καὶ ἀτρεπτά. Ὡν γάρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἦγουν αἱ ἴδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ἀπὸ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, καὶ ψυχάς, καὶ δαίμονας κατὰ προσάρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπήν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίησιν, ἐπιτεινομένην τε καὶ ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπά κατά τε γένεσιν καὶ φθοράν, αὔξησίν τε καὶ μείωσιν, καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν καὶ τοπικὴν κίνησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστά. Κτιστὰ δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τίνος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἀκτιστὸν εἶναι. Εἰ γάρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τίνος ἐκτίσθη, ἔως ἂν ἐλθωμεν εἰς τὶ ἀκτιστὸν. "Ἀκτιστος οὖν ὃν ὁ δημιουργός, πάντως καὶ ἀτρεπτός ἔστι. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο εἴη ἥ Θεός;

Καὶ αὐτὴ δὲ ἥ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἔστι Θεός, ὁ τόδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοούμενος. Πῶς γάρ ἀν ἐναντίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασι, καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μή τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεβίθασε καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ δι' ἀέρος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ φύσιν πυρὸς τε καὶ ὕδατος; Τί ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισε; τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἤγον τὴν ἀληκτὸν φοράν καὶ ἀκώλυτον; Ἡρός οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν

φέρεται τε καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; Ἡρόποιηκώς αὐτὰ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών; Οὐ γὰρ τῷ αὐτούτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἐστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξι; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94

Τιωάννης Δαμασκηνὸς

## 6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ Ἡ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Μυριόβιβλον ἡ Βιβλιοθήκην» ἐπιπλοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυλοπαιδικὸν ἔργον του, εἰς τὸ ὄποιον κατέγραψε περιλήψεις καὶ κρίσεις διὰ ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαῖοις καὶ βιζαντινοῖς, ἐμελέτα.

**Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον**

Ἄνεγνωσθη Βασιλείου τοῦ Θεοπεσίου τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Ἀριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασιλεῖος λέξει τε γὰρ καθαρᾶς καὶ εὔσήμων καὶ κυρίας καὶ ὅλως πολιτικῆς καὶ πανηγυρικῆς δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ’ οὐδενὸς δεύτερος ἄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καὶ γε λαμπρότητος ραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὕσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον γάντιον ἀποκεχρήμενος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἔσαυτῷ θείη, ἔπειτα τούτους ἐκμελετώη, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἐτέρου δεήσεσθαι, οἷμαι, σύτε Πλάτωνος οὕτε Δημοσθένους, οἷς παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικόν τε καὶ πανηγυρικὸν ρήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103.

Φώτιος

## 7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρω ἡγούμενῳ

Οὐχ ὁ τὸ ρέῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσσῃ πηγάζων ἥδη καὶ χεῖρα δραστήριος ὥσπερ οὐδὲ ὅ πράξει κρατῶν καὶ τὴν τῶν ρημάτων πειθώ σοιβαρευομένην ἔχει τοῖς χείλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἰπεῖν ἔχω καὶ παντοδαπά παραδείγματα· πρὸς σὲ δὲ γράφων τὸν ὄμηρίζοντα ἐν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθηντο· καὶ ὁ μὲν Ὁδοσσεύς σίτου αἰτήσων πρὸς Ἀνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γάρ αὐτοῦ τῇ γλώσσῃ τὸ Ἀχαϊκόν. Ὁ δὲ παραγεγονὼς, ἔπεια νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίοισι πλεῖστα ἐπομβρήσας καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὃν ἦλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ὀλλὰ καὶ ὀχληρὸς εἶναι δόξας ὑπέστρεψεν ἄπορον τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσι ποιησάμενος. Παλαμήδης δὲ ἐκεῖνος (οἴδας τὸν ἄνθρωπον, ὃσον Ὁδοσσέως ἀφωνότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγὺν ἐκεῖνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβών τὸν Ἀνιον ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ιμάτιον κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγίνετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ρῆμα προήνεγκεν, ὡς ἦκε σίτον αἰτήσων στρατῷ φίλῳ καὶ λιμώπτοντι· καὶ τυχών ἀπῆγει χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὁμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὀφέλειαν. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γάρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως μακρούς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων καὶ τῶν ἀσήμων φωνῶν πλέον ἔχειν ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 102

Φάσις

## 8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβόλαι εἰς Ὀμηροῦ» εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων φύλοισι γικῶν ἔργων ταῦ Βούζντειν. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάστης φύλοισι γικῆς ἀπόδειξεις τὰ ὄμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν Ὀμήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἵσως εἴ τις ἀπόσχοιτο τὴν

ἀρχὴν ἡ κηρῷ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἡ ἀλλ' ἔτέραν τραπόμενος, ώς ἂν ἀποφύγῃ τὸ θέλγητρον, μή ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ὥδης ἐκείνης ἐλθών, οὐκ ἄν, οἶμαι, οὔτε παρέλθῃ ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθών εἴη ἄν εὔχαρις. Εἰ γάρ που, ὡς περ θεάματά τινα, ὅποια τὰ θυρυλούμενα ἐπτά ἐν λόγοις κείνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ὃν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ 'Ομήρου ποίησις, ἵς οὐκ οἶμαι εἴ τις τῶν πάλαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἔξω σοφίας ἡρύσαντο.

'Εξ ὀκεανοῦ μὲν γάρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατά τὸν πάλαι λόγον ἔξ 'Ομήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν περεισέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιτρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ τῶν ἡθοῦ ὅπλῶν τῶν περὶ λόγους ἔξωτερικούς, ὅποίους ἄν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν 'Ομηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες πάρ' αὐτῷ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφεοθαί, οἱ δὲ ὥστε χρείαν ἀποπλῆσαι τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἔξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον. 'Ἐν οἷς καὶ ἡ Πισθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς 'Ομηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτὸν, εἰ καὶ 'Ιππαρχος φθονεῖ, ὡς μετ' ὀλίγια ιστορηθήσεται. 'Ρήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. "Οσοι δὲ μετ' αὐτὸν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἔξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιῶν, πάντα ποιῶν, δι' ὃν ὁμηρίζειν δυνήσεται. "Αγουσιν αὐτὸν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος. 'Ο περὶ τὴν 'Ασκληπιαδῶν διάιταν καὶ τὰ τραύματα ἔρανιζεται καὶ αὐτὸς ἐκείθεν ἀγαθά. 'Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας 'Αλέξανδρος, κειμήλιον εἴτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν 'Ομηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλήν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπταύων αὐτῆ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εύόνειρος.

Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ 'Ομήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ 'Ιλιάς. Καὶ παροιμίαιν μὲν τις κακῶν 'Ιλιάδα φησίν· αὐτὴ δὲ καλοῦ παντός ἔστιν 'Ιλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μέν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγήσεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὃν ἄν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ὥρητορείας, στρατηγικῆς δὲ ἔυτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἡθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὀλως πανεύτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ καλῶν, φιλοσοφίας, ὥρητορείας, στρατηγικῆς τοίων καὶ ἐπιστημῶν. "Εχει τις καὶ δόλους ἐπαινετούς ἐκείθεν μαθεῖν

καὶ ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καὶ σκωμάτων δριμύτητας καὶ ἔγκωμίων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλοντι. Καὶ ὅσα δὲ τῇ ἴστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἀν οὐδὲ τὴν Ὁμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσῃ τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοὰς ἡδύνειν, τοῦ τὰς ψυχὰς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἴστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός ἔστι τοῦ θαυμάζεσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὁμηρικοὶ μῆθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαί εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἱ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν τεθειμένοι, ἐλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποίησιν, ὃν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντη πρὸς τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ὅπως ἀν ἐξ ἀρχῆς ἡνίκαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἐπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γάρ θεωρία ἔστιν ἀληθευτική· καὶ διαφορὸς δὲ τοιοῦτος οὐκοῦν καὶ διὸ "Ομηρος." Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφαίνομένω δικτύων, ὃ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἴτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσει σοφοὺς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἀλλοθεν. Ἐτι δὲ γίγνεται καὶ μεθοδευτής οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ώς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, καθηγήσηται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστὸν ἐν τούτοις "Ομηρος" ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένος ὅμως οὐ φεύγεται, ἀλλὰ στέργεται, καὶ οἱ μισεῖν αὐτὸν προϊσχόμενοι οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἀπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὐθίς προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὃς θεωμένων μὲν "Ελλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνηθες ἐπραττεν, ἀπολαύειν οὖ ἥθελεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογίαν πολύχρηστον εἰναι χρῆμα τὴν Ὁμηρικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εὐχρηστὸς ὁ ποιητής, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μηδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὁμήρου ὑπερλαλεῖν. Ὡς εἶ γέ τις ἐν σκοπῷ θήσει τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσεται λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχειρού, ὃν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ῥάδίως τὸ προτεθέν.

[Συνεχίζων δ συγγραφεύς ἐκθέτει τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας

του, ή όποια συνίσταται εἰς τὴν ἔξομάλυνσιν πάσης τυχὸν δυσκολίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων].

"Ετι κάκεινο προλαβεῖν χρὴ ἔχόμενον ἡδη καὶ προκλητικὸν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιάς καὶ σεμνοτέρα καὶ ὑφος ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ ἡρωϊκωτέρα· ἡθικὴ δὲ ἡ Ὀδύσσεια, ὡς ἔκει σαφέστερον γέγραπται· καὶ ὅτι τὴν Ὁμηρικὴν ἴσχυν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἔστι καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδύσσειᾳ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλαὶ ἀφορμαὶ εἰς ὥητορείας δαψίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλυσχρότατος καὶ πάντῃ ὀλιγούλος δὲ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καὶ ὅμως ἔξηρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλον καὶ ἔκείνην τηλικήνδε καὶ τοιαύτην διασκευάσασθαι, παραδεικνύων ὅτι καὶ ὁ παμπλούσιος ἔστιν καὶ πάνυ φιλότιμος ἐν τε πολυαφόρμοις καὶ ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς." Οθεν ἔκεινο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἐνὸς προσώπου ὀνόμασεν, ὑποδηλῶν τὸ ὄλιγον τῆς τοῦ γράφειν ὥλης, ὡς μόνα δῆθεν λέξων τὰ κατὰ τὸν Ὀδύσσεα, οἵς καὶ ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκείαν καὶ ἔτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλληπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καὶ οὔτε ἀπὸ ἐνὸς τινος ὡς ἔαν 'Ἀχιλλεια ἦ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιῶν μόνον περιέχουσα κακά· ἀλλ᾽ ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἰλιον συμπεσόντα ἦ τὰ Τρωϊκά. Εἰ δέ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι οἷον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἡ ποίησις αὕτη ὀνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καὶ οἱ μετά τὸν Ὁμηρον τραγικοὶ καὶ ἔτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεία πολλάκις ἐπιγράφουσι δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἐπαθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲν. Σκοπός δὲ αὐτῷ τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν προοιμίῳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακά ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιδος καὶ οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἑλληνες ἐπαθον, καὶ μάλιστα οἱ Ἑλληνες. Διὸ καὶ οὐλομένην εἰπὼν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· «ἡ μυρί' Ἀχαιοῖς ἀλγε' ἔθηκε», μονονουχὶ λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἔξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἐπαθον κατά τινα είμαρμένην, ὡς ἐν τοῖς ἔξης δηλωθήσεται. Καὶ διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καὶ ἐλλειπτικῶς ἔχειν. "Ως περ γάρ λόγχη καὶ γῆ καὶ Τροία καὶ μάχη καὶ σκοπιά Ἰλιάς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακῆ, ὃ ἔστι Τρωϊκή, οὔτω καὶ ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδὴ, ἡ Ἰλιάς ποίησις ἡ ἱστορία Ἰλιάς. "Ως περ καὶ τὸ Ἰάς. Καὶ τοῦτο γάρ ἐλλέλειπται, ζηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος.

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἰπεῖν ‘Ομήρου Ἰλιὰς ταῦτόν ἔστι τῷ Ὁμήρου Τρωϊκῷ τὸ δὲ Ἰλιὰς μάχη τραγικῶς ἵσον δύναται τῷ Τρωικὸς πόλεμος. Ἀλλὰ γάρ ἦδη τῷ σκοπῷ ἐγχειρητέον, ἵνα μὴ ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἐκδοσις Weigel, Λειψία, 1827

Εὔσταθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

## 9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

«Ἀρετή, ἐστιν ἔξις, καθ' ἥν ἀγαθοὶ ἐσμεν». Αὐτὸν τὸν ὄρισμὸν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας του ὁ συγγραφεὺς. Ἀγαθός, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φρόνησις, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἡ εἰς τὰ ἔκούσια παθήματα εἶναι ἡ σωφροσύνη.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐννοίας ἐκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φρονήσεως, ὡς τῆς τελειοτάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπειὶ ἔστι σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἕκαστῳ τούτων εἴη ἄν τι μόριον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὐταρκεῖαν καὶ χρήσιμον ἔκαστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήμασιν ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρίας δέ, ὁμοίως τρία ἔστι μόρια. Ἐπειὶ ἔστιν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαίων παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοί που ἔθελονται ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἔνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἡ κινδύνους ἡ τι ἄλλο προσαιρόμεθα, ὃν ἔνευ μὴ οἰόν τε εἴη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δὲ ἔκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὐτὰ μέν, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ θείου τε, καὶ τὸ ὄλον τοῦτο διατάττοντος, οἷαί περ αἱ καλούμεναι ἔμφοραί· τὰ δὲ αὖ παρ' ἀνθρώπων, οἰαίπερ αἱ παρ' ἔνιων πρὸς ἡμᾶς δυσκολίαι καὶ δυσχέρειαι, εἰ καν καὶ ἐφ' ἕκαστῳ τούτων ἴδιόν τι μόριον ἀνδρίας σῶζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθής ὑπὸ τῶν χειρόνων ἔκαστων, γεναιότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἵρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἔκουσίοις ἀψυχίᾳ μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θείου, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεί ἔστι σωτηρία δόμοίων τούτου αὐτοῦ, οὕπερ ἔσμεν πρὸς ἄ ἕκαστον, ἔσμέν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ ξυγγενεῖς που πᾶσι, καν πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἴη ἄν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώποις πολιτείᾳ μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἴδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἡ μὲν πρὸς τὰ θεῖα τε καὶ ἀεὶ ὄντα, ἡ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἡ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. "Ωστ'" εἴη ἄν καὶ αὐτῆς ἡ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εύθουλία, ἡ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἡ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδεῖαι αὗται καὶ τοσαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἵσως καὶ ὅχρι τοσούτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὅθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἑκάστην ῥῶν κτήσαιτ' ἄν τις, ἡ γε κοσμιότης εἴη ἄν. Τῶν γάρ που ήδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦντι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὔτη ἡ ἀρετή, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μή· καὶ τῶν μη ἀναγκαίων αὖ ἐνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπωσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τὸν τε ἕδιον ἑκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δέ γε μη ἀναγκαίων μέν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγωροῦσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεής τις ἦ, τῇ αὐταρκείᾳ χαίρων μᾶλλον ἡ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

#### 10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἰταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις νίέσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθειται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

καὶ ὑπέρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰξάντων, καὶ ἐς ἄπαντα ἔψεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὴ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατάνουσί τε καὶ ἐπαύξουσι τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἢ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἄν, μέγα ἄν τοῖς τῆδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γινόμενα δ' ἄν, οὐ μικρὸν ἄν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἐλλείποι σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπέρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἔστι, βραχέ́ ἄττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἔσπουδακότας ὅρῳ· ἀλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἔνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἐσμὲν γάρ οὖν, ὃν ἡγείσθε τε καὶ βασιλεύετε, "Ἐλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. "Ἐλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὔρειν εἴ τις ἄλλη οἰκειοτέρα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὅση δὴ ταύτη τῆς Εύρωπης προσεχής, τῶν τε αὖ νήσων αἱ ἐπικείμεναι. Ταύτην γάρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν "Ἐλληνες ἀεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἔξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προενώκητοτῶν· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἔτέρων τὸ αὐτό ἔστιν ὅτε πεπονθότες ἀλλ' "Ἐλληνες τὴν δε τὴν χώραν τούναντίον αὐτοί γε ἀεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὕτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάστης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτὴ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἐλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι τὰ μέγιστά τε ἐνδοξότατα "Ἐλληνες ἔργα ἀπεδείχαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασίλειόν ἔστι, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογιζομένοις οίλον μητέρα τε οὕσαν καὶ ἀφορμήν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προενώκητοι, "Ἐλληνές τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικιαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῇ καὶ μεγάλῃ ἐπηγεικότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριοι, εἴ γε Αἰνεῖασι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἵσοις καὶ δμοίοις συνωκισμένοι Ῥώμην εύτυχεστάτην πόλεων κατώκησαν· Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἔνεκα οὐ περὶ σμικροῦ ποιητέα ἡ χώρα οὐθ'

ύμιν τοῖς βασιλεῦσιν, οὕτε τοῖς ὑπηκόοις, εἴ γε τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἥδε δ' ἡμῖν οἰκειότατη ἀπασῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μιᾶς ἀν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὠρῶν συμμετρίαν καὶ καρπῶν φοράν, καὶ δλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἔστιν εἰπεῖν, ἔάσω ἐν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἄν εἴη κρείττων χώρας; Νῆσός τε οὗσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἥπειρος ἡ αὔτη καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ὅπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἀν ράδίως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὁρῶν ἐρυμότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκτην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων πανταχῇ· ὥστε, καν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῇ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἥττους είναι.

('Η διατείχισις τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρθητον τὴν Πελοπόννησον. 'Η ὑπεράσπισις ὅμως τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῇ εἰς μισθοφόρους, ἀλλ' εἰς ἐν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῷ οἱ ἄλλοι θὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῶν ίδεῶν τοι περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστῆς ὁ Πλάτιων

## 11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

'Πρόθεσις τοῦ ἔργου είναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἐν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνούσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

### ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς; δειν' ἔπραξας, ἀλλ' ὅμως ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.

'Ω τέκνον, ὃ φίλατον, ὃ Θεοῦ Λόγε,  
σύγγνωθ' ἀμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρωπον, Τέκνον·  
καὶ Πέτρος ἔξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

## ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μῆτερ Παρθένε·  
λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρηζούσης σέθεν.  
Καὶ γὰρ πάροιθεν σοὶς ἐπειθόμην λόγοις,  
σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.  
Καὶ μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδῶν ἔστω λόγος·  
ἔλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,  
καὶ πάντα λύει δεσμὸν ἀμπλακημάτων.  
Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,  
μήδ' οἴ μ' ἀπηγόρησαν ἀνόμως ξύλῳ.

## ΘΕΟΤΟΚΟΣ

”Ωμοι, φρενὸς σῆς εὐαγγεστάτης ἀεί!  
‘Ως οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,  
οὐδὲ προστηλώσασιν ὁργίζῃ ξύλῳ!  
Τίς γάρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὁργῆς σου, Τέκνον;  
‘Η τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

## ΧΡΙΣΤΟΣ

”Ἄπιθ’, ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου  
”Ωνπερ γάρ οὔνεκ’ ἐμοὺς ἥκες λόγους,  
τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ’ ἐγὼ μνησθήσομαι.  
”Ἐνταῦθα μέν σε τῶνδ’ ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38

(ἀδηλὸς ὁ ποιήσας)

## 12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

”Ἐργον ἔχεις, ψυχή, καὶ μέγα, ἦν ἐθέλης.  
”Ἐρεύνα σαυτὴν ἥτις ἦ, καὶ πῇ στρέφῃ,  
ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπῃ στῆναι σε δεῖ·  
εἰς ζῆν, ὅπερ ζῆς, τοῦτο ἦ τι καὶ πλέον.

”Ἐργον ἔχεις, ψυχή, τοῖσδε κάθαιρε βίον.  
Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.  
Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·  
ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

"Ἐργον ἔχεις, ψυχή, τοῖσδε κάθαιρε βίον.  
Πῶς οἰσκίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·  
ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·  
ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτῷ βίω.

"Ἐργον ἔχεις, ψυχή· πρὸς Θεὸν οἶον ὅρα.  
Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἡ νῦν ὕβρις·  
τί μου τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.  
Ταῦτ' ἐννόει μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

"Ἐργυν ἔχεις, ψυχή· μή τι πάθης καμάτῳ.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37

Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς

### 13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26

'Ωδὴ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος  
ἔδρασμῷ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,  
Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς.  
τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θείᾳ νεύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα  
καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς  
κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς  
ἄνεις, Κύριε, τὰ κύματα.

Ούδ' ὅλως ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου  
ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,  
μόνε εὔσυμπαθητε· ἀλλὰ συνήθως ἐφ' ἡμᾶς  
τὰ ἐλέη Σου θαυμάστωσον.

Ναόν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες  
ἐν ἀγίῳ ναῷ Σου χείρας οἰκτρὰς  
αἴρομεν εἰς δέησιν· ἵδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν  
καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

## 'Ω δὴ Ε'

Καὶ σύ, καρδία, σείσθητι νῦν  
βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλὴν  
ἐπικειμένην καὶ βόησον.

«Φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,  
καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὄργήν Σου, εὔσπλαγχνε».

Λαὸν καὶ πόλιν, ἥνπερ τῷ Σῷ  
αἷματι ἐκτήσω, Ἰησοῦ,  
μὴ παραδῷς εἰς ἀπώλειαν  
ἐν τῷ συνταράσσειν τὴν γῆν σεισμῷ φοβερῷ·  
χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

‘Οδούς Σου, Δέσποτα, τὰς ὅρθας  
γνώμη ὑπεκκλίνοντες στρεβλῇ  
εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν  
Σὲ τὸν συμπαθῆ τε καὶ ἀμνησίκακον·  
ἀλλ’ ἵλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοηθείας ἥλθε καιρός,  
νῦν καταλλαγῆς χρεία, ἀγνή,  
πρὸς τὸν Υἱόν Σου καὶ Κύριον,  
ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς  
καὶ τῆς ἐπικειμένης ὄργῆς λυτρώσηται.

Christ et Paranicas, «Anthologia graeca  
carminum christianorum».

Ἰωσὴφ ὑμνογράφος

B' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ



## I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

### 1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Η «Κόλασις» είναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Δάντου «Θείξ Κωμῳδία». Τὰ ἄλλα δύο είναι τὸ «Καθηκτήριον» καὶ ὁ «Παράδεισος». Οἱ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετά καταπληκτικῆς λεπτομερείας φαντασικὸν ταξίδιόν του εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἐχων ὡς ὀδηγὸν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν «Ἄδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικάτατα καὶ μὲ γάριν ὅσα ἔκειται εἰδεν. Αποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφὴ αὐτῇ ἐξιδανύευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὗται διεμυρρώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐπεδίωκον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψουν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἐν ἐκ τῶν ἀριστούργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἄσμα Α'

Ἐτεμον μέσην τὴν ὄδὸν τοῦ βίου,  
ὅπότ' εύρεθην εἰς ζοφῶδες δάσος,  
τῆς κατ' εὐθεῖαν ἐκτραπεὶς ἔξόδου.  
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἴπω πώς ἦτο  
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.  
Αὔτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.  
Μόλις αὐτῆς πικρότερος δὲ τάφος.  
Ἄλλ' ἵν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλά του,  
θὰ εἴπω κι εἴ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.  
Πῶς εἰς αὐτὸν εἰσῆλθον δὲν ἥξεύρω.  
Τοσοῦτο μ' εἶχεν ὑπνος καταλάβει,  
ώστε τὸν δρόμον τὸν ὄρθὸν ἀφῆκα.  
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίχθην,  
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος  
τῆς ἐμβαλούστης φόβον τῇ ψυχῇ μου,  
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πώς τὰ νῶτα

αύτοῦ ἔχρυσου ἥδη ὁ πλανήτης,  
 ὁ ὁδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·  
 ὁ φόβος μου ἐκόπτειν ὀλίγον,  
 ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσσει  
 κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.  
 'Ως δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους  
 εἰς τὴν ἀκτὴν περισωθεὶς τὸ κῦμα  
 τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,  
 οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,  
 καὶ ἡ ψυχή μου νὰ ἴδῃ τὸν δρόμον,  
 ὃν ζῶν οὐδέποτέ τις καταλείπει.

β') Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθείς, βαρὺς τὸ σῶμα,  
 τὴν ἔντονον ράχιν ἥρχιστ' ἀναβαίνων  
 κι ἦν πάντοτε ὁ βαίνων ποὺς ὁ κάτω.  
 'Αρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,  
 ἐμπρός μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπουν,  
 κατάστικτον πᾶν ἔχουσαν τὸ δέρμα.  
 Οὐδόλως ἀπέχωρει ἀπ' ἐμπρός μου  
 κι ἐκώλυε τὸ βῆμα μου. Πολλάκις  
 νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφην.  
 Τῆς πρώτης ἥτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·  
 ὁ δ' ἥλιος ύψοῦτο μετ' ἀστέρων,  
 τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρως  
 ἐπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.  
 Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοὶ ἐφάνη  
 τοῦ θηρός τούτου ἡ πολύχρονος ὄψις,  
 τὸ γλυκὺ ἔσπειρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.  
 'Εκ νέου πλὴν μ' ἐνέβαλεν εἰς φόβους·  
 ἐπιφανείς μοὶ αἰφνιδίως λέων.  
 'Εφαίνετο ὡς κατ' ἐμοῦ προβαίνων  
 τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.  
 'Ελύσσεται κι οἱ ἀέρες ἐφρικίων.  
 Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπιν,

ἰσχύσαρκον, ἀλλ’ ἀπληστὸν θηρίον,  
πιολλούς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.  
Αὐτῆς μ’ ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον  
καὶ νάρκην μοὶ ἐνέβαλε δειλίας,  
ῶστ’ ἀπηλπίσθην ν’ ἀναβὼ ὡς ἄνω.  
‘Ως δ’ ὁ ἐκθύμως ἀγαπῶν τὰ κέρδη,  
ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,  
ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,  
τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὅμοιώς  
πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,  
ὅπου σιγῇ ὁ ἥλιος μὲν ὠθει.

γ') Ἐπιγραφὴ τῆς πύλης τῆς κολάσεως

<sup>7</sup>Ἀ σ μ α Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη φέρω πόλιν,  
ἐγὼ εἰς τὴν ἀίδιον ὁδύνην  
καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων  
ἔτελειώθην πρὸς δικαιοσύνην.  
Μ’ ἀνήγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία  
κι ἡ πανσοφία καὶ δ πρῶτος ἔρως·  
οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλὴν ὅσα  
αἰώνια· κι ἐγὼ εἰμ’ αἰώνια.  
‘Ο εἰσιών πᾶσαν ἐλπίδ’ ἀφίτω».

δ') Ἡ λαῖλαψ

<sup>7</sup>Ἀ σ μ α Ε'

Τοτ’ ἥρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι  
ν’ ἀκούωνται κι ἥλθον εἰς μέρος, ὅπου  
πλεῖστος κλαυθμὸς μοῦ ἐπληττε τὰ ώτα.  
Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο  
καὶ ἐμυκάτο ὡς θαλασσοκλύδων,  
ὸν ἄνεμοι μαστίζουν ἐναντίοι.  
‘Ακάματος ἡ τῶν νερτέρων λαῖλαψ  
τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,  
συγκρούει καὶ κτυπᾷ καὶ τραυματίζει.

Πρὸ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὅσοι ἀφικνοῦνται,  
ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρῆνοι,  
τὴν ἀρετὴν τὴν θείαν βλασφημοῦσιν.  
”Ηκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως  
οἱ σαρκιῶν ἀμαρτιῶν ἔργαται,  
οἱ εἰς ὁρμὰς τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.  
Τοὺς πελαργοὺς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρᾳ  
φέρουσι κατ’ ἀγέλας τὰ πτερά των,  
τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἢ λατλαψ  
ἔδω κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·  
οὐδ’ ἔχουσιν ἐλπίδα, ἢ ποινή των  
οὐχὶ νὰ παύσῃ, καν νὰ μετριάσῃ.  
Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους  
εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἀέρα τέμνουν,  
ὅμοιώς εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,  
σκιάς ἐκείν’ ἢ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἀλ. Ραγκαβῆ

Δάστης

## 2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

”Η «Ἐλευθερωθεῖσα Ιερουσαλήμ» εἶναι ἐποποίια ἀπὸ τὴν ἰστορία τῶν Σταυροφοριῶν.  
Στὴν ἀπόσπασμα αὐτὸν οἱ Σταυροφόροι φθάνουν στὴν Ιερουσαλήμ.

”Ἄσμα Γ'

Μὲ τὶς δροσιές ἐπρόβατινε ἢ αὐγὴ χαριτωμένη,  
μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,  
ὅταν μὲς στὸ στρατόπεδο, π’ ἄγρυπνο ἐτοιμαζότουν,  
βοὴ καὶ ἀρμάτων ταραχὴ γύρω, παντοῦ ἀπλωνότουν.  
Καὶ μόλις ὅλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ’ ἀστέρι,  
οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντίχησαν στ’ ἀέρι.  
”Ο πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὁδηγάει,  
πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθάει.  
”Ἐργο πλιὸ δύσκολο παρὰ κανεὶς νὰ σταματήσῃ  
τὸ κύμα, ποὺ σηκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,  
ἢ στὸν βοριά ν’ ἀντισταθῇ ποὺ τὰ βουνὰ κλονίζει

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στὴ θάλασσα βυθίζει.  
 Δὲν θέλει τὴν δλόθερμην ὄρμή τους νὰ βαστάξῃ,  
 ἀλλ’ ἐνωμένοι νὰ προθιοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξη.  
 "Ἐχει καθένας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδία,  
 τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία.  
 Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνῃ  
 καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθοὺς ξεραίνῃ,  
 ἵδιον τὴν Ἱερουσαλήμ ξανοίγουν ἐμπροστά τους,  
 ἵδιον στὴν Ἱερουσαλήμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.  
 Τὴν χαιρετοῦν δλόχαροι, μὲ πόθῳ τὴν κοιτάζουν,  
 καὶ μύρια στόματα μεμιᾶς «Ἱερουσαλήμ» φωνάζουν.  
 "Ἐτσι κι οἱ ναῦτες, ποὺ στερείς ἀγνώριστες γυρεύουν  
 καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν,  
 παλεύοντας μὲ τὸ βορὶά καὶ τὴ θαλασσοζάλη,  
 ἃν ξάφνουν ὁ τόπος ποὺ ζητοῦν ἀγνάντια τους προβάλῃ  
 τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιά πετιῶνται  
 καὶ πλιὸ τὲς ἔρημες νυχτίες, τοὺς κόπους δὲ θυμῶνται.  
 'Αλλ' ἡ χαρά, ποὺ ἔλαμψε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,  
 ἀγάλια ἀσβήστηκε κι ἄλλο αἴσθημα ἐγεννήθη,  
 ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, ποὺ τὲς καρδιὲς νικᾷ.  
 Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ύψωσῃ δὲν τολμάει  
 ὅπου γιὰ μᾶς ἔνας Θεὸς ἔγινε μέγα θύμα  
 κι ἐθάφτη καὶ δλοζώντανος ἐβγῆκε ἀπὸ τὸ μνῆμα.  
 Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,  
 σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησες καὶ δάκρυα πικραμένα  
 γύρω παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουτίζουν,  
 σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἀνεμοὶ σφυρίζουν,  
 ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιές χτυπάν  
 ἡ θάλασσα καὶ ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγάει.  
 Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,  
 τὰ ὄλοχρυσα στολίσματα βγάνουν ἀπ’ τὸ κεφάλι  
 καὶ ἀπ’ τὶς καρδιὲς τ’ ἀκάθαρτα πάθη ποὺ τὲς μολύνουν,  
 τὶς ἀμαρτίες ὅμολογοῦν καὶ πικρὰ δάκρυα χύνουν:  
 «Τὸ χῶμα, ποὺ τὸ αἷμα σου ἔβρεξε, νὰ φιλήσω,  
 Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.  
 Τί στέκεις, παγωμένη μου καρδιά, κι ἐσεῖς τί ἀργεῖτε,

μάτια μου κακορίζικα, δυὸς βρύσες νὰ γενῆτε !  
Συντρίψου, ἀχάριστη καρδιά, στὸ κρίμα βυθισμένη,  
ἢ κλάψα ἀπαρηγόρητη κι αἰώνια σὲ προσμένει !!».

Μετάφρασης Τουλίου Τυπάλδου

Τουρκουάτος Τάσσος

## II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

### 1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μὲ τὴν αὔγὴν καὶ ἡ θάλασσα μενεξεδένια  
λάμπει καὶ μὲ τὸ φῶς τὰ πάντα ξανανιώνουν.  
Νά ἡ ἄνοιξη γυρίζει, νά τὸ χελιδόνι  
στὸν Παρθενώνα ξαναχτίζει τὴν φωλιά του.  
Πανίερη Ἀθηνᾶ, τίναξε τὸ πουλί σου  
στ' ἀμπέλισα μας ἀπάνου τὰ σαρακωμένα.  
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Ἄγάλια ἀγάλια ἀποχρυσώνεται τὸ κύμα,  
νά ἡ ἄνοιξη γυρίζει, μὰ στὰ κορφοβούνια  
τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἐνα ὅρνιο  
μεγάλο, ἀσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε.  
γιὰ νὰ διώξης τὸ μαῦρο γύπτα, ποὺ σὲ τρώει,  
ἀρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τὸ καράβι.  
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει...

Τ' ἀνάκρασμα τ' ἀκοῦτε τῆς ἀρχαίας Πυθίας;  
«Νίκη στῶν ἡμιθέων τ' ἀγγόνια !» Ἀπὸ τὴν "Ιδη  
ώς τῆς Νικαίας τ' ἀκρογιάλια ξανανθίζουν  
αἰώνιες οἱ ἔλιες. Μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια,  
ἐμπρός! Τὰ ὑψη τῶν βουνῶν ἀς τ' ἀνεβοῦμε  
τοὺς Σαλαμίνιους ἀντίλαλους ξυπνώντας!  
"Αν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει

Κι ἔλα, ἔτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,  
ἀρραβωνιαστικίες, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε  
στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβούς σας· μὲς στὸ λόγγο  
γι’ αὐτούς, ποὺ σᾶς γλιτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.  
'Αγγάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εύρώπη,  
ὅς πιοῦμε ἔχειλη τὴ δόξα, παλικάρια.

Κι ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

"Ο, τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνη, ἀδέλφια !  
Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα  
μὲ σάρκα θεία μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύσῃ  
τὸ φωτερώτερο κι ἀπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.

Κι ἡ χριστιανὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἰναι;  
Κι ἐμεῖς ἐνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα;  
Κι ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθώνιο πεζοδρόμο ἀκολουθώντας  
κι ἄν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει!  
Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,  
τὸ αἷμα μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,  
θὰ πορφυρώσῃ τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο  
καὶ τὸ σταφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.  
Κι ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Τῆς ίστορίας μᾶς φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.  
'Ορθοί ! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι  
στὸν τόπο ἐκεῖ, ποὺ λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια  
κι ὁ φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.  
Στὶς ἀμμουδιές τῆς Μέκκας, διώξε το, "Ηλιε,  
τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανό μας...  
"Αν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,  
θεία εἰν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

## 2. Ο ΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

‘Ο συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλήμ. Ἀφοῦ μετέβη διὰ Ἑγ-ρῆς εἰς Μιλάνον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπειβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἰόνιον ἀπειβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέψθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὅποθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξίδιόν του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἔδημος οὖσε θαυμασίαν περιγραφὴν εἰς δίτομον ἔργον μὲν τὸν τίτλον «Οδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὅποιου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τάτε τουρκοκρατουμένην Ἐλλάδα.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἰππεύσαντες τὴν ἐπιοῦσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρί-την τῆς πρωίας ὥραν, ἥρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἰ-ερᾶς ὁδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδὲ ὁ εὔσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμυημένων ἡσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἶχομεν ἐνδυθῆ τὰ ἑορτάσιμα ἐνδύματα, ὃ δὲ γιανίτσαρος ἀνέτρεψε τὸ ἕσω τῆς κιδάρεως μέρος ὡς καθαρώ-τερον καὶ παρὰ τὸ σύνηθες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

‘Υπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἐλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἰδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἔκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκείνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδαξε τὴν μουσικήν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πά-λιν ἐρείπια ἐδείκνυν ἡμῖν ποῦ ὑψοῦντο τὰ μνήματα τοῦ Εύκόλου καὶ Ἰπποθόοντος. Εὗρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρειτούς ἢ ρεύματα ἀλμυροῦ ὄντας. Περὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὑβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὑβρεων, ἃς γραϊά τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίνος εἰσέδυμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὄρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὅπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἰδομεν μετ’ οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγηγερμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος μονήν, συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάν-τος τέλος πλατατέρου τοῦ στενοῦ εἰδομεν αἴφνης τὴν πεδιάδα τῶν

Άθηνῶν, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑψούμενον ἐν μέσῳ τῆς δόδοῦ καὶ φράττον τὴν θέαν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέροπος ἐπισκεπτόμενοι περιηγηταὶ ἀφικοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εύβοίας, στερούμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθότι ἡ Ἀκρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ Ἀγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εύβοίας ἔρχομένοις. Ἐγὼ ὅμως ἀγαθῇ τύχῃ ἔφθασα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς δόδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ Ἀκρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἥλιου· ὑψοῦτο δὲ καταντικρὺ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίνετο ἔρειδομένη ἐπὶ τοῦ Υμητοῦ, σχηματίζοντος τὸν δρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μεῖγμα ἐκ κιονοκράνων τῶν Προπυλαίων, κιόνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθίου, ἐπάλξεως τειχῶν κανονοφόρων, γοτθικῶν ἐρειπίων, χριστιανικῶν καὶ δθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ Ἀγχεσμος καὶ τὸ Μουσείον, ὑψοῦντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· μεταξύ δὲ τούτων ἐκείντο παρὰ τούς πρόποδας αὐτῆς αἱ Ἀθῆναι. Αἱ πεπλατυσμέναι τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν δποίων ὑψοῦντο μιναρέδες, κυπάρισσοι, ἐρείπια, μεμονωμέναι στῆλαι καὶ θόλοι τζαμίων ἐστεμμένων φωλεαῖς γερανῶν, παρεῖχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἥλιου. Καὶ ἀνεγνώριζε μέν τις τὰς Ἀθῆνας ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ἐννόει ὅμως καὶ ὅτι δὲν κατώκει πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαός τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἱ Ἀθῆναι ὑψοῦνται ἐν μέσῳ πεδιάδος δριζομένης ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ἐθέωρουν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίνετο διηρημένη εἰς τρεῖς οἰονεῖς ζώνας, ἐκτεινομένας παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρεικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγρούς ὡργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἐλαιῶν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πως ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Ἰλιοῦ μέχρι τοῦ Ἀγχέσμου καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Οἱ Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἥτις κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

ἄνυδρος Ἰλισὸς κεῖται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηνῶν ὅκραν, μεταξὺ τοῦ ‘Υμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιὰς αὕτη δὲν είναι ἐντελῶς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδίζομένων ἐκ τοῦ ‘Υμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ύψωματα, ἀτιναὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἦδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατέχομενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ’ ὅσον προύχώρουν εἰς Ἀθήνας, ἡσθανόμην ἀγαλλίασίν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἥσαν πολλῷ διάφορα ἔκεινων, ἀπέρ μὲ κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἔρειπια τῆς Λακεδαίμονος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶδον τὰ ἔρειπια τῆς Λακεδαίμονος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶδον τὰ ἔρειπιοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτῆρα, καὶ τὰ μέν εἰσι πένθιμα, σοβαρὰ καὶ ἡρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ κατωκημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῷ ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θελγήτρων τῆς εὐφυίας καὶ συλλαμβάνει τὴν ιδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰσὶ περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινά, ἡς ἀμοιρούσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρως ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἐνστικτὸν τυφλόν, ἀλλ’ αἰσθήματα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φίλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι’ ἡς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτούς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβαίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἔρειπιών τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἡσθάνθην ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν’ ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβαδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἥτις ἔχουσα δεκαπέντε ἡ εἴκοσι λευγῶν ἔκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἐν τῶν Ἐπιροίσιοις προαστίων, ἀντισταθμίζει τὴν ἐν τῇ οἰκουμένῃ δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ’ ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς “Ελλησι τοσαύτην δόξαν, ὅσην οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος : «Ἐγθυμοῦ, Κούρτε, ὅτι ἀρχεῖς Ἑλλήνων, πάσι μὲν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἡμερᾳ καὶ φιλάνθρωπα ἥθη μεταδότων, πάσας δὲ παρ’ ἡμῖν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων». Εάν ἀναλογισθῇ τις όποια ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηίου των».

ύπηρχεν ἡ Ρώμη, ὅποιος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῷ ὄντι εύρήσει ἐν τοῖς δλίγοις τούτοις λόγοις ἔγκωμιον.

[Άκολουθεῖ μακρὰ περιγραφὴ τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων].

Τὴν ἐπιοῦσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἵστημαι κορυφὴ περιέχεται ὑπὸ τειχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῷ ἀλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βάσιν αὐτῆς. Ἐν τῷ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὅπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπεται τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ Ἑρεχθίου Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλος ἀκρου τῆς Ἀκροπόλεως ὑψοῦται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὅπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ο βράχος τῆς Ἀκροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὄκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἴναι σχεδόν ὡσειδές, τοῦ ὅποιου ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενωτέρα, ἐφ' ὃσον διήκει πρὸς τὸν Ὅμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξεύθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημείον ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοσάκις παρ' ἐμοῦ μνημονευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναται τις νὰ εὕρῃ ἀλλαχοῦ, περιορίζομαι εἰς γενικάς τινας μόνον σκέψεις.

Ο θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὡραῖον αὐτῶν χρῶμα· καθότι, ἐνῷ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρώτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ προσινωπὸς ὑπὸ μεστὴν καπνοῦ καὶ ὅμβρων ἀτμοσφαίραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἰθρίος οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῷ μαρμάρῳ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὡρίμου στάχυος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλων. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ ἀπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἔλκουσιν εἴτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῷ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλους ἐπὶ θόλοις.

Ο ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς λ.χ. είναι ἡ μᾶλλον ἥτο ἀπλοῦν ἐπίμηκες

παραλληλόγραμμον κοσμούμενον ύπο περιστυλίου, προνάου ἥ στοᾶς καὶ ύψοιούμενον εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατέΐχε τὸ τρίτον περίπου τοῦ ὅλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἐνὶ μὲν τούτων ἵστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἔπερω ἐφύλαττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἡσαν δὲ ἀνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμόν, ἔχοντες ὑψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βάσιν δεκαεπτά καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτά καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικὰ τρίγλυφα, ἀτινα ἐκόσμουν τὸ διάζωμα τοῦ θρηγοῦ, ἔχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλαδὴ μαρμάρινοι ἀβακες ἐφ' ὃν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔγλυψαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ στηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίστης δι' ἀναγλύφων, παριστώντων ἵσως τὴν ἕορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῷ ἔτερα πάλιν, ὥρατια καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἐνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Υμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι...

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἔθαυμάσθη ύπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστούργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἀρμονία καὶ ἡ δύναμις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσὶν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις· καθότι πολὺ ἥθελεν ἀπατᾶσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκοδόμημα χαρίεν μέν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἔγκαρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκηται ἡ κομψότης, ἡ βαρύ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συνεμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρικὴ τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὑψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἴδεαν τῆς διαρκείας καὶ ἐδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικὸς οὗτος κίων, ὅστις καὶ βάσεως στερεῖται, ἥθελεν ἀποβῆ πολὺ βαρύς.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἰκτίνος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδῶτὸν καὶ ἀνύψοι αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνένωσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἔνα δύο ἀετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶν χωρίζομένων διὰ τριγλύφων· ἀλλ’ ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἰναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ στηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὅμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτα εἰσὶ τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσῳ δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφελείας, ἴσχύος καὶ χάριτος, ἡ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ’ ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στῆλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὔτελεῖς καὶ πεπλατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν!

Μετάφρασις ‚Εμμανουὴλ Ροΐδου

Συταθριάνδος

### 3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Αγάπη καὶ λατρεία τῆς παρούσης ζωῆς, αἰσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαυγείας καὶ φαιδρότητος, ίδοὺ τί ὡθεῖ τὸν "Ελληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἡθικῆς κακεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἰναι διακριτικὰ χαρακτηριστικά τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἐν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μαρτίνης ἡ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιίας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἔπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὑφος των, πᾶν ἄλλο ὑφος εἰναι στομφῶδες,

βαρύ, ἀνακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἡθικὰ πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον είναι ύπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικὰ καὶ ρητορικὰ αὐτῶν πλασίσια, πᾶν πλασίσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφῃ ἐξ αὐτῶν είναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἔξηρθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅτι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅτι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχόμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἥτοι τὸν ναόν. Συνήθεως εύρισκεται ἐπὶ ὑψους, ὅπερ είναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχώδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, στις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὀλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν είναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαίωνος, πεπιεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκιῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκλειστοι, ἀπρόστοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμὸν. Ἡ βάσις του, αἱ πλευραὶ του, ὀλόκληρος ἢ μᾶζα του καὶ ὅλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἐνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἐκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἥτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβανόμεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἀλλως είναι τέσσον ἀπλαῖ, ὥστε ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολύπλοκον, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἐν ὄρθιογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸν ὀλόκληρον, ἢ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως σύνδεσμος μεταξὺ ὅλων τῶν μορφῶν καὶ ὅλων τῶν διαστάσεων ἐνὸς ναοῦ, ὡς μεταξὺ τῶν ὄργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τὸν εὔρον· ὥρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὄριζει τὸ ὑψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βάσιν του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόξιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάναυσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προστήρμοσαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

τοῦ ὁδθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἐν τασιν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ύψους του, ἐκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὁρίζοντίους καὶ ἕκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενώνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισούψῃ εἰς τὰ δύο Ἱερὰ τοῦ Ἐρεχθίου των, οὕτως ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόσοπτον, τὴν πετῶσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέντησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὶ ή ὁρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἵτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαψίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδώ. Αἱ νεώτεραι αἰσθήσεις ήμδων δὲν φθάνουσι ποσῶς ἔως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ήμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινόησίς των ἦτο τελεία.

'Ἐνώπιον αὐτῶν εἴμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικήν παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἥχων, πληρότητος ὀρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὅποιας πᾶς ὅλος μετρίως πεπροκισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἐν νοεῖ ἡ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Λιγνήτου

'Ιππόλυτος Ταῦ

### III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

#### 1. ΦΑΟΥΣΤ

'Ο Φάουστ εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἴστορικὸν κατὰ τὸν 16ον αἰώνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν του γεγονότα συνεσκοτίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὄποιοι ἐπλάσθησαν τύρων ἀπὸ αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ιατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θυμοκατοπούς. 'Η φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἀνθρώποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θυμάτα καὶ τὰ

ύπερφυσικά κατορθώματα τοῦ Γερμανοῦ αὐτοῦ μάχου. Οὕτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περὶ τοῦ διποίου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλαιον ἀμυντικίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μὲν τὸν Διάβολον, εἰς τὸν δύοτον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχήν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς δύοις ἐκεῖνοις τοῦ παρέσχεν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμιάδης καὶ πολυτάρχος Ιστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάρουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ο Γκαΐτε εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληρωφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀθλῶν τοῦ Φάρουστ καὶ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς δύοις δύμοις του καὶ τὸν ἑαυτόν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτόν του μὲ τὰ πρωτόγονα ἔνστικτα καὶ τὰς ταπεινὰς δρμάς, τὰς δύοις προσπαθεῖ νὰ καταβάλῃ μὲ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ο Γκαΐτε εἰδεν ἀκόμη τὸν Φάρουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίνιας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου ποὺ τὸν περιβάλλει, τὴν δύοιαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλαι πλέοντας προσπαθεῖ νὰ καταβάλῃ μὲ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ο Φάρουστ τοῦ Γκαΐτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν «Οὐρανόν», διαβάλλεται τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κύριον καὶ λεγούμενον διοικούσαντα τὸν οὐρανόν, οὐχιότερον τοῦ Κύριου τοῦ Θεοῦ τοῦ πατέρα τοῦ πατρὸς τοῦ Φάρουστ. Εἰς τὴν ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ο Φάρουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριθρίστον γνῶσιν ἐσπούδασεν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, αἱ δύοις δύμοις δὲν ικανοποιοῦν τὸν ἀλαζόνικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαχείαν. Εμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεκτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνόπιον του Μεφιστοφελῆ καταφίνεται ὁ πόθος του αὐτός :

τῆς στιγμῆς ἣν πῶ : Σταμάτησε ! τόσο μοῦ ἀρέσεις !  
δεσμὸν μπαρεῖς εὐθὺς νὰ μοῦ φορέσῃς,  
πρόθυμα τότε νὰ γαθῶ.

Κιάκόμα :

“Αν ἡσυχάσω, σκλάβος εἰμαι — πού ’μαι,  
δικάς σου ἡ τίνος δὲ βρωτῷ.

Ο Φάρουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα, τὸ δύοτον δὲν θὰ ἡρεμήσῃ

ποτὲ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θὰ γυρεύῃ τὸ καλύτερο. Δι' αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται. "Οταν πεθαίνῃ, ἔγγελοι παίρνουν τὴν ψυχήν του καὶ φέρουν «τὸ ἀθάνατον στοιχεῖον τοῦ Φάουστ στὴν ψυχλότερη ζωὴ» ψάλλοντες :

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικό  
ἔχει σωθῆ πιὰ ἀπὸ τὸ κακό.  
Αὐτὸς ποὺ πάντα προσπαθεῖ,  
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῇ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μόχθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ἰδανικῶν μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκρίτε ψυχικὸς μῆθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ημισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ημισυ μυθική, διὰ τῆς ὅποιας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυχίους ἀγῶνας της. Γίνεται σύμβολον αἰώνων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰώνων πεπρωμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιδιωξίς καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γνῶσης τοῦ άραιού, ὡς καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αἵτοπεριηρισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δρᾶσις.

### Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

#### N Y X T A

(Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλούς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖο του).

#### ΦΛΟΥΓΣΤ

"Ἄχ ! σπούδασα φιλοσοφία  
καὶ νομική καὶ γιατρική,  
κι ἀλί μου καὶ θεολογία  
μὲ κόπτο καὶ μ' ἐπιμονή·  
καὶ νά με δῶ μὲ τόσα φῶτα,  
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !  
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα,  
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα  
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἔκει  
τοὺς μαθητές μου — καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ  
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Λέσ τήν καρδιά μου αύτὸ φλογίζει.  
 Ναί, πιότερα ξέρω παρὰ ὅλοι μαζί,  
 γιατροί, δικηγόροι, παπάδες, σοφοί·  
 δισταγμοί, ύποψίες δὲ μὲ ταράζουν,  
 κόλασες, διάολοι δὲ μὲ τρομάζουν —  
 ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρὰ μοῦ εἶναι φευγάτη,  
 δὲν τὸ φαντάζομαι πώς ξέρω κάτι  
 καλὸ στὸν κόσμο νὰ τὸ διδάξω,  
 νὰ τὸν φωτίσω, νὰ τὸν ἀλλάξω.  
 Οὔτ' ἔχω δὰ καλὰ καὶ πλοῦτο,  
 δόξα, τιμὴ στὸν κόσμο τοῦτο.  
 Μήτε σκυλὶ ἔτσι θά 'θελε νὰ ζῆ!  
 Γι' αὐτὸ ἔχω στὴ μαγεία παραδοθῆ,  
 μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξῃ  
 κι ἡ δύναμή του μὴ μοῦ δείξῃ  
 κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ  
 νὰ μὴν παιδεύουμαι νὰ πῶ  
 ὅ, τι δὲν ξέρω, νὰ γνωρίσω τί  
 βαθιὰ τὸν κόσμο συγκρατεῖ,  
 κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρίσω  
 καὶ κούφια λόγια πιὰ νὰ μὴν πουλήσω.  
 Νά 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,  
 τὸν πόνο μου στερνὴ φορά,  
 τὶς ὥρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,  
 ποὺ ἐδῶ σὲ πρόσμενα συχνά,  
 πῶς σὲ βιβλία, χαρτιὰ σωρὸ  
 σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό;  
 'Αχ! νὰ μποροῦσα στὶς ψηλές  
 μὲ σὲ ν' ἀνέβαινα κορφές,  
 μὲ στοιχεὶὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,  
 στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,  
 κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ  
 στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα!

\* \* \* \* \*

('Ανοίγει τὸ βιβλίο καὶ μελετᾶ μὲ μυστήριο τὸ σημεῖο τοῦ Πνεύματος. Λάμπει  
 κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ Πνεῦμα παρθενιάζεται μέσα στὴ φλόγα).

## ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει ;

## ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο)

"Οραμα φοβερό !

## ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ δόρμῃ μ' ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο  
βυζαίνοντας στὴ σφαίρα μου καιρό,  
καὶ τώρα —

## ΦΑΟΥΣΤ

'Οιμέ ! Δὲ σὲ ύπομένω !

## ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴν πνοή πιασμένη μὲ ίκετεύεις,  
τὴ φωνή μου ν' ἀκούστης, νὰ μὲ δῆς γυρεύεις·  
γέρνω στὴ δυνατή σου δέηση κι ἔρχομαι ! "Ομως,  
ύπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος ;  
Ποῦ εἴν' ἡ δόρμη τῆς ψυχῆς ; Ποῦ είναι τὸ στῆθος,  
ποὺ κόσμο ἔπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος ;  
ποὺ σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι  
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἥθελε ν' ἀγγίσῃ ;  
Ποῦ είσαι, Φάουστ, ποὺ ἡ φωνή σου μὲ καλοῦσε,  
ποὺ μ' ὅση δύναμη εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε ;  
Σὺ είσαι, ποὺ νιάθεις στὴν πνοή μου φρίκη  
κι ὀλόβαθα σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,  
ποὺ στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό ;

## ΦΑΟΥΣΤ

'Εγώ, φλόγινη εἰδή, νὰ φύγω ἐμπρός σου ;  
'Ο Φάουστ είμαι 'γώ, ό ॐοιός σου !

## ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κύμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ  
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

ξδῶ κι ἐκεī πηγαίνω.  
 Γέννα καὶ μνῆμα,  
 αἰώνιο κύμα,  
 φάδι ποὺ ἀλλάζει,  
 ζωὴ ποὺ βράζει,  
 στοῦ καιροῦ ἐγώ διάζομαι τὸ βοερὸ ἀργαλειὸ  
 καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

## ΦΛΟΥΣΤ

Σύ, ποὺ τὸν κόσμο ὀλάκερο ἀγκαλιάζεις,  
 πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σὲ σένα!

## ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα ποὺ νιώθεις μοιάζεις.

”Οχι μὲ μένα! (χάνεται)

## ΦΛΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω)

”Οχι μὲ σένα;  
 Τότε μὲ ποιόν;  
 ’Εγώ τοῦ Θεοῦ ὅμοιώμα!  
 Καὶ μήτε κάν ἐσένα.

(χτυπᾶ ἢ πόρτα)

Στὴν ὄργή! Τὸ γνωρίζω — εἰν' ὁ βοηθός μου —  
 ἡ εύτυχία μου ὀλάκερη θὰ σβήσῃ!

Νὰ ’ρθῃ ὁ σχολαστικὸς αὐτὸς νὰ κυνηγήσῃ  
 τὰ δράματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρός μου!

(’Ο Βάγυνερ, ὁ μαθητής του, μπαίνει φορώντας ρόμπτα καὶ υυχτικὸ σκοῦφο καὶ κρατώντας λύχνο στὸ χέρι. ’Ο Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο δυσαρεστημένος).

## ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε! ’Απαγγέλλετε, θαρρῶ·  
 βέβαια κάποια τραγωδία ἔλληνική;  
 Κάτι ήθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,  
 γιατὶ ἔχει τώρα πέραση πολλή.  
 ’Ο θεατρίνος, τ' ἀκουσα συχνά,  
 μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξῃ καὶ παπά.

## ΦΑΟΥΣΤ

Ναι, ἂν εἶναι θεατρίνος κι ό παπάς, καθώς πολλὲς φορές τυχαίνει.

## ΒΑΓΝΕΡ

"Αχ, ὅταν μένη στὸ γραφεῖο κανεὶς κλειστὸς καὶ μόλις μιὰ γιορτὴ μονόχα βγαίνῃ τὸν κόσμο μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρίσῃ, μὲ τὴν πειθώ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήσῃ ;

## ΦΑΟΥΣΤ

"Αν δὲν τὸ αἰσθάνεστε, προσπάθεια περιττή, ἀπ' τὴν ψυχή σας ἅμα δὲν πηγάζῃ καὶ τὶς καρδιὲς ὅσων ἀκοῦν δὲν τὶς δαμάζῃ μ' εὐχαρίστηση μέσα δυνατή.

Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἔνα φαγὶ καὶ τὸ σωρὸ τὴ στάχτη σας σκαλεύετε μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορίζικη νὰ βγῆ ! Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαϊμοῦδες καὶ παιδιά, ἂν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμιά σας — μὰ καμιά δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά, ἂν ὁ λόγος δὲν βγαίνῃ ἀπ' τὴν καρδιά σας.

## ΒΑΓΝΕΡ

"Η ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πώς μένω πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

## ΦΑΟΥΣΤ

"Ἐντιμό κέρδος νὰ ζητᾶς ! Σὰν τὸν τρελὸ κουδούνια μὴν κρεμᾶς ! Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίση ἡ ὄρθη τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή· κι ἂν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε, ποιά ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ; Ναι, οἱ λόγοι σας, δλάστραφτα ξεσκίδια, ποὺ τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπίδια,

σὰν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα είναι τὴν πνοή,  
ποὺ σὲ φύλλα ξερά τριζοβολεῖ.

## ΒΑΓΝΕΡ

”Ἄχ, θεέ μου ! ‘Η μὲν τέχνη μακρά,  
ό δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνὰ  
στὰ κριτικὰ τὰ μελετήματά μου  
νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.  
Τί δύσκολα κανένας ποὺ κερδαίνει  
τὰ μέσα στὶς πηγές ποὺ πᾶν’ ψηλά !  
Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάσῃ στὰ μισὰ  
τοῦ δρόμου, φουκαρὰς πεθαίνει.

## ΦΑΟΥΣΤ

Μήν ̄εχης τὰ βιβλία γι’ ἄγια βρύση,  
ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾶ κανείς ;  
Ποτέ σου τὴ δροσιά δὲ θὰ τὴ βρῆς,  
ἄν μέσα ἀπ’ τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρύση.

Μετάφραση Κ. Χατζοπούλου

Γκαϊτε

## 3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

«Ιππότης ἄρα ἢ σκουτάριος τολμᾶ  
σ’ αὐτὸν νὰ ριχθῇ τὸ βυθό ;  
Χρυσὸς ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,  
νά, τὸ ’πιεν ἡ μαύρη ρουφήστρα γοργά.  
’Εκεῖθε ἄν κανεὶς τὸ στηκώσῃ ἀπὸ κάτου,  
σ’ αὐτὸν τ’ ἀπαφήνω καὶ ἃς εἰν’ χάρισμά του».

Καὶ μὲς στῆς Χάρυβδης τ’ ἄγρια νερά  
ἀπ’ τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,  
τοῦ ὀλόρθου βράχου κι ἐμπρὸς κρεμαστοῦ,  
ό ρήγας τὴν κούπα στὸ κύμα πετᾶ.

«Καὶ πάλι ἐρωτῶ σας : καρδιὰ ποιός θὰ δείξῃ σὲ τοῦτο τὸ χάος βαθιὰ νὰ βουτήξῃ ;».

Ἄλλὰ σκουτάριοι κι ἵππότες τ' ἀκοῦν  
καὶ λόγο δὲν λέγουν, σκυφτὰ  
μὲς στ' ἄγριο κύμα κοιτάζουν ποὺ σκᾶ,  
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.  
Καὶ ὁ ρήγας καὶ τρίτη φορὰν ἐρωτάει.  
«Κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ ρ̄χθῃ δὲν τολμάει ;».

Κι ὅλοι, ὅπως πρίν, ἀπομένουν βουβοί—  
σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός,  
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς  
προβαίνει καὶ ζώνη πετᾶ καὶ μαντί.  
Γυναῖκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν  
τ' ἀγόρι τὸ ἔξαισιον, ὅπού ὅλοι θαυμάζουν.

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέρμα πατεῖ  
νὰ ἴδῃ στὸ βυθὸ τὰ νερά  
πού 'χε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ  
βοιγγώντας ἡ Χάρυβδη καὶ μὲ βοή,  
ώς νὰ ἥταν βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιῶνται,  
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ  
σὰν στιὰ πού σμιχθῇ μὲ νερό,  
τὰ ούρανια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστὸ  
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ·  
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτὲ δὲν ἀδειάζει,  
λέει κι ἄλλη μιὰ θάλασσα ἡ θάλασσα βγάζει.

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειό  
καὶ χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριὰ

σχισμάδα ἄπατη, μαύρη πλατιά,  
σὰν δρόμος, ποὺ βγαίνει στὸν "Αδη· μ' ἀχὸ<sup>τά</sup>  
κύματα ὀλάγρια, στριφτὰ ρουφημένα  
βυθιῶνται μὲ ὄρμή στὸ σιφούνι ἀρπαγμένα.

Πρὶν τὸ κυμάτωμα ὅπίσω νὰ ἐλθῇ,  
ὅ νέος θερμὰ τὸ θεό  
«βοήθεια» κράζει — καὶ ἵδού βοητὸ  
στηκώνεται τρόμου κι εὐθὺς ἡ στροφὴ  
μὲς στ' ὅγνωστο σέρνει καὶ κλεῖ τὸν γενναῖον  
νεαρὸ βουτηχτή, ποὺ δὲν φαίνεται πλέον.

Καὶ γαληνίζ' κορφὴ τοῦ νεροῦ,  
ἀλλὰ κουφοβράζει βαθιά·  
εὔχεται ὀλότρεμη κάθε λαλιὰ  
«νὰ εἰν' ὥρα καλὴ» τ' ἀνδρειωμένου παιδιοῦ·  
πλὴν τὰ πάντα πλιὸ κούφια τὰ κύματ' ἀκοῦνε  
καὶ μὲ καρδιοχτύπι φριχτὸ καρτεροῦνε.

Καὶ ἂν ἦθε ρίξης τὸ στέμμα κι εἰπῆς  
μ' αὐτὸ θὰ γενῇ βασιλιάς,  
θὰ τὸ φορέσῃ ἂν κανεὶς ἀπὸ σᾶς  
τὸ σώσῃ! μιᾶς τόσο ἀκριβῆς ἀμοιβῆς  
δὲν μ' ἔπιανε πόθος. Τί κλειοῦν τέτοια βάθη  
ψυχὴ ζωντανοῦ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς μάθη.

Καράβι ἀρπάζει ἡ ρουφήστρα συχνὰ  
καὶ πᾶν στὸ βυθὸ μὲ ροπή·  
σπασμένο μόνον κατάρτ' ἦ σκαρὶ<sup>1</sup>  
ξεβγαίνει ἀπ' τὸ βάραθρο π' ὅλα ρουφᾶ. —  
Πλὴν σφύριγμ' ἀντάρας ψηλότατο βγάζει  
καὶ πάντα σιμὰ καὶ σιμότερα βράζει.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ  
σὰν στιά πού σμιχθῆ μὲ νερό,  
τὰ ούρανια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστὸ  
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ  
καὶ ως κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιέται,  
μὲ βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα τῆς ὅπως πετιέται.

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,  
σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ἵδες,  
καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς  
φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,  
ἵδες τον, ψηλὰ στὸ ζερβί του τινάζει  
τὴν κούπα, χαρὰ μὲ νοήματα ἐκφράζει.

Πῆρε βαθιά καὶ πολὺ τὴν πνοὴ  
καὶ τ' ἄγιο χαιρέτισε φῶς.  
Κι δ ἔνας τ' ἄλλου πολὺ χαρωπός  
φωνάζ' «εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιάσθηκε, ζῆ !»  
καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος  
ψυχὴ ζωντανὴν ἔξανάφερ' δ νέος !

"Ἐρχεται· κι ὅλο τὸν ζώνει μὲ μιὰ  
τὸ σύχαρο πλήθος κι ἐμπρὸς  
στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,  
τὴν κούπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιά  
τῆς κόρης του ρίχνει, πού πλήθιο κερνάει  
κρασὶ λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετάει :

«Νὰ ζήσῃ ὁ ρήγας! χαρὰ στὴν ψυχή,  
πού πνέει στὸ ρόδινο φῶς!  
Κεῖ κάτου εἰν' ὅμως τρομάρα δ βυθός·  
θνητὸς τοὺς θεούς, ώ! νὰ μὴν προκαλῇ

κι ἔκεινα ποτέ του νὰ ἴδῃ μὴν ποθήση  
ποὺ τοῦ χουν στὴ φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

Σὰν ἀστραπὴ ἐβουλοῦσα γοργά,  
νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὄρμή  
μεσ' ἀπὸ βράχου σπηλιὰ μιὰ πηγή·  
τῶν δυὸ ρεματιῶν ἡ μανία μ' ἀρπᾶ,  
σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγύρω μὲ ζάλη·  
ἀνώφελ' ἡ ἀντίσταση ἐστάθη κι ἡ πάλη.

Τότε ὁ Θεός, ὃποὺ κράζω βοηθὸ  
εὶς ἄκρου κινδύνου στιγμή,  
μοῦ δείχνει ξέρα βαθιὰ πεταχτή·  
εὐθὺς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλιῶ·  
καὶ στὰ μυτερὰ κεῖ κοράλλια κρεμιότουν  
καὶ ἡ κούπα, ποὺ στ' ἄπατ' ἀλλιῶς θὰ βυθιότουν.

"Οτ' εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ  
καὶ ὅμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,  
κι ἐνῷ χαν ἄκοπη νέκρα τ' αὔτιά,  
τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,  
ποὺ μὲς στὲς ταρτάριες του σειόνταν σχισμάδες  
δρακόνια καὶ ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

Μαῦρα βρυάζαν καὶ ἀνάκατα ἔκει  
σὰν δύσμορφοι σβόλοι στριφτὰ  
οἱ ρίνες, πόχουν ἀγκίδια φριχτά,  
τὸ τέρας ἡ σφύραινα, ἡ τόσο δεινή,  
καὶ ὡς θάλασσας ὕσινα δείχνει σ' ἐμένα  
φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι ἀγριεμένα.

Ἐκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγρικῶ,  
ἐγὼ νά μαι ἡ μόνη καρδιά,

ποὺ ζῆ μὲ ἵσκιαστρα μὲς στὴν ἔρμιά,  
σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρ' ἀπ' τὸν τὴν  
τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλίας  
μὲ τέρατα ὅμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἵδού σειεῖ  
συρτὰ πρὸς ἐμένα ἑκατὸ  
θεριό, ποὺ θενὰ μ' ἀδράζῃ· ἀπολνῶ  
στοῦ τρόμου τὴν τρέλα κοράλλου κλαρί,  
ὅποιο ἔσφιγγα· ἀμέσως μὲ λύσσα μ' ἀρπάζει  
τὸ ρεῦμα — εύτυχία, ποὺ ἔπάνω μὲ βγάζει».

Σχεδὸν ξιπάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ  
ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ:  
«Δική σου ἡ κούπα· κι ἵδού τοῦ χεριοῦ  
τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,  
ἄν τηθελες πάλι τολμώντας μοῦ μάθει  
τί στέκει μὲς στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη».

Τὸ ἄκου' ἡ κόρη κι εὔθὺς λαχταρεῖ  
καὶ λέγει μὲ χείλη γλύκα :  
«Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά !  
Σοῦ βάσταξε ἀγώνα, ποὺ δὲν τημπορεῖ  
κανείς, καὶ ἀν τὸν πόθο δὲν τηθες δαμάσει,  
προσκάλεσε ἵππότη νὰ τὸν ξεπεράσῃ».

Τὴν κούπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εύθὺς  
καὶ μὲς στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ :  
«Ἄν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρης φορά,  
ὅ πρῶτος ἵππότης μου θά 'σαι καὶ αὐτῆς  
τὰ χείλη, ποὺ σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τώρα,  
φιλεῖς ώς νυμφίος στὴν ἴδια τὴν ὥρα».

Ούράνια παίρνει τον τότες ἀντρειὰ  
τοῦ ἀστράφτ' ἡ βλεψιὰ τολμηρή,  
θωρεῖ πού κόκκινη ἐγίνη καὶ ἀχνὴ  
ἡ εὔμορφ' εἰδή της σὲ λιγοθυμιὰ  
καὶ δύ πόθος γιὰ τέτοιο βραβεῖο στὰ κάτου  
τὸν σπρώχνει κι ὅρμᾶ ἦ ζωῆς ἥ θανάτου.

Καὶ ἀκοῦν τὸ κύμα, ποὺ ἀπάνου γυρνᾶ,  
καὶ ἀχός προμηνᾶ το βροντῆς,  
καὶ σκύφτουν κάτου μὲ βλέμμα στοργῆς·  
ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τὰ πλήθια νερά,  
βογγοῦσαν ἀπάνου, βογγοῦσαν στὰ βάθη,  
πλὴν δὲν ξαναφέραν τὸν νέο, ποὺ ἔχαθη.

Μετάφραση Νικολάου Κογεβίνα

Σύλλερ

#### IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

##### 1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(“Ιστορική τραγωδία σὲ πέντε πράξεις”)

Τὸ πόθεση τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Ὁκταβίου, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου κατὰ τοῦ Βρούτου τοῦ Κασσίου καὶ τῶν ἄλλων συνενόχων των. Τελειώνει μὲ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων.

Παραθέτομε διὸ σκηνές, ἀπὸ τις ὁποῖες προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτῆρες τῶν κυριοτέρων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

##### Β' ΠΡΑΞΗ – Β' ΣΚΗΝΗ

(Τὸ σπίτι τοῦ Καίσαρα. Βροντές καὶ ἀστραπές. Μπαίνει ὁ Καίσαρας μὲ τὰ νυχτικά του)

## ΚΑΙΣΑΡ

Οῦτ' ὁ οὐρανὸς ἡσύχασε οὔτε ἡ γῆ  
τούτη τὴν νύχτα. Τρεῖς φορὲς ἡ Καλπουρνία  
στὸν ὑπνὸν τῆς ἐφώναξε, «βοήθεια!  
σκοτώνουν τὸν Καίσαρα!».

Εἶναι κανένας μέσα;

## ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

## ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νὰ προστάξῃς τοὺς Ἱερεῖς  
νὰ προσφέρουν θυσία  
κι ἔλα εύθυνς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

## ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει: μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

## ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης; λογαριάζεις  
νὰ πᾶς ἔξω; Δὲν πρέπει  
νὰ φύγης διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

## ΚΑΙΣΑΡ

'Ο Καίσαρας θά 'βγη ἔξω, Καλπουρνία.  
Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπείλησαν ἐμένα  
πάντα πίσω ἀπ' τὶς πλάτες.  
μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψη,  
γίνονται ἄφαντοι.

## ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου  
δὲν ἔχω δώσει ὥς τώρα  
πίστη σὲ προμηνύματα. "Ομως τοῦτα  
μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἔδω μέσα  
κάποιος, πού — ἔξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι  
κι εἴδαμε ὅλοι — δηγιέται γι' ἄλλα ἀκόμα

όράματα φριχτά, ποὺ είδαν οἱ βάρδιες.  
 Εἶδαν μιὰ λέαινα νὰ γεννάῃ στὸ δρόμο.  
 Ἀνοίξαν τάφοι καὶ πέταξαν ἔξω  
 τοὺς νεκρούς. Ἀγριοι, πύρινοι στρατιῶτες  
 πάνω στὰ σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,  
 παραταγμένοι σὲ γραμμές καὶ λόχους  
 καὶ σὲ τάξη πολέμου, κι ἀπὸ πάνω  
 στάλαζε τὸ αἷμα σὰν ψιχάλα κάτου  
 στὸ Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρα  
 γιόμιζε τὸν ἀέρα·  
 ἄλογα χλιμιντρούσανε βογγοῦσαν  
 ἄνθρωποι ποὺ πεθαῖναν, καὶ παντοῦ  
 κυνηγιοῦνταν φαντάσματα στοὺς δρόμους  
 σκούζοντας καὶ στριγγάζοντας. Ὡ, Καίσαρα,  
 αὐτὰ εἶναι πράγματα ἔξω ἀπὸ τὴ φύση  
 καὶ μὲ φοβίζουν.

## ΚΑΙΣΑΡ

Τί μποροῦμε οἱ ἄνθρωποι  
 ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι  
 ἔχουν ὥρισει θεοί; Ὁστόσο ὁ Καίσαρας  
 θὰ πάῃ ἔξω. Γιατὶ αὐτὰ ποὺ γίναν  
 εἶναι γιὰ ὅλον τὸν κόσμο προμηνύματα·  
 ὅχι μόνο γιὰ μένα.

## ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

"Οταν εἶναι  
 νὰ πεθάνουν ζητιάνοι, δὲ φανῆκαν  
 ποτὲ κομῆτες. Μὰ τῶν βασιλιάδων  
 τὸ θάνατο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοὶ<sup>1</sup>  
 τὸν μηνοῦνε μὲ φλόγες.

## ΚΑΙΣΑΡ

‘Ο δειλός  
 πεθαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του  
 πολλὲς φορές· ὁ ἄντρας ὁ γενναῖος

δοκιμάζει ἔνα θάνατο μονάχα.

'Απὸ ὅσα θαύματα ἔχω ώς τώρα ἀκούσει,  
τὸ πιὸ περίεργο ἀπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα  
τὸ πῶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρουν  
πῶς ὁ θάνατος, πού 'ναι τέλος βέβαιο  
γιὰ ὅλους, θά 'ρθη, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νά 'ρθη.

(ξαναμπαίνει ὁ ὑπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι;

### ΤΗΗΡΕΤΗΣ

Πῶς ὁ Καίσαρας θὰ ἔπρεπε νὰ μείνῃ  
σήμερα σπίτι. 'Οταν βγάλων τὰ ἐντόσθια  
τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νὰ βροῦνε  
καρδιὰ μέσα στὸ ζῶο.

### ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν  
οἱ θεοί, γιατὶ θέλουν νὰ ντροπιάσουν  
τοὺς δειλούς. Θὰ ἤταν ζῶο χωρὶς καρδιὰ  
κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος  
ἀπὸ φόβο. "Οχι, ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ  
ἀπὸ τὸ σπίτι. 'Ο κίνδυνος τὸ ξέρει  
πῶς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος  
παρ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Εἴμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα  
τὴν ἴδια μέρα κι είμαι ἔγω τὸ πρῶτο  
καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.

Καὶ ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ καὶ σήμερα ἔξω.

### ΚΑΛΗΟΥΡΝΙΑ

'Αλίμονο, κύριέ μου,  
τὴ φρόνηστή σου τὴν τυφλώνει ἡ τόση  
πεποίθηστή σου. Μήν πᾶς σήμερα ἔξω!  
Πές πῶς δικός μου φόβος  
σὲ κρατεῖ μὲς στὸ σπίτι, ὅχι δικός σου.  
"Ἄσ στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο 'Αντώνιο

στὴ Γερουσία κι ἃς τοὺς μηνύσουμε ὅτι  
εῖσαι ἀνήμπορος σήμερα. Ἀφησέ με  
γονατιστὴ μπροστά σου  
νὰ σου ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρη.

## ΚΑΙΣΑΡ

“Ἄς εἶναι,  
λοιπόν, ἃς πάτη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύσῃ  
πῶς δὲν εἰμαι καλά· καὶ γιὰ χατήρι σου  
θὰ μείνω σπίτι.  
( μπαίνει ὁ Δέκιμος )

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.

“Ἄς τὸν στείλουμε αὐτὸν στὴ Γερουσία.

## ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὔχομαι καλημέρα,  
μεγάλε Καίσαρα ! Ἡρθα νὰ σὲ πάρω  
στὴ Γερουσία.

## ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ φτάνεις  
πάνω στὴν ὥρα· γιατὶ θέλω, Δέκιμε,  
νὰ πῆς χαιρετισμοὺς στὴ Γερουσία  
ἀπὸ μέρος δικό μου  
καὶ πῶς σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Σύγκλητο —  
«δὲν μπορῶ», θὰ ἡταν ψέμα· «δὲν τολμῶ»,  
μεγαλύτερο ψέμα — «δὲν θὰ πάω»·  
αὐτό, Δέκιμε, σύρε νὰ μηνύσης !

## ΚΑΛΗΟΥΡΝΙΑ

Νὰ τοὺς πῆς πῶς εἶν’ ἄρρωστος.

## ΚΑΙΣΑΡ

Πᾶς ; ψέματα θὰ παραγείλη δ Καίσαρας ;  
Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν,  
τόσο μακριὰ καταχτώντας τὸν κόσμο,  
γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω  
τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες ;

Δέκιμε, πές τους ότι  
σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Γερουσία!

## ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,  
ῶστε νὰ μή γελάσουνε μαζί μου,  
ὅταν θὰ τούς τὸ πῶ.

## ΚΑΙΣΑΡ

'Η αἰτία εἶναι

στὴ θέλησή μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.  
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,  
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.  
'Η γυναίκα μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,  
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της  
ἀπόψε τὸ ἄγαλμά μου καὶ σὰ βρύστη  
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνούς ἔβγαζε, λέει,  
κατακάθαρον αἴμα.  
κι ἔνα πλῆθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιὰ  
γερὰ καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα  
ἡτανε μαζεμένοι  
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ  
ἡ Καλπουρνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια  
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης  
συφορᾶς, ποὺ σιμώνει· καὶ πεσμένη  
στὰ γόνατα μοῦ ζήτησε γιὰ χάρη  
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

## ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἔξηγήθηκε στραβά.  
Εἶναι ὄραμα καλὸ καὶ προμηνάει  
εὔτυχία. Τὸ ἄγαλμά σου, ποὺ σκορποῦσε  
τὸ αἷμα ἀπὸ τόσες βρύσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,  
ποὺ λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελώντας,  
θέλουν νὰ ποῦν ότι ἡ μεγάλη Ρώμη  
θὰ βυζάξῃ ἀπὸ σένα αἴμα ζωγόνο·  
καὶ ότι ἀνθρωποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νά ρθουν  
κοντά σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

τιμητικὰ καὶ χρώματα  
καὶ κειμήλια Ἱερὰ καὶ θυμητάρια.  
Αὐτὸ μηνάει τῆς Καλπουρνίας τὸ ὄνειρο.

## ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ τὸ ἔξηγεῖς σωστὰ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ;

## ΔΕΚΙΜΟΣ

Καὶ θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἀμα ἀκούστης  
αὐτὸ ποὺ ἔχω νὰ σοῦ πῶ. Μάθε λοιπὸν  
πώς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία  
σήμερα νὰ προσφέρῃ  
στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.  
“Αν παραγγείλης ὅμως πώς δὲν πᾶς,  
μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ἀπόφαση. Κι ἀκόμα  
θὰ μποροῦσε πολὺ εὔκολα  
κανένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίσῃ  
στὸ γελοῖο καὶ νὰ πῇ : «Ἄς σταματήσῃ  
ἡ Γερουσία τις ἐργασίες της, ὥσπου  
ἡ γυναίκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῆ  
κάνα καλύτερο ὄνειρο». Καὶ ἂν μείνη  
ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δὲ θ' ἀργήσῃ  
νὰ ψιθυρίζῃ ὁ κόσμος : «δῆτε, δῆτε,  
ὁ Καίσαρας φοβᾶται !».  
Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου  
μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια  
γι' αὐτὸ ποὺ θές νὰ κάνης. Ἡ καρδιά μου  
νικᾶ τὴ φρόνησή μου.

## ΚΑΙΣΑΡ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουρνία,  
ποὺ μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καὶ νιώθω  
ντροπή, ποὺ παρασύρθηκα κι ἔγώ.  
“Ἄς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχο μου ! Θὰ πάω !  
( μπαίνουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κά-  
σκας, ὁ Τρεβώνιος καὶ ὁ Κίννας ).  
Νά κι ὁ Πόπλιος, ποὺ ἤρθε νὰ μὲ πάρη !

## ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

## ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὅρισες, Πόπλιε. Μπὰ καὶ ὁ Βροῦτος ;  
 Κι ἔσù τόσο πρωϊνός ; Καλῶς τὸν Κάσκα !  
 Γάie Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη  
 ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο  
 τοῦτες οἱ θέρμες ποὺ σὲ κάναν ἔτσι —  
 Τί ὥρα εἶναι ;

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὄχτω, Καίσαρα

## ΚΑΙΣΑΡ

Εύχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο  
 καὶ τὴν εὐγένειά σας.

( μπαίνει ὁ 'Αντώνιος )

Νά ὁ 'Αντώνιος,

ποὺ ξενυχτάει στὰ γλέντια,  
 κι ὅμως ξύπνησε κιόλα. Χαῖρε, 'Αντώνιε !

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαῖρε, μεγάλε Καίσαρα.

## ΚΑΙΣΑΡ

## Μηνύστε

νὰ εἰν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,  
 ποὺ μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινα αἰτία  
 νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε !  
 Λοιπόν, Κίννα ! Τί νέα, Τρεβώνιε ; 'Εσένα  
 θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάστης  
 πώς πρέπει νὰ ρθῆς σήμερα σὲ μένα.  
 Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σὲ θυμοῦμαι.

## ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

"Οπως ὅριζεις, Καίσαρα.

( μόνος του )

Καὶ μάλιστα

θὰ εἶμαι τόσο κοντά σου, ώστε θὰ φτάση  
ἡ ὥρα, ποὺ οἱ πιὸ καλοί σου φίλοι θὰ εὔχωνται  
νὰ ἥμουνα πιὸ μακριά σου.

## ΚΑΙΣΑΡ

Ἄγαπητοί μου  
πάμε νὰ πιοῦμε ἔνα κρασὶ καὶ ὕστερα  
φεύγουμε ὅλοι μαζὶ σὰν καλοὶ φίλοι.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

( μονάχος του )

Τὸ ὅτι «σὰν καλοὶ φίλοι»  
δὲν πάει νὰ πῆ καὶ «καλοὶ φίλοι» πάντα,  
αὐτὸ εἶναι ποὺ σπαράζει,  
ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τὴν καρδιά.

( φεύγουν ὅλοι )

## Γ' ΠΡΑΞΗ – Α' ΣΚΗΝΗ.

( Στὸ Καπιτώλιο. Ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καίσαρος ).

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορὲς θὰ τρέξῃ  
ἀπάνω στὴ σκηνὴ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρα,  
αὐτουνοῦ, ποὺ εἶναι τώρα ξαπλωμένος  
στὰ πόδια τοῦ Πομπήιου καὶ δὲν ἀξίζει  
περσότερο ἀπ' τὸ χῶμα ποὺ πατοῦμε !

## ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὅσες φορὲς θενὰ τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,  
τόσες φορὲς θὰ λένε  
γιὰ μᾶς : «Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, ποὺ χάρισαν  
τὴ λευτεριὰ στὴ Ρώμη ».

## ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θὰ πᾶμε ;

## ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι !  
Ἐμπρὸς ὁ Βροῦτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε  
τιμώντας τὴν πορεία του  
μὲ τὶς πιὸ ἀγνὲς καὶ ἀντρεῖς καρδιὲς τῆς Ρώμης !

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Γιὰ στάσου· κάποιος εἶναι.  
( μπαίνει ἔνας ύπηρέτης )

"Ἐνας φίλος τοῦ Ἀντώνιου.

## ΤΗΗΡΕΤΗΣ

"Ἐτσι, Βροῦτε,

μὲ πρόσταξε ὁ κύριός μου  
νὰ γονατίσω! "Ἐτσι ὁ Μάρκος Ἀντώνιος  
μὲ πρόσταξε νὰ πέσω μπρὸς στὰ πόδια σου  
καὶ, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,  
πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ :  
'Ο Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,  
τίμιος καὶ συνετός.

Μὰ κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,  
τολμηρός, μεγαλόψυχος, μὲ ἀγάπη  
γιὰ τοὺς φίλους του. Πές του  
πῶς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πές του  
πῶς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,  
τὸν ἐσεβόμουν καὶ τὸν ἀγαποῦσα.

"Ἀν βεβαιώνῃ ὁ Βροῦτος τὸν Ἀντώνιο  
πῶς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νὰ ῥθῇ  
καὶ νὰ μάθῃ γιατὶ κρίθηκε ὁ Καίσαρας  
ἄξιος γιὰ νὰ πεθάνῃ, τότε ὁ Ἀντώνιος  
δὲ θ' ἀγαπᾶ τὸν Καίσαρα νεκρὸ  
τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό·  
καὶ θέλει ἀκολουθήσει  
πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου  
καὶ τὴν πολιτική του  
μὲς στοὺς κινδύνους τοῦ καινούριου δρόμου.  
Αὐτὸ μηνάει ὁ κύριός μου ὁ Ἀντώνιος.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

"Ο κύριός σου εἶναι καλός κι ἄξιος Ρωμαῖος,  
προικισμένος μὲ νοῦ. Ποτὲ δὲν εἶχα

γι' αὐτὸν ἄλλην ιδέα. Πήγαινε πές του,  
ἄν ἀγαπάη νὰ 'ρθῇ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθη  
ἐκεῖνο ποὺ γυρεύει,  
καὶ, στὴν τιμή μου, δὲ θὰ πάθη τίποτα.

## ΤΗΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

( φεύγει )

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Τό 'ξερα πώς κι αὐτὸς θὰ γίνη φίλος μας.

## ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἥταν ἔτσι. "Ομως κάτι  
μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει  
ἡ κακή μου ύποψία  
γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύῃ πάντα.

( μπαίνει δ 'Αντώνιος )

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται δ 'Αντώνιος! Χαῖρε, 'Αντώνιε!

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

"Ω πανίσχυρε Καίσαρα, αὔτοῦ κάτω  
σὲ θωρῶ ξαπλωμένον; Οἱ τόσες σου νίκες  
κι οἱ θρίαμβοί σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα  
συμμαζεύτηκαν τώρα  
σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρός μου; Χαῖρε!  
Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοπούς σας.  
ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξῃ ἀκόμα τὸ αἷμα.  
καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη  
ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ πέθανε ὁ Καίσαρας.  
οὕτ' ἄλλο ὅργανο πιὸ ἄξιο  
γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτά σας τὰ σπαθιά,  
ποὺ τὰ λαμπραίνει τὸ πιὸ ὑπέροχο αἷμα  
ὅλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

ἄν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,  
ποὺ τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν  
κι ἀχνίζουν, κάντε αὔτό, ποὺ σᾶς ἀρέσει.  
Καὶ χῆλια χρόνια ἄν ζήσω, δὲ θὰ νιώσω  
τὸν ἑαυτό μου ποτέ γιὰ νὰ πεθάνω  
τόσο ἔτοιμο ὥπως τώρα. Καμιὰ θέση  
δὲ θὰ μοῦ ἀρέσῃ τόσο, κανεὶς τρόπος,  
ὅπως ἐδῶ στὸ πλάι τοῦ Καίσαρα σφαγμένος  
ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα  
πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

—Ω ! Αντώνιε !

μὴ ζητᾶς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου !  
"Αν τώρα σοῦ φαινόμαστε σκληροὶ  
καὶ φονιάδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν  
τὰ χέρια μας κι ἡ πράξη ποὺ ἔκτελέσαμε,  
βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο  
τὸ αίματερό μας ἔργο. Τὶς καρδιές μας  
δὲν μπορεῖς νὰ τὶς δῆς. Αὔτες πονοῦνε·  
καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης  
τὴν κοινὴ δυστυχία  
ἔκανε τὴν πράξη.

Γιατὶ ὅμως διώχνει ἡ μιὰ φωτιὰ τὴν ἄλλη,  
ἄκριβῶς ἔτσι διώχνει  
καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.  
"Οσο γιὰ σένα, Μάρκο Αντώνιε,  
τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψεις εἶναι ἀπὸ μολύβι,  
τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμη  
τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας  
μ' αἰσθήματα γιομάτες  
ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη  
κι ἐκτίμηση καὶ πρόθεση καλή.

## ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἵδια θὰ ἔχῃ δύναμη

μὲ τὴ δική μας, ὅταν μοιραστοῦνε  
τὰ καινούρια ἀξιώματα.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

"Ἐχε μόνο  
κομμάτι ύπομονή, γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ  
ὅ λαός, ποὺ εἶναι χαμένος ἀπὸ φόβο,  
καὶ θενὰ σοῦ ἔξηγήσω  
γιατὶ ἐγώ, πού, τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ  
ποὺ χτυποῦσα τὸν Καίσαρα,  
τὸν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτὴ τὴν πράξη.

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴ φρόνησή σας.

"Ἄς μοῦ δώσῃ ὁ καθένας  
τὸ ματωμένο χέρι του. Καὶ πρῶτα πρῶτα  
ἄς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βροῦτε,  
΄μεῖς οἱ δυό. — Γάιε Κάσσιε,  
θὰ σφίξω τὸ δικό σου.

'Εσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἐσένα, Κιννα,  
κι ἐσένα, ἀντρεῖ μου Κάσκα. — Καὶ στὸ τέλος,  
μὰ ὄχι τελευταῖο καὶ στὴν ἀγάπη,  
τὸ δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοι μου  
ἄχ, τὶ μπορῶ νὰ πῶ ;... 'Η ύπόληψή μου,  
κύριοι, τούτη τὴν ὥρα  
πατεῖ σ' ἔδαφος τόσο γλιστερό,  
ποὺ ἔνα ἀπ' τὰ δυό κακὰ μπορεῖ κανένας  
νὰ φαντασθῇ γιὰ μένανε :  
πώς είμαι ἄναντρος ἢ πώς είμαι κόλακας.  
Πώς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὡ ! αὐτό 'ναι ἀλήθεια.  
Κι ἂν ἡ ψυχὴ σου τώρα μᾶς κοιτάζῃ  
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβῃ τάχα  
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιὸ πολὺ<sup>2</sup>  
νὰ βλέπης τὸν πιστό σου φίλο, τὸν Ἀντώνιο,  
νὰ μολογάτη εἰρήνη καὶ νὰ σφίγγῃ  
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἔχτρῶν σου,

ω̄ μεγάλε, μπροστά στὸ λείψανό σου ;

"Αν είχα τόσα μάτια, δύσες ἔχεις

ἐσù πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,

ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,

αύτὸ θά ταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,

παρὰ νά ρχομαι τώρα καὶ νὰ κλείνω

φιλία μὲ τοὺς ἔχτρούς σου.

Συχώρεσέ με, 'Ιούλιε ! 'Εδῶ κυκλώθηκες,

ῶ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεσες κι ἐδῶ

στέκονται οἱ κυνηγοί σου λεκιασμένοι

ἀπ' τὴ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι

ἀπ' τὸ θάνατό σου !

"Ω κόσμε, ήσουν τὸ δάσος αύτοῦ τοῦ λαφιοῦ

κι ἡταν αύτὸ ή καρδιά σου ἐσένα, ω̄ κόσμε ! ...

Τώρα ὅμως σάν ἀγρίμι, χτυπημένο

ἀπ' τοὺς πρώτους τῆς χώρας,

κείτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

### ΚΑΣΣΙΟΣ

Μάρκο 'Αντώνιε !

### ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αύτὰ είναι λόγια  
ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἔχτροί του ἀκόμα  
τοῦ Καίσαρα. Σ' ἐνὸς φίλου τὸ στόμα  
είναι λόγια ψυχρά καὶ μετρημένα.

### ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ ψέξω, 'Αντώνιε,

ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. "Ομως πές μας

σὲ ποιά σκοπεύεις νά ρθησ συμφωνία

μαζί μας ; Θέλεις νὰ γραφτῆς στοὺς φίλους μας

ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστά,

χωρὶς νὰ στηριζόμαστε σὲ σένα ;

### ΑΝΤΩΝΙΟΣ

"Ισια — ίσια γιὰ τοῦτο

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα  
ἄμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἔκεινον.  
Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλοις  
κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω  
νὰ μοῦ ἔξηγῆστε πῶς καὶ σὲ τί πρόγμα  
θαρρούσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἄλλιῶς θὰ ἥτανε πράξη ἀγρίων ἀνθρώπων.  
Οἱ ἀφορμὲς ποὺ μᾶς σπρώξανε σ' αὔτήνε,  
εἴναι τόσο σπουδαῖες, ὡστε κι ἂν ἤσουν  
καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γιὸς ἀκόμα, Ἀντώνιε,  
θὰ μᾶς ἔδινες δίκιο.

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρη  
σᾶς ίκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφῆστε  
νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του  
κι ἔκει ἀπὸ τὸ βῆμα,  
ὅπως πρέπει σὲ φίλο,  
νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνη ἡ ἐπιθυμία σου, Μάρκο Ἀντώνιε..

## ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιὰ λέξη.

(κατὰ μέρος στὸ Βροῦτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις.

Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήσῃ ὁ Ἀντώνιος  
τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου  
πόση μπορεῖ νὰ φέρῃ  
συγκίνηση στὸν κόσμο μὲ τὰ λόγια,  
ποὺ θὰ τοὺς πῆ.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω..

έγω πρῶτα στὸ βῆμα  
 καὶ θὰ ἔξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,  
 ποὺ ὁδήγησαν στὸ φόνο  
 τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ὀκόμα  
 πῶς ὅ,τι πῆ ὁ Ἀντώνιος,  
 θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἔγκριστή μας  
 καὶ πῶς ἐπιθυμίᾳ δική μας ἦταν  
 νὰ γίνουν στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὅλες  
 οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε  
 οἱ Ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου  
 καὶ τὰ παλιὰ συνήθια. Αύτὸ θὰ φέρῃ  
 σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρὰ βλάβη.

## ΚΛΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τὶ μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνη.  
 'Εμένα δὲ μ' ἀρέσει.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε!

'Ιδού· μπορεῖς νὰ πάρης τὸ νεκρὸ  
 τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,  
 δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. "Ομως  
 θὰ παινέψης τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις  
 καὶ θὰ δηλώσης πῶς αὐτὰ τὰ λὲς  
 μὲ θέληση δική μας·  
 ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχης τίποτε νὰ κάνης  
 μὲ τὴν κηδεία. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης  
 ἀπ' τὸ ἕδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω  
 κι ἔγω· κι ἀμέσως ὑστερα ἀπὸ μένα.

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

## ΒΡΟΥΤΟΣ

'Ετοιμάστε λοιπὸν ὅ,τι εἰναι ἀνάγκη  
 κι ἐλᾶτε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

( φεύγουν ὅλοι ἔξօν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο )

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

„Ω, συχώρεσέ μέ, ἐσύ, αίματοβαμμένο  
κομμάτι γῆς, ὃν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος  
καὶ φιλικὸς σ' αὐτούς τοὺς δολοφόνους!  
Εἶσαι τὸ ἀποσυντρίμμι τοῦ ἐξοχώτερου  
ἀνθρώπου πού ἔχει ζήσει μὲς στὸ πέρασμα  
ποτέ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στὸ χέρι  
πού ἔχυσε τοῦτο τὸ πολύτιμο αἷμα!  
Πάνω ἀπ' τὶς ἀνοιχτές λαβωματιές σου,  
πού ἔχουνε σὰ βουβά στόματα ἀνοίξει  
τὰ ὀλοπόρφυρα χεῖλια καὶ ζητοῦνε  
τὴν ὅμιλία καὶ τὴ φωνὴ τῆς γλώσσας μου,  
προφητεύω: Κατάρα  
θὰ πέσῃ στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!  
Μίσος καὶ ὄργὴ κι ἐμφύλιος σπαραγμὸς  
θὰ συνταράξουν ἀπὸ μιὰ ἄκρη σ' ἄλλη  
τὴν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμὸς καὶ τὸ αἷμα  
θὰ γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι  
θὰ είναι συχνὰ τὰ πιὸ φριχτὰ θεάματα,  
ποὺ κι οἱ μανάδες θὰ χαμογελοῦνε,  
σὰ βλέπουν τὰ παιδιά τους γινωμένα  
κομμάτια ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πολέμου.  
‘Η συνήθεια στὴ φρίκη θὰ πνίξῃ τὸν οἴκτο!  
Καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ ἵσκιος τριγυρνώντας  
καὶ ζητώντας ἑκδίκηση  
μὲ τὴν „Ατην, ὀλόπουρη ἀπὸ τοῦ „Αδη  
τὶς φωτιές, στὸ πλευρό του θὰ φωνάξῃ  
σ' ὅλες τοῦτες τὶς χῶρες μὲ κυρίαρχη  
κραυγή: Καταστροφή! καὶ θὰ ἀμολύση  
τὰ σκυλιὰ τοῦ πολέμου·  
ἔτσι ποὺ ἔτούτη ἡ κατάρατη πράξη  
θὰ γιομίσῃ τὴ γῆ μὲ δυσωδία ἀπὸ πτώματα  
ποὺ θὰ γυρεύουν τάφο.

( μπαίνει ἔνας ὑπηρέτης )

Εἶσαι τοῦ Ὁκτώβιου Καίσαρα ὑπηρέτης;

ΤΠΗΡΕΤΗΣ  
Μάλιστα, Μάρκο Αντώνιε.

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει  
ό Καίσαρας γραφή νὰ ἔρθῃ στὴ Ρώμη.

## ΤΠΗΡΕΤΗΣ

Ναι, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·  
καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σου πῶ—  
( βλέπει τὸν νεκρὸ )  
ὦ, Καίσαρα!

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα  
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πώς εἰναι  
πάθος κολλητικό. Γιατὶ τὰ μάτια μου,  
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα  
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν  
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἐρχεται ό κύριος σου;

## ΤΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάσῃ τὴ νύχτα του ἐφτά λευγες  
μακριὰ ἀπ' τὴ Ρώμη ἀπόψε.

## ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πές του  
τὸ τί ἔχει γίνει. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμη  
βυθισμένη στὸ πένθος,  
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμη,  
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μήτ' ὁ Ὀκτάβιος.  
Σύρε ἀμέσως καὶ πές του τα ὅλα αὐτά.  
Ἡ πιὸ καλὰ περίμενε! μὴ φύγης,  
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο  
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου  
θὰ καταλάβω ποιάν ἐντύπωση ἔχει κάνει  
ἡ πράξη αὐτὴ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.  
Ἐτσι θὰ ζωγραφίσης πιὸ καλὰ

κατόπιν στὸν Ὁκτάβιο τὴν κατάσταση.

Ἐλα νὰ μὲ βοηθήσῃς!

(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δυὸς τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφραση Κ. Καρθάλου

Σαΐζπηρ

## 2. ΑΝ...

Ἄν νὰ κρατᾶς καλά μπορῆς  
τὸ λογικό σου, ὅταν τριγύρω σου ὅλοι  
τάχοιν χαμένα καὶ σ' ἐσὲ  
τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,

Ἄν νὰ ἔμπιστεύεται μπορῆς  
τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος  
δὲν σὲ πιστεύῃ, κι ἄν μπορῆς  
νὰ τοῦ σχωρνᾶς αὐτὴ τὴ δυσπιστία,  
νὰ περιμένης ἀν μπορῆς,  
δίχως νὰ χάνῃς τὴν ὑπομονὴ σου,  
κι ἄν ἄλλοι σὲ συκοφαντοῦν,  
νὰ μὴ καταδεχθῆς ποτὲ τὸ ψέμα,  
κι ἄν σὲ μισοῦν, ἐσὺ ποτὲ  
σὲ μίσος ταπεινὸν νὰ μὴν ξεπέσης,  
μὰ νὰ μὴν κάνῃς τὸν καλὸ  
ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,

Ἄν νὰ ὄνειρεύεσαι μπορῆς  
καὶ νὰ μὴν εἴσαι δοῦλος τῶν ὄνείρων,

Ἄν νὰ στοχάζεσαι μπορῆς,  
δίχως νὰ γίνῃ ὁ στοχασμὸς σκοπός σου,

Ἄν ν' ἀντικρίζῃς σοῦ βαστᾶ  
τὸ θρίαμβο καὶ τὴ συμφορὰ παρόμοια  
κι ὅμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτούς  
τοὺς δυὸς τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,

Ἄν σοῦ βαστᾶ ἢ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,  
ὅποιαν ἀλήθεια ἐσὺ εἶχες εἰπωμένη

παραλλαγμένη ἀπ' τοὺς κακούς,  
 γιὰ νά 'ναι γιὰ τοὺς ἄμυναλους παγίδα,  
 ἢ συντριμένα νὰ θωρῆς,  
 ὅσα σοῦ ἔχουν ρουφήξει τὴ ζωὴ σου  
 καὶ πάλι νὰ ξαναρχινᾶς  
 νὰ χτίζης μ' ἐργαλεῖα πού 'ναι φθαρμένα,  
 "Αν ὅσα ἀπόχτησες μπορῆς  
 σ' ἔνα σωρὸ μαζὶ νὰ τὰ μαζέψῃς  
 καὶ δίχως φόβο μονομιᾶς  
 κορόνα ἥ γράμματα ὅλα νὰ τὰ παίξῃς  
 καὶ νὰ τὰ χάστης καὶ ἀπ' ἀρχῆς  
 ἀτράνταχτος νὰ ξεκινήστης πάλι  
 καὶ νὰ μὴ βγάλῃς καὶ μιλιὰ  
 ποτὲ γι' αὐτὸν τὸν ξαφνικὸ χαμό σου,  
 "Αν νεῦρα καὶ καρδιὰ μπορῆς  
 καὶ σπλάχνα καὶ μυαλό, ὅλα νὰ τὰ σφίξῃς  
 νὰ σὲ δουλέψουν ξαναρχῆς  
 κι ἂς εἶναι ἀπὸ πολὺν καιρὸ σωσμένα  
 καὶ νὰ κρατιέσσαι πάντα δρθός,  
 ὅταν δὲ σοῦ 'χη τίποτε ἀπομείνει  
 παρὰ μονάχα ἥ θέληση  
 κράζοντας σ' ὅλα αὐτὰ «βαστάτε»,  
 "Αν μὲ τὰ πλήθη νὰ μιλᾶς  
 μπορῆς καὶ νὰ κρατᾶς τὴν ἀρετὴ σου,  
 μὲ βασιλιάδες νὰ γυρνᾶς  
 δίχως ἀπ' τοὺς μικροὺς νὰ ξεμακραίνης,  
 "Αν μήτε φίλοι μήτ' ἔχθροι  
 μποροῦνε πιὰ ποτὲ νὰ σὲ πειράξουν,  
 ὅλο τὸν κόσμο ἀν ἀγαπᾶς,  
 μὰ καὶ ποτὲ πάρα πολὺ κανένα,  
 "Αν τοῦ θυμοῦ σου τὶς στιγμές,  
 πού φαίνεται ἀδυσώπητη ἥ ψυχὴ σου,  
 μπορῆς ν' ἀφήστης νὰ διαβοῦν  
 τὴν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

δική σου θὰ ναι τότε ή γῆ  
 μ' ὅσα καὶ μ' ὅ, τι ἀπάνω της κι ἂν ἔχῃ  
 καὶ κάτι ἀκόμα πιὸ πολύ:  
 ἄντρας ἀληθινὸς θὰ σαι, παιδί μου.

Μετάφραση Νικολάου Καρβούνη

P. Κίπλιγκ

## 3. Ο ΔΥΣΣΕΑΣ

Τί ἀξίζει, ἀν στὴν ἀτάραχη γωνιά μου  
 σὰν ὄκνὸς βασιλιάς στέκω στὸ πλάγι  
 γριᾶς συντρόφισσας καὶ σωστὰ μοιράζω  
 τὸ δίκιο στοὺς ἀνίδεους ἀνθρώπους,  
 ποὺ τρῶνε, θησαυρίζουν καὶ κοιμοῦνται  
 καὶ δὲ μὲ νιώθουν! Δὲν μπορῶ νὰ πάψω  
 νὰ γυροφέρνω πάντα σὲ ταξίδια·  
 θέλω νὰ πιῶ τῆς ζωῆς τὴ στερνὴ στάλα.  
 Ἐχάρηκα πολλά, πολλὰ ἔχω πάθει  
 μονάχος μου ἢ μὲ ὕσους μ' ἀγαποῦσαν  
 πότε σὲ ξένη γῆ πότε στὰ μάκρη  
 σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.  
 Τὸ ὄνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη  
 κι ἡ ἀχόρταγη καρδιὰ καινούριο πόθο  
 πάντα γρικάει κι ἄς ἔμαθα κι ἄς εἶδα  
 σὲ ἄλλες χώρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.  
 Κι ἔγώ στερνὸς δὲν εἰμαι, ἀφοῦ μὲ σέβας  
 μὲ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει  
 τῆς μάχης τὸ μεθύσι, πολεμώντας  
 μὲ τοὺς ὅμοιους μου μόνο μὲς στοὺς κάμπους  
 τοὺς βοερούς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.  
 Κι εἰμαι ἔγώ καθετὶ ποὺ μοῦ χει τύχει,  
 κι ὅ, τι εἶδα κι ὅ, τι ξέρω τώρα μοιάζει  
 μὲ ἀψιδωτή στοά, ποὺ ἀνάμεσό της  
 φαίνεται κόσμος ἀγνωστος, μὰ πάντα  
 σὰν σιμώσω τὰ σύνορα ξεφεύγουν...

Είναι αγνωμος ό πόθος πού γυρεύει  
νὰ βρῇ τέλος κι ἀνάπαψη σὰν ὅπλο,  
πού δὲν διτράφτει πλιά κι ἀποριγμένο  
σκουριάζει. "Οχι, δὲ ζῆ ὅποιος ἀναπνέει  
μονάχα. Δὲν ἀξίζει στριμωγμένοι  
οἱ ἄνθρωποι νά 'ναι ό ἔνας κοντά στὸν ἄλλο.  
Κι ἂν τώρα ζωὴ λίγη μοῦ ἀπομένῃ,  
μὰ καὶ μιάν ὡρα μόνο σὰν μπορέσῃς  
ἀπ' τὴν αἰώνια τὴ σιγὴ ν' ἀρπάξῃς,  
πολλὰ πράγματα νέα θὰ ἰδῆς, θὰ μάθης!...  
Θὰ ἥμουν δειλός, ἂν ἤθελα γιὰ λίγο  
καιρό, ποὺ ἀκόμα θὰ χαρῶ τὸν ἥλιο,  
προσεχτικὰ νὰ ζήσω μετρημένα,  
ἀφοῦ ό πόθος φλογίζει τὴν ψυχή μου  
ν' ἀκλουθήσω τὴ γνώση σὰν ἀστέρι  
πέρα ἀπ' τὰ οὐράνια, ἐκεῖ πού ό νοῦς δὲ φτάνει.  
Τὸ θρόνο μου καὶ τὸ νησὶ χαρίζω  
τώρα στὸ γιό μου, τὸν ἀγαπημένο  
Τηλέμαχο, ποὺ ξέρει τὴ δουλειά του,  
μὲ φρόνηση σιγὰ σιγὰ ἡμερώνει  
τ' ἄγριο πλῆθος, γλυκότροπα τοῦ δείχνει  
ἐκεῖνο πού ὠφελεῖ καὶ πού συμφέρει.  
Κι είναι ἀσπιλος, πιστὸς στὸ κοινὸ χρέος  
καὶ στὸ στῆθος θερμήν ἀγάπη κρύβει,  
τοὺς θεούς, ποὺ πιστεύουμε, λατρεύει  
κι ἔγὼ σὰν φύγω μένει αὔτός. Κι οἱ δυό μας  
κάνουμε τὸ ἔργο, πού ποθεῖ ἡ ψυχή μας.  
Στὸ λιμάνι ἐκεῖ κάτου τὸ καράβι  
μὲ πανιὰ φουσκωμένα περιμένει...  
κι ἡ θάλασσα ἡ πλατιὰ πέρα μαυρίζει...  
—Ω ναῦτες, ποὺ μὲ ἀνδρεία ψυχή μαζί μου  
στὶς ἔγνοιες, στοὺς ἀγῶνες καὶ στοὺς κόπους  
δειχτήκατε μὲ χαμόγελο πάντα,  
μ' ἐλεύθερη καρδιὰ καὶ περηφάνια,  
κι ἂν ἔλαμπαν τὰ οὐράνια ἦ κι ἂν βροντοῦσαν  
εἴμαστε γέροι, ἀλλὰ δὲν ἀπολείπουν

ἀπὸ τὰ γερατιά τὸ χρέος κι ἡ δόξα.  
 "Ολα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,  
 πρὶν φτάσῃ ἐμεῖς νὰ κάμουμε μποροῦμε,  
 ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,  
 ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.  
 Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,  
 ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει  
 κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουνγγρίζει  
 τὸ πέλαγος. Ἐλάτε, δι φίλοι, τώρα  
 δὲν εἶναι ἀργά γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦνε  
 νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοϊο  
 στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθίστε στὴν ἀράδα  
 σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. Ἐμπρὸς τραβᾶτε  
 σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ κύμα,  
 ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε  
 στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,  
 πέρα ἀπ' τὴ δύση, ποὺ βυθίζουν τ' ἀστρα.  
 Κι ἀν δὲ μᾶς πνίγῃ ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε  
 στὰ μακάρια νησιά, τὸν Ἀχιλλέα  
 τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναΐδοῦμε!  
 Ἐρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα  
 πολλὰ μένουν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουν,  
 κι ἀν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα  
 στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν  
 γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι,  
 γιατὶ καρδιές ἀνδρεῖς δὲ θ' ἀλλάξουν  
 κι ἀν δ καιρὸς κι ἡ μοίρα τὶς κουράσουν,  
 μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγώνα  
 βαθιά τους ζωντανὴ θέληση μένει,  
 ποὺ δύναμη καμιὰ δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφραση Μαρίνου Σιγαύρου

Τέληνυσον

## ΛΕΞΙΑ ΟΓΙΟΝ

### A

Ἄγιομανδρίτης, δ : ὁ Λευκάδιος (Άγία Μαύρα=ἡ Λευκάς).

Ἄγχεσμος, δ : λόφος τῆς Ἀττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβούνια τῶν Ἀθηνῶν. ἀγχίστροφος : εὐμετάβολος.

Ἄερμών, δ : ὅρος εἰς τὰ Β.Δ. τῆς Παλαιστίνης.

Ἀθήναιος, δ : ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας περὶ τὸ 300 μ.Χ. Ἐσάθη τὸ περίφημον ἔργον του «Δειπνοσοφιστάται».

ἀιδέομαι καὶ αἰδομαι : ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.

ἀ κάτρ ἐπέγγλ : (à quatre épingles) εἰς τὴν ἐντέλειαν.

ἀλάστωρ, δ : ὁ καταστροφεύς, ὁ κατηραμένος.

ἀλαφροῖσκωτος : ὁ ἔχων ἐλαφράν τὴν σκιάν, ὁ ἔχων τὴν ἰδιότητα νὰ βλέπῃ τὸν ἄδειτον κόσμον τῶν ἔξωτικῶν.

ἀλισάγνη, ἡ : τὸ ἄλας τὸ συλλεγόμενον εἰς τὰ κοιλώματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.

ἄλμπονορ, τὸ : ὁ ἴστος τοῦ πλοίου.

ἀλουογόν : ἐρυθρόν.

ἀμπλάκημα, τό : ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἀμάρτημα.

ἀνάβρα, ἡ : μικρὰ πηγὴ θύελλας.

ἀναμίζης τοῖς δστέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρός) : ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφὴ τῶν στενῶν συγγενῶν ἥτοι κοινότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς δυμηρικῆς ἐποχῆς.

ἀναποδίζω : βαδίζω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, διπιθοχωρῶ.

ἀνάσχον : (ρ. ἀνέχομαι), ὑπομένω.

Ἀνάχαρσις, δ : Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σόλωνος, ζήσας κατὰ τὸν π.Χ. αἰώνα.

ἀνεῖ : ἀνοίγει.

ἀνειμέναι φύδαι : διεφθαρμένα ἄσματα.

ἀνεῖται ἡ στοά : ὑψώνεται ἡ στοά.

ἀνεπιδεής : δι μὴ ἔχων ἀνάγκην.

Ἀριος, δ : μάντις, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ροϊωνῆς.

ἀνωθεν ρωπή, ἡ : ἡ ἔξ οὗ θεία βοήθεια.

ἀπαιωφᾶ : κρεμᾶ.

ἀπέοχομαι : ἐδῶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθηκῆσκω.

ἀπέτικε : ἔξεδήλωσε.

ἀπηκριβωμένη (ἀκριβομαι—οῦμαι) : ἡ μετὰ πόλεων προσοχῆς.

ἀπήγεια, ἡ : ἡ συλληρότης.

ἀπλῶς πρός τινα διάκειμαι : εἴμαι ἀπλοῦς γνώριμος κάποιοισι.  
 ἀποδύομαι : χύνω ἀφθονα δάκρυα.  
 ἀπολέγομαι τινα : ἐκλέγω τινά.  
 ἀπολιμπάνω : ἀποχωρίζομαι.  
 ἀπολῦ : ἀφήνω.  
 ἀπορρῆγες : ἀπότομοι, κρημνώδεις.  
 ἀποσαλεύοντα : ἑπινένευσεν : ὑπερέχουσα εἰς ὅψος ἐπινεύει.  
 ἀποστρέφομαι τῶν συσσιτίων : ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.  
 ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῇ : τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.  
 ἀπό τρόπουν : κατὰ τὴν συνήθειαν.  
 ἀράθιμος : εὐέξαπτος, ὄργιλος.  
 ἀργέστης, ὁ : βορειοδυτικὸς ἄνεμος.  
 Ἀργος, ὁ : μαθελογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν δεξύτητα τῆς ὥρας.  
 ἀρειότολμος : τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.  
 Ἀρκαδινός, ὁ : ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν.  
 ἀρμάδα : στόλος.  
 Ἀργαταγίδην : Γάλλος οἰκονομολόγος.  
 ἀσπόλη, ἡ : τὸ μελανόν, τὸ ὅποιαν ἀφήνει ὁ καππάνδης ἐπὶ τῶν τοῖχων, τῶν ἔνδυμάτων,, τῶν προσώπων.  
 ἀσκέρι, τὸ : στράτευμα.  
 ἀσούσουμος : ἀγνώριστος, ἐλεεινός.  
 ἀσπονόδα : σπωδή, βία.  
 Ἀστάρτη, ἡ : θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.  
 Ἀτη, ἡ : ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἀμαρτία, ἡ καταστροφή.  
 Ἀδομέδων, ὁ : ἀρχαῖος ποιητής ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζήσας τὸν Ιούνιον, αἰώνα.  
 ἀφίημι οὐκ ἀρήθηρ ἀπολαΐσσαι : δὲν μοι ἐπετράπη νὰ ἀπολαύσω.  
 ἀζός : ἡγος, βοή.  
 ἀφυγία, ἡ : ἡ διαγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

## B

βαθούσκλι, τὸ : τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἔνδυμα.  
 Βαλερί Παῦλος : Γάλλος ποιητής (1871 - 1945).  
 βατσέλα, ἡ : είδος ιστιοφόρου.  
 βάλισμα, τὸ : τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὅποιον εύρισκομεν διὰ τῆς βολίδος, ναυτικοῦ δργάνου.  
 Βούρσιαν (ἀρθ. Μπούρσιαν) : Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέσας καθηγητὴς πολλῶν Πανεπιστημίων. Περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

## Γ

Γάδειρα, τὰ : πόλις τῆς Ἰσπανίας.  
 Γαλιλέα, ὁ : Ἰταλὸς ἀστρομάνος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζης (1564—1642).

*Γίλβερτ Γουνσταδος* : Γερμανός ιστορικός και φιλόλογος (1843—1899).  
*γυλόρια*, ἡ : ἡ δέξα.  
*γούμενα*, ἡ : τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

## Δ

*δεῖλαιος* : δυστυχής.  
*δικαστηρίῳ παρεδρείῳ* : ἀσχόλουμαι μὲ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.  
*Διόδωρος Σικελιώτης* : ἀρχαῖος ιστορικός (90—20 π.Χ.).  
*Δίων Χρυσόστομος* : ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσσης, ζήσας πατέ τὸν Ιον μ. Χ. αἰώνα.  
*Δόμινος Κενόρος* : Ὁλανδός διδάσκαλος τοῦ Κοραχῆ εἰς τὴν Σμύρνην.  
*Λοστογιέβσκυ* : διάσημος Ρώσος μυθιστοριγράφος (1821—1881).

## Ε

*ἔγκαλω* : κατηγορῶ.  
*ἔγκαρπον, τό* : τὸ σύμπλεγμα ἡ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.  
*εἶκω* : ὑποχωρῶ.  
*εἴτον* : δηλαδή.  
*Ἐξάτη* : ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεάτης, θυγάτηρ τοῦ Ηέρπουν καὶ τῆς Ἀστερίας.  
*ἔχουσα ἔξουσιαν* παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν.  
*Προστάτις ἀγωνιστικῶν τελετῶν*, χορηγὸς πλούτου, τιμῶν, νίκης καὶ εὐπλοίας.  
*Προστάτις τῶν ἀρτιγενῶν βρεφῶν*. Βραδύτερον ἐταυτίζετο μὲ τὴν Ἀρτεμίν.  
*Ἐλατρεύετο* τὴν νύκτα εἰς τὰς τριβόλους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.  
*ἐλεεινός* : ἄξιος ἐλέους, συμπαθείας.  
*ἐμπνέω* : ἀναπνέω.  
*ἐμφιλοχωρεῖ* ἡ ὅψις : ἐνδιατρίβει τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησαν τοῦ θεάματος.  
*ἔξι σοφία*, ἡ : ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).  
*ἔξιθεν μαθήματα, τά* : τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (εἰδωλολάτρας).  
*ἐπήρεια*, ἡ : ἡ ἐπίδρασις.  
*ἐπῆρται* : (ἐπαίρομαι) ἔχει ἀνυψωθῆ.  
*ἐπιτέτομαι* : ἐπικάθημαι.  
*ἐπιπολῆ, ἡ* : ἡ ἐπιφάνεια.  
*ἐπιπολῶ*, ὁ : εἰδος σημαίας πλοίου  
*ἐπισείων* : ἐπανορθώνω.  
*ἐπιστρέφω* : ἐπανορθώνω.  
*ἐπομβρέω* : ἐπιβρέχω.  
*ἐργατότης, ἡ* : τὸ δχυρὸν μιᾶς θέσεως.  
*εὐαγέστατος* : λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολὺ μακρινὴν ἀπόστασιν.  
*εὐδία, ἡ* : καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.  
*εὐδοκίμησις, ἡ* : εὐδόκιμος, ἐπιτυχῆς μόρφωσις.  
*Εῦδοξος Κρίδιος* : διάσημος μαθηματικός και ἀστρονόμος (409—356 π.Χ.).  
*Εῦμολος* : ἀρχαῖος ἡρως, τιμώμενος ίδιως εἰς τὴν Ἀττικήν.  
*εὐημέρος λέξις* : καλῶς ἐννοούμενη λέξις.  
*εὐημπάθητος* : ὁ συμπαθούμενος εὐκίλως.  
*εὐφικνέομαι* : φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.

ἐπέστησε χηρείαν : (ἐφίστημι)· μιοῦ ἐπέβαλε χηρείαν.  
ἔφόδιον, τό : τὸ ἀπαραιτητὸν δι' ὁδοιπορίαν.

## Z

ζαερὲς καὶ ζαῖρὲς : ζωτιροφία.

Ζάρηξ-κος, ὁ : ζῆρως, φίλος τοῦ Ἀπόλλωνος διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικήν.

Ζέγκφοιδ γραμμή, ἡ : ἡ γερμανικὴ ὁγχωραματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γαλλικὰ σύνορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939—1945).

## H

ἡδικηκότιας : ἡ μεταχὴ ἐναντιωματική.

ἡμέραμεν τὴν χηρείαν : (φέρω) ὑπεφέραμεν τὴν χηρείαν.

ἥφει πηγάς δακρύων : (ἐφίημι)· ἔχουνε ἄφθονα δάκρυα.

## Θ

θαυμαστῶ-ῶ : πιοι τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.

Θεατήτος, ὁ : ἀρχαῖος μαθηματικός, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ.

Θεοδώρου, φονευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.

Θεραπεία, τὰ : προάστιον τῆς Κοινωνιῶνος δραύσταντον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ "Ανω Βασπόρου".

θῆλιασμα, τό : τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.

θριγκός, δ : ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῖχον, ἡ ὅποια ἔξεχει.

## I

"Ιβήρων μονῆ, ἡ : μία τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρούς.

ἰδαλγός, δ : ισπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.

"Ιππαρχος : Πυθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνος.

"Ιπποθών, δ : ζῆρως ἐπώνυμος τῆς Ἰπποθοντίδος φυλῆς ἐν Ἀττικῇ.

ἴκωρ, δ : ὁ αιθέριος χρυσὸς ὁ ρέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

## K

Καικίας, δ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραυγολεβάντες).

κακονογύια, ἡ : κακῶν ἔργον.

καλάφισμα, τό : τὸ φίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.

καλντιφίμι ἡ καλντερίμι : δι λιθόστρωτος δρύμος.

καλούμα, ἡ : τὸ σχοινίον ἡ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἡ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.

καλούμαδρος : φίττω τὸ σχοινίον ἡ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.

Κάντ 'Εμμανουὴλ : μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724—1804).

Καρδάκι : μαγευτικὴ τοποθεσία τῆς Κερκύρας.

καρσί : ἀπένναντι.

Κάρστεντ Οϊλριχ : Γερμανὸς Ιστορικός, συγγράψας Ιστορίαν τῆς Κρητηδόνος.

Καρτέσιος Ρενάτος : μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596—1650).

Καρναλ, αἱ : κωμόπολις, πρωτεύουσα τοῦ Ἀγίου Ὁρούς.

καταλλαγή, ἡ : ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἡ συνδιαλλαγή, ἡ συμφιλίωσις.

κατάμερον, τό : τὸ ἀπόμερον.

κατάστασις τοῦ βίου : κατεύθυνσις τοῦ βίου.

κανέλ, τό : ξύλων πινάκιων τῶν χωρικῶν μεταφορικῶς κοίλη χόρα περικλειομένη. Κέρτανοι : μυθολογικά τέρατα κατά τὸ ήμισυ ἄνθρωποι καὶ κατά τὸ ήμισυ ἵπποι. κίδαις, ἡ : περισκόν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

κιοτής : δειλός :

*cloaca maxima* : ύπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὥποιας διωγχεύεσθαι τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριν.

Κόιτος, δό : φύλος τοῦ Κικέρωνος.

κολορίστας, δό : διαρροέων πολὺ τὰ χρώματα, ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.

κόμπος, δό : ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπιδεξια, ἡ ἐπιβλητικότητα.

κομπωδέστερος : περισσότερον ἐπιβλητικός.

Κουτοβουνίσιος, δό : διάποικος τῆς δρεινῆς Τριφυλίας.

κούνια, ἡ : πύργος .

κοντραλᾶ : αριστά ψηφίδων.

Κραβαρίτης, δό : ἡ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.

Κρονιμβάχερ (Άδολφος) : μέγας Γερμανὸς βυζαντινολόγος (1768–1845), καθηγητής Πανεπιστημίου.

κνοῖα λέξις : κυριολεξία.

Κώτας : μακεδονομάχος ἀπὸ τὴν Ρούλια τῆς Μακεδονίας. Έκρεμάστηκεν εἰς τὸ Μοναστήρι τὸ 1905.

## Α

λάδανον, τό : κοινὴ ὄνομασία τοῦ φυτοῦ *ακίστος* ὁ κρητικός.

Λαπίθαι, οἱ : μυθικὰ ὄντα, συγγενεῖς μὲ τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ μὲ ἄνθρώπινον ὅλον καὶ γρούν τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.

λασκάρω : γαλαράνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἀλυσον.

Λιήθη, ἡ : εἰς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ "Άδου".

λογοκρατία, ἡ : ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ διανόησις κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὁρθολογισμός.

λογοποιοῦ : συγγράφω.

λόγος γάρ οὐδεὶς ἀν ἐφίκειτο τοῦ χειμῶνος ἔκείνου : κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράψῃ ἀφεκτὰ ἔκείνην τὴν τρικυμίαν.

λύθρος, δό : ὁ ρύπος ἐξ αἴματος.

λυτρόν, τό : τὸ λύτρον.

## Μ

μαγνάδι, τό : ὑφασματική λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

Μαζιώ γραμμή : ἡ γαλλικὴ δύγραμματικὴ γραμμή παρὰ τὰ γερμανικὰ σύνορα, τὴν ὄποιαν διέσπασαν οἱ Γερμανοί τὸ 1940.

μαναφούσκια, τά : αἱ διαβολαῖ.

μάνος, τό : εἶδος τυχηροῦ παιγνιδιοῦ.

*μασγάλια, τά : πολεμίστρες.*

*Μαρώνεια, ἡ : ἀρχαῖα πόλις τῆς Αλυρεωτικῆς.*

*μεθοδευτής, ὁ : ὁ μεταχειρίζομενος τεχνάσματα, ὁ πανούργος.*

*μέλει (τινὶ τινός) : φροντίζει τις περὶ τινος.*

*Μελκάθ, ὁ : Φουκικιός θεὸς ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα.*

*Μένανδρος, ὁ : ἀρχαῖος κωμικὸς ποιητὴς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.*

*μετερζῖ, τό : τὸ πρόγομφο.*

*Μίλτων, ὁ : μέγας "Αγγλὸς ποιητὴς (1608—1674), τοῦ ὅποιου ἀριστούργημα εἰναι.*

*τὸ ἐπικόνιον ποίημα ἢ Ἀπολεσθεὶς παράδεισος.*

*μιντάτι καὶ μαντάτο : ἡ εἰδῆσις.*

*Μισίρι καὶ Μεσίρι : (ἀρχαῖστι) ἡ Αἴγυπτος.*

*μινέω : ψυχομαχῶ, ἀκάνω τὰ μάτια, λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλην ἐπιθυμίαν.*

*Μονυσῖον, τό : λόφος τῶν Ἀθηνῶν, ὃπου ὑπῆρχεν ἵερὸν τῶν Μουσῶν.*

*μπαΐράκι, τό : ἡ σημαία.*

*μπαλαιστά, ἡ : ἡ τριχιμία.*

*μπάρκο : μέγα ιστιοφόρον, τοῦ ὅποιου ὁ ίστος φέρει σταυρωτάς κεφαίς.*

*Μπέκκι : Γερμανὸς ιστορικὸς συγγράψας περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.*

*Μπόστροφον : "Αγγλὸς ιστορικὸς συγγράψας ίστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.*

*μπουνγάζι, τό : ἡ στενὴ θαλάσσια δίοδος (διαυλος).*

*μπουνγάσκα, ἡ : ἡ θύελλα, ἡ τριχιμία.*

*μπρατσέρα, ἡ : ίστιοφόρον μὲ δύο ίστούς, λίαν ταχύ.*

## N

*νεωτερικαῖς ἔπιβριθω φαντασίαις : παραφορτώνω μὲ φαντασίας τῆς νεότητος.*

*Νόσημαν : Γερμανὸς ιστορικὸς καὶ γεωγράφος (1823—1880). Ἐγγράψε μετὰ τοῦ*

*Πάρτος φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἐλλάδος.*

*Ντερονᾶς : ὁ Γάλλος νυνάρχος Δὲ Ριγνύ (De Rigny).*

*ντισπιμπάρκο, τό : ἀπόβασις.*

## Ξ

*Ξενοκράτης ὁ Ἀφροδισιεὺς : ἀρχαῖος ἔρμηνευτὴς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.*

*ξενόχομαι : ξεστομίζω κακῶν λόγων.*

*ξηροποταμανὸν δάσος : δάσος τοῦ "Αθω.*

*ξυνήμι τῆς τέχνης : ἐννοῶ τὴν τέχνην.*

## O

*οἰακίζω : πηδαλιουγῶ.*

*οἰκέτης : ὑπηρέτης.*

*ὅλκας, ἡ : ἐμπορικὸν, φορτηγὸν πλοῖον.*

*ὅντολογικός : ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὄντολογίαν, ἡ ὅποια ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἐνόιητα εἰς τὴν πολλότητα.*

*οὐβρια, τά : χόρτα τῆς θαλάσσης.*

*οὐσία, ἡ : περιουσία.*

## Π

**Πάναινος**, δ : ἐπιφανῆς Ἀθηναῖς ζωγράφος, ἀδελφὸς ἡ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.  
**Πανδόσειον**, τό : τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λεόν τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέρκυροπος.

**πανιδμων** : παντογνώστης.

**Παννάσσις**, δ : ἐπικόδιος ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀπὸ τὰ ἔργα του «Ἡρακλειάς» καὶ «Ιωνικᾶ» σύζονται ἀποσπάσματα.

**παράλησις**, ἥ : ἡ παρηγορία.

**παρεμένον οἰκοδόμημα** : ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.

**παρεκβολικός** : ὁ ἀνήκων εἰς κριτικὰς σημειώσεις (παρεκβολής).

**πάρουθεν** : ἔμπροσθεν, πρότερον.

**Πάρτης** : Γερμανὸς γεωγράφος (1856–1925), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. "Ἐγράψε μετά τοῦ Νόμυμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Εὐρώπης.

**Παχέκο** : ζωγράφος Ἰστανής, σύγχρονος τοῦ Γκρέκο.

**Πειρίθους**, δ : βασιλεὺς τῶν Λαπιών τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸ γένος του μετὰ τῆς Ἱπποδαμείας προεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.

**Πενθεσίλεια**, ἥ : βασίλισσα τῶν Αμαζόνων, συμμάχος τῶν Τρώων, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀγίλλεως.

**περιέλκω** : παρασύρω.

**περιόδιον**, τό : τὸ πλεονέκτημα.

**περιορίζομαι** : παραφέρομαι, γίνομαι ἔξαλλος.

**περιπεδεύομαι** : ἀλλαζονέομαι, κανυχῶμαι.

**πλέγμα**, τό : τὸ πλεγμένον πρᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων.

**ποδόστομα** : τεμάχιον ξύλινον ἡ χαλύβδινον ἀποτελοῦν κατακόρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πρυμναῖον αὐτῆς ἄκρων, ἐφ' οὗ προσαρμόζεται τὸ πηδάλιον.

**πολιτικὴ λέξις** : λαϊκὴ λέξις.

**πράγματα**, τά : αἱ πράξεις

**πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι** τῶν ἐμῶν : σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.

**Πρασιάς**, ἥ : λίμνη τῆς Μακεδονίας μεταξύ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος.

**πράττω τὰ δημόσια** : πολιτεύομαι.

**πρέζα**, ἥ : μικρὰ ποσότητης κονιορτοποιημένοι πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.

**προαιρέσεως τὸ ισοστάσιον** : ἡ ισορροπία τῆς διαθέσεως.

**προτίχομαι** : κρατῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προτείνω, προσφέρω.

**προκαθίσταμαι τινα** : τοποθετῶ τινα ἐπὶ κεφαλῆς.

**procuratores** : οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἰσπράξιν τῶν φόρων ἀρχοντες.

**προπολεμικαὶ δραχμαὶ** : αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914–1918), ὅτε τὸ δόλλαρίου ἐξηγυρώνετο μὲ πέντε δραχ.

**προσηρῆς** : πρᾶξος, ἡπιος.

**πρωγμάτεα,** ἡ : τὸ σχοινίον, διὰ τοῦ ὄποιου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρόμυης εἰς τὴν ἔηράν (πρυμνήσιον).

**Πρωτογάλτης :** φίλος τοῦ Κοραχή, πρὸς τὸν ὄποιον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς. πτοοῦμαι : δεινάζω, εὐκόλως παρασύρομαι.

## P

**φαθημίας** τῶν οἰκετῶν ἐπιστρέφειν : νὰ διορθώνης τὴν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν. **εασιοναλισμός,** ὁ : ὀρθολογισμός· φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὄρθις λόγος.

**φάγτα,** τά : οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.

**φεζές,** ὁ : ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.

**φινάδς :** κατάξηρος, ζαρωμένος.

**Ροδαρινόσα,** ἡ : 1) ἡ χώρα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαρφία (ροδοδάφη), 2)

θρυλικὸν πρήσωπον, ἡρωὶς ἐμώνυμου κυπριακοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.

**φοτόντα,** ἡ : κυκλοπερὲς οἰκοδόμημα μετὸ θύλου καὶ περιστυλίου.

**Ροΐσος Δημήτριος :** Φιλόλογος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγράψει πολλὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας (1869 - 1948).

## Σ

**σαλβάρι,** τό : εἰδος πλατείας περιτκελίδος.

**σήθιο :** καστινίζω

**Σίλλερ Ἰωάννης :** εἰς τῶν μεγαλύτερων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκατῆ (1759 - 1805).

**σιάδι,** τό : μέρος ἐπίπεδον, ἴσιωμα.

**σισανές,** τό : φυβδωτὸν τοιφένιον μὲν ἔξαγωνον κάνην.

**σκοντάριος,** δι : (λατ. scutarius)· ἵππεις ἀσπιδοφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἀλλως σκονταριώτης.

**Σοπενχάδονερ :** Γερμανὸς φύλασσοφος (1788 - 1860).

**Σονίδας,** δι : λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.

**σπλέτετο** καὶ **σπιλέτο,** τό : ἐγχειρίδιον, μαχαίρι.

**Στήβενσον :** Ἀγγλὸς μελετητὴς τῆς οἰκουμενικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

**συνονσία,** ἡ : ἡ συναναστροφή.

**σχολή,** ἡ : ἀργία.

**σωτρόπτων,** τό : (ἐσωτρόπιον)· Ισχυρὸν τεμάχιον ἔνδον διπλῶν ἐσωτερικῶς τῆς τρόποδος καθ' ὅλον τὸ μῆκος ὥστης.

## Τ

**Ταρίφη,** ἡ : πόλις τῆς Ισπανίας ἐπὶ τοῦ παρθηνοῦ τοῦ Γιβραλτάρο.

**Τάσσας Ταρκονάτος :** εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἱσπανίας (1544 - 1593)

τοῦ ὄποιου τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι «Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ιερουσαλήμ», τετάξι, τό : (λ. τουρκική, ὀτζάκι)· ἐστία, οἰκογένεια μεγάλη.

τεσοχανταραῖοι : ἀκόλουθοι μεγιστᾶνοι.

τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηρόσιν : εἰς δύσις χάρκουν παρατηροῦντες αὐτόν.

Τολστόι Λέων : διάσημος Ρώσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828 - 1910). Τὸν λίθον ποτὲ τὰν σπάστον ἄγοντας : φέροντας τὸν λίθον εἰς τὸ νημα τῆς στάθμης (ἀλφάδι).

τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χεροσίν : ἡ ἀπόφασις ήρχισε νὰ πραγματοποιηται.

τραμοντάρα, ἥ : ὁ βόρειος θάνεμος.

Τρυπογένεια : προσωνυμία τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ παλαιὸν μῦθον ἐγεννήθη ἡ θεὰ ἐκ τῆς λίμνης Τριτανίδης ἢ ἐκ τηνὸς ἀρκαδικῆς πηγῆς.

τρύχαττον, τὸ : (θρή—ἄπτω) πλέγμα λεπτοφυέστατον, δαντέλλα.

τσαπράκια ἢ τσαπράζια, τά : ἀργυρῷ ἢ ἐπίχρυσα κοσμήματα τοπικῶν ἑθνικῶν ἐνδυ-

μασῶν μὲν διαφέρουσαν παραπτάσεις.

τυραννᾶ : διοικητός.

τῷ χρόνῳ φθάνω τινά : προλαμβάνω τινὰ ὡς πρὸς τὸν χρόνον.

### Τ

ἔποδόνυμαι τὴν πρεσβείαν : ἀναλαμβάνω τὴν πρεσβείαν.

ἔποστασις τοῦ σηκοῦ : τὸ ὑποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.

ὑποχωρῶ θεῷ : ὑποτάσσομαι εἰς τὸν Θεόν.

ὑφίεμαι : παραμελῶ.

### Φ

φελούκα, ἥ : μικρὰ λέμβας.

Φίλιππος Θεσσαλονικεὺς : ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιὸς ζήσας τὰ τέλη τοῦ 1ου μ.Χ.

καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

φιλονεικῶ ἀφεῖναι κατόπιν τινά : φιλοθεᾶς νὰ φανῇ ἀνάτερός των.

φιουνικοῦς : ἔρυθρος.

φουσάτο, τὸ : τὸ στράτευμα.

φυσιοῦμαι : ἀλλαζούνειμαι, ὑπερηφανεύομαι, φουσάων.

### Χ

χαροκόπι, τὸ : διαπικέδασις.

Χατζῆ - Ἀναγνώρου Ἀράγνωρος τοῦ Ἀινδρέου : Σπετσιώτης ιστοριοδίφης δημοσιεύσας τὰ «Σπετσιώτικα» εἰς τρεῖς τόμους (1851 - 1925).

χλαπαταγή, ἥ : ὁ μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.

χλοάζον, τό : τὸ πράσινον.

Χλομούτσι ἢ Χλεμούτσι, τό : φραγκικὸν φρούριον εἰς τὰ Β.Δ. παράλια τῆς Πελοποννήσου.

χρυσάκτιν : ἔχων χρυσᾶς ἀκτινᾶς.

### Ψ

ψάντι, τό : τὸ χλωρὸν στάχυον.

### Ω

ῳδῖς, - ἴτος\* «τὰς ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοί» : τοὺς κατὰ τὴν γένησίν σου πόνους.

## ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΙΓΑΙΝΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. 'Εγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934.

'Εσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικά καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἐδράπηγαν πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστροσκοπείου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δἰς ὑπουργός τῆς Παιδείας, ὕδρυσε δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐχρημάτισε πρόεδρος καὶ γενικὸς γραμματεὺς. Ἐδημοσίευσεν ἀξιωτόγους ἐπιστημονικὰς ἔργασιας. Περισπούδαστος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη του τὸ «Κλῖμα τῆς Ἑλλάδος».

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. 'Εγεννήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 εἰς Ἀθήνας. 'Εσπούδασε νομικά καὶ πολιτικάς καὶ οἰκονομικάς ἐπιστήμας εἰς Παρισίους. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οἰκονομικάς, Ιστορικάς καὶ κριτικάς μελέτας. Συγγράμματα: «Μαθήματα δημοσίας οἰκονομικάς», «Οἰκονομική διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Ιστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομικᾶς» κ.ἄ.

ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. 'Εγεννήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 1907. 'Εσπούδασε φύλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικά ἔργα. Δράματα: «Κυψελίδαι», «Μαρία Δοξαπατῆρ», «Φαύστα», «Ἐύφροσύνη», «Ἀντύπη», «Νικηφόρος Φωκᾶς», ἀπὸ τὰ ὅποια ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ «Φαύστα». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπόν του τὸν μέγαν «Ἄγγλουν δραματικὸν ποιητὴν Σαΐζπηρ». Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν θητικὴν μας παράδοσιν, ζεστανούσι εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὄποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κορυφαῖον «Ἐλληνα θεατρικὸν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς του».

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. 'Εγεννήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946. Διετέλεσε διεύθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσε πολλάς Ιστορικάς μελέτας σχετικάς μὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους. Ἐπίσης ἔξεδωκε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάνη καὶ τὰ «Στρατιωτικά ἐνθυμήματα» τοῦ Κασσομούλη, ὡς καὶ διηγήματα: «Ιστορίες τοῦ Γιάννη Ἐπαγγείη», «Τὰ παλληνάρια τὰ παλιά», «Μεγάλα χρόνια», «Στὸ γέρο τῆς ἀνέμησος» καὶ ἄλλα.

ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Δημοσιογράφος, διεύθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή», γεννηθεὶς τὸ 1886. Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικά του

άρθρο, τὰ ὅποια διακρίνεται νευρόδες ὑφος καὶ πατριωτικὸς παλμός. Τὰ καλύτερα τῶν ἄρθρων, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 'Ελληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940–41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. 'Εγραψε καὶ θεατρικά ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι: «Ἡ δἰς Κυκλώνων», «Ἡ ἀπογραφή», «Τὰ κόσκινα γάντια» κ. ἀ. 'Απέθυνε τὸ 1951.

**ΒΑΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ.** 'Εγεννήθη εἰς Σαντορίνη τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντής τοῦ Διδασκαλείου Μέσης 'Εκπαίδευσεως καὶ καθηγητής τῆς ιστορίας τῆς Νεωτέρας 'Ελλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ 'Αθηνῶν. 'Εξέδωκε: «Τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα» καὶ μελέτας εἰς περιοδικά.

**ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητής τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν καὶ μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. 'Η συγγραφική του δρᾶσις εἶναι μακρὰ καὶ ποικιλή. 'Εγραψε «Λογική», «Ψυχολογίαν» καὶ «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φύλοσοφίαν», διαρρόους ἐπιστημονικάς καὶ φιλολογικάς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνάλεκτον εἰς 4 τόμους». Μετέφρασε καὶ ἔξεδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρυθμοὶ θίασάτων τὰ καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τοῦ κόσμου», ὡς καὶ ὀλόκληρον τὸ σωζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

**ΒΟΥΤΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.** 'Εγεννήθη εἰς Κατωχώριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. 'Εσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητής τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμώνυμον ἔδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν. 'Συνέγραψε πολλὰς πραγματείας φιλολογικάς καὶ παιδικῶν γαϊδαριών, τὰς ὅποιας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικά περιοδικά. 'Εργα του: «Τὸ πρόβλημα τῆς ιστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως», «Αἱ ιστορικαὶ γνῶσεις τοῦ Πλάτωνος», «Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα», «Ἡ θηνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος», «Μορφωσίς καὶ θυρωποισμός» κ.ἄ.

**ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.** 'Εγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1894. 'Επούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς 'Αθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. 'Τηρέσθησε διαδοχικῶς εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητής, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητής καὶ διευθυντής τοῦ Διδασκαλείου Μέσης 'Εκπαίδευσεως. 'Εδημοσίευσεν: «Ἄριστοτέλους Πρώτη φιλοσοφία», «Πλάτωνος Πολιτεία», «Μελέτη τῶν ἐλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων», «Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας» καὶ πολλὰς ἄλλας φιλοσοφικάς καὶ φιλολογικάς μελέτας εἰς περιοδικά καὶ εἰς ἔγκυρα λογοτεχνία.

**ΓΚΑΙΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΙΓΚΑΓΚ.** 'Εγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθυνεν ἐν Βαϊμάρῃ τὸ 1832. Ποιητής, ἐλληνολάτρης, φιλόσοφος, ἐπιστήμων. 'Η μεγαλύτερα διάνοια τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαΐτε ἔχομεν μεταφράσεις εἰς τὴν ἐλληνικήν, γενομένας ὑπὸ διασήμων 'Ελλήνων λογο-

τεχνῶν. Ἐκ τῶν ἔργων του τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλέον γνωστὸν εἶναι ὁ «Φάσιον», τοῦ δόποιον τὸ πρῶτον μέρος μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, τὸ δὲ δευτέρον ὑπὸ τοῦ Δ. Λάζαρου. Ἀρμοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικαί. Μεταφράσεις τοῦ «Φάσιον» ἐγένοντο καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν.

**ΓΡΥΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** Ἐγεννήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφνον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φύλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπην. Τηπρέτης καθηγητής γυμνασιάρχης, γενικοὺς ἐπιμέωρητής, διευθυντής τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντής τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογήν: «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες». Μετέφρασε τὰς τραγῳδίας καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν «Πολιτεῖν» τοῦ Ηλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικότητα, τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ιδίως συνθέτων.

**ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΚΕΡΙ.** Ἐγεννήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς τῆς νέας Ἰταλίας, παραβατίλογμενος πρὸς τὸν Βιργiliον. Ἐγράψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἔθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του, ἀντὶ τῆς Λατινικῆς, γενικόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσας. Τὸ μεγαλύτερον του ἔργον τοῦ «Θεία Κωμῳδία» καταδεικνύει τὴν ἔξεργοσαν παιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

**ΔΡΑΓΟΤΜΗΣ ΙΩΝ.** Ἐγεννήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτής. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀγρός Ἐλληνολάτρης. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ δρόπους πολιτικὰ ὑπὸ τοῦ ψευδώνυμου «Ἴδαξ», ἐδημοσίευσε δὲ τὰ βιβλία: «Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἵματος ἀφερωμένου εἰς τὸν ἡρωακό μακεδονομάχον Παῦλον Μελένην, «Σαμοθράκη», «Οσοι ζωντανοί», «Ἐλληνικός πόλιτισμός» κ.ἄ.

**ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΤΣΙΟΣ**: Ἐγεννήθη εἰς Κεφαλληνίαν τὸ 1905. Ἐσπούδασε εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν Παρισίους. Τὸ 1939 ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἰστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγράψε πολλὰς μελέτας μεταξὺ τῶν ὅποιων: «Τὸ Ἑλληνικὸν Δεσποτάτον τοῦ Μορέως» (γαλλιστί), «Βυζάντιον», «Τουρκοκρατία» κ.ἄ.

**ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΤΣΙΟΣ**. Ἐγεννήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσπούδασε φύλολογίαν εἰς Λευψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φύλολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπιθεώρησιν «Κλειδώ». Συνέγραψε φύλολογικὰ καὶ φύλοσοφικὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὅποιων σημαντικώτερον εἶναι τὸ διτομον: «Ἄδαμάντιος Κοραῆς». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθείαν ἐπιστημονικὴν του κατάρτιαν, διὰ τὴν κριτικὴν του ἐμβρίθειαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του.

**ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1868 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν τὰ ποίηματά του εἰς ἕνα τόμον καὶ ἔξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποιήματα». Ή ποιησίς του διακρίνεται διὰ τὴν ιδιοτυπίαν τῆς καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικήν μορφήν. Πρωτικὴ νόος χρησιμοποιήθη ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμιγνύει γλωσσικά στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσῆς καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὑφασμά, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικότητα καὶ τὴν ἐπιγραμματικότητά του.

**ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872. Ειργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηγήθησε τὴν ἐφημερίδα «Νέον "Αστυ»'. Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρεσβυτής τῆς Ἐλλάδος εἰς Λονδίνον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἡ σογιάληθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φίλοιογικάς καὶ κριτικάς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφάσεως.

**ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** 'Εγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1867. Ἐξῆσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἐλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φώσκολον. Τὸ κύριον ἔργον του Κάλβου εἶναι αἱ δύο μυριαὶ ποιητικὰ συλλογαῖ, ἡ «Λύρα» καὶ τὰ «Λυρικά», αἱ ὁποῖαι περιέχουν εἰκοσιν φύλαξ ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φίλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικὴν δύναμιν.

**ΚΑΜΠΟΥΓΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** 'Εγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητής καὶ πεζογράφος ἡσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ιστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐργα του: «Ιστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Μνημεῖα τῆς ιστορίας τῶν Ἀθηνῶν», «Τὸ παιδομάζωμα» (Ιστορικὸν δρῦμα), «Ο 'Αναδρομάρχης τῆς Ἀττικῆς», «Διηγήματα» κ.ἄ. Τὸ 1927 ἔξελέγη μέλος τῆς 'Ακαδημίας Ἀθηνῶν.

**ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** 'Εγεννήθη εἰς Σμύρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς «Λύρα», «Μοῦσα θηλάζουσα», «Ἐσθιναι μελῳδίαι», «Ποιητικὸν ἀπάνθισμα», «Βάρβιτος», «Κλεονίκη». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τῶν τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἰς τῶν καλυτέρων ὀργανιζόντων ποιητῶν μας.

**ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1866 εἰς Λεχαινὰ τῆς Ἡλείας καὶ ἀπέθανε εἰς Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ιατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπότρητης εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, ἐπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ιατρὸς μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὡς ἔποιχος διηγηματογράφος. Ἐργα του: «Διηγήματα», «Λυγερή», «Παλιές Ἀγάπες», «Λόγια τῆς πλάτης», «Ο Ζητιάνος», «Ο 'Αρχαιολόγος» κ.ἄ.

**ΚΑΣΟΜΟΥΓΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ.** Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1792 εἰς Σικίστεαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν δραγάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἤκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιωρκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἔξιδου. Συνέγραψε τὸ ἴστορικὸν ἔργον «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα», τὰ ὥπους κατέλιπεν ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἱ. Βλαχογιάννη, εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἴστορίαν τοῦ Ἀγῶνος.

**ΚΙΠΠΑΙΚΗ ΡΟΥΝΤΙΑΡΑΝΤ.** Ἐγεννήθη ἐν Βοιμάχῃ πὸ 1865 καὶ ἀπέθανεν ἐν Λονδίνῳ τὸ 1936. Νεώτερος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. «Ἐγράψε ποιήματα, διηγήματα, παιδικάς ἴστοριας, ταξιδιωτικάς ἐντυπώσεις. Ἐπιμήθη μὲ τὸ βραβεῖον Νομπέλ.

**ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** Ἐγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κορίτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ειργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκάς ἐφημερίδας. Ἐπὶ εἰκοσετίκινη διετήρησε τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «Ἐμπρές» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διεβάτης». «Ἐργα: «Οταν ἦμουν δάσκαλος», «Ο Πατούλας» κ.ἄ.

**ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ.** Ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. Ἐσπούδασεν ἱερείκην εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1833). «Τπῆρες πολυγραφώτατος. Ἐξέδωκεν ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλῆθος ἐπιστολῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι παρανετικά πρὸς τοὺς ὄμεθενες του. Ο Κοραῆς μὲ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικὴν του δρᾶσιν ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδούλου «Εθνους καὶ ἔγνων εἰς τῶν πρωτεργατῶν τῆς Ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

**ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ.** Ἐγεννήθη τὸ 1851 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1919. Διετέλεσε καθηγητῆς τῆς Ἰστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ πρωθυπουργὸς ἐπὶ μικρὸν διάστημα. «Τπῆρες πολυγραφώτατος καὶ ἐδημοσίευσε δεκάδας ἴστορικῶν μελετῶν ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

**ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** Ἐγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Αγριόβριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Ἐσπούδασε νομικά εἰς τὴν Εύρωπην, ἀλλ᾽ ἡ σπολολήθη περισσότερον μὲ τὴν λογοτεχνίαν. «Ἐργα του: «Τὰ μαστήρια τῆς Κεφαλλονιᾶς», «Στιγμογράμματα», «Ἴδιος ὁ ὀνθρωπος» (χαρακτῆρες), «Στογχασμοί» κ. ἄ. «Ἐστάτισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ήθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἔξυψωσῃ. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους σπατιφούς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ὁρατερούς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.

**ΛΗΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Κύπριος ποιητής, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακῃ τὸ 1866 καὶ

ίποθιμανδν ἐν Δευκασίᾳ τὸ 1937. 'Υπηρέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ φίς καθηγητής τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἔκει Παχρύποιον Γομαζάσιον. 'Εξέδωκε δύο ποιητικάς συλλογάς ὑπὸ τοὺς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνιο». 'Απὸ τὸ 1923 καὶ ἐπεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὅποια ἔξεδωκεν εἰς δύο τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Τζυπριώτικα τραύδικα». Τὰ τραγούδια του αὐτὰ διακρίνει γνησίᾳ ἔμπνευσις καὶ πατριωτικός παλμός.

**ΛΟΥΓΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887 καὶ ἀπέθανε τὸ 1961. 'Εσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Γερμανίαν. Τὸ 1925 ἔξελέγη καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καὶ τὸ 1960 μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. Διετέλεσε διες ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. 'Εργα του: «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Ἐλσαγωγὴ εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδάς», «Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτήρ», «Τύπονημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαῖς ἐπιστολὴν», «Μεταξὺ δύο κόσμων», «Ιστορία τῆς Φιλοσοφίας», «Νοστάλγικα περιπλανήσεις», «Ἐκπαίδευσις καὶ ἀνθρωπισμός» κ.ἄ. 'Εδημοσίευσεν ἐπίσης πολλὰ ἐπιστημονικά ἔρθρα εἰς περιοδικά.

**ΜΑΒΙΛΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1858 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπεσε τὸ 1912 εἰς τὸν Δρίσκον τῆς Ἡπείρου ὑπὲρ πατρόδος. 'Εσπούδασε φιλολογίαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἔγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατον του τὰ ποιήματα του ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις του ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἔξεδόθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «"Εργα». 'Ο Μαβίλης ὑπῆρξε φλογερὸς πατριώτης εἰς τὴν ποίησιν ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωήν.

**ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** 'Εγεννήθη εἰς τὸ Λιδωρίαν τὸ 1797 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς 'Αθήνας τὸ 1864. 'Ητο ἐκ τῶν σημαντικῶν ἀγωνιστῶν τῆς 'Επαναστάσεως προαρχθεὶς μέχρι τοῦ βαθύου τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν «'Απομνημονεύματα» εἰς δύο τόμους. Τὸ ἔργον του εἶναι σημαντικὸν ὡς ίστορικὴ πηγὴ καὶ ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς 'Επαναστάσεως.

**ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1870 εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς 'Αθήνας τὸ 1942. 'Εσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν. 'Εγραψε ποιήματα. 'Εργα: «"Ωρες», «Ἀσφόδελοι», «Πεπρωμένα», «Ἀντίλαλοι» κ.ἄ. 'Επικήθη μὲ τὸ έθνικὸν 'Αριστείον γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

**ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. 'Εσπούδασε νομικὰ εἰς Ιταλίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ 'Ιόνιον 'Ακαδημίαν. 'Αφιερώθη εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐδημοσίευσε τὸ 1875 τὸ ἐπικοινωρικὸν ποίημα «"Ορκος». Τὸ 1898 ἔξεδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογήν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Μικρὰ ταξίδια».

**ΜΕΛΑΣ ΠΑΤΔΟΣ.** 'Ο Παῦλος Μελᾶς ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης μακεδονομάχος, τὸ σύμβολον καὶ ὁ ἡρως τοῦ μακεδονικοῦ 'Αγῶνας. Ἐγενήθη τὸ 1870 καὶ ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑληνικοῦ στρατοῦ. Ἡγούσισθη νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ 'Ἑληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ, ὑπὸ τῷ ψευδώνυμῳ καπετάν Μίκης Ζέρβας, κατέρτισε σῶμα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε ἀνδρῶν καὶ ἤρχισε τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Ἐφονεύθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος προδοθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες εἰς Στάτισταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.

**ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ.** Ἐγενήθη τὸ 1883 εἰς Ναύπακτον. Διετέλεσε συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς πολλάκις ἐφημερίδας καὶ σκηνοθέτης θεάτρου. Ἐγραψεν εἰς δλα σχεδὸν τὰ εἰδὴ τῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μέλος τῆς 'Ακαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἴστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δρῦμα. Χρονογραφήματα: «Σφυρίγγατα», «Κοινβόντες τοῦ Φαρτούνιο» κ.ἄ. Ιστορικοί βιογραφίαι «Ο Γέρος τοῦ Μωριᾶ», «Ο ναύαρχος Μιαούλης», «Τὰ ματωμένα ράσων κ.ἄ. Θεατρικὲς ἔργα: «Ο γυιός τοῦ ἵσκιου», «Τὸ χαλασμένο σπίτι», «Ο μπαμπτῆς ἐκπαιδεύεται», «Ο Παπαφλέσπας» κ.ἄ.

**ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ.** Ἐγενήθη εἰς τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν 'Αθήναις. Ἐφραίμ που: Διηγήματα, ήθογραφίαι καὶ θαυμάσιαι περιγραφαῖς: «Αθηναῖς καὶ σελίδες», «Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις». Ἐκ τῶν καλυτέρων του σελίδων εἶναι «Τὸ φύλημα», μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικήν, «Παναγία ἡ Μεγαλομάτα», «Τὸ παράπονο τοῦ μαρμάρου», «Ἐλες τοῖχος» κ.ἄ.

**ΜΗΤΣΟΠΟΥΓΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.** Ἐγενήθη ἐν Πάτραις τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν 'Αθήναις τὸ 1911. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηγῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηγῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ 'Ελληνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου διδάξεις γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνάτατα ίδρυματα ἐπὶ τριακονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

**ΜΙΣΤΡΑΛΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ.** Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰώνος (1830 - 1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διάλεκτον ίδιωμα, τὸ δόπιον ἐκαλύμματρησε καὶ ἀνέδειξεν εἰς ἔξοχον ποιητικὸν ὅργανον. Ἡτο θερμὸς φύλλην. Ποιήματά του μετεφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικά ὑπὸ τῶν 'Ἑλλήνων ποιητῶν Κ. Παλαμᾶ Ίω. Πολέμη Στ. Σεφεριάδου κ.ἄ. Τὸ 1904 ἐπικήθη διὰ τοῦ βραβείου Νομπέλ.

**ΜΥΡΙΒΗΑΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ.** Ἐγενήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Συκαμινὰν τῆς Λέσβου. Δημοσιογράφος καὶ ἱλογοτέχνης. Ἐδημοσίευσε διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα: «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» μὲν ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, «Ἡ δασκάλα μὲ τὰ γρυπά μάτια» καὶ «Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα» καθὼς καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων: «Τὸ πράσινο βιβλίο» καὶ «Τὸ γαλάζιο βιβλίο».

**ΜΩΡΑΓΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** 'Έγεννήθη ἐν Σκιάθῳ τὸ 1850. 'Εσπούδασε φυλογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς εἰς γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καὶ συγγενῆς τοῦ Παπαδιαμάντη, κατέζηται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν νοστάχιαν τῆς πατρόδος καὶ τῆς ἀποικῆς ζωῆς. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν νωτικὴν ζωὴν, κυρίως τῆς Σκιάθου. 'Εκτὸς τῶν διηγημάτων ἔγραψε καὶ θεατρικά ἔργα καὶ ταξιδιωτικάς ἐντυπώσεις. Τὰ διηγήματά του ἔξεδόθησαν εἰς ἔξι τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλουν «Μὲ τὸν θροῖν τὰ κύματα». Τὰ δράματά του φέρουν τοὺς τίτλους : «Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν» , «Βάρδας Καλλέργης». Τὸ 1928 ἐγένετο μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν μετ' ὀλίγον δὲ περιεβλήθη τὸ μωναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1929.

**ΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ.** 'Έγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτρας ἐκ γονέων Μεσολογγίτῶν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς 'Αθήνας τὸ 1943. 'Εσπούδασε νομικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν, τοῦ δόποιου διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γραμματεὺς. Διωρίσθη μεταξὺ τῶν πρώτων μελῶν τῆς 'Ακαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιητὴς καὶ πεζογράφος. Ποιητικαὶ οὐλογογαῖ : «Τραχύνδια τῆς πατρίδος μου», «Ο τάφος», «Ἡ δάσλευτη ζωὴ», «Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά», «Οἱ κακοὶ τῆς λυμνοθάλασσας καὶ τὰ Σατυρικὰ γυμνάσματα», «Δεῖλοι καὶ σκληροὶ στίχοι», «Ο δωδεκάλογος τοῦ γύρφου» (ἐπικαλυρικὸν), «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιοῦ» (ἐπικόν) κ.ἄ. Διηγήματα : «Θάνατος παλληκαριοῦ», «Διηγήματα». Δράμα : «Ἡ Τρισεύγενη». Κριτικά : «Τὰ πρῶτα κριτικά», «Γράμματα» κ.ἄ. Εἶναι δὲ καθηλωκότερος ποιητὴς μας, διότι ἐνεπνεύσθη τὰ ἔργα του ἀπὸ τὴν τρισχήλιην ἔθνειαν ιστορίαν μας, ἀπὸ τὴν σύγχρονον εὑρώπατην διανόησιν καὶ ἀπὸ τὸν συναισθηματικὸν βίον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

**ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ.** 'Έγεννήθη ἐν Αίτωλικῷ τὸ 1901. 'Εσπούδασε φυλογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν. 'Ησχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε κριτικάς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα καὶ ταξιδιωτικάς ἐντυπώσεις. Αἱ κριτικαὶ μελέται του ἔξεδόθησαν εἰς 6 τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Πρόσωπα καὶ κείμενα». Τὰ βιβλία του «Ἐλληνικοὶ δρίζοντες» καὶ «Σκαραβαῖος ὁ Ιερὸς» ἀναφέρονται εἰς ταξιδία του ἀνὰ τὴν Ελλάδα καὶ Αίγαρπον, εἶναι δὲ δρίστα εἰς τὸ ἔδος των.

**ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** 'Έγεννήθη τὸ 1884 εἰς 'Αθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1955. 'Εσπούδασεν εἰς τὴν Στρατιωτικὴν σχολὴν ἱππικοῦ τοῦ Βελγίου καὶ μετέσχεν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ κατόπιν. Εἶναι δὲ νοκητὴς ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἐλληνο-τατικοῦ πολέμου (1940 - 1944) καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν συμμοριτῶν (1946 - 1949). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ἡ πατρὸς τοῦ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ στρατάρχου. Τὸ 1951 παρηγήθη τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἴδρυσε τὸ πολιτικόν κόμμα «Ἐλληνικὸς Συναγερμός». 'Εδημοσίευσε τὰ πολεμικά του ἀπομνημονεύματα «Ο πόλεμος τῆς 'Ελλάδος 1940 - 1941», εἰς τὰ δόπια μὲ τὴν λιτὴν στρατιωτικὴν φρασεολογίαν ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιφρονίας 'Ελληνικῆς νίκης.

**ΠΑΗΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** 'Έγεννήθη τὸ 1851 ἐν Σκιάθῳ καὶ ἀπέθυνε τὸ 1911. 'Εσπούδασε φύλοιογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. 'Εδημοσίευσεν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικά μυθιστορήματα : « Οἱ ἔμποροι τῶν ἔθνων », « Ἡ γυρτοπούλα ». Τὴν δέκαν αὐτοῦ ὁφείλει ἰδίως εἰς τὰ διηγήματά του μὲ τὴν ἱδιότυπον καὶ λυρικὴν γλώσσαν του. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουν ζῆθη καὶ ζήτημα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμήν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ ζωηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν.

**ΠΑΗΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ.** 'Έγεννήθη ἐν Καρπενήσιῳ τὸ 1877 καὶ ἀπέθυνεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. 'Επεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. 'Εγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμένου » (δραματιποίησις τοῦ δημάδου φασμάτου « Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ »), αισθητικάς καὶ κριτικάς μελέτας. 'Εργα του : Πεζογραφήματα : « Πεζοὶ ρυθμοί » αι « Η θυσία », « Αγιον « Ὄρος », « Βυζαντινὸς ὄρθρος ». Ποιήματα : « Πολεμικά τραγούδια », « Χελιδόνια », « Θεῖα δᾶρα ». 'Εγραψεν ἐπίσης χρονογραφήματα καὶ μακράν σειράν ἀρθρών καὶ μελετῶν ἐπὶ αισθητικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν θεμάτων.

**ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΥΤΑΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Γένες τοῦ ἔθνικοῦ μας ιστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρήγοπούλου. 'Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθυνε τὸ 1873. 'Εσπούδασε νομικά. 'Ησχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποίησιν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους ποιητάς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. 'Εργα του : « Στόνι », « Χελιδόνες », « Συζήνου ἐκλογὴ » (πολιτικὴ κωμωδία), « Άσμα φασμάτων » κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. 'Εγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ιστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανεύημμένως ἐκδοθεῖσαν.

**ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΥΤΑΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.** 'Έγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815, καταγόμενος ἐν Βυτίνης τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθυνε τὸ 1919 εἰς Ἀθήνας. 'Εσπούδασεν εἰς Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ ὁ 1851 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ιστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Είναι ὁ ἐπιφανέστατος ιστορικὸς τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ « Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ « Εθνους » ἀποτελεῖ ιστορικὸν ἔθνικον μνημεῖον μετά καταδήλων λογοτεχνικῶν χαρισμάτων.

**ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ.** 'Έγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1852 καὶ ἀπέθυνεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. 'Εσπούδασε φύλοιογίαν καὶ νομικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἐπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. 'Τηρετήσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. 'Επεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ είναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του « Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ » είναι μνημειῶδες. 'Αξιόλογος ἐπίσης είναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν φασμάτων « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ». 'Εκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικάς καὶ αισθητικάς μελέτας.

**ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1890 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935.  
Ἐσπούδασε νομικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν ἴστορίαν τοῦ  
Θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης  
τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τὸ κριτικόν του ἔργον εἶναι ἐγκατε-  
σπαρμένον εἰς τὰς ἐφημερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του σενεκεντρώθη τὸ καλύ-  
τερον μέρος του εἰς δύο τόμους « Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του ».

**ΠΟΛΥΑΛ ΙΑΚΩΒΟΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896.  
Ἐσπούδασε εἰς Ἰταλίαν. Μελετήης τῶν κλασσικῶν καθὼς ἐποχῆς, Ἐλλήνων,  
Λατίνων, Ἰταλῶν, "Αγγλῶν, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτής Κερκύρας. Με-  
τέφρασε τὴν « Τρικυμίαν » καὶ τὸν « "Ἀμλετ" τοῦ Σαΐξπηρ, τὴν « Πιλάδαν »  
καὶ « 'Οδύσσειαν » τοῦ Ομήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ,  
τοῦ ἥποιου ἔζηδωκε τὸ 1859 « Απαντά τὰ Εὔρισκόμενα » μετὰ μακρᾶς εἰσαγω-  
γῆς, τὰ « Προλεγόμενα », ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταῦτην.

**ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ.** Φιλόλογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συψάμου.  
'Εγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. "Εγρα-  
ψεν δὲ λίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικὰ ποιήματα, τὰ ὅποια ἔξεδόθησαν ὑπὸ τοὺς τί-  
τλους « Σκιές », « Μουσικές φωνές ».

**ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Σίφνῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανε  
τὸ 1935 ἐν Ἀθήναις. Ἐσπούδασε φιλόλογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθη-  
νῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Γερμανίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ  
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱέρας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπι-  
στημίου Ἀθηνῶν, βουλευτής τῆς Ιδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι  
τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. Ἀφωνιώθη εἰς τὴν  
λογοτεχνίαν καὶ κωρίας εἰς τὴν ποίησιν. Ἐξέδωκε τὰς ποιητικὰς σύλλογας:  
« Ποιήματα πάλαι καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « 'Εμπρός στὸ ἄπειρον »  
τὸ δράματα: « Ἡ κόρη τῆς Αἴγανου », « Ο Νικηφόρος Φωκᾶς », « Φαίδρα »,  
« Ρήγας », « Ασωτος υἱός » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάρουστ τοῦ  
Γκαϊτε καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγη « Λαοκόδων ». Ἡ γλῶσσα του τα-  
λαντεύεται μεταξύ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

**ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ  
ἀπέθανε τὸ 1892. Ἐσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγήτης τῆς ἀρ-  
χαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγρημάτισε βουλευτής, ὑπουργός  
καὶ πρεσβευτής. Ἐδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἴστορικά, λογοτεχνικά, ποι-  
ήματα, δράματα, κωμῳδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν  
« Απάντων » του ἔξεδόθησαν τὰ « "Απαντά" του εἰς 7 τόμους.

**ΡΟΓΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΑ.** 'Εγεννήθη εἰς Σύρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθή-  
νας τὸ 1904. "Εγράψει διηγήματα καὶ κριτικάς μελέτας. Ἐργα του: « Ἡ πά-  
πισσα Ἰωάννα », « Συριανά διηγήματα », « Τὰ εἰδωλα » κλπ. Μετὰ τὸν θάνα-  
τόν του ἔξεδόθησαν τὰ « "Απαντά" του εἰς 7 τόμους.

**ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥΓΓΑΛΙΑΜ.** Μέγας "Αγγλος δραματικός παιητής (1564 - 1616). Έγραψε σριάκοντα έπτα δραματικά έργα, τῶν δύοιων πολλὰ μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπαγγηλήσαν εἰς τὸ θέατρον: «Μάκβεθ ο», «Ἀδμιλετ», «Βασιλεὺς Δῆρ», «Ιούλιος Καῖσαρ», «Οὐέλλος ο», «Τρικυ-μία» κ.ἄ. Περιφέρημα εἶναι ἐπίτης καὶ τὰ «Συνέτται» του.

**ΣΙΛΑΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ (1759 - 1805).** Μέγας Γερμανός ποιητής καὶ δραμα-  
τουργός, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκατέ. Έγραψε σπουδαῖα ἴστορικά καὶ  
κριτικά έργα, ἔργαν δύοις διάσποροι κυρίως διὰ τὰ λυρικά του ποιήματα καὶ τὰς  
τραγῳδίας του: «Γουλιέλμος Τέλλος ο», «Μαρία Στιούαρτ», «Ιωάννα ντ'  
Αρκ», «Λουΐζα Μόλιερ ο» κ.ἄ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράσθησαν εἰς τὴν  
Ἑλληνικὴν καὶ παρεστάθησαν ἀπό τὴν Ἑλληνικούς θιάσους.

**ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ.** Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 καὶ ἀπέθανε τὸ 1953.  
Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αἰσθητικῆς εἰς Παρισίους. Διετέ-  
λεσε γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τὸ 1945 ἐγένετο μέλος τῆς  
Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε πολλὰ ποιητικὰ συλλογάς, ἐκ τῶν δύοιων αἱ  
κυριώτεραι εἶναι: «Τραγούδια τῆς ὁρφανῆς», «Μεγάλη αὔρα», «Κυρά Φρο-  
σύνη», «Κάλχιδες», «Μέσα απὸ τὰ τείχη» κ.ἄ. Έγραψεν ἐπίσης τὸ δράμα  
«Χριστὸς ἀνέστη» καὶ μετέφρασε τὸ ἔπος τοῦ Ἡσιόδου «Ἐργα καὶ ἡμέραι».

**ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΤΣΙΟΣ.** Έγεννήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Εσπούδασεν εἰς  
τὴν Κρεμώναν καὶ κατέπιεν εἰς τὴν Παζίκην τῆς Ἰταλίας. Πλὴν τῆς νομικῆς  
κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικάς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Τὸ 1818 ἐπέστρε-  
ψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Εκτότε μέχρι τοῦ θανάτου  
του (1857) διέμεινεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Έγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς  
τὴν ιταλικὴν γλῶσσαν, ἐνώπιος δύοις ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην  
τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Έγραψε  
ποιήματα: «Τύμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν», «Ἡ Φρο-  
μακωμένη», «Ο Λάμπρος», «Ο Κρητικός», «Ο Πόρφυρας», «Ο Ελεύ-  
θεροί Πολιορκημένοι» κ.ἄ. Πεζά: «Διάλογος μεταξὺ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφο-  
λογιωτάτου», «Η γυναίκα τῆς Ζάκυνθου» καὶ διάφορα πεζὰ σχεδιάσματα ποι-  
ημάτων του καὶ σημειώσεις, ὅλα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ο Σολωμὸς εἶναι  
ό θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ποιησέως μας.

**ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.** Έγεννήθη τὸ 1852 εἰς τὴν Σύρουν καὶ ἀπέθανε τὸ 1919  
εἰς τὰς Ἀθήνας. Εσπούδασε φιλολογίαν. Απὸ τοῦ 1883 ἕως τὸ 1918 ἐξέδιδε τὴν  
έβδομαδικῶν σατιρικῶν ἔργων σειρά «Ο Ρωμίς». Έγραψε καὶ ἄλλα σατιρικά  
ποιήματα, κωμικά παίγνια, ἐμμέτρους σατιρικάς κωμῳδίας καὶ διλγά λυρικά,  
τὰ δύοις ἐξεδόθησαν εἰς ἐξ τόμους μὲ τὸν τίτλον «Ποιήματα».

**ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** Έγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1808 καὶ ἀπέ-  
θανε τὸ 1863. Ποιητικά έργα του: «Ο περιπλανώμενος», «Ἡ τουρκομάχος  
Ἑλλάς», «Τὸ πανύραμα» κ.ἄ.

**ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.** 'Εγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικὰ ἔργα του : «Η αιθάρα », Δραματικά : «Ο ὁδοιπόρος », « Μεσσίας », « Εβδόμιος Βλαχάρβας », «Ο Ἀγνωστος ».

**ΣΤΚΟΥΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τὸ 1901. 'Εσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπίληρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Λειψίαν. 'Επανελθόν διωρίσθη ὑφηγητῆς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνεργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικά καὶ φιλολογικά περιοδικά καὶ ἔξεδωκε τὸ « Συμπόσιον » τοῦ Ηλάτωνος ἐντολῇ τῆς 'Ακαδημίας Ἀθηνῶν. 'Εδημοσίευσε φιλολογικάς, ιστορικάς, παλαιογραφικάς καὶ ἄλλας μελέτας. 'Απέθανε προώρως, τὸ 1937.

**ΤΑΙΝ ΗΠΗΟΙΑΥΤΟΣ.** Γάλλος φύλοσοφος, αἰσθητικός καὶ ιστορικός. 'Εγεννήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. 'Έγραψε πολλὰ ἀξέιδιογα ἔργα, δι' ὃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς 'Ακαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του «Φύλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδi», μεταφρασθείη εἰς τὴν Ἑλληνικήν, περιέχεται ἐπιστημονική καὶ κοινωνιογική ἀνάλυσις τῶν συμθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὅποιας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδαν ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.

**ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809 - 1892).** Δαφνοστεφῆς ποιητὴς τῆς 'Αγγλίας ἐπήρεσμένος ἀπὸ τῶν συμπατριώτην του Μπάζρων καὶ τὴν ὅλην ρομαντικὴν ἐλληνολατρίαν τῆς ἐποχῆς του. 'Εδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὅποιων ὃ «Οδηγούσες» ὑπῆρχεν ἀπὸ τὰ πλέον γνωστά καὶ ἀγαπητά.

**ΤΑΣΣΟΣ ΤΟΡΚΟΤΑΤΟΣ.** Εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ιταλίας. 'Εγεννήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. "Έγραψεν ἐποποίιας : τὴν «Απελευθερωθεῖσαν Ιερουσαλήμ» καὶ τὸν «Ἀμύνταν», τὴν τραγῳδίαν «Τορρισμόνδος», τὰς «Ἐπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας» καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.

**ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ.** 'Εγεννήθη τὸ 1857 εἰς Σπενήμαχον τῆς 'Ανατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς 'Αθήνας. 'Εσπούδασε φιλολογίαν εἰς 'Αθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. 'Τπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. 'Εξέδωκε τὰ ἔξτις ἔργα : «Μυκῆναι καὶ μυκηναῖκος πολιτισμός», « Άι προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμητρίου καὶ Σέπτου », « Ιστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης ». «Η 'Ακρόπολις τῶν 'Αθηνῶν » κ.ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

	Σελ.
1. Ηπανάγια ἡ γλυκοφίλοιςσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη . . . . .	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη . . . . .	49
3. Η παράδοσις, Ν. Πολίτου . . . . .	55
4. Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην) . . . . .	65
5. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασομούλη . . . . .	67
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραζῆ, Δ. Θερειανοῦ . . . . .	69
7. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941, Ἀλ. Παπάγου . . . . .	78
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοση τῶν Εὑρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰαν. Πολυλᾶ . . . . .	124
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου . . . . .	129
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντα . . . . .	136
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου . . . . .	139
12. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἄνδ. Ἀνδρεάδου . . . . .	152
13. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγός τῆς τῶν αἰλούνων, Κ. Γεωργούλη . . . . .	164
14. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου . . . . .	174
15. Ὁ Ἀθωνας, Ἀλ. Μωραΐτιδου . . . . .	176
16. Ἡ Παναγιά ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη . . . . .	180
17. Ἡ ζωὴ, Ζαχ. Παπαντωνίου . . . . .	195
18. Ἀχρόιστοι, Γ. Βλαχογιάννη . . . . .	196
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροΐδου . . . . .	197
20. Στοχασμοί, Ἄνδ. Λαζαράτου . . . . .	198
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου . . . . .	198
22. Παροιμίαι . . . . .	199
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικὸς τραγούδι . . . . .	214
24. Ὅμηρος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ . . . . .	216
25. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, Ἄνδ. Κάζιου . . . . .	230
26. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιά, Κ. Παλαμᾶ . . . . .	239
27. Ὁ ἑραστέχης, Ἰαν. Πολυλᾶ . . . . .	245
28. Καρδάκι, Λ. Μαζίλη . . . . .	246
29. Τρελὴ γαρά, Ἰω. Γρυπέρη . . . . .	247
30. Ηροσευχή, Π. Σούτσου . . . . .	247
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀλ. Σούτσου . . . . .	248
32. Εἰς ἓν ἀστρον., Ἰω. Καρασούτσα . . . . .	249

33. Εἰς τὸν ἥκιον, Δ. Παπαφρηγγούλου .....	251
34. Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ, Ἀρ. Προβελεττήριου .....	252
35. Κύπρος, Κ. Παλαιμῆ .....	256
36. Τύπος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαιμῆ .....	258
37. Χειμάρρα, Κ. Παλαιμῆ .....	259
38. Τὸ ἐλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάστη .....	261
39. Βράδυ σ' ἔνα χωριό, Δ. Πορφύρα .....	263
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη .....	264
41. Θερμοπόλες, Κ. Καβάφη .....	266
42. Οἱ Ἑλληνες λόγιοι, Γ. Σουφῆ .....	268
43. Τί κόσμος, Γ. Σουφῆ .....	269
44. Φαύστα, Δ. Βερναρδάκη .....	270
45. Ηρός τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἔξι ἐλληνικῶν ὀφελοῖντο λόγων, Μεγ. Βασιλίου .....	283
46. Λόγος εἰς τὸ ἄγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου .....	285
47. Άλι τῆς μαρτρὸς ἐπωδαί, Ιωάννου Χρυσοστόμου .....	287
48. Ἡ Ἀγία Σοφία, Προκοπίου .....	290
49. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς δρθιδέξου πίστεως, Ιωάννου Δαμασκηνοῦ .....	293
50. Μυριόβιβλος ἡ Βιβλιοθήκη, Φωτίου .....	295
51. Ἐπιστολή, Φωτίου .....	296
52. Παρενθολάλι εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα, Εὐπατρίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλίης .....	296
53. Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλάτωνος .....	300
54. Ηρός τὸν βασιλέα Ἐμμανουὴλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλάτωνος .....	301
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδήλου ποιητοῦ) .....	304
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ .....	304
57. Κακὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὁκτωβρίου 26, Ιωακῆφ θυμογράφου .....	305
58. Ὄδοιπορικήν, Σατωβριάδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροΐδου .....	316
59. Ιούλιος Καΐσαρ, Σαλεπῆρη, μετάφρασις Κ. Καρβάτου .....	336

### B'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν .....	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Ηγίαν .....	14
3. Ναυάρια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα .....	52
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη .....	60
5. Ὁ τορπιλάσμας τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελᾶ .....	73
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν φυσικάτων, Ν. Πολέτου .....	85
7. Τὸ νόμα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη .....	91
8. Πνευματικὴ ζωή, Ἰω. Συκουτρῆ .....	96

9. Τὸ Ηάζχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	115-
10. Ἐλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
11. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119*
12. Κωστῆς Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	134
13. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
14. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	144
15. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικοῦ λίμαντος, Δ. Αἰγινήτου	147
16. Ἡ αὐτόνομος ἡθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159-
17. Ἡ Ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170-
18. Ὁ ἐπικήδειος, Ἰων. Κονδύλακη	200
19. Οἱ Ἑλεύθεροι Πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
20. Ὁ Πλευρός, Ἀνδ. Κάλβου	231
21. Ὁ ὄρκος, Γερ. Μαρκορᾶ	242
22. Πατρίδα, Λ. Μαζίη	246-
23. Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
24. Ἐστιάδες, Ἰων. Γρυπάρη	261
25. Μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίτη	263
26. Τὸ θέατρο, Λ. Παρφύρα	264
27. Εἴμαστιν τετεῖνοι πολ' μαστι, Δ. Λιπέρτη	266-
28. Νά' τουν νὰ θωρούσπετε, Δ. Λιπέρτη	267
29. Ἡ ζωγραφία μου, Γ. Σουρῆ	269-
30. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	270-
31. Ἡ Κόλασις, Δάντη, μετάφρασις Ἀλ. Ραγκαβῆ	309*
32. Ὁ Ἑλληνικὸς ὄμοος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ	314
33. Ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονική, Ἰππολύτου, Ταίν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου	321
34. Φάουστ, Γκαϊτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου	323-
35. "Αν..., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη	354.

**Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη**

1. Δόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελάνη, Σπ. Λάζαρπου	19-
2. Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Ἰων. Δραγούμη	101
3. Πολιτικαὶ παρανέσεις πρὸς τοὺς "Ἐλληνας, Ἀδ. Κοραζῆ	104
4. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ "Ἐθνος ὁλόκληρον, Ν. Βλάχου	109*
5. Παύλου Μελᾶ ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122
6. Ἡλευθερωθεῖσα Τερουσαλήμ, Τορκούατου Τασσοῦ, μετάφρ. Πούλιον Τυπώλιδεω	312
7. Ὁ βουτηχής, Σύλλερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνη	330*
8. Ὁ δυσσέας, Τέννυσον, μετάφρασις Μ. Σιγούρου	356*

## Π Ι Ν Α Ε Π Ε R I E X O M E N Ω N

### Μ E R O S P R O T O N

#### Π E Z O S A O G O S

#### I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν .....	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα .....	14
3. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παύλου Μελάνη Σπυρ. Λάμπρου .....	19
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυνθηνοῦ .....	22

#### II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γῆναφιλοῦσσα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη .....	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη .....	49
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα .....	52
4. Παραδόσεις, Ν. Ηολίτου .....	55

#### III. ΛΙΟΝΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη .....	60
2. Διέγημας συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φιλῆς (καθ) ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην) .....	65
3. Στρατιωτικὰ ἔνθυμήματα, Ν. Κασσομάνη .....	67
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραχῆ, Δ. Θερειανοῦ .....	69
5. Ὁ τορπλισμὸς τῆς Ἑλλης, Σπ. Μελᾶ .....	73
6. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41, Ἄλ. Παπάγου .....	78

#### IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ πρόελευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, Ν. Ηολίτου .....	85
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη .....	91
3. Πνευματικὴ ζωή, Ἰω. Συκουτρῆ .....	96
4. Νεοελληνικὸς πόλιτισμός, Ἰων. Δραγούμη .....	104

5. Πολυτικαὶ παραπόσεις πρὸς τοὺς "Ελληνας," Ἀδ. Κοραῆ . . . . .	104
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 1821 εἰναι τὸ "Ἐθνος ὄλοκληρον, Ν. Βλάχου . . . . .	109
7. Τὸ Πέζχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη . . . . .	115
8. Ἐλληνίδες, Γ. Βλάχου . . . . .	118
9. Ἡ τελετὴ, Γ. Βλάχου . . . . .	119
10. Παύλου Μελᾶ ἐπιστόλῃ ἐκ Μακεδονίας . . . . .	122

#### V. ΔΟΓΡΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοση τῶν Εὑρισκουμένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰων. Πολύλᾶ . . . . .	124
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου . . . . .	129
3. Κωστής Παλαμᾶς, Δ. Καζαμάνου . . . . .	134
4. Τὸ χρυσελεφάντινον ἀγάλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντη . . . . .	136
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωίου . . . . .	139

#### VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη . . . . .	142
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου . . . . .	144
3. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικοῦ κλίματος, Δ. Αἰγυήτου . . . . .	147
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδην . . . . .	152
5. Ἡ αὐτόνομος ἡθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα . . . . .	159
6. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη . . . . .	164
7. Ἡ Ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη . . . . .	170

#### VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΗΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΗΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου . . . . .	174
2. Ὁ Ἀθωνᾶς, Ἀλ. Μωραΐδου . . . . .	176
3. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη . . . . .	180
4. Πρὸς τὴν Μακεδονία, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου . . . . .	187

#### VIII. ΗΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΗΡΟΙΜΑΙ

1. Ἡ ζωὴ, Ζαχ. Παπαντωίου . . . . .	195
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη . . . . .	196
3. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροΐδου . . . . .	197
4. Στοχασμοὶ, Ἀνδ. Λασκαράτου . . . . .	198
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπούραγλου . . . . .	198
6. Παροιμίαι . . . . .	199

#### IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ὄ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη . . . . .	200
---------------------------------------	-----

## ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

## ΠΟΙΗΣΙΣ

## I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

## Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Της Λένως τοῦ Μπάτσαρη .....	209
2. Της Δέσποινς, .....	210
3. Μισθώματα, .....	210

## Β'. ΗΡΟΛΟΓΙΑ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, .....	211
---------------------------	-----

## Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια .....	214
------------------	-----

## II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

## Α'. ΕΙΚΑ—ΕΙΚΟΛΥΤΡΙΚΑ

1. "Τύμος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ .....	216
2. Ἐλευθεροῦ παλιορκημένου, Διον. Σολωμοῦ .....	225
3. Εἰς τὸν Τερψίν Λόχου, Ἀνδρ. Κάλβου .....	230
4. "Ο Όκεανός, Ἀνδρ. Κάλβου .....	231
5. Διονύσου πλοῦς, Ἀλ. Ραγκαβῆ .....	235
6. "Η φλογέρα τοῦ Βασιλικᾶ, Κ. Παλαμᾶ .....	239
7. "Ο Ὁρκος, Γερ. Μαρκοφῆ .....	242

## III. ΑΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. "Ο ἔρασιτέγνης, Ἰακ. Πολυλᾶ .....	245
2. Καρδάκι, Δ. Μαζίη .....	245
3. Ηπειρίδα, Δ. Μαζίη .....	246
4. Τρελή γαρύ, Ἰω. Γρυπάρη .....	247
5. Προσευχή, Η. Σούτσου .....	247
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἀλ. Σούτσου .....	248
7. Εἰς ἐν δύστρον, Ἰω. Καρκασόπτσου .....	249
8. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου .....	251
9. "Η Ἑλληγικὴ ψυχή, Ἀρ. Προβελεγγίου .....	252
10. Τὸ τραχιώδε τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ .....	255
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ .....	256
12. "Τύμος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ .....	258
13. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ .....	259
14. Τὸ ἐλληνικὸ θαῦμα, Μᾶτ. Μαλακίση .....	261
	25

15.	Έστιάδες, Ίω. Γρυπάρη.....	261
16.	Μεγάλη Παρασκευή του 1942, Σωτ. Σκίτη.....	263
17.	Βράδυ σ' ένα γωρό, Λ. Πορφύρα.....	263
18.	Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα.....	264
19.	Τούρη, Κ. Καβάρη.....	264
20.	Θερμοπύλες, Κ. Καβάρη.....	266
21.	Εὔκαστη τετεῖνοι πού μάστιν, Δ. Λιπέρτη.....	266
22.	Νέζ τουν υὰ θωραύσατε, Δ. Λιπέρτη.....	267

#### IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΝΟΗΜΑΤΑ

1.	Οἱ Ἑλλῆνες λόγιαι, Γ. Σωφῆ.....	269
2.	Τί κόσμος, Γ. Σωφῆ.....	269
3.	Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σωφῆ.....	269
4.	Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φενοκομείου, Γ. Σωφῆ.....	270

#### V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φιώστη, Δ. Βερναδίκη.....	271
---------------------------	-----

### A' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

#### ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1.	Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἔξ ἑλληνικῶν ὀφελοῦντο λόγων, Μεγάλου Βασιλέου.....	283
2.	Λόγος εἰς τὸ ἄγνοιν Πάσχα καὶ εἰς τὴν Βερδοῦτην, Γρηγορίου τοῦ Θεο- λόγου .....	285
3.	Ἄν τῆς μητρὸς ἐπαρδάν, Ἱωάννου Χρυσοστόμου .....	287
4.	Ἡ Ἀγία Σοφία, Ηροκοπίου.....	290
5.	Ἐκδοτος ἀκριθῆς τῆς ὁροθερίου πίστεως, Ἱωάννως Δικαιοτηνοῦ.....	293
6.	Μυριόβιβλος ἡ Βιβλιοθήκη, Φωτίου.....	295
7.	Ἐπιστολὴ, Φωτίου.....	296
8.	Παρεκβολὴ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσα- λονίκης .....	296
9.	Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Ηλήθωνος .....	300
10.	Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουὴλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμά- των, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Ηλήθωνος .....	301
11.	Χριστὸς πάσχων (ἀδήλων ποιητῶν) .....	303
12.	Εἰς τὴν ἐκουσίον ψυχῆν, Γρηγορίου Νεξιανηγοῦ.....	304
13.	Κτυών εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὁκτωβρίου 26, Ἴωσὴφ ὑμνογράφου .....	305

## Β'. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

## ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

## I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Η κόλασις, Δάντη, μετάφρ. Άλ. Ρχιζαζή.....	309
2. 'Ελευθερωθεῖσαν Περιουσιάζμ, Ταρκηνιάτου Τάσσου, μετάφρ. Ποσλ., Τυπάλδου	312

## II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ο έλληνικός θυμος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρ. Κ. Ηλικιάδ.....	314
2. 'Οδοιπορικόν, Σατωθριάδου, μετάφρ. Έμμ. Ρούδου.....	316
3. 'Ελληνική αρχιτεκτονική, Ιππ. Ταΐν, μετάφρ. Δ. Λιγνάδηο.....	321

## III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φόρουστ, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου.....	323
2. 'Ο βορτηζτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κοκζέβην.....	330

## IV. ΑΓΓΑΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Υούλος Κυίσχη, Στιξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρβούλιο.....	336
2. "Αν... Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούλη .....	354
3. 'Οδυσσέας, Τέννυσον, μετέφρ. Μ. Σιγιάρδου.....	356
Λεξιλόγιον .....	359
Βιογραφίαι συγγραφέων.....	368
Πίναξ περιεγκριμένων κατά συλλογής.....	380
Πίναξ περιεγκριμένων.....	383

<sup>1</sup> Επιμελητής έκδόσεως: Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ (ἀπ. Δ.Σ. ΟΕΔΒ 3.435/8-4-65)

Τότε άνετοπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνητικής αὐτῶν.

Ἀντίτυπον στερεόγυμνον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται ἀλεύθερον.<sup>6</sup> Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ γρηγοριοῦν αὐτὴν διώκεται κατὰ τὰς δικτάξεις τοῦ ἄρρενος τοῦ γράμμου 1129 τῆς 15)28 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Λ' 108).



ΕΚΔΟΣΙΣ Γ', 1965 — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 12.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1276/13-4-65

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

ΚΟΙΝΟΗΡΑΞΙΑ : ΙΩ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΛΟΥ - Η. ΓΑΡΜΗ - Ι. ΔΙΚΑΙΟΥ





0020556206

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής



